

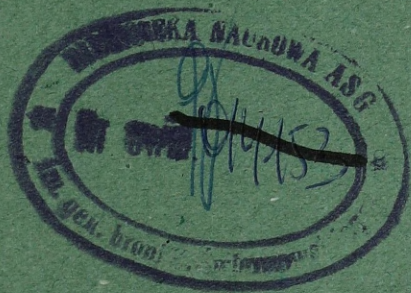
Grey Scale #13

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO
im. Generała Broni Karola Świerczewskiego

JAWNE

~~TAJNE~~

Egz. Nr 397/91

ZAGADNIENIA METODYKI NAUCZANIA
W ASG
(Podręcznik)

BIBLIOTEKA NAUKOWA ASG WP
Archiwum Państwowej Szkoły Oficerskiej

43667

WARSZAWA

1970

Colour Chart #13

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO
im. Generała Broni Karola Świerczewskiego

JAWNE

~~DO WYKONANIA~~
~~SAJBRANSKI~~

TAJNE

Egz. Nr CCC397/91

**ZAGADNIENIA METODYKI NAUCZANIA
W ASG**
(Podręcznik)

BIBLIOTEKA NAUKOWA ASG WP
Archiwum Instytutu Szkolenia i Doskonalenia

43667

WARSZAWA

1970

499

ZAGADNIENIA
METODYKI NAUCZANIA W ASG

BIBLIOTEKA NAUKOWA ASG WP
Archiwum Pałacu Literatów Państwowych

Nr ewid. _____

~~43667~~

~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ KOLEGIUM REDAKCYJNE

Przewodniczący

plk prof. Jakub Broch

Członkowie

plk dypl.   Zdzisław Hendrys
plk doc. dr   Emil Jadziak
plk dypl.   Walenty Litwa
plk prof.   Andrzej Madejski
plk doc. dr   Władysław Mastej
plk doc. dr   Janusz Malinowski
plk doc. dr   Antoni Runiewicz
plk doc. dr   Mieczysław Sidor
plk prof.   Józef Stachowski
plk doc. dr   Jan Uchański
plk prof.   Remigiusz Wojtowicz

Redaktor naukowy

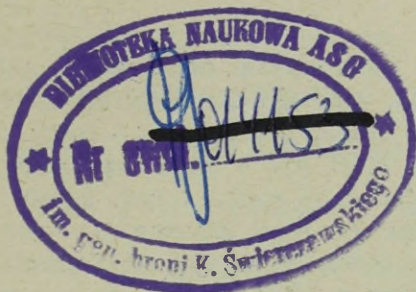
plk doc. dr Jerzy Zakrzewski

50001 X

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO
im. Generała Broni Karola Świerczewskiego

PODSTAWA
Ustawa z dnia 22 stycznia 1989 roku
art. 86 ust. 2
(Dz.U. RP Nr 17 poz. 95)
opis

PRZEKLASYFIKOWANO
Protokół Nr 12657

JAWNE
OGÓLNOŚCIBOWEGO

Egz. Nr 000397

ZAGADNIENIA
METODYKI NAUCZANIA W ASG

Podręcznik

Poszczególne rozdziały podręcznika opracowali: ppłk dypl. Stefan Drozd — rozdz. II, pkt 5; płk dypl. Zdzisław Hendrys, płk prof. Remigiusz Wojtowicz — rozdz. I, pkt 3; płk prof. Andrzej Madejski — rozdz. III A, pkt 2; ppłk doc. dr Zbigniew Paluch — rozdz. III C, pkt 4; ppłk dypl. mgr Antoni Rataj — rozdz. IV; płk doc. dr Mieczysław Sidor — rozdz. I, pkt 2; płk dr Michał Zakrzewski — rozdz. III D, pkt 1; płk doc. dr Jerzy Zakrzewski — wstęp; rozdz. I, pkt 1, 4, 5; rozdz. II (oprócz pktu 5); rozdz. III A, pkt 1, 3; rozdz. III D, pkt 2.

Rozdział III B oraz rozdział III C, pkt 1, 2, 3 opracował zespół w składzie: płk doc. dr Adolf Bąk (kierownik zespołu), płk dypl. Jerzy Gajewski, ppłk mgr Henryk Majewski, ppłk dypl. mgr Kazimierz Gierczak, ppłk dypl. Apolinary Prokop, płk dypl. Roman Sielecki, ppłk dypl. Stefan Tretyn, przy współpracy: płk doc. dr Emil Jadziak, płk doc. dr Janusz Malinowski, ppłk dypl. Zbigniew Miękus, płk dr Kazimierz Nożko.

Schematy 2, 3, 4, 5, 6, 7 wykonali: ppłk dypl. Janusz Niebudkowski, ppłk dypl. Zbigniew Sokalski, ppłk dypl. Witold Wójcik.

Załącznik 1 opracował ppłk Feliks Kryła.

OD KOLEGIUM REDAKCYJNEGO

Podręcznik niniejszy powstał w rezultacie dwuletniej pracy zespołu pracowników naukowo-dydaktycznych Akademii Sztabu Generalnego im. Gen. Broni Karola Świerczewskiego. Całość prac wykonano w dwóch etapach. W pierwszym - przygotowano wstępną wersję publikacji, która była przedmiotem obrad XII Sesji Naukowej ASG odbytej w dniach 21 - 22 października 1969 r. Dyskusja przeprowadzona na Sesji wykazała, że zaproponowana koncepcja podręcznika była słuszna. Jednocześnie uczestnicy obrad sugerowali potrzebę wzbogacenia wydawnictwa nowymi treściami i zarazem eliminacji szczegółów nie mających istotniejszego znaczenia.

Zgodnie z tymi zaleceniami autorzy w dalszym etapie pracy wprowadzili do pierwszej wersji podręcznika szereg zmian, rozwijając w szczególności jego części problemowe i skracając fragmenty o charakterze informacyjnym.

Podręcznik ma charakter opracowania syntetycznego uogólniającego dotychczasowy dorobek uczelni w dziedzinie metodycznej. Autorzy dążyli do zrelacjonowania najlepszych wzorów działalności dydaktyczno-wychowawczej, a także sformułowania niektórych założeń umożliwiających zastosowanie w metodyce prowadzenia zajęć nowych lub doskonalszych rozwiązań.

Wydawnictwo przeznaczone jest do użytku pracowników dydaktyczno-wychowawczych akademii, zwłaszcza młodych adeptów sztuki pedagogicznej.

Kolegium redakcyjne oraz autorzy żywią nadzieję, że opracowanie okaże się rzeczywiście pomocne kadrze dydaktyczno-naukowej w realizacji zadań w dziedzinie kształcenia specjalistów wojskowych, dowódców i oficerów sztabu.

Kolegium redakcyjne, zdając sobie sprawę z niedociągnięć tkwiących w opracowaniu, zwraca się do wszystkich Czytelników z prośbą o przekazywanie do Zakładu Dydaktyki Wojskowej ASG ewentualnych uwag i propozycji dotyczących podręcznika, które mogą być pomocne w dalszej pracy nad doskonaleniem jego treści.

W S T Ę P

Analiza aktualnej rzeczywistości oraz doświadczeń historycznych wskazuje, że we współczesnym okresie losy ewentualnego konfliktu zbrojnego będą się rozstrzygały na wielu płaszczyznach: społeczno-politycznej, ekonomiczno-technicznej, militarnej oraz fachowo-kadrowej. Mimo niezwykłego wzrostu mocy i możliwości nowoczesnego uzbrojenia, o ostatecznym rezultacie wojny zadecydują jednakże ludzie, gdyż oni właśnie określają sposoby użycia tejże najnowocześniejszej techniki, jak też ustalają metody walki zbrojnej. Ta strona, która będzie miała między innymi doskonalsze sztaby wojskowe, wybitniejszych dowódców, wytrwalsze i lepiej przygotowane społeczeństwo do sprostania potrzebom czasu wojny, uzyska szansę przechylenia losów konfliktu militarnego na swoją korzyść.

Jedną z prawidłowości współczesnego okresu wyraża się tym, iż wraz ze wzrostem siły rażenia środków walki i ciągłym nasycaniem wojsk coraz doskonalszą techniką bojową występuje zjawisko permanentnego wzrostu zapotrzebowania na coraz bardziej wykształconych fachowców, zwłaszcza z dziedziny dowódczo-sztabowej, spełniających zasadniczą rolę w dowodzeniu wojskami i rozwiązywaniu problemów taktyczno-operacyjnych przyszłego pola walki. Problem właściwego przygotowania kadr dowódczo-sztabowych ma więc istotne znaczenie.

Szczególnie ważną rolę w tym względzie przypada Akademii Sztabu Generalnego im. Gen. Broni Karola Świerczewskiego, która kształci dla naszych Sił Zbrojnych oficerów z wyższym wykształceniem taktyczno-operacyj-

nym. Uczelnia zdając sobie sprawę z wagi ciążących na niej zadań, stale dąży do doskonalenia swej działalności dydaktyczno-wychowawczej, zwracając szczególną uwagę na podnoszenie kwalifikacji pedagogicznych kadry.

W celu wypracowania lepszych i bardziej efektywnych metod i form organizacyjnych nauczania i wychowania prowadzi się w skali akademii badania procesu studiów, a wyniki przekazuje się kadrze dydaktyczno-naukowej. W związku z tym zaistniała potrzeba uogólnienia bogatego doświadczenia pedagogicznego nabytego przez wykładowców i opracowania podręcznika przedstawiającego w syntetycznym ujęciu dorobek uczelni w działalności dydaktyczno-wychowawczej, zwłaszcza w zakresie metodyki nauczania.

W klasyfikacjach pedagogicznych metodykę nauczania zalicza się do części składowych różnych dydaktyk szczegółowych. Stąd też metodyki nauczania obowiązujące w ASG stanowią część składową dydaktyki wojskowej wyższej uczelni dowódczo-sztabowej. Przez ten ostatni zwrot pojęciowy rozumie się dydaktykę szczegółową zajmującą się badaniem prawidłowości dydaktycznych występujących w procesie studiów w ASG. Należy natomiast metodyka nauczania rozpatruje węższe zagadnienia dotyczące przede wszystkim poszczególnych dyscyplin naukowych. Formułuje ona te ogólne i swoiste dla danej uczelni reguły postępowania metodycznego, które są wspólne dla większości przedmiotów nauczania lub przynajmniej głównych. Niniejszy podręcznik zawiera podstawowe prawidłowości metodyczne obowiązujące w procesie nauczania w akademii.

Zespół autorski nie ograniczył się jednak tylko do zagadnień metodyki nauczania. Mając na uwadze, iż sama problematyka o charakterze metodycznym nie odzwierciedlałaby bogactwa praktyki i doświadczenia pedagogicznego posiadanego przez kadrę naukową, rozszerzono układ podręcznika o część problemową dotyczącą teoretycznych podstaw działalności dydaktyczno-wychowawczej uczelni. Tym zagadnieniom poświęcono cały pierwszy rozdział, w którym przedstawiono takie zasadnicze sprawy jak: zadanie akademii w kształceniu kadr dowódczo-sztabowych i cele studiów, model osobowy absolwenta, zasady doboru treści programowych, proces dydaktyczny oraz zasady dydaktyczne.

Centralnym problemem pierwszego rozdziału było określenie zadań i ogólnych celów studiów oraz sformułowanie modelu osobowego absolwenta, gdyż decydują one o doborze treści programowych oraz określają zasadnicze założenia metodyki głównych przedmiotów nauczania. Z tych też przyczyn ogólne cele studiów starano się przedstawić w sposób możliwie wszechstronny z uwzględnieniem zarówno konieczności realizacji zadań akademii w zakresie kształcenia wysoko kwalifikowanych kadr zawodowych, jak również potrzeb wszechstronnego rozwijania osobowości słuchaczy. Treść w ten sposób określonych celów studiów wykracza znacznie poza wymagania metodyki i wąsko rozumianego nauczania.

Dalszym krokiem w zakresie wzbogacenia teoretycznych założeń metodyki nauczania, z punktu widzenia celów studiów wyższych, było skonstruowanie modelu absolwenta ASG, jako pełnej charakterystyki oficera z wyż-

szym wykształceniem kumulującego nabyte przez niego zasadnicze walory osobowościowe. Problem polegał na tym, aby zaproponować taki symbol wartościowy oficera - dowódcy i pracownika sztabu średnich i wyższych ogniw dowodzenia, który - z jednej strony - odpowiadałby aktualnym i perspektywicznym potrzebom Sił Zbrojnych, z drugiej zaś stanowił rzeczywisty cel dążeń zarówno kadry uczelni, jak i samych słuchaczy.

Cele studiów oraz model osobowości absolwenta powinny spełniać rolę dyrektywnych i długofalowych wskazówek metodologicznych i merytorycznych niezależnych od różnych przejściowych czynników wywierających wpływ na działalność dydaktyczno-wychowawczą uczelni. Dlatego też autorzy w trosce o nadanie podręcznikowi bardziej uniwersalnego /uogólnionego/ charakteru przedstawili problematykę koncepcyjnych założeń studiów w sposób generalny, bez konkretyzacji szczegółowych celów nauczania, które w praktyce mogą ulegać nawet corocznym zmianom.

Z tego samego punktu widzenia opracowano zagadnienie dotyczące zasad doboru treści programowych. Programy studiów obowiązujące w ASG ulegają bowiem ciągłym przeobrażeniom. Znaczną natomiast stabilność zachowują ich ogólne metodologiczne założenia. W podręczniku dokonano próby ujawnienia tych właśnie zasadniczych przesłanek, na podstawie których określa się zakres treści programowych i ustala się korelacje i związki między przedmiotami.

Dalsze części pierwszego rozdziału dotyczą prawidłowości występujących w procesie nauczania oraz charakteryzują obowiązujące w studiach zasady dydaktyczne,

stanowiąc dydaktyczną podbudowę rozważań w zakresie metodyki nauczania. Przestrzeganie wyszczególnionych prawidłowości i zasad jest warunkiem wysokiej efektywności metod i form organizacyjnych nauczania stosowanych w uczelni.

Treścią kolejnych trzech rozdziałów są problemy właściwej metodyki nauczania w ASG: metody i formy nauczania stosowane w uczelni oraz metodyki organizacyjnych form nauczania i sprawdzania wyników nauczania. Przedstawione w tej części podręcznika reguły postępowania mają cechy obowiązujących wskazówek i sugestii przede wszystkim w stosunku do grupy dyscyplin taktyczno-operacyjnych. W trosce jednak o poszerzenie zakresu zastosowania podręcznika, część dotycząca metod słownych i metodyki form audytoryjnych została ujęta w sposób uniwersalny z punktu widzenia potrzeb wszystkich podstawowych przedmiotów uwzględnianych w programach nauczania, w tym takich, jak: filozofia, ekonomia polityczna i ekonomia wojenna, pedagogika i psychologia wojskowa, historia sztuki wojennej itp. Podręcznik pomija natomiast właściwości nauczania przedmiotów ogólnych /matematyka, fizyka, języki obce/ oraz technicznych i wychowania fizycznego.

Zgodnie z przyjętymi założeniami również problematyka metod i form nauczania opracowana jest w kontekście realizacji kompleksowych celów studiów. A więc i w tym wypadku nie ograniczono się do wąsko rozumianej metodyki przedmiotowej, traktując metodykę form organizacyjnych nauczania w ścisłym związku z procesami wychowawczymi. Stosując tak rozumiane metody kształcenia, ka-

dra dydaktyczno-wychowawcza uczelni przekazuje słuchaczom nie tylko określoną wiedzę praktyczną i teoretyczną wraz z umiejętnościami jej zastosowania, lecz również wpływa na kształtowanie /wydobywanie lub doskonalenie/ tych cech osobowości, które są charakterystyczne dla sylwetki osobowej absolwenta Akademii Sztabu Generalnego.

I. PODSTAWY TEORETYCZNE STUDIÓW W ASG

1. ZADANIA AKADEMII W KSZTAŁCENIU KADR DOWÓDCZO-SZTABOWYCH I CELE STUDIÓW

Zgodnie z obowiązującymi postanowieniami, do zadań akademii jako wyższej uczelni należy przygotowanie oficerów rodzajów sił zbrojnych, wojsk i służb do sprawowania funkcji dowódczych i sztabowych w oddziałach i związkach taktycznych oraz funkcji pomocniczych w ogniwach dowodzenia operacyjnego. Studia w ASG są studiami o szerokim profilu, chodzi bowiem o przygotowanie specjalistów o wysokich kwalifikacjach, predestynowanych do działalności praktycznej i pracy o charakterze koncepcyjnym, o szczególnych walorach moralno-politycznych i ukształtowanych cechach charakteru, wszechstronnej wiedzy i umiejętnościach z dziedziny nauki i sztuki wojennej oraz szerokich horyzontach myślowych i dużych zdolnościach poznawczych.

Realizując powyższe zadania Akademia Sztabu Generalnego kształci na trzyletnich stacjonarnych studiach oficerów, przygotowując ich do sprawowania funkcji dowódczych i sztabowych, od stanowiska szefa sztabu od-

działu do dowódcy związku taktycznego. Zadania dydaktyczno-wychowawcze ASG bliżej nie precyzują zakresu i charakteru tych funkcji, do których wykonywania powinna uczelnia przysposobić swych słuchaczy. Ponieważ jednak sprawdzianem kwalifikacji zawodowych oficera /i całego korpusu oficerskiego/ jest pole walki, to tym samym jest sprawą oczywistą, że studia w ASG powinny przygotować słuchacza do dowodzenia oddziałami i związkami taktycznymi w działaniach bojowych w czasie wojny.

Rzecz jasna, powyższą wytyczną należy rozumieć szeroko. Zadaniem kadry oficerskiej, w tym przede wszystkim absolwentów ASG, jest również przygotowanie wojsk i sztabów do przyszłych działań bojowych. Dlatego też w procesie nauczania należy przekazać słuchaczom odpowiednią wiedzę i umiejętności w zakresie rozwiązywania problemów okresu pokojowego w dziedzinie dowodzenia, szkolenia i wychowania, zwłaszcza z punktu widzenia osłagania przez wojska i sztaby wysokiej gotowości bojowej.

Z wyszczególnionych zadań wynika, że w procesie studiów należy przekazać słuchaczom nie tylko wiedzę o charakterze teoretycznym, ale również przygotować ich do działalności praktycznej. Powyższe wszechstronne rozumienie funkcji uczelni powoduje konieczność wykonywania w toku studiów dwóch wzajemnie uwarunkowanych zadań dydaktyczno-wychowawczych. Z jednej strony należy dążyć do tego, aby słuchacze ASG w trakcie studiów zdobyli szeroką wiedzę teoretyczną i umiejętność samodzielnego myślenia i działania, umożliwiające im szybkie adaptowanie się do nowych warunków i funkcji również w

sytuacjach konfliktowych i niespodziewanych, z drugiej zaś - trzeba przekazać im określony zasób wiadomości o charakterze normatywnym i umiejętności praktycznych, tak, aby byli oni zdolni bezpośrednio po ukończeniu studiów do rozwiązywania różnorodnych zadań służbowych /zwłaszcza w dziedzinie dowodzenia/ na szczeblu oddziału i związku taktycznego.

Jednocześnie chodzi o takie przygotowanie słuchaczy, aby bez konieczności dodatkowego kształcenia mogli z powodzeniem sprawować kolejne funkcje na szczeblach taktycznych i taktyczno-operacyjnych. Z tego też powodu akademia powinna kształcić wszechstronnych specjalistów o szerokich horyzontach poznawczych, a nie rzemieślników mechanicznie kopiujących wyuczone wzory.

Rzecz oczywista, że wyższych studiów nie można prowadzić wyłącznie do aspektów ściśle zawodowych. Ze względu na konflikty społeczne występujące we współczesnych warunkach, armii socjalistycznej potrzebni są dowódcy i oficerowie sztabu zarówno o wybitnych kwalifikacjach fachowych, jak również o wysokich walorach moralno-politycznych. Dlatego też w akademii działalność dydaktyczna prowadzona jest nierozdzielnie z pracą wychowawczą. Akademia dąży więc nie tylko do wszechstronnego przygotowania słuchaczy jako specjalistów wysokiej klasy, lecz również do ukształtowania ich osobowości według określonego modelu dowódcy i oficera sztabu, jako działaczy społeczno-politycznych.

Powyższe przesłanki warunkują ogólne cele studiów w ASG, które obejmują:

1. Kształtowanie u słuchaczy postawy ideowo-moralnej.

2. Przekazywanie słuchaczom wiedzy wojskowej i społeczno-politycznej.
3. Rozwijanie i doskonalenie intelektu.
4. Kształtowanie umiejętności dowódczo-sztabowych.
5. Kształtowanie cech charakteru dowódcy i oficera sztabu.

Istotą wyszczególnionych celów ogólnych jest dążenie do realizacji celu nadrzędnego, mianowicie wszechstronnego rozwijania osobowości słuchaczy jako przyszłych dowódców i oficerów sztabu oddziałów i związków taktycznych, żołnierzy - obywateli, świadomych swoich obowiązków społecznych i zawodowych w służbie dla Polski Ludowej.

LITERATURA

Dokumentacja szkoleniowa ASG, w tym:

- programy zakresowe kursów zasadniczych ASG;
- plany studiów;
- plany tematyczne.

Kietlińska Z.: Wybrane zagadnienia dydaktyki szkoły wyższej. "Wybrane zagadnienia współczesnej pedagogiki i dydaktyki". ASG 1969.

Problemy dydaktyczno-wychowawcze Akademii Sztabu Generalnego. "Materiały XII Sesji Naukowej ASG". ASG 1970, 1/57/.

Sośnicki K.: Istota i cele wychowania. Warszawa 1967.

Statut Akademii Sztabu Generalnego im. Gen. Broni Karola Świerczewskiego. ASG 1970 /projekt/.

Szczepański J.: Socjologiczne zagadnienia wyższego wykształcenia. Warszawa 1963.

Zakrzewski J.: Określenie celów szkolenia wojskowego i zasady doboru treści programowych. ASG 1962.

Zasady funkcjonowania Akademii Sztabu Generalnego na najbliższe lata. Sztab Generalny 1969.

2. MODEL OSOBOWY ABSOLWENTA AKADEMII SZTABU GENERALNEGO JAKO DOWÓDCY I OFICERA SZTABU^{1/}

W konstruowaniu modelu osobowego absolwenta Akademii Sztabu Generalnego kierowano się następującymi zasadami: jednością postawy ideowo-moralnej i kwalifikacji zawodowych, funkcjonalności zawodowej, dynamizmu /rozwoju/ oraz jedności kwalifikacji dowódczych i sztabowych.

a) Zasady konstruowania modelu osobowego absolwenta

Zasada jedności postawy ideowo-moralnej i kwalifikacji zawodowych

Absolwenci akademii pełnią funkcje dowódców lub oficerów sztabów i dlatego są ważnym czynnikiem w umacnianiu siły obronnej naszej socjalistycznej ojczyzny. Spełniane przez nich funkcje wymagają ścisłego związku /nierozłączności/, wysokich kwalifikacji zawodowych i należyście skryształizowanej postawy ideowo-moralnej. Bowiem nie wystarczy doskonale opanowanie sztuki prowadzenia działań bojowych, trzeba również zdawać sobie w pełni sprawę, w imię jakiej idei należy walczyć na ewentualnym przyszłym polu walki. Należy również z kwalifikacjami wojskowymi ściśle łączyć przestrzeganie zasad moralnych /nakazów i zakazów/, które są związane z funkcjonowaniem wojsk zarówno podczas pokoju, jak i wojny. Stąd też absolwent akademii jako dowódca lub oficer sztabu powinien

^{1/} W ustalaniu składników osobowości dowódcy i oficera sztabu, konsultacji udzielili: płk doc. dr Antoni Runiewicz i płk doc. dr Bogdan Bidziński.

być doskonałym fachowcem wojskowym o wysokiej postawie ideowo-moralnej, kierownikiem i wychowawcą kolektywów żołnierskich, w pełni świadomym obywatelem państwa socjalistycznego.

Zasada funkcjonalności zawodowej

Na poszczególnych szczeblach dowodzenia powinni się znajdować dowódcy i oficerowie sztabu o określonej osobowości. Stąd też konstruując model osobowy absolwenta ASG - trzeba brać za podstawę analizę funkcji, do których są przygotowani słuchacze ASG. Jest to wyrazem funkcjonalnego pojmowania osobowości dowódcy i oficera sztabu. Zawiera ono postulat konstruowania modelu osobowego dowódcy i oficera sztabu na podstawie analizy funkcji, które oni spełniają i zarazem opisu składników tegoż modelu na ich tle. Chodzi więc o skonstruowanie takiego modelu dowódcy i oficera sztabu, który funkcjonowałby w procesie rozwiązywania różnorodnych zadań dowódczo-sztabowych.

Zasada dynamizmu /rozwoju/

Procesy szkoleniowo-wychowawcze w wojsku, a szczególnie sposoby prowadzenia walki zbrojnej ulegają ciągle modyfikacjom i przeobrażeniom. Stąd też konstruowanie modelu osobowego absolwenta ASG powinno uwzględniać jego aspekt teraźniejszy i zarazem perspektywiczny. Dlatego należy ten model pojmować nie statycznie, lecz dynamicznie, spoglądać na niego przez pryzmat rozwoju, przekształcania się. Szczególnie istnieje potrzeba rozpatrywania modelu osobowego dowódcy i oficera sztabu w

światle przyszłego pola walki ze względu na konieczność operatywnego i zarazem aktywnego przystosowania się do błyskawicznie zmieniających się sytuacji bojowych.

Zasada jedności kwalifikacji dowódczych i sztabowych

W procesie dowodzenia wojskami występuje jedność działania dowódcy i sztabu, gdyż dowodzenie obejmuje całość działań dowódców i organów /w tym sztabów/ im podległych. Zarazem jednak dowódca jest centralną postacią w procesie dowodzenia. Natomiast sztab występuje w roli współtwórcy zamierzeń dowódcy zgodnie z jego decyzjami. Istnieją wspólne cechy osobowości dowódcy i oficera sztabu oraz cechy szczególne, charakterystyczne dla dowódcy lub oficera sztabu. W rezultacie oficerów sztabów charakteryzują niektóre cechy dowódcze, a dowódców niektóre cechy sztabowe. Wynika to stąd, że oficerowie sztabu są współtwórcami działalności dowódców, a dowódcy - w ogólnym zarysie organizatorami i kierownikami pracy sztabowej, nadając jej określony charakter swoim stylem działalności. Stąd kwalifikacje dowódcze i sztabowe przedstawione w modelu osobowym ujmują się w ich wzajemnym ścisłym związku.

Analiza postulatów wynikających z przedstawionych zasad konstruowania modelu osobowego absolwenta ASG wskazuje na to, że powinien on uwzględniać przede wszystkim:

- postawę ideowo-moralną;
- wiedzę wojskową, społeczno-ekonomiczną, ogólną i techniczną;
- cechy charakteru dowódcy i oficera sztabu;

- czynności i cechy intelektu w zakresie ogólnej sprawności umysłowej dowódcy i oficera sztabu;
- umiejętności dowódcy i oficera sztabu;
- szczególne walory osobowości oficera sztabu.

b) Postawa ideowo-moralna

Postawa ideowo-moralna absolwenta ASG - to jego oddanie ideom socjalistycznym, czynne zaangażowanie się we wcielanie ich w życie oraz gotowość do walki w ich obronie. W jej zakres wchodzi przede wszystkim: głęboki patriotyzm połączony ściśle z internacjonalizmem, nienawiść do wrogów ojczyzny, gotowość do poświęceń i wyrzeczeń, odporność ideowa i moralna na wszelkie wysiłki nieprzyjaciela w ramach wojny psychologicznej, aktywny udział w pracy społecznej, przestrzeganie przyjętych norm współżycia między ludźmi, dbałość o mienie społeczne, walka z marnotrawstwem i innymi przejawami zła moralnego oraz wysoki stopień zaangażowania w pracy szkoleniowo-wychowawczej z podwładnymi.

c) Wiedza wojskowa, społeczno-ekonomiczna, ogólna i techniczna

Wiedza absolwenta ASG - to zespół wiadomości taktyczno-operacyjnych, społeczno-ekonomicznych, ogólnych i technicznych. Wyróżnia się w niej wiedzę teoretyczną i praktyczną.

Wiedza teoretyczna obejmuje głównie: prawa rozwoju społecznego, wojny i walki zbrojnej, zasady taktyczno-operacyjne, zasady dowodzenia, szkolenia i wychowania wojsk, teoretyczne podstawy zapewnienia wojskom wyso-

kiej gotowości bojowej oraz ogólne wskazania metodologiczne dotyczące pojmowania zjawisk rozwoju społecznego i wojny.

W zakres wiedzy praktycznej wchodzi zasady stosowania wiedzy teoretycznej w działalności dowódczo-sztabowej, a zwłaszcza w nowych sytuacjach, reguły postępowania dowódcy i oficera sztabu, jak również wskazówki metodologiczne stanowiące podstawę prowadzenia prac badawczych w dziedzinie taktyczno-operacyjnej, szkolenia bojowego i wychowania wojskowego głównie na użytek praktyczny.

d) Cechy charakteru

Do najważniejszych funkcji, które w procesie dowodzenia wykonują absolwenci ASG w roli dowódcy i oficera sztabu należą: decydowanie, przekazywanie zadań i kierowanie ich realizacją. Należyte wykonanie tych funkcji jest w poważnej mierze uwarunkowane cechami charakteru dowódców i oficerów sztabu.

Jedną z istotnych cech charakteru dowódcy i oficera sztabu jest aktywność. Polega ona na ciągłym poszukiwaniu jak najlepszych rozwiązań zmierzających do wypracowania optymalnych decyzji i skutecznej ich realizacji. Nie chodzi więc w tym przypadku o wszelką aktywność, lecz aktywność ukierunkowaną, czyli podporządkowaną realizacji zadań dowódczo-sztabowych. Dlatego z aktywnością wiąże się ściśle pryncypialność, która wyraża się w ścisłym przestrzeganiu zasad, na której opiera się działalność dowódczo-sztabowa, i zarazem uwzględnianiu postulatu elastyczności. Elastyczność zakłada konieczność pod-

porządkowania pryncypialności wymaganiom zaistniałej sytuacji. Pryncypialność wymaga od dowódcy i oficera sztabu stanowczości. Stanowczość polega na ciągłej gotowości do realizacji decyzji, a przede wszystkim wytrwałej dążności do jej zrealizowania przy równoczesnej eliminacji schematyzmu i sztywności działania. Ze stanowczością wiąże się poczucie odpowiedzialności za powzięte decyzje. Polega ono na zdawaniu sobie sprawy z konsekwencji realizacji powziętych decyzji oraz nakazuje wnikliwe i dokładne wykonywanie czynności związanych z podejmowaniem decyzji i jej realizowaniem. Równocześnie w zakres poczucia odpowiedzialności dowódcy i oficera sztabu, szczególnie w warunkach działań bojowych, wchodzi zdawanie sobie sprawy z tego, że wykonywanie zadania na danym szczeblu wiąże się z przyjmowaniem części odpowiedzialności za wykonywanie zadania przez wyższego przełożonego i sąsiada.

Wykonywanie zadań dowódczo-sztabowych przez dowódców i oficerów sztabu wymaga odwagi intelektualnej. Odwaga intelektualna polega na rzetelnym, zgodnym z rzeczywistym stanem rzeczy i własnym przekonaniem, przedstawianiu przełożonym sytuacji taktyczno-operacyjnych, szkoleniowo-wychowawczych i innych. Jednak z chwilą, gdy wyższy przełożony podejmie decyzję, dowódca lub oficer sztabu jest zobowiązany do podporządkowania się jego woli, co jest jednym z nakazów dyscypliny wojskowej.

W zakres dyscypliny wojskowej wchodzi przede wszystkim: lojalność wobec przełożonych, wymagalność, pracowitość, dokładność, systematyczność i punktualność.

Lojalność wobec przełożonych jest to podporządkowanie się nakazom i zakazom, które formułują oni na podstawie przysługujących im uprawnień, a także aktywne, rzetelne ich realizowanie. Chodzi tu głównie o przyjmowanie i traktowanie decyzji przełożonych jako własnych i poczuwania się do obowiązku ponoszenia pełnej odpowiedzialności /w tym moralnej/ za ich realizację. Lojalność obowiązuje również przełożonego wobec podwładnych. Lojalność wobec podwładnych jest to przestrzeganie wszelkich praw, które im przysługują, sprawiedliwe ich traktowanie, które wyraża się głównie w obiektywnym ocenianiu ich wartości, a zarazem przydatności zawodowej. Wymagalność wyraża się w czuwaniu nad tym, aby podwładni solidnie i terminowo wykonywali swoje obowiązki. Jednocześnie dowódca lub oficer sztabu powinien być wymagający wobec siebie. Pracowitość polega na osobistym udziale w jak najlepszym wykonywaniu zadań dowódczo-sztabowych. Dowódca lub oficer sztabu powinien z własnej inicjatywy inspirować rozwiązywanie wielu problemów, jak również niektóre z nich osobiście rozwiązywać. W ten sposób będzie mógł utrzymywać ścisłą więź z kolektywem, którym kieruje. Pracowitość zakłada również podnoszenie własnych kwalifikacji. Dowódca lub oficer sztabu jest zobowiązany do nadążania za rozwojem myśli wojskowej, do wcielania w życie jej osiągnięć. W związku z tym powinien realizować zasadę ciągłego samokształcenia. Dokładność wyraża się w skrupulatnym wykonywaniu obowiązków, a szczególnie w przestrzeganiu regulaminów, wydawaniu rozkazów, zarządzeń oraz wyznaczaniu na ich wykonanie takiego czasu, który rzeczywiście jest potrzebny. Systematyczność uzewnętr-

nia się w wykonywaniu zadań długofalowych. Systematyczny jest ten dowódca lub oficer sztabu, który potrafi tak organizować pracę, aby miała rytmiczny charakter, a w związku z tym wykluczała żywiołowość lub kampanijność. Przestrzeganie systematyczności wymaga dokładnego, racjonalnego planowania czynności. Plan jest jednym z narzędzi, które warunkują systematyczność w działaniu. Punktualność polega na wykonywaniu czynności w przeznaczonym na nie czasie, przestrzeganiu terminów, które wyznaczył sobie dowódca czy oficer sztabu lub ich przełożony, jak również tych, które czasem wyznaczają sobie podwładni.

Lojalność wobec podwładnych, wymagalność wobec siebie i związana z nią pracowitość wskazują na to, że dowódca lub oficer sztabu powinien się wyróżniać poczuciem honoru i ambicją. Honor polega na wyrażaniu szacunku dla godności własnej i podwładnych. Natomiast ambicja wyraża się w dążności do uzyskiwania coraz to lepszych wyników w procesie dowodzenia drogą uczciwej, rzetelnej i wydajnej pracy.

W warunkach pola walki szczególnie jest potrzebna wola walki z wrogiem i ściśle z nią związana odwaga żołnierska. Wyrażają się one w zdecydowanym, aktywnym przeciwstawianiu się zamiarom przeciwnika, odporności psychicznej na wszelkie jego działania i stwarzaniu mu niekorzystnych warunków przeprowadzenia działań bojowych oraz w obezwładnianiu i niszczeniu jego sił. Umożliwiają zarazem panowanie nad uczuciem strachu i dodawanie w ten sposób podwładnym otuchy do udziału w walce w celu jak najskuteczniejszego wykonywania zadań bojowych.

e) Czynności i cechy intelektu w zakresie ogólnej sprawności umysłowej

Jedną z czynności intelektu, która powinna należycie funkcjonować u każdego dowódcy i oficera sztabu jest spostrzeganie. Umożliwia ono dokładne odzwierciedlanie rzeczywistości taktyczno-operacyjnej. Wiąże się z nim spostrzegawczość. Spostrzegawczym dowódcą lub oficerem sztabu jest ten, który potrafi szybko zauważyć zaistniałe zdarzenia w sytuacji taktyczno-operacyjnej.

Spostrzeganie stanowi podstawę kolejnej czynności intelektu dowódcy i oficera sztabu, którą jest wyobrażanie. Polega ono na tworzeniu w umyśle obrazów taktyczno-operacyjnych rzeczywistości zarówno na podstawie spostrzeżonych faktów, zdarzeń, procesów, jak też doświadczenia. Następnymi czynnościami intelektu dowódcy i oficera sztabu są: analizowanie, abstrahowanie i syntetyzowanie. Porównywanie polega na ustalaniu podobieństw i różnic zachodzących między obrazami taktyczno-operacyjnej rzeczywistości. Natomiast analizowanie wyraża się w rozkładaniu tych obrazów na ich elementy składowe. Abstrahowanie jest to czynność odrywania się od nieistotnych elementów wymienionych obrazów i myślowego wyodrębniania wyłącznie tych, które są istotne z punktu widzenia danego zadania taktyczno-operacyjnego. Syntetyzowanie polega na myślowym łączeniu poszczególnych elementów w określone całości.

Również czynnością intelektu dowódcy i oficera sztabu jest wnioskowanie. Uzewnętrznia się ono w szybkim i sprawnym wyciąganiu wniosków wynikających z porównań,

analiz i syntez dotyczących taktyczno-operacyjnej rzeczywistości. Wiąże się z nim ściśle przewidywanie, które umożliwia ustalanie toku mogących nastąpić zdarzeń oraz skonkretyzowanie ewentualnych następstw spowodowanych realizacją wniosków sformułowanych na podstawie analizy konkretnej rzeczywistości taktyczno-operacyjnej.

Wymienione czynności intelektu stanowią psychologiczny fundament samodzielnego myślenia absolwenta akademii, które polega na szybkim dostrzeganiu problemów taktyczno-operacyjnych wymagających rozwiązań i skutecznym ich rozwiązywaniu w ramach osobistych możliwości intelektualnych.

Z samodzielnym myśleniem wiążą się następujące cechy umysłu absolwenta akademii: inicjatywa myślowa, krytycyzm myślenia i operatywność. Inicjatywa myślowa wyraża się w samodzielnym dostrzeganiu problemów w zakresie działalności dowódczo-sztabowej. Krytycyzm myślenia polega na nieuleganiu tylko i wyłącznie sugestywnemu wpływowi cudzych poglądów oraz krytycznym ustosunkowaniu się do swoich myśli. Operatywność wyraża się w sensownym wcielaniu w działanie zdobytej wiedzy /teorii/ oraz samodzielnie sformułowanych uogólnień, wniosków.

f) Umiejętności dowódcy i oficera sztabu

Jedną z nich jest umiejętność oddziaływania na zespoły ludzkie. Umiejętność ta polega na stosowaniu takich sposobów dowodzenia i pracy, które stwarzają dowódcy i oficerowi sztabu możliwość uzyskiwania ze strony podwładnych dobrowolnego i chętnego podporządkowania się jego woli, a zarazem wyzwalają inicjatywę zmierzającą do

jak najlepszego wykonania zadań przez niego postawionych.

W osłaganiu przez dowódcę i oficera sztabu takiego rezultatu bardzo istotną rolę spełniają ich umiejętności organizacyjne i kierownicze. Uzewnętrzniają się one w należyтым organizowaniu dowodzenia, zwłaszcza w warunkach ćwiczebnego pola walki, pracy szkoleniowo-wychowawczej i sztabowej. Działalność w zakresie dowodzenia, szkolenia i wychowania oraz gotowości bojowej wojsk prowadzi się w różnych warunkach z uwzględnieniem potrzeb przyszłego pola walki. Dlatego też dowódcy i oficerowi sztabu potrzebna jest umiejętność szybkiego adaptowania się do nowych warunków i zadań. Polega ona na szybkim określaniu swojej roli i miejsca w związku z zaistniałą sytuacją oraz gotowości do skutecznego rozwiązywania i stawiania zadań. Umiejętność ta odgrywa szczególną rolę wówczas, gdy dowódca lub oficer sztabu jest postawiony w innej roli niż dotychczas, np. w razie konieczności przejęcia funkcji wyższego przełożonego w sytuacji, gdy trzeba natychmiast przystąpić do wykonania zadania.

W procesie dowodzenia dowódcy i oficerowi sztabu potrzebna jest przede wszystkim umiejętność twórczego rozwiązywania problemów taktyczno-operacyjnych. Wyraża się ona w tym, że dowódca lub oficer sztabu, dysponując doświadczeniem, wiedzą taktyczno-operacyjną, społeczno-polityczną, pedagogiczno-psychologiczną i techniczną, w rozwiązywaniu problemów nie kieruje się schematami, nie traktuje znanych zasad jak kanonów, lecz realizuje je zgodnie z wymaganiami sytuacji, w której działa. Dąży zawsze do tego, by jego rozwiązania taktyczno-opera-

cyjne były jak najbardziej oryginalne. Na oryginalność rozwiązań taktyczno-operacyjnych bardzo duży wpływ ma umiejętność realnej oceny rzeczywistości taktyczno-operacyjnej z uwzględnieniem możliwości technicznych sprzętu i uzbrojenia. Uzewnętrznia się ona w realnej analizie położenia wojsk i konkretnych warunków terenowych oraz ocenie możliwości taktyczno-operacyjno-technicznych własnych i przeciwnika w czasie i przestrzeni. Właściwa kalkulacja sił w czasie i przestrzeni stwarza podstawę zwiększenia zdolności bojowej wojsk własnych poprzez wybór odpowiedniego manewru, sposobu koncentracji sił i kierunku głównego uderzenia lub wysiłku. Umożliwia więc osiągnięcie zamierzonego celu przy jak najmniejszych stratach własnych.

Zasadniczym ogniwem taktyczno-operacyjnego aspektu dowodzenia jest proces decydowania. Proces ten ma szczególnie złożony charakter w sytuacjach niebezpiecznych, konfliktowych, niejasnych, w ograniczonym czasie. Decydowanie w warunkach bojowych jest związane z poczuciem wysokiej odpowiedzialności za ludzi i sprzęt. Świadomość tego stanu rzeczy powoduje u dowódcy walkę motywów, a w związku z tym różne stany konfliktowe. W warunkach bojowych dowódca nie zawsze dysponuje pełną ilością informacji potrzebnych do powzięcia decyzji. Stąd też ma do czynienia z działaniem w sytuacjach niejasnych i najczęściej w ograniczonym czasie. W rezultacie musi działać szybko, we właściwym momencie przerwać walkę motywów i decydować. Dlatego też dowódca musi umieć szybko podejmować decyzję w sytuacjach niebezpiecznych, konfliktowych i niejasnych.

Kolejnym aktem po powzięciu decyzji jest kierowanie wprowadzaniem jej w czyn. Dlatego też absolwent akademii powinien dysponować umiejętnością przekazywania decyzji podwładnym i zarazem elastycznego kierowania jej realizacją. Umiejętność ta uzewnętrznia się w komunikatywnym formułowaniu i przedstawianiu swoich myśli, zdecydowanym wcielaniu ich w życie oraz dokładnym śledzeniu i analizowaniu wydarzeń, aby w razie potrzeby dokonywać modyfikacji decyzji, dostosowując je do realnie zaistniałych sytuacji.

g) Szczególne walory osobowości oficera sztabu

Oprócz omówionych elementów osobowości, absolwentowi akademii potrzebne są jeszcze cechy szczególne, charakterystyczne wyłącznie dla oficera sztabu.

Istotną rolę w tym względzie odgrywa umiejętność działania nie tylko zgodnie z decyzją, lecz również z intencją dowódcy. Dowódca w swoich decyzjach uwzględnia problemy zasadnicze, natomiast oficer sztabu - wyczuwając intencję dowódcy - pomaga mu w ich dostrzeganiu i podejmowaniu decyzji rozstrzygających te problemy. Oprócz tego oficer sztabu, uwzględniając intencję dowódcy, jest zobowiązany samodzielnie rozwiązywać wszystkie szczegółowe zagadnienia związane z realizacją decyzji. Dlatego też oficera sztabu powinna cechować szczególna dokładność w kalkulacji sił i środków oraz przedstawianiu dowódcy wszelkich propozycji. Funkcja oficera sztabu wymaga umiejętności bezwzględnego podporządkowania swoich możliwości woli dowódcy. Dlatego też w przypadku, gdy dowódca nie zatwierdzi decyzji proponowanej przez

oficera sztabu i podejmie zupełnie inną, oficer sztabu całej swój wysiłek koncentruje na jak najlepszym wykonaniu decyzji dowódcy, mobilizując do tego również cały sztab.

Absolwenta akademii jako oficera sztabu powinna cechować troska o stworzenie dowódcy jak najlepszych warunków pracy. W tym celu potrzebne są mu następujące umiejętności:

- organizowania i kierowania pracą sztabową;
- posługiwania się sprzętem technicznym /środki łączności, transportu, mechanizacji i automatyzacji pracy sztabowej/;
- wszechstronnego przygotowania danych do decyzji dowódcy;
- zapewnienia sprawności, szybkości i terminowości w realizacji zadań sztabowych, a szczególnie w przekazywaniu decyzji dowódcy podwładnym;
- kontrolowania realizacji decyzji dowódcy oraz udzielania podwładnym niezbędnej pomocy;
- opracowania dokumentacji sztabowej;
- przestrzegania zasad kultury sztabowej.

Bardzo istotne znaczenie w pracy absolwenta akademii jako oficera sztabu ma skromność. Aczkolwiek jest on współtwórcą procesu dowodzenia, to jednak musi umieć pogodzić się z tym, że sukcesy uzyskiwane w dowodzeniu są przypisywane przede wszystkim dowódcy.

Absolwentowi akademii pełniącemu funkcję oficera sztabu, szczególnie potrzebna jest umiejętność pracy w kolektywie sztabowym. Sztab stanowi zespół ludzi, którzy spełniają określone role. Jego należyte funkcjonowanie zależy od zgrania pracujących w nim oficerów, wza-

jemnego zrozumienia i należycie pojętego koleżeństwa. Są to czynniki skutecznie wpływające na wykonywanie zadań sztabowych, a szczególnie na poszukiwanie i realizowanie rozwiązań ułatwiających dowódcy proces dowodzenia.

LITERATURA

Bazanow A.: Pedagogika. Warszawa 1963.

Bazanow A.: Wola dowódcy. "Seria psychologii i pedagogiki wojskowej" 1959, nr 14.

Bohucki J.: Osobowość nauczyciela w świadomości młodzieży. Katowice 1965.

Boring E.: Psychologia. Warszawa 1960.

Budowski J.: Kształcenie woli oficera. Warszawa 1965.

Dobrowolski S.: Wychowanie i wychowawca. Warszawa 1948 r.

Garczyński S.: Lubiany dowódca. "Wojsko Ludowe" 1959, nr 6.

Gawet A.: Sztuka dowodzenia. Warszawa 1926.

Łowczowski G.: Przywódzenie. "Seria psychologii i pedagogiki wojskowej" 1958, nr 10.

Maucorps P.: Psychologia wojskowa. Warszawa 1958.

Mosznin J.: Lenin o wychowaniu wojskowym. Warszawa 1962.

Nowacki T.: O poznawaniu podwładnych. "Wojsko Ludowe" 1959, nr 10, 11, 12.

Pennington L.: Psychologia dowodzenia. Warszawa 1959.

Pachulicz-Pawlikowska D.: Niektóre cechy osobowości a powodzenie w studiach. "Dydaktyka szkoły wyższej" 1969, nr 1/5/.

Pietrasiński Z.: Sprawne kierownictwo. Warszawa 1962.

Przewłocki P.: O sztuce panowania nad sobą - stany uczuciowe a dowodzenie. "Wojsko Ludowe" 1958, nr 2.

Sidor M.: Podstawowe czynniki pedagogiczno-psychologiczne determinujące autorytet dowódcy jako nauczyciela - wychowawcy. "Nauki Społeczne a obronność kraju". Wyd. ASG, 1968, s. 202-246.

Służba sztabów ogólnowojskowych. Podręcznik. Sztab Generalny 387/66.

Smirnow A.: Psychologia. Warszawa 1966.

Szczerba W.: Zarys pedagogiki wojskowej. Warszawa 1962.

Szewczuk W.: Psychologia. Warszawa 1966, t. 1, 2.

Tomaszewski T.: Wstęp do psychologii. Warszawa 1963.

Twarogowski T.: Dowodzenie. "Seria psychologii i pedagogiki wojskowej" 1958, nr 10.

Zieleniewski J.: Organizacja zespołów ludzkich. Warszawa 1964.

3. ZASADY DOBORU TREŚCI PROGRAMOWYCH

Zasady doboru i zakres treści programowych wynikają konsekwentnie z obowiązujących zadań dydaktyczno-wychowawczych ASG i celów studiów oraz ustalonego modelu osobowego absolwenta. Powyższe przesłanki określają przede wszystkim górny pułap wiedzy i umiejętności, które mają opanować słuchacze. Ustalają one taki punkt wyjściowy programów, gdyż zakładają, że słuchacze przyjęci na pierwszy rok studiów powinni reprezentować określony poziom wiedzy fachowej i ogólnej, umiejętności i nwyków.

Zakres wiedzy, jakim powinni wykazać się kandydaci ubiegający się o przyjęcie na studia w ASG określa się w programie egzaminów wstępnych. W programie tym uwzględnia się nie tylko stan wiedzy i umiejętności kandydata, nabytych przez niego w szkole oficerskiej i w czasie praktyki w jednostkach, ale również tę wiedzę, którą musi zdobyć samodzielnie /bądź na kursie doskonalenia/, przygotowując się do egzaminów wstępnych, a która jest niezbędna, aby podjąć studia w ASG. Przy ustalaniu zakresu programu studiów w ASG przyjmuje się, że dolny pułap wiedzy i umiejętności już opanowanych przez kandydatów na studia stanowi problematyka szczebla batalionu /równorzędnego/. Jest to jedna z podstawowych zasad leżąca u podstaw doboru treści programowych.

Z tych przyczyn treścią studiów w ASG jest problematyka oddziały i związku taktycznego, przy zapoznawczym potraktowaniu wiedzy o charakterze operacyjnym. Przy określaniu koncepcji treści nauczania w ramach poszczególnych okresów procesu studiów uwzględnia się o-

bowiąującą kolejną zasadę, aby każdy rok szkolny obejmował możliwie całościową problematykę dotyczącą określonego szczebla dowodzenia. W ten sposób dąży się do zapewnienia słuchaczom możliwości uzyskania pewnych określonych kwalifikacji w ramach kolejnych lat studiów, przy przestrzeganiu zasady stopniowania trudności.

Powyższa koncepcja znajduje pełen wyraz w układzie programów kierunku wojsk lądowych: na pierwszym roku studiów przerabia się problematykę pułku, na drugim - dywizji, na trzecim - armii ogólnowojskowej. W odniesieniu do kursów kierunku studiów wojsk OPK i lotnictwa operacyjnego przyjęto nieco inny układ, wynikający z pewnej odrębności tych kursów. W tym wypadku na pierwszych kursach, niezależnie od ich specjalizacji, uwzględnia się wyłącznie problematykę fachowo-specjalistyczną, niezbędną do rozpoczęcia studiów taktyczno-operacyjnych. Na następnych latach studiów przerabia się - z uwzględnieniem specjalizacji - problematykę pułku /lotniczego lub wojsk OPK/, dywizji lotniczej, korpusu OPK oraz - zapoznawczo - armii /lotniczej i armii obrony powietrznej kraju/.

Z porównań łatwo wywnioskować, że dla profilu ogólnowojskowego problematyka taktyczna i taktyczno-operacyjna uwzględniana jest na wszystkich trzech latach studiów, natomiast dla kierunku studiów wojsk OPK i lotniczego koncentruje się ona na drugim i trzecim roku studiów, na których w większym stopniu niż na kierunku wojsk lądowych uwzględnia się problematykę taktyczną.

Przedstawione różnice wynikają z pewnych właściwości nauczania taktyki wojsk lotniczych, dla których tłem do rozpatrywania działań pułku lotniczego jest co najmniej

dywizja wojsk lądowych, a dywizji lotniczej - co najmniej armia ogólnowojskowa, natomiast dla armii lotniczej - front.

Tak więc armia ogólnowojskowa, będąca szczeblem zapoznawczym dla kierunku wojsk lądowych, stanowi dla kierunku lotniczego niezbędne tło szczebla podstawowego - dywizji lotniczej. Tym też tłumaczy się fakt rozpoczynania nauczania taktyki wojsk lotniczych na drugim roku studiów. Możliwości czasowe i stosunkowo duża liczba przedmiotów nie pozwalają w zasadzie inaczej rozwiązać tego problemu. Warto jednak zauważyć, że w końcowym efekcie górny poziom problematyki taktyczno-operacyjnej jest mniej więcej jednakowy i odpowiada aktualnie przyjętym celom studiów zarówno na kursach wojsk lądowych, jak i obrony powietrznej kraju i lotnictwa operacyjnego.

Dobór i układ treści programowych podporządkowany jest wiodącej roli taktyki i sztuki operacyjnej, która stanowi główną treść studiów w akademii. Tak więc profilującymi przedmiotami studiów w ASG jest taktyka i sztuka operacyjna. Jej podporządkowane są taktyki poszczególnych rodzajów wojsk i służb, metodyki szkolenia taktycznego oraz dyscypliny pokrewne, jak topografia, historia sztuki wojennej, studium teatrów działań wojennych. Tym przedmiotom z kolei podporządkowane są przedmioty fachowe, noszące głównie charakter specjalistyczny i techniczny w zakresie dostosowanym do potrzeb określonego kierunku studiów. I wreszcie całości studiów taktyczno-operacyjnych i specjalistycznych podporządkowane są przedmioty ogólne, jak matematyka, fizyka itp. Oczywiście te ostatnie przedmioty służą także celom ogólnorozwojowym słuchacza i w tym aspekcie ich układ i treść może

być potraktowany w sposób bardziej niezależny od wymagań taktyczno-operacyjnych.

Oddzielne miejsce w układzie treści programowych - ze względu na swą rangę - zajmuje grupa dyscyplin społeczno-ekonomicznych. Służy bowiem ona kształtowaniu wysokich postaw ideowych, pogłębianiu świadomości politycznej oraz kształtowaniu cech charakteru przydatnych i niezbędnych dla dowódcy i oficera sztabu armii państwa socjalistycznego. Przedmioty te mają również charakter ogólnorobzwojowy i w związku z tym treść ich jest przedmiotem starannego doboru.

Z powyższego wynika, że w programach studiów w ASG uwzględnia się następujący układ działów przedmiotów:

- taktyczno-operacyjny;
- techniczny /specjalny/;
- społeczno-ekonomiczny;
- ogólny.

Dział taktyczno-operacyjny stanowi swego rodzaju syntezę treści programowych i zarazem określa profil studiów, wpływając odpowiednio na pozostałe działy, a przede wszystkim na dział specjalny i techniczny. Niektóre specjalizacje mogą nie mieć wyodrębnionego działu przedmiotów specjalnych i technicznych /np. specjalizacja ogólnowojskowa/. Działy społeczno-ekonomiczny i ogólny - ze względu na swą odrębność - są w zasadzie jednokowe na wszystkich kierunkach studiów i specjalizacjach.

Profil studiów wynika z charakteru działu przedmiotów operacyjno-taktycznych. Jeśli w tym dziale dominować będzie taktyka ogólna, wskazywać to będzie na specja-

lizację ogólnowojskową. Jeśli natomiast taktyka lotnictwa - na specjalizację lotniczą itp. Do tego dostosowane są: zestaw i zakres pozostałych specjalistycznych przedmiotów taktyczno-operacyjnych oraz zakres działu przedmiotów specjalnych i technicznych. Powyższe dotyczy wyraźnie wyspecjalizowanych kierunków studiów stosownie do rodzajów wojsk w ramach rodzajów sił zbrojnych. Ewentualne specyficzne potrzeby poszczególnych rodzajów wojsk i służb mogą być zaakcentowane mniej lub więcej zauważalnym preferowaniem taktyki i techniki danej specjalności w stosunku do specjalności ogólnowojskowej i to głównie kosztem taktyki ogólnej.

Takie ustawienie przedmiotów i działów przedmiotowych pozwala na sformułowanie kolejnej zasady doboru treści programowych, polegającej na ich dostosowaniu do potrzeb określonych w wytycznych szkoleniowych i istniejących w akademii kierunków studiów i specjalizacji.

Kolejnym istotnym czynnikiem, określającym zakres treści programowych, jest analiza celów studiów pod kątem tego, co słuchacz powinien znać i umieć, a z czym się tylko zapoznać, jak również, na jakie stanowiska /i na jakim szczeblu/ powinien być gruntownie przygotowany, a na jakie /i na jakim szczeblu/ być tylko zorientowany i mieć ogólne pojęcie. Zgodnie z ustalonym systemem studiów wojskowych, ASG przygotowuje oficerów gruntownie do dowodzenia i pracy sztabowej na szczeblach taktycznych oraz wykonywania pomocniczych funkcji w ogniwach dowodzenia operacyjnego. Z tego wynika kolejny postulat takiego doboru treści nauczania, aby właściwie wyważyć proporcje między wiedzą a umiejętnościami praktycznymi,

które powinien słuchacz przyswoić lub nabyć w toku studiów.

Dobór wiedzy, w tym wiedzy teoretycznej /system faktów, ogólne prawa i prawidłowości rządzące zjawiskiem wojny i walki zbrojnej/ oraz wiedzy praktycznej /system zasad i reguł postępowania/ powinien wynikać z założonych celów studiów, kształtowania szerokich horyzontów taktyczno-operacyjnych słuchaczy, przekazania im trwałych podstaw umożliwiających szybkie i elastyczne dostosowywanie się do nowych sytuacji na polu walki. W tym sensie wiedza teoretyczna stanowi podstawę do wyrabiania umiejętności praktycznych. Z kolei zaś dobrze przyswojone umiejętności praktyczne zapewniają coraz lepsze i gruntowniejsze zrozumienie treści wiedzy taktyczno-operacyjnej jako syntetycznego uogólnienia prawidłowości, zasad i reguł występujących w rzeczywistych działaniach bojowych. W studiach taktyczno-operacyjnych znajomość założeń teoretycznych jest szczególnie ważna z tego względu, że w warunkach akademickich, nawet w ćwiczeniach taktycznych /grupowych, dowódczo-sztabowych/, rozwiązuje się z reguły problemy teoretyczne.

Zrozumienie powyższych prawidłowości pozwala na ustalanie uzasadnionych proporcji między formami nauczania teoretycznego i praktycznego. Problem sprowadza się więc do tego, aby przy doborze treści programowych stale przestrzegać zasady ścisłego związku teorii z praktyką.

LITERATURA

ale te teorii i o te praktyki

Dokumentacja szkoleniowa ASG, w tym:

- programy zakresowe kursów zasadniczych ASG;
- plany studiów;
- plany tematyczne.

Nawroczyński B.: Zasady nauczania. Wrocław - Warszawa - Kraków 1961.

Okoń W.: Zarys dydaktyki ogólnej. Warszawa 1968.

Okoń W.: Podstawowe /generalne/ tendencje współczesnej dydaktyki. "Wybrane zagadnienia współczesnej pedagogiki i dydaktyki". ASG 1969.

Prace zespołu teorii szkolenia. WAT 1966.

Zakrzewski J.: Określenie celów szkolenia wojskowego i zasady doboru treści programowych. ASG 1962.

4. PROCES NAUCZANIA

W każdym właściwie zorganizowanym nauczaniu możemy wyróżnić kilka określonych ściśle ze sobą połączonych faz, zwanych w dydaktyce ogniwami, które charakteryzuje jednolitość postępowania pedagogicznego zarówno wykładowców, jak i słuchaczy. W wyższych uczelniach, w tym i w akademii, można wyodrębnić pięć takich ogniw. Treść działania dydaktycznego w ramach tych ogniw jest następująca:

1. Zaznajomienie słuchaczy z ogólnymi i szczegółowymi celami studiów.
2. Zaznajomienie słuchaczy z nowym materiałem oraz kierowanie procesem przyswajania pojęć /uogólniania/.
3. Kształtowanie umiejętności i nawyków w zakresie rozwiązywania zadań i podejmowania decyzji taktyczno-operacyjnych.
4. Utrwalanie wiadomości, umiejętności i nawyków.
5. Kontrola i ocena wyników studiów.

Zaznajomienie słuchaczy z celami studiów

Wydawałoby się, że pierwsze z wymienionych ogniw procesu studiów należy zaliczyć do oczywistych i łatwych w realizacji. W praktyce jednak nie zawsze jest ono doceniane. Problem polega bowiem na tym, aby nie tylko wykładowca, lecz również i słuchacz zrozumiał bliższe i dalsze zadania dydaktyczne oraz cele studiów, jak też traktował je jako zadania i cele osobistych dążeń.

Właściwe zrozumienie przez słuchaczy istoty studiów ma duże znaczenie pedagogiczne. Dzięki temu powstają warunki ułatwiające kształtowanie u słuchaczy pozytywnych

motywów uczenia się oraz właściwych zainteresowań, a także odpowiednie ukierunkowanie ich świadomych wysiłków w procesie opanowywania wiedzy i umiejętności.

Problem pierwszy - wzbudzenie u słuchaczy pozytywnych motywów uczenia się - nie nastręcza raczej większych trudności. Dla oficerów studiujących w ASG uzyskanie tytułu oficera dyplomowanego jest równoznaczne ze zdobyciem wyższych kwalifikacji i późniejszą karierą osobistą. Dlatego też w większości wypadków są oni - nawet bez dokładnego rozumienia celów studiów - pozytywnie ustosunkowani do konieczności uczenia się. Bardzo często czynnikiem motywacyjnym są względy ambicjonalne i prestiżowe.

Jednakże tego rodzaju motywy w zasadzie o charakterze pozadydaktycznym, chociaż stanowią czynnik pobudzający do nauki, to jednak na dalszą metę nie są wystarczające, a nawet niekiedy stają się przyczyną niepowodzeń w studiach. Słuchacze kierujący się wyłącznie tymi motywami zazwyczaj nie uzyskują wysokich wyników, nawet jeżeli wyróżniają się pracowitością, gdyż celem ich działania nie jest poznanie wiedzy, lecz pozytywne zaliczenie poszczególnych przedmiotów. Dlatego też nie wykazują własnych zainteresowań i inwencji w nauce oraz zamiłowań do pogłębiania wiedzy w drodze samokształcenia.

W tych warunkach sprawa głębokiego wyjaśnienia słuchaczom ogólnych i szczegółowych celów studiów oraz ich społecznej wartości nie może być zostawiona sama sobie, a musi być świadomie rozwiązywana przez całą kadrę dydaktyczno-wychowawczą uczelni. Stopień skute-

czności tej działalności zależy od wielu czynników. Przede wszystkim powinna ona mieć charakter długofalowy i dotyczyć wszystkich aspektów procesu studiów. Słuchaczy należy zapoznawać zarówno z celami ogólnymi odnoszącymi się do całości studiów, jak też ze szczegółowymi dotyczącymi sensu i istoty poszczególnych przedmiotów oraz związków między nimi, a także kolejnych tematów i zagadnień szkoleniowych. Istnieje również konieczność uświadomienia słuchaczom tej prawdy, iż cele studiów dotyczą całej sfery ich osobowości, a więc nie tylko określają one zakres wiedzy i umiejętności, które należy opanować, ale precyzują również kierunek działania w dziedzinie kształtowania postaw moralno-politycznych oraz cech charakteru i umysłu.

Sposób, czyli technika zapoznawania słuchaczy z celami studiów, nie może być szablonowy i polegać na kolejnym wyliczaniu poszczególnych celów nauczania. Wydaje się, że przy informowaniu o celach ogólnych, najlepsze rezultaty uzyskuje się wtedy, kiedy wykładowca przedstawi je na tle analizy istoty i przedmiotu badań danej dziedziny wiedzy. Tak na przykład ogólne cele studiów oraz cele nauczania w zakresie przedmiotów taktyczno-operacyjnych należałoby wyjaśnić przy omawianiu przedmiotu nauki i sztuki wojennej. W tym bowiem przypadku istnieje możliwość plastycznego przedstawienia słuchaczom, jaki zakres wiedzy i umiejętności, umiejscowionych w systemie nauki i sztuki wojennej, powinni oni opanować w ciągu trzech lat studiów. Zaleca się, aby tego rodzaju informację przekazał słuchaczom danego roku studiów szef oddzielnej katedry lub kierownik kursu już na

początku pierwszego roku studiów.

Wyjaśnienia dotyczące celów nauczania z poszczególnych przedmiotów również można przedstawić w ramach wstępnego wykładu o istocie i przedmiocie badań danej dyscypliny naukowej i jej miejscu w systemie nauki. Informacje o celach nauczania z kolejnych tematów przekazuje się słuchaczom najczęściej na początku pierwszego zajęcia na dany temat. Odstępstwem od tej reguły są ćwiczenia na mapach i ćwiczenia szkieletowe. W tym wypadku odnośną tematykę oraz planowane cele nauczania przedstawia się słuchaczom po zakończeniu ćwiczenia. Zaleca się, aby wyjaśnienia o celach nauczania były wyczerpujące, lecz jednocześnie krótkie. Mogą one między innymi zawierać dane dotyczące znaczenia tematu w ramach obowiązującego programu nauczania z danego przedmiotu, jego powiązania z innymi tematami, w tym również z tematami z innych przedmiotów oraz zadań dydaktycznych przewidywanych do wykonania przez słuchaczy.

b) Zaznajomienie słuchaczy z nowym materiałem naukowym.

Kierowanie procesem przyswajania pojęć

Powyższe ogniwo odgrywa w procesie studiów istotną rolę, gdyż przyswojenie przez słuchaczy wiadomości o faktach i zjawiskach oraz związkach między nimi stanowi podstawę działalności w zakresie kształtowania systemu wiedzy w ich świadomości. Konstrukcję nośną każdej dziedziny wiedzy stanowi zaś określona terminologia naukowa. Wykładowcy powinni więc tak przekazywać wiadomości o faktach i zjawiskach, aby w umysłach słuchaczy ukształtował się logiczny, odpowiednio zhierarchizowa-

ny i merytorycznie jednolity system pojęciowy właściwy dla danej nauki i odpowiadającego jej przedmiotu nauczania.

Szczególnie dokładnie słuchacze powinni zapoznać się z terminami nadrzędnymi, których zrozumienie decyduje o przydatności całego systemu pojęciowego. W terminologii wojskowej takimi nadrzędnymi terminami, znajdującymi się względem siebie w hierarchicznej zależności, są pojęcia: wojna, nauka wojenna, sztuka wojenna, strategia, sztuka operacyjna, taktyka itd. W dydaktyce wojskowej do tego rodzaju terminów należy zaliczyć pojęcia: dydaktyka wojskowa, metodyka, nauczanie, szkolenie.

Dopiero po opanowaniu przez słuchaczy systemu pojęciowego określonej nauki, a przynajmniej terminów nadrzędnych, można przystąpić w studiach do następnego etapu nauczania, to jest do zapoznawania ich z prawidłowościami i prawami rządzącymi danym wycinkiem rzeczywistości oraz wynikającymi z nich zasadami i regułami praktycznego działania.

W studiach akademickich w celu zapoznania z istotą określonych pojęć stosuje się w zasadzie dwie metody rozumowania - indukcyjna i dedukcyjna^{1/}. Zgodnie z pierwszą - etapy postępowania i kolejnych czynności wykładowcy przy przekazywaniu wiedzy, a słuchaczy przy jej opanowywaniu mogą być następujące:

1/ Przez indukcję rozumie się każdy uogólniający sposób wnioskowania, w którym przechodzi się od szczegółu do ogółu. Dedukcją nazywamy takie wnioskowanie, z którego przesłanek wynika logicznie jego wniosek. Szczególnym wypadkiem wnioskowania dedukcyjnego jest tzw. przechodzenie od ogółu do szczegółu. (Według K. Ajdukiewicza: Zarys logiki. Warszawa 1957, s. 160-170/.

1. Zestawienie danych rzeczy lub zjawisk z innymi w celu uchwycenia ich podobieństw i różnic. Tak na przykład w studiach taktycznych, dążąc do określenia pojęcia "walka", "natarcie", "obrona", "atak" wykładowca zestawia różne rodzaje działań bojowych. W tym ostatnim przypadku słowo "atak" należy zestawić z innymi podobnymi w treści i znaczeniu takimi, jak: "kontratak", "przełamanie", "natarcie" oraz przeciwstawnymi: "obrona", "wycofanie się" itd.
2. Wyszukiwanie w danych przedmiotach lub zjawiskach cech im właściwych. Nie chodzi przy tym o wyodrębnienie wszystkich przymiotów i właściwości danego przedmiotu lub zjawiska, lecz o wyszukanie wszystkich cech istotnych. Taką na przykład cechą istotną natarcia i wszystkich rodzajów działań zaczepnych jest zniszczenie nieprzyjaciela i opanowanie zajmowanego przez niego terenu. W tego rodzaju operacjach myślowych dla określenia i wydobycia cech głównych posługujemy się analizą, dążąc do rozłożenia pojęcia na zasadnicze części składowe.
3. Zdefiniowanie danego pojęcia. W tym zaś przypadku proces myślenia jest syntetyczny, dążymy do tego, aby ze wszystkich istotnych cech wyłowić najistotniejsze, a w definicji ująć istotę danej rzeczy lub zjawiska.

Z dydaktycznego punktu widzenia szczególne znaczenie ma stopień samodzielności słuchaczy w pracy uogólniającej przy określaniu znaczenia danego terminu. Nie chodzi przy tym o to, aby wszystkie lub większość pojęć i definicji, ważnych z punktu obowiązującego programu nauczania, zostały przez nich sformułowane w dro-

dze własnej dociekliwości umysłowej. Niemniej jednak samodzielne zdefiniowanie, chociażby niektórych pojęć z zakresu sztuki wojennej /prawa, zasady i reguły walki zbrojnej/ lub innych dziedzin wiedzy /prawa dialektyki, prawidłowości dydaktyczne itp./, zapewnia głębokie zrozumienie i trwałe przyswojenie określonej wiedzy, jest warunkiem skutecznego nauczania i uczenia się. W tym bowiem przypadku słuchacz dokonuje twórczego aktu poznawczego, a sformułowana poprawnie zasada, zależność lub prawidłowość, staje się jak gdyby jego osobistym drobnikiem. Dzięki tego rodzaju samodzielnym operacjom umysłowym dobrze poznaje on metody wnioskowania indukcyjnego i definiowania pojęć, wskutek czego łatwiej przyswaja treść pojęć naukowych formułowanych przez wykładowców.

W praktycznej działalności dydaktycznej pełny trój etapowy cykl analizowania terminów naukowych nie zawsze jest konieczny. Stosuje się go przy omawianiu nieznanych pojęć z całkowicie nowej dziedziny wiedzy. Najczęściej jednak słuchacze ASG dysponują już pewną wstępną wiedzą w przedmiocie rozważań terminologicznych. W tym wypadku można pominąć pierwszą, a czasami również drugą fazę rozumowania, przechodząc bezpośrednio do samej czynności definiowania danego terminu.

W każdym jednak przypadku przy zastosowaniu metody indukcyjnej myślenie postępuje od poszczególnych faktów /szczegółów/ do całkowitego poglądu na zjawisko lub sytuację. Tok rozumowania indukcyjnego idzie w kierunku odkrywania pojęcia szerszego rzędu wiążącego dane cząstkowe w uogólniającą całość.

Przedstawiony indukcyjny tok kształtowania pojęć

naukowych w świadomości słuchaczy ma duże wartości dydaktyczne, tym bardziej, że stosuje się go w powiązaniu z metodą poszukującą, która zakłada samodzielne zdobywanie wiedzy. Zastosowanie metody indukcyjnej jest szczególnie przydatne przy przedstawianiu słuchaczom problematyki /pojęć, definicji/ całkowicie lub w znacznej części nowej oraz przy dysponowaniu wystarczającym czasem, zapewniającym możliwość wymiany poglądów.

Dlatego też w studiach akademickich nie mniej ważne znaczenie ma drugi - dedukcyjny sposób przyswajania wiedzy, między innymi również terminologicznej. W tym wypadku myślenie rozwija się od danej całości do zasad lub faktów /pojęć naukowych/ logicznie wynikających z przesłanek zawartych w całości. Stosując metodę dedukcyjną, wykładowca powinien rozpocząć zapoznavanie słuchaczy z nową problematyką i odpowiednią terminologią od przedstawienia systemu pojęć obowiązującego w danej dziedzinie wiedzy. Dopiero na tle pojęć wyższego rzędu należy omówić znaczenie wybranych pojęć, zwracając szczególną uwagę na określenie roli i miejsca w układzie hierarchicznym systemu. Znaczenie terminu oraz jego definicja jest więc uzależniona od terminu nadrzędnego i w znacznym stopniu wynika z jego definicji. Powyższy system postępowania ma zatem wiele zalet, gdyż umożliwia wykładowcom stosunkowo szybkie zapoznanie słuchaczy ze strukturą i treścią terminologii swoistej dla danej dziedziny wiedzy /przedmiotu nauczania/.

Indukcyjny i dedukcyjny tok procesu przyswajania i uświadamiania pojęć naukowych są metodami wzajemnie się uzupełniającymi. Wykładowca - w zależności od po-

trzeb i możliwości - posługuje się jedną albo drugą metodą, względnie obydwoma jednocześnie, aczkolwiek w określonej logicznej kolejności. Tak na przykład niektóre pojęcia, szczególnie istotne /centralne/ z punktu widzenia danego przedmiotu nauczania i okresu studiów /na przykład na 1 roku studiów: "taktyka", "walka", "natarcie", "obrona"/ powinny być opanowywane, posługując się przeważnie rozumowaniem indukcyjnym. Natomiast pojęcia w stosunku do nich nadrzędne /w tym wypadku: "nauka i sztuka wojenna", "strategia", "sztuka operacyjna"/ lub też podrzędne /"pościg", "forsowanie przeszkody wodnej", "obrona na szerokim froncie"/ mogą być wyjaśnione w głównej mierze w układzie dedukcyjnym. Z tego też punktu widzenia byłoby wskazane, aby już na 1 roku studiów w jednym z pierwszych wykładów z przedmiotów taktyczno-operacyjnych przedstawić słuchaczom w ujęciu dedukcyjnym system pojęciowy obowiązujący w nauce, a zwłaszcza w sztuce wojennej. W toku trzyletnich studiów system ten powinien być stale wzbogacany i rozwijany.

W ten sposób wykładowca jest w stanie, posługując się różnymi metodami rozumowania, w sposób wszechstronny i w ramach ograniczonego czasu uświadomić słuchaczom istotne znaczenie podstawowych pojęć naukowych i umożliwić im sprawne przyswojenie określonego zasobu wiedzy teoretycznej, w tym systemu pojęciowego, w sposób możliwie samodzielny i trwały.

c) Kształtowanie umiejętności i nawyków^{1/}. Rozwiązywanie zadań i podejmowanie decyzji taktyczno-operacyjnych

Uzyskanie przez słuchaczy określonej wiedzy /taktyczno-operacyjnej, społeczno-politycznej/, to jest wiadomości o faktach i zjawiskach łącznie ze zrozumieniem istoty zachodzących związków między nimi, stanowi podstawę umożliwiającą przejście do kolejnego etapu kształcenia - przyswajania umiejętności i nawyków stosowania tej wiedzy w praktycznych sytuacjach. W studiach dowódczo-sztabowych szczególną wagę przywiązuje się do kształcenia u słuchaczy wszechstronnych umiejętności, a nawet pewnych nawyków w zakresie organizacji i prowadzenia działań bojowych. Słuchaczy uczy się rozwiązywania różnorodnych zadań z dziedziny sztuki dowodzenia na przyszłym polu walki, w tym również podejmowania decyzji taktyczno-operacyjnych.

Przez pojęcie "zadanie" /w dydaktyce - "zadanie dydaktyczne"/ należy rozumieć trudność o charakterze naukowym, technicznym lub praktycznym, którą należy roz-

-----
1/ Nawiązując do poglądów Z. Pietrasińskiego /Sztuka uczenia się. Warszawa 1962, s. 141-142/ umiejętność jest to nabyta gotowość rozwiązywania zadań określonego typu, wymagających dostosowywania sposobu działania do zmieniających się warunków lub szczegółowych celów działania. Natomiast pojęcie nawyku łączy się z wykonywaniem czynności, które mają charakter stosunkowo najdokładniej się powtarzających wyuczonych działań.

W działalności dowódczej i sztabowej przeważają umiejętności, niemniej istnieje liczna sfera, w której istnieje konieczność kształtowania nawyków /opracowanie dokumentów, organizacja pracy itd./.

wiązać, stosując posiadaną wiedzę lub doświadczenie. W każdym zadaniu występuje wyraźna i pilna konieczność określenia związków między zjawiskiem i jego przyczyną /zadanie teoretyczne/ albo też ustalenie sposobu działania, zapewniającego osiągnięcie określonego celu /zadanie praktyczne/.

W działalności dydaktyczno-wychowawczej uczelni uwzględnia się obydwie rodzaje zadań dydaktycznych. W przedmiotach społeczno-politycznych przeważają zadania teoretyczne. Natomiast w dyscyplinach taktyczno-operacyjnych uprzywilejowane są zadania o charakterze praktycznym, które słuchacze rozwiązują w trakcie ćwiczeń taktyczno-operacyjnych. W studiach akademickich te ostatnie zadania równocześnie spełniają rolę teoretyczną. Są one w istocie rzeczą sprawdzianem słuszności założeń teoretycznych i dostarczają materiału do pogłębiania i wzbogacania wiedzy zarówno teoretycznej, jak i praktycznej. Praktyka w ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych umożliwia rozwijanie u słuchaczy operatywności praktycznej, to jest umiejętności stosowania w działaniach posiadanej wiedzy. W tych warunkach wiedza staje się niezbędnym narzędziem praktycznego działania.

Rozwiązywanie każdego zadania /niezależnie od dziedziny/, w tym również dydaktycznego zaczyna się od postawienia pytania, czyli sformułowania tych zasadniczych niewiadomych, których wyjaśnienie decyduje o rozwiązaniu zadania. Następnym etapem pracy myślowej jest określenie wstępnej odpowiedzi na postawione pytanie, czyli

wypracowanie hipotezy^{1/}. Dlatego też w kolejnym stadium myślenia słuchacz powinien sprawdzić prawidłowość hipotezy. W tym celu powinien on dokonać analizy wszystkich faktów i czynników, które wywierają istotny wpływ na rozwiązywanie zadań. Samo sprawdzenie może być myślowe, a więc teoretyczne, względnie może zakładać wykonanie praktycznych czynności w postaci przeprowadzenia odpowiedniego cyklu badań i doświadczeń.

W wypadku stwierdzenia, iż wstępna hipoteza jest mylna, słuchacz powinien sformułować nową hipotezę, którą ponownie należy poddać teoretycznej lub praktycznej weryfikacji. Z chwilą potwierdzenia hipotezy uściśla się wszystkie części składowe odpowiedzi na postawione pytania i formułuje się ostateczne rozwiązanie.

W przedmiotach taktyczno-operacyjnych zwraca się szczególną uwagę na ukształtowanie u słuchaczy umiejętności podejmowania decyzji oraz wprowadzenia jej w życie. Praca myślowa przy wypracowaniu decyzji będzie ogólnie zgodna z trybem postępowania stosowanym przy rozwiązywaniu wszelkiego typu zadań, zaś kolejne czynności słuchacza w tym względzie powinny być zgodne z techniką pracy dowódcy odnośnego szczebla dowodzenia.

W uczelni przyjmuje się, że dowódca podejmuje decyzję na podstawie analizy otrzymanego zadania, oceny

---

1/ Hipoteza jest to przypuszczalne rozwiązanie wymagające jeszcze sprawdzenia i potwierdzenia. Hipoteza może przybrać różne formy i polegać na określeniu przypuszczalnego prawa lub prawidłowości w danym wycinku rzeczywistości, zasady lub reguły praktycznego działania względnie metody postępowania /konstrukcja planu/.

położenia i - jeśli czas na to pozwala - rekonesansu w terenie. Analizując zadanie dowódca powinien najpierw wyjaśnić i zrozumieć zamiar przełożonego i na tej podstawie określić miejsce oraz rolę jednostki przez niego dowodzonej w tym zamiarze. Następnie dowódca ustala, co dla wykonania zadania przez jednostkę jest najistotniejsze i w związku z tym, gdzie skupić główny wysiłek i jakie przyjąć ugrupowanie bojowe.

W rezultacie analizy zadania dowódca określa wstępny zamiar walki, który dla podwładnych ma charakter obowiązującej wytycznej. Niemniej jednak wstępny zamiar walki nie jest jednoznaczny z decyzją. Może on jeszcze ulec zmianie lub uściśleniu, gdyż obok kwestii nie podlegających weryfikacji zawiera również fragmenty mające charakter hipotez roboczych, wymagających potwierdzenia lub dodatkowego zbadania. Hipotetyczne są zwłaszcza szczególne sposoby wykonywania zadania.

Problemy nierozstrzygnięte i mające charakter hipotez dowódca ostatecznie ustala w toku oceny położenia. Polega ona na gruntownej ocenie warunków, w jakich będzie wykonywane zadanie i środków przeznaczonych do jego realizacji. Najistotniejszym celem oceny położenia jest weryfikacja uprzednio sformułowanych hipotez stanowiących części składowe zamiaru walki. Powyższa praca polega na zestawieniu różnych wariantów działania z możliwym przebiegiem wydarzeń na przewidywanym polu walki. Każdy wariant sprawdza się z punktu widzenia jego trafności przez dokonywanie porównań i analogii. Poszukiwania najwłaściwszego sposobu trwają dopóki nie zostanie wybrany wariant najodpowiedniejszy, najlepiej od-

powiadający wytworzonej sytuacji i zapewniający w sposób optymalny możliwości wykorzystania posiadanych środków oraz innych czynników i okoliczności dla osiągnięcia powodzenia. Rzecz jasna, dowódca i sztab powinien uwzględnić czynnik czasu i zbytnio nie przedłużać pracy nad podjęciem decyzji, gdyż w tym wypadku nawet najlepsza decyzja może się okazać w ogóle nieprzydatna.

Wykładowca - rozwijając u słuchaczy umiejętności podejmowania decyzji - powinien dbać o to, aby w początkowej fazie pracy przy analizie zadania i ocenie położenia tok myślenia rozwijał się u nich według schematu: fakty - wnioski poprzez analizę i syntezę, to jest zgodnie z układem rozumowania indukcyjnego. Następnie charakter rozumowania ulega zmianie, gdyż weryfikację prawdziwości wniosków stanowiących części składowe decyzji przeprowadza się zazwyczaj przez zestawienie rozwiązania z faktami wynikającymi z oceny położenia, a więc w trybie rozumowania dedukcyjnego. Myślenie rozwija się według schematu: synteza - analiza. W rezultacie wyżej opisanej pracy myślowej dowódca /słuchacz/ wyprawia kolejne najbardziej umotywowane wnioski, które po podjęciu ostatecznej decyzji znajdują odzwierciedlenie w punktach rozkazu bojowego.

W ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych organizowanych ze słuchaczami podjęcie przez dowódcę decyzji nie może oznaczać zakończenia jego aktywnej myślowej działalności. Powinna ona osiągnąć jeszcze większe natężenie i wyrażać się w podejmowaniu kolejnych wykonawczych decyzji, determinowanych przebiegiem działań bojowych. W tym wypadku, w porównaniu do uprzednio opisywanego

schematu działania umysłowego, wystąpią określone różnice. Mianowicie zostanie pominięty etap analizy zadania /aż do momentu otrzymania nowego zadania/, a zamiast niego wystąpi konieczność stałego śledzenia i analizowania wszystkich zmiennych czynników pola walki z punktu widzenia ich wpływu na tok realizacji zadania. Faktycznie będzie to kontynuacja oceny położenia w układzie rozumowania dedukcyjnego, od uprzednio podjętej decyzji do elementów sytuacji.

Wartość decyzji zależy w znacznym stopniu od sposobu jej wprowadzenia w życie. Jest to problem nie mniej ważny niż samo wypracowanie decyzji. Dlatego też kształtowanie umiejętności słuchaczy w zakresie doprowadzenia decyzji do wykonawców, organizacji dowodzenia, współdziałania i zabezpieczenia działań, opracowania różnorodnej dokumentacji są ważnymi elementami procesu nauczania. Ogólny schemat postępowania dydaktycznego w tym zakresie powinien w znacznej mierze odpowiadać technice działania stosowanej przy rozwiązywaniu wszelkich zadań teoretycznych lub praktycznych.

W ten sposób przy prawidłowym ustawieniu procesu nauczania słuchacze powinni w trakcie ćwiczeń taktyczno-operacyjnych opanować odpowiednie umiejętności w zakresie zastosowania w pracy myślowej takich operacji, jak: analiza, synteza, porównywanie, uogólnianie i abstrahowanie, oraz takich metod rozumowania, jak indukcja i dedukcja.

d) Utrwalanie wiadomości, umiejętności i nawyków

Posiadanie przez słuchaczy odpowiednich wiadomości

i umiejętności nie jest równoznaczne z nabyciem przez nich trwałej wiedzy, łącznie z wprawą posługiwania się nią w działaniu. Można bowiem doskonale rozumieć fakty, prawidłowości, zasady i reguły, lecz mieć trudności w zastosowaniu tej wiedzy w praktyce. Teoretyczna wiedza wojskowa poznana i przyswojona, lecz nie utrwalona stałym powtarzaniem i praktycznym zastosowaniem, staje się płytka i ulega zapomnieniu. W systemie wiadomości powstają wyraźne luki, które czynią taką wiedzę nieprzydatną w rozwiązywaniu praktycznych ^{ble} programów przyszłego pola walki.

Trwałość ogólnej wiedzy taktyczno-operacyjnej jest istotnym probierzem wartości stosowanych metod i form nauczania. Dlatego też wiedza wraz z umiejętnością stosowania jej w praktyce powinna być w sposób głęboki i wszechstronny przyswojona przez słuchaczy tak, aby mogli oni z niej korzystać przez wiele lat po ukończeniu studiów, zwłaszcza w różnych skomplikowanych i trudnych sytuacjach w warunkach rzeczywistych działań bojowych.

Wiedza ta musi być operatywna, co powinno się wyrażać łatwym i szybkim znalezieniem w pamięci właściwych, potrzebnych informacji i skojarzeń. Z istoty funkcji dowódcy i oficera sztabu jako organizatorów działań bojowych wynika zapotrzebowanie na praktyczną operatywność przyswojonej wiedzy, rozumianą jako gotowość i możliwość jej zastosowania do rozwiązywania problemów praktycznych.

W świadomości słuchaczy muszą więc zostać wytworzone trwałe i konieczne związki myślowe lub motoryczne,

czyli tzw. stereotypy dynamiczne. Dowódca lub oficer sztabu jest w stanie w krótkim czasie wypracować prawidłową decyzję, nawet w sytuacjach skomplikowanych i niebezpiecznych właśnie dzięki wytworzonym stereotypom i umiejętnościom operatywnego posługiwania się posiadaną wiedzą. Zdobyta wprawa w działaniach i umiejętności przewidywania oraz rozumowania kategoriami taktyczno-operacyjnymi umożliwiają jemu widzenie w pozornym chaosie pola walki uporządkowany ciąg wydarzeń i dzięki temu może on wywierać wpływ na rozwój wydarzeń.

Najlepszym sposobem zapewniającym w czasie nauki uzyskanie znacznej wprawy w czynnościach umysłowych i motorycznych jest powtarzanie oraz ćwiczenia. W studiach akademickich w działalności tej wykładowcy powinni przestrzegać następujących reguł:

1. Powtarzanie i ćwiczenia nie mogą polegać na mechanicznym przyswajaniu ciągle tych samych treści. Z badań psychologicznych wynika, że efekt ćwiczeń zwiększa się, gdy słuchacze: a/ opanowują daną umiejętność lub nawyk w sposób świadomy i ze zrozumieniem; b/ znają zasady /taktyczno-operacyjne, techniczne/, na których opierają się w czasie swej działalności, oraz świadomie stosują odpowiednie operacje myślowe i metody rozumowania; c/ wykazują znaczne zainteresowanie treścią powtarzań i ćwiczeń, w związku z czym zajęcia tego rodzaju muszą być jak najbardziej różnorodne, coraz bogatsze i trudniejsze w treści.
2. W studiach taktyczno-operacyjnych utrwalanie umiejętności w podejmowaniu decyzji powinno być uzyskane przez powtarzanie ciągu czynności umysłowych i moto-

rycznych dowódcy i oficera sztabu w różnorodnych ćwiczeniach w maksymalnie odmiennych układach sytuacji pola walki przy jednoczesnym przestrzeganiu jednolitej metodologii postępowania.

3. Powtarzanie i ćwiczenia należy stosować póki nie wytworzą się w świadomości słuchaczy trwałe umiejętności w rozumowaniu kategoriami taktyczno-operacyjnymi. Najlepsze rezultaty w tym względzie uzyskuje się przez ścisłe wiązanie teorii z praktyką. Dlatego też ćwiczenie taktyczno-operacyjne prowadzi się z uwzględnieniem realnych właściwości przyszłego pola walki. Znaczną ilość ćwiczeń organizuje się w terenie oraz zapewnia się udział słuchaczy w ćwiczeniach organizowanych w jednostkach wojskowych.

4. Przesada w powtarzaniu wywołuje ujemne skutki w postaci zmniejszenia się u słuchaczy zainteresowania procesem nauczania, zaniku aktywności i inicjatywy. Zjawisko to jest szczególnie niebezpieczne przy nadmiernej ilości ćwiczeń przy jednoczesnym braku czasu na teoretyczne uogólnianie uzyskanego doświadczenia. Z drugiej zaś strony zbyt mała ilość ćwiczeń przy nadmiernej ilości zajęć audytoryjnych, sprowadzających się do dyskusji teoretycznych, powoduje, że teoretyczne wnioski i uogólnienia nie poparte doświadczeniem stają się mało przekonujące i nie zostaną w sposób trwały przyswojone. Konieczne więc jest zachowanie równowagi między zajęciami rozwijającymi wiedzę teoretyczną i praktyczną a ćwiczeniami utrwalającymi umiejętności stosowania tej wiedzy w praktyce.

na dwoje p
ćwi. teren

5. Słuchacze w toku powtórzeń i ćwiczeń powinni znać ich rezultaty i mieć zapewnione możliwości prowadzenia systematycznej samokontroli. Kontrola ta powinna się przejawiać we własnych ocenach swego postępowania w wykonywaniu określonych zadań w czasie ćwiczeń taktycznych oraz w ocenach grupowych stopnia i poprawności wykonywania zadań przez ćwiczące zespoły. Tego rodzaju osobiste i grupowe oceny wyrabiają u słuchaczy poczucie krytycyzmu i sprzyjają trwałemu opanowaniu właściwej techniki działania.

e) Kontrola i ocena wyników nauczania; skuteczność studiów

W działalności dydaktyczno-wychowawczej kontrola i ocena postępów uzyskiwanych przez słuchaczy zapewnia kadrze dydaktyczno-wychowawczej uczelni możliwość zdobycia odpowiedniej informacji o stopniu osiągniętej skuteczności studiów. W dydaktyce przez pojęcie "skuteczność" rozumie się stosunek między osiągniętymi wynikami w nauczaniu a obowiązującymi celami studiów. Odróżnić przy tym można skuteczność wewnętrzną czyli uczelnianą, określaną w procesie studiów w trakcie różnych form zaliczeń oraz egzaminów rocznych i końcowych, a także skuteczność zewnętrzną /pozauczelnianą/, która znajduje odzwierciedlenie już po studiach w działalności praktycznej absolwentów, w trakcie wykonywania przez nich obowiązków dowódczych i sztabowych.

Metody i formy określania wewnętrzuczelnianej skuteczności studiów zostaną omówione w V rozdziale podręcznika: metodyka sprawdzania wyników nauczania. Pew-

nym natomiast trudności następuje ustalanie stopnia osiągniętej skuteczności zewnętrznej. W praktyce akademickiej, w celu uzyskania możliwie pełnej informacji o przygotowaniu absolwentów do działalności praktycznej, stosuje się dwie zasadnicze metody postępowania.

Pierwszą z nich jest okresowe kompleksowe badanie opinii dowództw rodzajów sił zbrojnych i wojsk oraz okręgów wojskowych i związków taktycznych o wartościach reprezentowanych przez absolwentów ASG jako dowódców i oficerów sztabu. W ramach tych badań organizuje się narady Komendy ASG z zainteresowanymi dowództwami /szefostwami/, w toku których odnośni dowódcy i oficerowie sztabu przekazują swoje uwagi o funkcjonowaniu absolwentów ASG w jednostkach wojskowych i zgłaszają postulaty pod adresem akademii w sprawie ewentualnie lepszego dostosowania studiów do praktycznych potrzeb wojsk. Jednocześnie przeprowadza się badania ankietowe oraz organizuje się spotkania przedstawicieli ASG z absolwentami, obejmując tymi badaniami absolwentów z kilku ostatnich promocji. Absolwenci ustnie /na spotkaniach/ albo pisemnie /w ankietach/ przedstawiają swoje poglądy co do przydatności wiedzy i umiejętności uzyskanych w ASG w sprawowaniu funkcji dowódczych i sztabowych.

Druga metoda polega na udziale przedstawicieli kadry akademii w ćwiczeniach organizowanych w jednostkach wojskowych i obserwowaniu absolwentów ASG, biorących w nich udział. Wyniki obserwacji dotyczące pozytywnych i negatywnych stron pracy absolwentów w ćwiczeniach świadczą w pewnej mierze o wartości wykształcenia zdobytego w ASG.

Ponadto pewną informację uzyskuje się w ramach spotkań Komendy ASG z absolwentami, organizowanych z okazji inauguracji kolejnego roku studiów. W programach tego rodzaju spotkań przewiduje się informacje Komendanta ASG o aktualnych problemach rozwiązywanych przez uczelnię oraz dyskusję, w której absolwenci obecni na inauguracji mają możliwość przedstawienia swych spostrzeżeń w sprawach interesujących uczelnię.

W ten sposób uzyskane z różnych źródeł informacje umożliwiają Komendzie ASG dokonanie analizy skuteczności praktycznej studiów osiąganej przez uczelnię i w razie potrzeby, w celu ich lepszego dostosowania do potrzeb praktycznych wojsk, wprowadzenie do treści programów oraz metod i form nauczania odpowiednich zmian i innowacji.

LITERATURA

Ajdukiewicz K.: Zarys logiki. Warszawa 1957.

Bartecki I., Chabior E.: O nową organizację procesu nauczania. Warszawa 1963.

Bogusz J.: Dydaktyka wojskowa. Warszawa 1969.

Dewey J.: Jak myślimy. Warszawa 1957.

Instrukcja organizacji procesu szkolenia i pracy metodycznej w Akademii Sztabu Generalnego. ASG 1955, Archiwum 08547.

Kotarbiński T.: Logika w naukach szkolnych. "Pedagogika na usługach szkoły". Warszawa 1964.

Kietlińska Z.: Elementy składowe procesu dydaktycznego. "Wybrane zagadnienia dydaktyki szkoły wyższej". Warszawa 1967, część I.

Konstantinow M.: Praca umysłowa dowódcy. "Wojennaja myśl" 1963, nr 3.

- Kozielecki J.: Rozwiązywanie problemów. Warszawa 1969.
- Praca zespołu teorii szkolenia. WAT 1966.
- Lech K.: System nauczania. Warszawa 1964.
- Nowacki T.: Dydaktyka wojskowa. Warszawa 1966.
- Okoń W.: Proces nauczania. Warszawa 1965.
- Okoń W.: U podstaw problemowego uczenia się. Warszawa 1964.
- Okoń W.: Zarys dydaktyki ogólnej. Warszawa 1968.
- Pieter J.: Psychologia uczenia się. Warszawa 1961.
- Pietrasiński Z.: Sztuka uczenia się. Warszawa 1965.
- Przewłocki P.: Psychologiczne właściwości decyzji. "Myśl Wojskowa" 1968, nr 12.
- Psychologia kolektynu żołnierskiego. Warszawa 1968.
- Sośnicki K.: Poradnik dydaktyczny. Warszawa 1968.
- Sośnicki K.: Proces uczenia się w dydaktyce socjalistycznej. "Pedagogika na usługach szkoły". Warszawa 1964.
- Sprawozdanie z przebiegu wyników badań skuteczności studiów w ASG przeprowadzonych w latach 1968-1969. "Materiały na XII Sesję Naukową ASG", ASG 1969, część I.
- Szewczuk W.: Poznanie i rozumienie w procesie kształcenia. "Wybrane zagadnienia dydaktyki szkoły wyższej". Politechnika Warszawska 1967, część II.
- Wojennaja psychologia. Moskwa 1967.
- Zakrzewski J.: Proces szkolenia wojskowego. ASG 1965.
- Zarys pedagogiki. Warszawa 1964, t. II.
- Zborowski J., Czosnowska A.: U podstaw modernizacji procesu dydaktycznego w uczelni wyższej. "Dydaktyka szkoły wyższej" 1969, nr 2-3 /6-7/.

5. ZASADY DYDAKTYCZNE

W studiach akademickich istotną rolę spełniają zasady dydaktyczne. Określają one bowiem sposób, w jaki należy urzeczywistniać cele nauczania. Są to generalne dyrektywy dydaktyczne, których przestrzeganie jest warunkiem koniecznym, chociaż nie jedynym, skutecznego nauczania i studiowania.

Zasady dydaktyczne należy zaliczyć do reguł praktycznych postępowania pedagogicznego. Zostały one sformułowane na podstawie analizy rzeczywistych związków i zależności występujących w działalności dydaktyczno-wychowawczej, założeń teoriopoznawczych filozofii marksistowskiej oraz logiki samego procesu nauczania. Ponadto są one uzależnione od ogólnych celów studiów dotyczących wychowania socjalistycznego oraz przygotowania fachowego słuchaczy zgodnie z potrzebami obronności kraju.

Uwzględniając powyższe czynniki, w studiach akademickich wyróżnia się następujące zasady dydaktyczne:

1. Jedności nauczania i wychowania.
2. Aktywnego i świadomego uczestnictwa słuchaczy w procesie studiów.
3. Związku teorii i praktyki oraz realizmu w studiach taktyczno-operacyjnych.
4. Jedności nauczania indywidualnego i zespołowego.
5. Poglądowości.
6. Systematyczności.
7. Trwałości.
8. Przystępności.

W niniejszym rozdziale szczególną uwagę zwracamy na cztery pierwsze z wyszczególnionych zasad, gdyż właśnie one wyrażają specyficzne wartości wojskowego kształcenia.

a) Zasada jedności nauczania i wychowania postuluje ścisłe wiązanie procesu nauczania z wychowaniem. U jej podstaw znajdują się przesłanki określone przez ideologię marksistowską, jak też wynikające z obowiązującej doktryny wojennej. Zgodnie z aktualnymi ustaleniami przyjmuje się, że ewentualna przyszła wojna będzie starciem między dwoma systemami społecznymi o przeciwstawnych ideologiach. Wojna w obronie socjalistycznej ojczyzny będzie więc wymagała napięcia wszystkich sił materialnych i moralnych całego społeczeństwa, w tym Sił Zbrojnych. Chodzi więc o przygotowanie takich kadr specjalistów wojskowych, które nie tylko doskonale opanują sztukę prowadzenia działań bojowych, ale jednocześnie będą odznaczać się internacjonalizmem, patriotyzmem i głębokim zaangażowaniem ideologicznym. Procesów dydaktycznych prowadzonych w wojsku nie można rozpatrywać w oderwaniu od pracy wychowawczej, gdyż nie tylko występują one w ścisłych związkach, ale również we wzajemnych zależnościach.

Zasada jedności nauczania i wychowania w studiach akademickich jest w praktyce uwzględniana w całym procesie nauczania. Już przy formułowaniu celów studiów zakłada się konieczność kształtowania w procesie nauczania wszystkich podstawowych cech osobowości słuchaczy. Dąży się do tego, aby w trakcie zajęć, niezależnie od przedmiotu, nie tylko przekazywać wiedzę i rozszerzać

horyzonty poznawcze słuchaczy, ale jednocześnie kształtować właściwe postawy moralno-polityczne oraz ujawniać i doskonalić te cechy intelektu i charakteru, które mają szczególne znaczenie na polu walki. Służyć temu musi również system zastosowanych metod i form organizacyjnych nauczania.

Konieczność przestrzegania postulatów omawianej zasady dotyczy wszystkich przedmiotów, przy czym szczególnie istotną rolę w tym względzie spełniają dyscypliny społeczno-polityczne oraz taktyczno-operacyjne. W toku zajęć w ramach pierwszej grupy przedmiotów słuchacze przyswajają określoną wiedzę społeczno-polityczną oraz uzyskują głębsze zrozumienie podstaw materialistycznego światopoglądu. Natomiast w ramach przedmiotów taktyczno-operacyjnych, zwłaszcza w czasie ćwiczeń, zapoznają się z rzeczywistym mechanizmem przygotowań do walki ideologicznej prowadzonej przez państwa imperialistyczne przeciwko naszemu krajowi oraz jej przejawami. Co więcej, w ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych prowadzonych umownie na terytorium Środkowej Europy istnieje możliwość przedstawienia form działania /w dziedzinie wojny psychologicznej i działań specjalnych/ stosowanych przez wroga nam ośrodki imperialistycznej propagandy i dywersji.

Szczególnie dobre warunki włączenia działalności dydaktycznej i wychowawczej występują w ćwiczeniach szkieletowych, podróży polowych /historycznych/ lub obozach szkoleniowych oraz w czasie zwiedzania miejsc walk narodowo-wyzwoleńczych i regionów ziemi ojczystej. W przedsięwzięciach tego rodzaju występują doskonałe możliwości kształtowania określonych cech osobowości

/uczuć patriotycznych odporności psychicznej, wytrzymałości na trudy, poczucia odpowiedzialności, aktywności i samodzielności w myśleniu i działaniu/.

b) Zasada aktywnego i świadomego uczestnictwa słuchaczy w procesie studiów

U podłoża powyższej zasady leżą prawidłowości funkcjonowania wyższego systemu nerwowego człowieka. Doświadczenia wskazują, że tylko te wiadomości i umiejętności zostają trwale opanowane i przyswojone, które są zdobyte w drodze własnej działalności umysłowej ucznia, w procesie dociekliwego poznawania materiału szkolnego. Tylko przez aktywną i świadomą pracę treść materiału studiów: definicje i pojęcia naukowe, prawa i prawidłowości rozwoju społecznego, wojny i walki zbrojnej, zasady i reguły postępowania stają się jakby własnym dorobkiem umysłowym słuchacza, a nie wiedzą narzuconą z zewnątrz i mechanicznie opanowaną.

Znaczenie dyrektywy wykracza poza aspekt czysto dydaktyczny; gdyż nawiązuje ona bezpośrednio do celów studiów w zakresie kształtowania takich zwłaszcza cech osobowości, jak: aktywność i inicjatywa, samodzielność myślenia i działania. Dlatego też bardzo ważne jest kształtowanie u słuchaczy faktycznego zaangażowania się i aktywności w procesie studiów oraz przejawiania tej aktywności w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych, zwłaszcza w czasie ćwiczeń taktyczno-operacyjnych.

W kształtowaniu u słuchaczy rzeczywistej głęboko rozumianej aktywności w procesie studiów występują określone trudności. Często bowiem słuchacze przejawiają dążność do mechanicznego, pamięciowego przyswajania ma-

teriału oraz wykazują istotne braki w samodzielnym rozwiązywaniu problemów dydaktycznych. Zadaniem wykładowcy jest okazanie im pomocy w pokonaniu tej trudności przez stopniowe wdrażanie do samodzielnej i aktywnej pracy. Z tego punktu widzenia należy dążyć do wyrobienia u słuchaczy wszystkich rodzajów aktywności dydaktycznej, a więc naśladowczej, kierowanej zadaniami oraz twórczej. Aktywność pierwszego rodzaju ma mniejsze zastosowanie w studiach akademickich, niemniej jednak może ona znacznie ułatwić słuchaczom opanowanie metod analizowania położenia, składania meldunków, poprawnego wygłaszania ustnego rozkazu bojowego. Z tych też względów każdy wykładowca powinien umieć wystąpić w roli dowódcy lub oficera sztabu w celu zademonstrowania metody wykonania określonych czynności.

Zasadnicze znaczenie ma nabycie przez słuchaczy aktywności kierowanej zadaniami. W praktyce dydaktycznej zadania mogą być mniej lub bardziej skomplikowane. Z tego punktu widzenia rozróżnia się zadania proste i złożone^{1/}. Do rozwiązania zadania pierwszego typu wystarczy znajomość faktów o rzeczach i zjawiskach. Przy zadaniach

1/ Na przykład: w przedmiotach taktyczno-operacyjnych do zadań prostych zaliczamy wszelkie pytania skierowane do słuchaczy dotyczące struktury organizacyjnej /obowiązującej/ wojsk własnych lub nieprzyjaciela. Natomiast zlecenie słuchaczom dokonania porównań struktury organizacyjnej określonych jednostek wojsk własnych z jednostkami nieprzyjaciela, łącznie z oceną ich możliwości, będzie miało charakter zadania złożonego, zaś opracowanie własnej propozycji struktury organizacyjnej jednostki określonego szczebla dowodzenia należałoby uznać jako specjalny rodzaj zadania złożonego, a mianowicie zadania problemowego.

typu złożonego konieczne jest zrozumienie występowania związków między rzeczami i zjawiskami, a więc znajomość praw i prawidłowości oraz reguł i zasad działania, a także opanowania umiejętności zastosowania tych praw w praktycznym działaniu.

Szczególnym rodzajem zadania złożonego są zadania problemowe. W tym wypadku rozwiązanie tego rodzaju zadania jest możliwe przez twórcze wykorzystanie posiadanej wiedzy. Tego rodzaju aktywność można wyrabiać w ćwiczeniach taktycznych, ale tylko w takich, w których słuchacze mają możliwość wykazania się umiejętnością wykrywania nowych zależności /prawidłowości lub zasad/ lub nowych reguł postępowania /organizacji działań bojowych/.

Najwyższą formą zadań problemowych w procesie studiów są prace dyplomowe. Opracowanie dyplomowego referatu lub ćwiczenia, chociaż nadal przy pewnej pomocy wykładowcy, wymaga bowiem znacznej dozy samodzielności. Dlatego też powyższy typ zadań wiąże się z aktywnością twórczą, która w całej pełni przejawia się na wyższych szczeblach poznania naukowego. W studiach akademickich dąży się do rozwijania u słuchaczy predyspozycji do przejawiania aktywności twórczej. Tak na przykład umożliwienie słuchaczom samodzielnego określenia tematu pracy indywidualnej lub dyplomowej jest jednym ze sposobów wyrabiania tego rodzaju aktywności.

W celu kształtowania u słuchaczy wysokiej aktywności oraz umiejętności samodzielnego myślenia i działania należy więc stopniowo komplikować zadania dydaktyczne, przechodząc od zadań prostych, poprzez złożone, aż do zadań problemowych, a nawet dążyć do ukształto-

wania elementów aktywności twórczej. Szczególne zalety, zwłaszcza w zakresie wyższych form aktywności, posiadają przedmioty taktyczno-operacyjne, które są szczególnie predestynowane do stosowania zasad nauczania problemowego. Nie każde jednak ćwiczenie taktyczne ma charakter problemowy. Mogą one być zaliczone do problemowych dopiero wtedy, kiedy są opracowane w sposób nie-szablonowy i wymagają od słuchaczy rzeczywiście twórczego zastosowania posiadanej wiedzy.

Z powyższego wynika, że problemowość w studiach należy uwzględniać dopiero po przygotowaniu słuchaczy do tego rodzaju zajęć, a więc po przekazaniu im określonej wiedzy i zdobyciu przez nich przynajmniej wstępnych umiejętności. Dlatego też w ćwiczeniach grupowych mogą się przejawiać tylko niektóre elementy problemowe. Natomiast w ćwiczeniach doskonalących /dowódczo-sztabowych, podrózach polowych/ zadania i sytuacje o charakterze problemowym powinny i mogą być uwzględniane w jak najszerszym stopniu.

c) Zasada związku teorii i praktyki oraz realizmu w przedmiotach taktyczno-operacyjnych

Konieczność przestrzegania zasady związku teorii i praktyki oraz realizmu w studiach taktyczno-operacyjnych wynika z celów studiów. Akademia przygotowuje bowiem słuchaczy do pełnienia konkretnych funkcji dowódczych i sztabowych. Z tych też względów treści nauczania poszczególnych przedmiotów muszą uwzględniać aktualną rzeczywistość istniejącą w wojskach. Powyższe odnosi się w szczególności do ćwiczeń taktyczno-operacyjnych,

w których stany osobowe, uzbrojenie i wyposażenie wojsk stron prowadzących walkę powinny być zbliżone do faktycznie posiadanego przez jednostki własne i przypuszczalnego przeciwnika.

Z tych samych przyczyn stosuje się w ASG zasadę prowadzenia wszystkich ćwiczeń taktyczno-operacyjnych /niezależnie czy w pomieszczeniach, czy w terenie/ na kierunkach operacyjnych ważnych z punktu widzenia aktualnej praktyki szkoleniowej i przewidywanego rozwoju wydarzeń w wypadku wybuchu zbrojnego konfliktu. Niemniej istotne związki z praktyką powinny występować w metodyce organizacji i prowadzenia ćwiczeń taktyczno-operacyjnych, które powinny uwzględniać doświadczenia szkoleniowe wojsk.

W celu przestrzegania zasady łączności teorii z praktyką występuje stała konieczność utrzymywania przez ASG ściśłych kontaktów z jednostkami wojskowymi. Z tych też przyczyn pracownicy dydaktyczno-wychowawczy uczelni systematycznie biorą udział w ćwiczeniach organizowanych w wojskach, występując w charakterze rozjemców, ćwiczących lub członków zespołów badawczych. Organizuje się również wspólne ćwiczenia na szczeblu okręgów wojskowych z udziałem kadry i słuchaczy uczelni.

Z realizacją zasady związku teorii z praktyką wiąże się potrzeba przestrzegania w studiach metodycznej zasady realizmu w studiach taktyczno-operacyjnych. W praktyce bowiem w tych właśnie przedmiotach występuje szczególnie dużo elementów umowności, co może wywołać tendencje do niedokładnego i nieterminowego wykonywania

przez słuchaczy zadań ćwiczebnych i podejmowania powierzonych i słabo uzasadnionych decyzji.

W celu przeciwdziałania podobnym zjawiskom oraz zwalczania w ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych nadmiernej sztuczności dąży się do maksymalnego zbliżenia sytuacji szkoleniowej do rzeczywistości przyszłego pola walki. W treści ćwiczeń uwzględnia się charakter współczesnej wojny, przyjmując między innymi konieczność prowadzenia dynamicznych działań bojowych w sytuacjach stale zmiennych i skomplikowanych. Dzięki temu zajęcia odbywają się w odpowiednim nastroju psychicznym sprzyjającym kształceniu u słuchaczy twórczej wyobraźni i poważnego stosunku do spełniania umownej roli. We wszystkich ćwiczeniach stosuje się w sposób możliwie realny metodę sytuacyjną, a w miarę możliwości wprowadza się elementy inscenizacji.

d) Zasada jedności nauczania indywidualnego i zespołowego

Specyficzną normą dydaktyczną w szkoleniu wojskowym jest zasada jedności nauczania indywidualnego i zespołowego. Konieczność wyodrębnienia powyższej zasady wynika z istoty samego wojska jako instytucji scentralizowanej i ściśle zhierarchizowanej, która swą siłę czerpie z umiejętności zespołowego działania. Z tego też powodu jednym z podstawowych celów szkolenia wojskowego jest tworzenie sprawnie funkcjonujących kolektywów wojskowych, od najniższych ogniw organizacji wojskowej do związków i sztabów o charakterze operacyjnym. Jest to w istocie rzeczy zasadniczy cel szkolenia wojskowego.

Z powyższego wynika, że szkolenie indywidualne i szkolenie kolektywów znajduje się we wzajemnej zależności. Przygotowanie dobrego sztabu wojskowego jest uwarunkowane poziomem kwalifikacji jego pracowników, doskonalenie zaś indywidualnych kwalifikacji jest szczególnie ułatwione w zgranych kolektywach wojskowych.

W Akademii Sztabu Generalnego kształcą się przyszłych dowódców i oficerów sztabowych pełniących w zespołach wojskowych szczególnie odpowiedzialne funkcje. Dlatego też w toku studiów zasada jedności nauczania indywidualnego i zespołowego musi być i jest w pełni przestrzegana. Chodzi bowiem o takie kształcenie wymienionych fachowców, aby byli oni nie tylko doskonale przygotowani pod względem indywidualnego zasobu wiedzy i umiejętności, ale ponadto rozumieili sens działań zespołowych, umieli pracować i walczyć w kolektywie i dla kolektywu. Absolwenci ASG powinni więc być przygotowani tak, aby z jednej strony, jako pracownicy sztabu, umiejętnie nawiązywali współpracę i współdziałanie z innymi równorzędnymi pracownikami, z drugiej zaś - jako przyszli dowódcy /szefowie/ jednostek wojskowych lub zespołów sztabowych - potrafili harmonijnie kierować podporządkowanymi sobie pracownikami.

W procesie studiów w ramach przedmiotów taktyczno-operacyjnych stale przeplatają się formy indywidualnego i zespołowego nauczania. Słuchacze w toku zajęć seminaryjnych oraz w ćwiczeniach grupowych przerabiają indywidualnie określone problemy dowodzenia oraz organizacji i planowania działań bojowych, poznają teoretyczne zasady kolektywnej pracy sztabowej. Natomiast w ćwicze-

niach dowódczo-sztabowych, pracując w składzie ćwiczebnym sztabów, zespołowo rozwiązują różnorodne zadania taktyczno-operacyjne i organizacyjne. W tych warunkach każdy słuchacz, sprawując określoną funkcję sztabową lub dowódczą nabywa umiejętności zarówno pracy indywidualnej, jak i działania zespołowo.

W celu wprawiania słuchaczy do tego rodzaju działalności przewiduje się:

- uwzględnianie w tematyce i treści ćwiczeń taktyczno-operacyjnych takich zadań dla ćwiczących, których rozwiązanie byłoby możliwe tylko w ramach kolektywnego działania;
- zapoznavanie ich z różnymi formami zespołowej pracy;
- umożliwienie każdemu słuchaczowi pełnienia w czasie ćwiczeń różnorodnych funkcji zarówno dowódczych, jak i sztabowych /kierowniczych i niekierowniczych/.

e) Zasada pogładowości

Zasada pogładowości, nakazująca wiązać wiedzę abstrakcyjną z poznaniem realnej rzeczywistości, opiera się na prawach procesu poznania, a w tym także na szeregu praw psychofizjologicznych. Pogładowość ułatwia zrozumienie wiadomości, gdyż wiąże abstrakcyjne pojęcia, reguły, wyobrażenia z konkretną rzeczywistością lub jej obrazami.

Pogładowość nie jest celem samym w sobie. Jest ona środkiem ułatwiającym kształtowanie czynnej postawy słuchaczy w procesie nabywania wiedzy i kształtowania umiejętności w oparciu o bezpośrednią rzeczywistość /przedmioty, teren działania/ lub też na podstawie posiadanych

wyobrażeń o tej rzeczywistości /np. o przyszłym polu walki/. Z kolei zaś aktywny stosunek do rzeczywistości jest warunkiem zapewniającym słuchaczom szybko przyswajanie umiejętności abstrakcyjnego rozumowania, dokonywania myślowej analizy, syntezy i wnioskowania.

W akademii zasada poglądowości może być stosowana w czterech zasadniczych układach poprzez:

- a/ demonstrowanie badanych przedmiotów /sprzętu, uzbrojenia, pojazdów, obiektów wojskowych, terenu/ w środowisku sztucznym lub naturalnym;
- b/ korzystanie w czasie zajęć ze środków zastępczych lub symbolizujących rzeczywistość /map, schematów, obrazów, modeli, przeźroczy, filmów/;
- c/ pokazywanie działania /pokaz działań bojowych w ramach ćwiczeń taktycznych lub pokaz użycia sprzętu/;
- d/ odwoływanie się do obrazów pamięciowych.

Z powyższego zestawienia wynika, że zasadę poglądowości należy uwzględnić w całym procesie studiów. W najszerszym zakresie znajduje ona wyraz w różnych odmianach pokazu, przy czym w warunkach ASG zasadnicze znaczenie mają pokazy działania /pokazowe ćwiczenia taktyczne/, stanowiące inscenizację w miarę realnego odzwierciedlenia ewentualnej przyszłej rzeczywistości pola walki.

Również w wykładach, stanowiących formę wybitnie teoretyczną, należy dążyć do wzbogacenia treści za pomocą technicznych środków dydaktycznych, jeżeli ułatwiają one zaangażowanie w procesie nauczania jak największej ilości zmysłów.

Nieuwzględnianie w studiach zasady poglądowości

proceeds to verbalism, to the production of ideas in the minds of listeners that are inadequate in relation to reality. In this case, knowledge is received in a mechanical way and is not permanently assimilated.

f) Zasada systematyczności

The principle of systematicity should be treated as a directive binding both lecturers and listeners, and determining the way in which the teaching program should be implemented. In accordance with it, individual subjects, and within subjects, topics and issues, should be processed step by step, according to a defined logical structure. Portions of material, constituting the content of individual lessons, should be precisely measured, regularly transmitted and mastered.

The above interpretation of the principle does not exhaust its meaning. It requires not only systematicity in the transmission and mastering of knowledge and skills, but also an appropriate presentation of that knowledge in order to facilitate its easier and deeper assimilation. One should strive for this, so that the listener perceives the material of studies not as a collection of arbitrarily arranged facts and concepts, but as a system of mutually related knowledge. Systematicity in this sense is understood as it facilitates the learning and teaching process. It leads to the formation of a system in the mind of the listener that binds all content elements into a single whole. A characteristic feature of such assimilated knowledge is the differentiation in training material of the most important elements: principles, rules, etc., whose understanding enables the quick mastery of the given whole.

wiedzy. Studia w tym wypadku powinny być w znacznym stopniu problemowe.

g) Zasada trwałości wiedzy

Zasada trwałości wiedzy wynika nie tylko z prawidłowości występujących w samym procesie dydaktycznym, ale również z określonych potrzeb społecznych. Oficer kończący studia w wyższej uczelni wojskowej powinien bowiem dysponować trwałym zasobem wiedzy i umiejętności, które potrafi odpowiednio wyzyskać w toku przyszłej długoletniej działalności służbowej, zarówno w warunkach pokojowych, jak i w wypadku konfliktu zbrojnego. Powyższy postulat ma charakter ogólny, gdyż jego urzeczywistnienie jest uzależnione od właściwego zorganizowania całego procesu studiów oraz od stopnia przestrzegania wszystkich zasad dydaktycznych.

Dlatego też omawianej zasady nie należy rozpatrywać wyłącznie w aspekcie utrwalania wiedzy i umiejętności jako jednego z ogniw każdego procesu dydaktycznego. Trwałość wiedzy zależy bowiem od wielu czynników zarówno od treningów i powtarzań, jak też od sposobu doboru treści programowych, proporcji przyswajania przez słuchaczy wiedzy teoretycznej i praktycznej lub stopnia aktywności wykazanej przez słuchaczy w toku studiów. Problem sprowadza się więc do tego, aby w danym procesie nauczania uwzględnić te czynniki, które w szczególności sprzyjają utrwalaniu wiedzy wraz z umiejętnościami stosowania jej w praktyce.

W studiach akademickich do takich konkretnych wskazówek dotyczących pedagogicznego postępowania

zgodnie z zasadą trwałości wiedzy należy, między innymi, zaliczyć następujące:

1. Konieczność częstego weryfikowania programu nauczania. Wiadomo bowiem, że możliwości percepcyjne słuchaczy są ograniczone, a nadmiar wiadomości przekazywanych do zapamiętania nie tylko nie sprzyja utrwalaniu wiedzy, a wprost przeciwnie - przyspiesza proces zapominania. Dlatego też należy stale poddawać programy krytycznej ocenie, dokonywać selekcji treści programowych, a nowe treści wprowadzać po usunięciu materiału mniej potrzebnego.
2. Dążenie do takiego zorganizowania procesu studiów, aby słuchacz możliwie trwale zapamiętał i przyswoił wiedzę mającą znaczenie najistotniejsze i umożliwiającą absolwentom akademii sprawne rozwiązywanie zasadniczych zadań w czasie pokoju, jak i w toku wojny.
3. Kształtowanie u słuchaczy szczególnie trwałych umiejętności rozumowania kategoriami taktyczno-operacyjnymi w sytuacjach maksymalnie trudnych i skomplikowanych. Chodzi bowiem o to, że w działaniach bojowych prowadzonych w warunkach dużego napięcia psychicznego dowódca musi unieść szybko reagować i podejmować odpowiedzialne decyzje, a oficer sztabu współdziałać z dowódcą w podjęciu decyzji i operatywnym wprowadzaniu jej w życie. Temu celowi służą w uczelni ćwiczenia na mapach i szkieletowe, które umożliwiają wprowadzenie do procesu studiów czynnika realizmu zbliżającego ćwiczenia do warunków przyszłego pola walki.

h) Zasada przystępności

Zasada przystępności postuluje uwzględnienie w procesie studiów poziomu rozwojowego słuchaczy, ich aktualnego przygotowania i indywidualnych możliwości. W istocie rzeczy polega ona na stopniowaniu trudności i umiejętnym przechodzeniu w toku studiów:

- od znanego do nieznanego;
- od tego co bliskie, do tego co dalekie;
- od łatwiejszego do trudniejszego;
- od prostego do bardziej złożonego.

W praktyce dydaktycznej dąży się do skrupulatnego przestrzegania powyższych reguł w odniesieniu zarówno do doboru treści programowych, jak też stosowanych metod i form organizacyjnych nauczania.

Zasada przystępności nie oznacza jednak, że w procesie studiów należy dążyć do maksymalnego ułatwienia słuchaczom wykonywania zadań szkoleniowych. Wiadomo, że uczniowie cenią tylko tę naukę, która zawiera szczególnie bogate treści poznawcze, i przy której zdobywaniu i opanowywaniu muszą solidnie pracować. Z tych względów zadania dydaktyczne powinny być stosunkowo skomplikowane i trudne, aby tym samym zdopingować słuchaczy do zwiększonego wysiłku. Należy jednocześnie dbać o to, aby materiał przekazywany słuchaczom do opanowania był ciągle w granicach ich możliwości. Zadania zbyt trudne, których mimo prób i chęci słuchacz nie może rozwiązać, wywołują zjawisko zniechęcenia i utraty wiary we własne możliwości. W studiach akademickich należy więc stawiać słuchaczom maksymalne wymagania, angażo-

wać ich do dużego wysiłku umysłowego, a nawet fizycznego, ale zawsze w granicach ich możliwości.

LITERATURA

Bogusz J.: Dydaktyka wojskowa. Warszawa 1969.

Frunze M.: Dzieła wybrane. Warszawa 1953.

Kietlińska Z.: Wybrane zagadnienia dydaktyki studiów wyższych. "Wybrane zagadnienia współczesnej pedagogiki i dydaktyki". ASG 1969.

Klein H.: Zasady i reguły dydaktyczne. Warszawa 1962.

Mysłakowski Z.: Rzut oka na zasady dydaktyczne. Wprowadzenie do teorii nauczania. Warszawa 1961 /s.194-205/.

Nowacki T.: Dydaktyka wojskowa. Warszawa 1966.

Okoń W.: Zarys dydaktyki ogólnej. Warszawa 1968.

Rigge R.R.: Realizm w szkoleniu bojowym pododdziałów armii amerykańskiej. Warszawa 1959.

Sośnicki R.: Zasada systematyczności w nauczaniu. ASG 1961.

Szewczuk W.: Psychologiczne podstawy zasad nauczania. ASG 1961.

Wołoszyn S.: Ogólne zasady, formy i metody procesu dydaktyczno-wychowawczego. "Wybrane zagadnienia dydaktyki szkoły wyższej". Politechnika Warszawska 1967, część I, s. 71-96.

Zacharow M.: O zasadach szkolenia wojskowego. "Wojsko Ludowe" 1960, nr 10.

Zakrzewski J.: Zasady szkolenia wojskowego. Skrypt wykładu. ASG 1961.

II. METODY I FORMY NAUCZANIA

1. UKŁAD KLASYFIKACYJNY METOD I FORM NAUCZANIA W STUDIACH AKADEMICKICH

W procesie studiów w ASG stosuje się różnorodne metody oraz formy nauczania /tabela 1/. Obydwa te pojęcia, chociaż dotyczą tego samego przedmiotu metodycznej strony procesu nauczania, zawierają jednak specyficzną treść merytoryczną, gdyż charakteryzują różne aspekty praktycznej działalności dydaktycznej.

Przez metody nauczania rozumie się sposoby pracy pracowników dydaktycznych ze słuchaczami, które umożliwiają tym ostatnim opanowanie wiedzy wraz z umiejętnościami i nawykami stosowania jej w praktyce oraz rozwijanie zdolności i zainteresowań osobistych. Metody nauczania odpowiadają na pytanie "jak uczyć", to znaczy, w jaki sposób należy przekazywać słuchaczom wiedzę wojskową tak, aby umożliwić im jej opanowanie oraz zapewnić kształtowanie odpowiednich umiejętności i nawyków. Określają one wewnętrzną stronę procesu dydaktycznego, gdyż stwarzają warunki utrzymania między wykładowcami a słuchaczami bezpośredniego kontaktu w postaci tak zwanego sprzężenia zwrotnego.

Natomiast formy nauczania określają organizacyjne warunki procesu dydaktycznego, w ramach których urzeczywistniane są metody nauczania. Formy nauczania stanowią więc zewnętrzną, formalną stronę nauczania, na którą składa się wiele współczynników o charakterze organizacyjnym, czasowym i przestrzennym. Odpowiadają więc one na pytania: gdzie, kiedy, w jakim czasie, dla kogo,

METODY I FORMY NAUCZANIA W ASG

Metody nauczania	słowne				poglądowe				praktyczne					
	podające		poszukujące		pokazy		działające		czynnościowe		laboratoryjne		trening	
	opis	wykład	praca z podręcznikiem	pytaniowa	dyskusja	obrazy, filmy, schematy	prezentacja	teren	czynności	działanie	czynnościowe	czynnościowe	laboratoryjne	trening
Formy nauczania	Audytoryjne	X												
	Seminarium					X								
	Nauka praktyczna													
Formy nauczania	Wzrostowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
Formy nauczania	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
Formy nauczania	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
Formy nauczania	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													
	Dotychczasowe													

LEGENDA: X - Główna metoda nauczania dla danej formy szkolenia
 O - Pomocnicza metoda nauczania dla danej formy szkolenia
 - - Brak związku

w jakim układzie i w jakim celu organizuje się dane przedsięwzięcia dydaktyczne. W praktyce każde przedsięwzięcie szkoleniowe figurujące w rozkładzie zajęć lub faktycznie przeprowadzone przez pracownika dydaktycznego zalicza się do form organizacyjnych nauczania. Dopiero w ramach określonych form organizacyjnych występują swoiste dla nich metody nauczania.

W układzie metod nauczania stosowanych w ASG w zakresie bezpośredniego przekazywania i utrwalania wiedzy oraz kształtowania umiejętności rozróżnia się: metody słowne - podające /opis, wykład, praca z podręcznikiem/ oraz poszukujące /metoda pytań i dyskusja/; metody poglądowe /różne odmiany pokazu/; metody praktyczne /metoda działania praktycznego, metoda sytuacyjna, trening, metoda laboratoryjna/. Do odrębnych metod należą metody sprawdzania, do których zaliczono: obserwację prowadzoną w toku programowych zajęć, ustne sprawdzanie wiedzy teoretycznej i praktycznej oraz pisemne prace kontrolne.

Wśród form nauczania uwzględnianych w procesie studiów należy rozróżnić formy proste i złożone. Do pierwszej grupy zalicza się wszystkie przedsięwzięcia o charakterze audytoryjnym /wykłady, seminaria, konsultacje/ oraz zajęcia praktyczne, które mogą być prowadzone zarówno w audytoriach, jak i terenie. W ramach form złożonych występują różne rodzaje ćwiczeń taktyczno-operacyjnych, w tym: ćwiczenia grupowe, ćwiczenia dowódczo-sztabowe na mapach i szkieletowe oraz udział słuchaczy w ćwiczeniach z wojskami. Szczególnym rodzajem form złożonych są takie przedsięwzięcia o charakterze kompleksowym, jak: podróże polowe, obozy zimowe i letnie

oraz praktyka słuchaczy. Odrębną grupę form organizacyjnych stanowią: praca samodzielna /domowa/ słuchaczy, prace indywidualne /kursowe/ oraz praca dyplomowa, gdyż w istocie rzeczy są to zarówno formy nauczania, jak i uczenia się /samodzielnego studiowania/.

Sprawdzanie stopnia opanowania wiedzy i umiejętności przez słuchaczy realizuje się w ramach następujących form: zaliczenie przedmiotu /ćwiczenia/, kolokwium, ćwiczenie egzaminacyjne, egzamin oraz obrona pracy dyplomowej. Ponadto poziom opanowanej wiedzy lub przyswojonych umiejętności sprawdza się na podstawie prac domowych oraz opracowań indywidualnych słuchaczy /prace indywidualne/.

Formy i metody nauczania stosowane w ASG występują we wzajemnym ścisłym związku i zależności, przy czym określonej formie nauczania odpowiada w zasadzie określona metoda lub metody nauczania. W praktyce każda forma organizacyjna nauczania sama przez się zakłada przynajmniej główną metodę przeprowadzenia danego zajęcia.

Jakość i skuteczność zabiegów dydaktycznych uzależniona jest przede wszystkim od wszechstronności i urozmaicenia metod nauczania. Dlatego też - prowadząc zajęcia w ramach poszczególnych form - należy posługiwać się szeregiem metod nauczania, przy czym w formach prostych /audytoryjnych/ jedna z tych metod pełni główną rolę, inne zaś mają charakter pomocniczy, spełniając funkcję środków lub czynności metodycznych. Tak np. w zajęciach seminaryjnych stosuje się metodę dyskusji, a ponadto uwzględnia się metody wykładu /zagajenie dyskusji i podsu-

mowanie/, pokazu, a także metodę pytaniową.

W formach złożonych, z uwagi na ich skomplikowaną strukturę organizacyjną, występują już kompleksy metod, przy czym niektóre z nich mogą pełnić samodzielną rolę w ramach poszczególnych zajęć wchodzących w zestaw danej złożonej formy. Tak np. w ćwiczeniu taktycznym zasadnicze znaczenie będzie miała metoda praktycznego działania, oprócz niej jednak w ramach określonych fragmentów ćwiczenia główną rolę mogą spełniać inne metody np. metoda wykładu /w czasie omówienia/, metoda pokazu lub treningu w innych partiach ćwiczenia.

W przedsięwzięciach o charakterze kompleksowym, jak: podróż polowa, obóz zimowy lub letni, praktyka w jednostkach, występuje zespół form organizacyjnych, z których każde może być zaliczone do prostej lub złożonej formy i zawierać różnorodne metody nauczania.

LITERATURA

Bazanow A.: Pedagogika. Warszawa 1963.

Bogusz J.: Dydaktyka wojskowa. Warszawa 1969.

Instrukcja organizacji procesu szkolenia i pracy metodycznej w Akademii Sztabu Generalnego. ASG 1955.

Jakubczyk M.: Jeszcze o formach i metodach szkolenia. "Przegląd Wojsk Lądowych". 1965, nr 5.

Kietlińska Z.: Elementy składowe procesu dydaktycznego. "Wybrane zagadnienia dydaktyki szkoły wyższej". Politechnika Warszawska 1967, część I.

Nowacki T.: Dydaktyka Wojskowa. Warszawa 1966.

Okoń W.: Zarys dydaktyki ogólnej. Warszawa 1968.

Problemy dydaktyczno-wychowawcze Akademii Sztabu Generalnego. "Materiały XII Sesji Naukowej ASG", ASG 1970, 1 /57/.

Zakrzewski J.: System klasyfikacyjny w dydaktyce wojskowej /analiza i niektóre propozycje/. "Myśl Wojskowa" 1967, nr 3, s. 47-63.

Zborowski J.: Unowocześnienie metod nauczania. Warszawa 1966.

2. METODY SŁOWNE

Istotą tej grupy metod jest słowny sposób przekazywania informacji w relacji zarówno nauczyciel - uczeń, jak też uczeń - nauczyciel. Źródłem /nosicielem/ wiedzy w tej metodzie jest słowo, niezależnie od tego czy wypowiedziane na "żywo", czy też zawarte w podręczniku, książce, regulaminie. Z tych przyczyn metody słowne znajdują szerokie zastosowanie w ramach wszystkich form organizacyjnych nauczania i uczenia się w charakterze zarówno metody głównej, jak też pomocniczej /środka metodycznego/. W metodach słownych sposób przekazywania wiedzy może być podający /opis, wykład, praca z podręcznikiem/ lub poszukujący /metoda pytaniowa, dyskusja/.

a) Opis i wykład

Wśród metod słownych opis i wykład spełniają w warunkach akademii ważną rolę. Ich istotną właściwością, poza słownym przekazywaniem informacji, jest fakt, że stroną aktywną w tej metodzie jest w zasadzie wykładowca, gdyż od jego inwencji i uniejętności przede wszystkim zależy poziom zajęcia. Natomiast słuchacz jest w istocie rzeczy mniej lub więcej biernym odbiorcą przekazywanej wiedzy. W opisie i wykładzie przepływ informacji występuje głównie w relacji nauczyciel - uczeń. Z tych też przyczyn obydwie omawiane metody zalicza się do kategorii metod podających.

Opis jest najprostszą metodą wśród metod słownych, za pośrednictwem której przekazuje się słuchaczom wiadomości o przedmiotach, faktach oraz zjawiskach. W opi-

się przedstawia się cechy opisywanych przedmiotów i zdarzeń oraz wyszczególnia się ich części składowe w logicznym porządku.

W ASG metoda opisu z reguły występuje jako sposób pomocniczy, stosowany w ramach innych metod spełniających w danym przedsięwzięciu szkoleniowym rolę metody głównej. Niemniej jednak jest ona szczególnie przydatna w przedmiotach społeczno-ekonomicznych, historii sztuki wojennej, geografii wojennej, a także dyscyplinach technicznych. W tych przedmiotach opis stosuje się w ramach wykładu. Znajduje on również powszechne zastosowanie w różnych ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych przy przekazywaniu przez wykładowców ustnie lub w formie pisemnej /np. w założeniach/ sytuacji wprowadzających. Ponadto metoda opisu jest nadzwyczaj przydatna przy orientowaniu w terenie oraz we wszystkich odmianach pokazu, zwłaszcza pokazu technicznego /sprzętu, uzbrojenia/ i taktycznego.

Z uwagi na powszechność zastosowania metody opisu w procesie studiów należy starać się, aby opis faktów, przedmiotów, zdarzeń był jak najbardziej jasny, zrozumiały i plastyczny, a tym samym pobudzający wyobraźnię słuchaczy. Powinien on być tak skonstruowany i przekazany, aby w umysłach słuchaczy wywoływał rzeczywisty obraz opisywanego faktu lub zdarzenia. Ma to szczególnie duże znaczenie w ćwiczeniach taktycznych, gdyż właściwe, obrazowe i sugestywne przekazanie położenia umownie walczących wojsk spełnia rolę mobilizacyjną i inspirowaną słuchaczy do odpowiedzialnego rozwiązywania problemów ćwiczebnego pola walki.

Wykład - jako metoda polega również na słownym przekazaniu pewnego zasobu wiedzy o danym zakresie rzeczywistości. W odróżnieniu jednak od opisu powinien on ujmować nie tylko fakty, ale przede wszystkim związki między faktami, przedmiotami lub zjawiskami, a więc rozwiązywać określone problemy naukowe, pokazywać osiągnięcia myśli ludzkiej w dziedzinie poznania praw i prawidłowości rządzących rzeczywistością. Z uwagi na znaczenie wykładu w studjach akademickich problematyka powyższej metody zostanie rozwinięta przy charakteryzowaniu metodyki wykładu jako formy organizacyjnej i metody nauczania.

b) Praca słuchaczy z podręcznikiem

Pracę słuchaczy z podręcznikiem zalicza się do metod słownych, gdyż podręcznik zawiera werbalny przekaz nauczyciela ujęty w pisemnej formie. Stosowanie powyższej metody w akademii ma charakter powszechny. Wynika to z właściwości studiów wyższych, u podstaw których znajduje się samodzielna praca słuchaczy, a między innymi również za pomocą podręcznika lub innych materiałów opracowanych w formie pisemnej.

Stopień efektywności metody uzależniony jest, z jednej strony od rodzaju materiału szkoleniowego studiowanego przez słuchaczy w czasie nauki własnej oraz - z drugiej strony - od techniki /metody/ samej pracy z podręcznikiem.

W uczelni można wyróżnić kilka grup materiałów szkoleniowych o charakterze podręcznikowym. Do pierwszej grupy można zaliczyć wszystkie materiały zawiera-

jące obowiązujące ustalenia i przepisy w zakresie założeń metodologicznych i merytorycznych w danej dziedzinie wiedzy. W przedmiotach taktyczno-operacyjnych do tej grupy podręczników należą: regulaminy, instrukcje, rozkazy i zarządzenia szkoleniowe, normatywy, przepisy, sprawozdania itd. Jest to dokumentacja dostarczana do uczelni przez nadrzędne instancje do służbowego wykorzystania i uwzględnienia w procesie dydaktycznym. Ma ona charakter literatury naukowej podstawowej i dlatego głęboka znajomość jej treści, zwłaszcza regulaminów i normatywów /techniczno-taktycznych/ stanowi dla słuchaczy podstawę do rozwiązywania problemów taktyczno-operacyjnych, szkoleniowych i wychowawczych. Przyswojenie przez słuchaczy wiedzy zawartej w wymienionych wydawnictwach jest również niezbędne z punktu widzenia wykonywania przez nich przyszłych zadań służbowych dowódczych i sztabowych w jednostkach wojskowych.

Do materiałów szkoleniowych następnej grupy zalicza się wszystkie opracowania zawierające pogłębioną interpretację założeń teoretycznych w danych przedmiotach nauczania oraz wyrażające subiektywne poglądy autorów specjalistów określonych dziedzin wiedzy. W przedmiotach taktyczno-operacyjnych będą to podręczniki i skrypty wydawane w akademii oraz inne opracowania publikowane w oddzielnych wydawnictwach lub zamieszczone w czasopiśmie wojskowych lub specjalistycznych, a dotyczące problematyki sztuki wojennej. Jest to więc szeroko rozumiana ogólna literatura fachowa /aktualna lub o znaczeniu historycznym względnie źródłowym/, która również ma znaczenie literatury podstawowej ale nie mającej charakteru obo-

wiążących postanowień. Niemniej jednak poznanie treści omawianego piśmiennictwa naukowego szczególnie sprzyja pogłębieniu zrozumienia przez słuchaczy aktualnie obowiązujących założeń taktyczno-operacyjnych oraz umożliwi im zapoznanie się z aktualnymi poglądami na podstawowe problemy teorii i praktyki wojskowej. Szczególnie ważne znaczenie ma samodzielne studiowanie przez słuchaczy określonej dokumentacji źródłowej i archiwalnej, gdyż zapoznanie się z oryginalną dokumentacją historyczną oraz dziełami klasyków i teoretyków różnych dziedzin myśli naukowej /filozofów, teoretyków wojskowych/ poszerza znacznie horyzonty poznawcze, stanowi podstawę do dalszych samodzielnych badań i prac w dziedzinie wiedzy wojskowej.

Poza wyszczególnionymi dwoma grupami materiałów szkoleniowych mających w studiach znaczenie podstawowe należy jeszcze wyróżnić piśmiennictwo naukowe o charakterze pomocniczym, do którego zalicza się: encyklopedie, słowniki, bibliografie, albumy, atlasy, instrukcje do posługiwania się instrumentami i narzędziami, podręczniki z przedmiotów pomocniczych /np. statystyki/. Tego rodzaju podręczniki ułatwiają korzystanie z literatury podstawowej oraz stanowią źródło informacji naukowej.

Ponadto w studiach duże walory wychowawcze ma literatura piękna, zwłaszcza o tematyce wojskowo-historycznej. Poszczególne dzieła poświęcone tradycjom oręża polskiego, przekazujące w wydarzeniach i postaciach literackich fikcyjnych i rzeczywistych piękno historii polskiej wojskowości, pozwalają w głębszy sposób kształtować patriotyzm i szlachetną dumę narodową.

Wielkie znaczenie posiada przyswojenie przez słuchaczy umiejętności korzystania ze zbiorów posiadanych przez uczelnię oraz nabycia wprawy w samodzielnym studiowaniu i przyswajaniu treści zawartych w piśmiennictwie naukowym. Z tych względów już na początku studiów występuje konieczność zapoznania słuchaczy z zasadami pracy umysłowej i naukowej, sposobami szybkiego i dokładnego czytania, a także techniką sporządzania konpektów z przeczytanych i przestudiowanych tekstów naukowych oraz prowadzenia notatek bibliograficznych. Niezależnie jednak od zajęć prowadzonych na początku studiów z technologii pracy umysłowej słuchacz stale powinien doskonalić swój warsztat pracy oraz wzbogacać metody racjonalnej pracy umysłowej.

c) Metoda pytaniowa

Metodę powyższą, w odróżnieniu od poprzednio wymienionych sposobów pracy dydaktycznej o charakterze podającym /biernym/, zalicza się do metod poszukujących /aktywnych/. Metoda pytaniowa polega na stawianiu przez wykładowców odpowiednio przemyślanych pytań, przy pomocy których pomaga się słuchaczom w samodzielnym przemyśleniu i rozwiązaniu jakiegoś zagadnienia teoretycznego lub praktycznego, względnie kontroluje się i ocenia zakres dotychczas opanowanej przez nich wiedzy.

Pytanie jest istotnym elementem nauczania, stanowiąc zazwyczaj jeden z najczęściej stosowanych sposobów uaktywniania słuchaczy w czasie zajęć. Występuje ono we wszystkich ogniwach procesu studiów zakładających przyswajanie, utrwalanie i sprawdzanie poziomu opanowanej

wiedzy. Dlatego też nabycie przez wykładowców umiejętności poprawnego formułowania pytań ma ważne znaczenie dydaktyczne.

Przede wszystkim należałoby wyjaśnić, jakiego rodzaju pytania występują w procesie dydaktycznym. Rzecz jasna, nie mogą to być zwykłe pytania informacyjne, do których zalicza się wszystkie pytania niezależnie od ich treści, o ile ich celem jest uzyskanie gotowej wiedzy w interesującej nas sprawie. W procesie nauczania należy dążyć do formułowania pytań dydaktyczno-naukowych. Z naukowego punktu widzenia nie są to pytania odkrywcze, gdyż odpowiedzi na nie są znane w sensie społecznym. Zna je również wykładowca formułujący i zadający pytania, jednak dla słuchacza powinny mieć one przede wszystkim charakter odkrywczy, stwarzający konieczność poszukiwania właściwych odpowiedzi.

Niezrozumienie faktu, iż pytanie dydaktyczne powinno mieć dla słuchaczy znaczenie pytania naukowego /choć pozornego/ powoduje tendencję do niezbyt precyzyjnego ich formułowania, co zmniejsza efekt dydaktyczny zastosowania metody pytaniowej w procesie nauczania.

Aby zapobiec takiej ewentualności, należy poznać istotę pytania dydaktycznego i zasady jego budowy. Otóż każde pytanie składa się z dwóch części składowych: z założenia pytania, czyli tak zwanej wiedzy wyjściowej, która powinna być znana pytany, oraz niewiadomej, to jest tego, czego wykładowca chce się dowiedzieć od słuchaczy. W praktyce przy formułowaniu pytań występują najczęściej dwa rodzaje błędów. Może się bowiem okazać,

że wiedza wyjściowa zawarta w pytaniu nie jest wbrew sądowi wykładowcy znana słuchaczom, albo też chociaż jest znana, to jednak nie daje podstaw do ułożenia poprawnej odpowiedzi. Należy więc tak sformułować pytania, aby - z jednej strony - wiedza zawarta w założeniu pytania była znana wszystkim pytanym słuchaczom, z drugiej zaś - aby umożliwiła im opracowanie właściwej odpowiedzi.

Sposób formułowania pytania i treść samej odpowiedzi uzależniona jest od rodzaju pytania dydaktycznego. Z punktu widzenia logiki procesu dydaktycznego można wyróżnić następujące rodzaje pytań: przygotowawcze, naprowadzające i zbiorcze lub uogólniające. Pytania przygotowawcze zadaje się w celu przypomnienia wiedzy stanowiącej podstawę teoretyczną danego zajęcia. Następnie wykładowca powinien przemyśleć pytania naprowadzające, które mają doprowadzić do rozwiązania głównego zagadnienia; wreszcie najczęściej na zakończenie zajęcia należy sformułować pytania zbierające, w odpowiedzi na które słuchacz powinien uogólnić nową wiedzę przemyślaną i przyswojoną w toku zajęcia.

Ze względu na merytoryczną treść pytań i odpowiedzi rozróżnia się pytania zamknięte i otwarte /problemowe/. Na pytania zamknięte odpowiedź jest zawarta w założeniu i ujawnia się niezawodnie i jednoznacznie przy połączeniu tych danych według określonych reguł /np. zadania arytmetyczne/. Pewną odmianą tych pytań są pytania, na które odpowiedź nie jest wprawdzie jednoznacznie zawarta w założeniu, ale która sprowadza się do mniej lub więcej dosłownej reprodukcji wiedzy faktogra-

ficznej lub normatywnej zawartej w literaturze. W studiach taktyczno-operacyjnych pytania tego rodzaju mogą dotyczyć: układu i treści dokumentów, struktury organizacyjnej wojsk, danych taktyczno-technicznych sprzętu i uzbrojenia, wykazu czynności dowódcy lub oficera sztabu. Tego rodzaju pytania wymagające formalnej odpowiedzi nie są jednak kształtujące. Dlatego też należy zadawać je w razie konieczności, przy stwierdzeniu, że słuchacze nie przyswoili określonego zasobu wiadomości dotyczących faktów lub norm taktyczno-operacyjnych.

Zasadnicze znaczenie w studiach powinno mieć pytanie otwarte o charakterze problemowym. Jest to takie pytanie, na które odpowiedź nie wynika jednoznacznie z wiedzy zawartej w samym pytaniu /w założeniu/, a ponadto zawiera ono niewiadomą, której wyjaśnienie lub rozwiązanie wymaga od słuchaczy samodzielnego i twórczego zastosowania w nowej sytuacji uprzednio zdobytej wiedzy, a czasami zakłada konieczność zdobycia nowej wiedzy merytorycznej lub metodologicznej. O ile w pytaniach zamkniętych niewiadomą jest przeważnie pewien zestaw faktów lub danych, to w pytaniach otwartych - problemowych chodzi przede wszystkim o wykazanie znajomości związków występujących między faktami, a więc wykrycie określonych praw występujących w danej rzeczywistości lub zasad i reguł obowiązujących w danym rodzaju działalności ludzkiej.

W odpowiedzi na pytanie problemowe znajomość faktów jest również konieczna, ale tylko po to, aby wykryć związki wyższego rzędu. Dlatego też w studiach akademickich pytania problemowe mają zasadnicze znaczenie

we wszystkich przedmiotach nauczania. W szczególności znajdują one szerokie zastosowanie w czasie seminariów oraz na zajęciach grupowych z przedmiotów taktyczno-operacyjnych. W tym ostatnim wypadku pytania problemowe mogą mieć zarówno charakter przygotowawczy, jak zbiorczy czy też uogólniający. Pytania tego rodzaju mają na celu sprawdzenie stopnia opanowania wiedzy taktyczno-operacyjnej przez słuchaczy, ich umiejętności w zakresie analizy taktyczno-operacyjnej i wnioskowania logicznego, posiadanych zdolności dedukcyjnego i indukcyjnego rozumowania. Pytania problemowe dotyczące analizy różnorodnych form działań bojowych, porównywania możliwości sił własnych i potencjalnego nieprzyjaciela, oceny różnych wariantów działania taktycznego na konkretnych przykładach, wyrabiają u słuchaczy umiejętności analitycznego i syntetycznego myślenia kategoriami taktyczno-operacyjnymi.

Metoda pytaniowa /zwłaszcza problemowa/ ma również szerokie zastosowanie w przedmiotach społeczno-politycznych i historycznych: filozofii, psychologii i pedagogice wojskowej, historii sztuki wojennej i innych.

Pytania problemowe mogą być zadawane przed i podczas wykładu lub zajęć grupowych, a także w czasie ćwiczeń na mapach, a nawet ćwiczeń szkieletowych. Metoda pytaniowa /problemowa/ ma najszersze zastosowanie w czasie seminarium i różnego rodzaju dyskusji. Od sposobu sformułowania pytań przez wykładowcę zależy często poziom zajęcia.

d) Metoda dyskusji

Następną metodą słowną zaliczaną do metod aktywnych jest dyskusja. Istota dyskusji polega na nieskrępowanej wymianie poglądów uczestników danego zajęcia /posiedzenia/ na określony temat. Jej celem jest zrozumienie i zgłębienie pod względem teoretycznym niektórych zagadnień i problemów naukowych. Metoda dyskusji jest stosowana przede wszystkim w ramach seminariów, a ponadto na wszelkiego rodzaju posiedzeniach, sesjach i konferencjach o charakterze dydaktyczno-naukowym. Elementy dyskusji występują we wszystkich prawie formach organizacyjnych stosowanych w uczelni, zwłaszcza w ramach zajęć praktycznych oraz ćwiczeń taktycznych wszelkiego rodzaju, ale w tych wypadkach spełniają raczej funkcję czynności metodycznej. Metoda dyskusji zostanie szerzej przedstawiona przy omawianiu metodyki zajęć seminaryjnych.

LITERATURA

- Cackowski: Problem i pseudoproblem. Warszawa 1964.
- Dydaktyka Szkoły Wyższej. Politechnika Śląska. Gliwice - Katowice 1961.
- Maksymowicz A.: Przeczytaj i pomyśl. Politechnika Warszawska 1969.
- Okoń W.: W sprawie podręczników akademickich. "Życie szkoły wyższej" 1963, nr 6.
- O studiach politechnicznych. "Poradnik metodyczny dla nowo wstępujących". Politechnika Warszawska 1967.
- Piętrasiński Z.: Sztuka uczenia się. Warszawa 1961.
- Problemy dydaktyczno-wychowawcze Akademii Sztabu Generalnego. "Materiały XII Sesji Naukowej ASG". ASG 1970, 1 /57/.

Wołoszyn S.: Ogólne zasady, formy i metody procesu dydaktyczno-wychowawczego. "Wybrane zagadnienia dydaktyki szkoły wyższej". Politechnika Warszawska 1967, cz. 1.

Zborowski J.: Unowocześnienie metod nauczania. Warszawa 1966.

3. METODY POGLĄDOWE

Metodę poglądowego zapoznania słuchaczy z przedmiotami, zjawiskami, działaniami lub ich obrazowymi przedstawieniami nazywamy pokazem lub demonstracją. Istota pokazu polega na tym, że umożliwia on współdziałanie bodźców słownych z wrażeniami zmysłowymi, to znaczy pozwala na określenie przebiegu i wyniku obserwacji za pomocą słowa, przy czym słowa te odgrywają w procesie obserwacji rolę pomocniczą, zaś obrazy rzeczy i zjawisk odzwierciedlane w świadomości słuchaczy - rolę główną.

W procesie nauczania mogą być uwzględnione następujące pokazy: przedmiotów /sprzętu/, czynności /poprawne wygłoszenie rozkazu bojowego przez wykładawcę/, działania /ćwiczenia pokazowe/, terenu /rubicze i obiekty terenowe/ oraz obrazów /przedmiotów, zjawisk, czynności i działań/. Jeżeli pokaz zajmuje poważną część zajęcia i ma zasadnicze znaczenie z punktu widzenia jego treści, wtedy spełnia on funkcję metody szkolenia, jeśli natomiast służy jako ilustracja treści danego zajęcia i jest jego uzupełnieniem, wówczas spełnia rolę czynności metodycznej,

W studiach akademickich, z uwagi na konieczność kształcenia słuchaczy w zakresie umiejętności abstrakcyjnego myślenia, metoda poglądowości nie może mieć znaczenia decydującego. Niemniej jednak zastosowanie tej metody posiadającej poważne walory dydaktyczne odgrywa dużą rolę. Między innymi, dzięki przeprowadzeniu różnorodnych pokazów sprzętu wojskowego i uzbrojenia oraz działań wojsk, istnieje możliwość zapoznania słuchaczy z aktualnym stanem techniki bojowej znajdującej się

albo wchodzącej w skład uzbrojenia wojsk oraz zademonstrowanie wzorowych sposobów organizacji i prowadzenia działań bojowych. Metodę pokazową stosuje się powszechnie w czasie ćwiczeń prowadzonych w terenie, podróży polowych i obozów szkoleniowych. W zajęciach tych występują szczególnie sprzyjające warunki pogładowego zapoznania słuchaczy z charakterem geograficzno-topograficznym ważniejszych taktyczno-operacyjnych kierunków i obiektów terenowych naszego kraju.

Metoda pogładowa spełnia ważną rolę również w ramach różnych form audytoryjnych, zwłaszcza wykładów. Upogładowienie zajęć tego typu uzyskuje się przez zastosowanie technicznych środków metodycznych oraz pomocy naukowych. Postępowanie się schematami, wykresami, rzutnikami wszelkiego rodzaju, obrazami w postaci przeźroczy czy też filmów szkoleniowych znacznie intensyfikuje proces nauczania i zwiększa jego efektywność. Tego rodzaju pomoce umożliwiają przedstawienie słuchaczom zjawisk, których pokazanie w naturalnych warunkach jest niemożliwe /wyświetlanie filmów o skutkach rażącego działania broni jądrowej, techniki wojennej państw kapitalistycznych itd./.

4. METODY PRAKTYCZNE^{1/}

a) Metoda działania praktycznego^{2/}

Metoda działania praktycznego w warunkach akademii ma na celu nie tylko kształtowanie określonych umiejętności praktycznych w dziedzinie rzemiosła wojskowego, ale również służy do wyrabiania wprawy w myśleniu kategoriami taktyczno-operacyjnymi, pogłębiania i utrwalania już zdobytej wiedzy oraz jej zastosowania w rozwiązywaniu skomplikowanych problemów walki i operacji. Działania praktyczne mogą nosić różnorodny charakter w zależności od przedmiotu, celu i treści danego zajęcia oraz stopnia zaawansowania słuchaczy. Rozróżnia się przy tym działania praktyczne typu motorycznego oraz działania typu umysłowego. W uczelni posługiwanie się metodą pierwszego typu odgrywa drugorzędną rolę. Stosuje się ją w sporadycznych wypadkach w czasie ćwiczeń i podróży polowych w terenie oraz na zajęciach z wychowania fizycznego. Ma ona na celu utrzymanie słuchaczy w sprawności fizycznej /piesze wycieczki, wspinaczki górskie, treningi narciarskie lub ćwiczenia gimnastyczne/.

Zasadnicze znaczenie w kształceniu słuchaczy spełnia natomiast metoda działania praktycznego typu umysłowego. Jest to metoda wybitnie aktywna, kształtująca samodzielność myślenia i działania słuchaczy i w związku z

1/ Literatura do punktu 4 - patrz s. 83 i 95.

2/ Zgodnie z klasyfikacją dokonaną przez prof. W. Okonia w grupie metod praktycznych wyróżnia się: ćwiczenie, wycieczkę oraz metodę laboratoryjną. W niniejszym podręczniku metoda ćwiczenia z uwagi na załączenie ćwiczeń taktycznych do form organizacyjnych, została ujęta pod nazwą - metoda działania praktycznego.

tym jest stosowana we wszystkich ćwiczeniach taktycznych. Ma ona przede wszystkim na celu kształtowanie umiejętności słuchaczy w zakresie rozwiązywania problemów organizacji i prowadzenia walki i operacji. Poprzez wykonanie szeregu zadań praktycznych słuchacze powinni - z jednej strony - zdobyć określone nawyki w praktycznych czynnościach sztabowych /orientowanie się w terenie, prowadzenie mapy roboczej, posługiwanie się technicznymi środkami łączności, opracowywanie dokumentacji bojowej, kierowanie zespołami oficerów itp./, z drugiej zaś - osiągnąć umiejętności w operowaniu wiedzą teoretyczną, stanowiącą podstawę do podejmowania prawidłowych decyzji taktyczno-operacyjnych.

Rozwiązywanie zadań tego rodzaju przyzwyczajają słuchaczy do różnych operacji umysłowych: porównywania, analizowania, syntetyzowania, abstrahowania i wnioskowania. Ponadto kształtują one umiejętności właściwego doboru metod i środków pracy oraz poprawnej oceny ewentualnych skutków czynności. Dzięki metodzie działania praktycznego typu umysłowego słuchacze nabierają wprawy w koncepcyjnym myśleniu, uświadamiają sobie znaczenie w studiach taktyczno-operacyjnych więzi między teorią a praktyką, jak też konieczności teoretycznego uogólniania praktycznego doświadczenia.

Przy stosowaniu metody działania praktycznego zaleca się przestrzeganie następujących wytycznych:

- przed przystąpieniem do zajęć o charakterze praktycznym zapoznać słuchaczy na wykładach i seminariach z teoretyczną stroną zagadnienia tak, aby w toku zajęć i wykonywania określonych prac praktycznych mogli oni posługiwać się oraz korzystać ze wskazań teorii;

- po cyklu zajęć praktycznych /ćwiczeń/ przeprowadzić zajęcia teoretyczne /seminaria, dyskusje naukowe/, w ramach których słuchacze mieliby możliwość uogólnić zdobyte doświadczenie praktyczne w postaci szeregu wniosków o charakterze teoretycznym;
- w celu pobudzenia zainteresowań słuchaczy studiowaną problematyką i skłonienia ich do działania o charakterze jak najbardziej samodzielnym /twórczym/, treść zajęć praktycznych /ćwiczeń wszelkiego rodzaju/ powinna być w maksymalnym stopniu problemowa, a stawiane słuchaczom zadania - stosunkowo skomplikowane, wymagające przy ich rozwiązywaniu znacznego wysiłku umysłowego i twórczego stosowania uprzednio posiadanej wiedzy.

b) Metoda sytuacyjna

Szczególne znaczenie w studiach akademickich, zwłaszcza taktyczno-operacyjnych, posiada metoda sytuacyjna. Jej funkcją jest uprawdopodobnienie i maksymalne zbliżenie rozwiązywanych problemów taktyczno-operacyjnych do rzeczywistości przyszłego pola walki. Metoda powyższa ma najszersze zastosowanie we wszystkich ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych, przy czym występuje ona w ścisłym związku z metodą działania praktycznego. O ile jednak ta ostatnia metoda spełnia przede wszystkim funkcję metody uczenia się, w ramach której słuchacze sami wykonują określone czynności praktyczne /dowódcze lub sztabowe/ to metodę sytuacyjną stosuje wyłącznie wykładowca, który przy jej pomocy stwarza słuchaczom odpowiednie warunki do praktycznego działania w rozwiązywaniu problemów taktyczno-operacyjnych. Zatem sposób

uwzględnienia metody sytuacyjnej zależy w pełni od wykładowcy, od jego inwencji i umiejętności.

Praktyczne zastosowanie omawianej metody polega na stwarzaniu umownych, ale teoretycznie uzasadnionych sytuacji bojowych, w ramach których słuchacze rozwiązują określone zadania taktyczno-operacyjne, podejmują decyzje, organizują i prowadzą działania bojowe. W ten sposób nabywają oni wprawy w stosowaniu zasad teoretycznych przy rozwiązywaniu konkretnych sytuacji praktycznych. Metoda sytuacyjna powinna więc być stosowana we wszystkich ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych: grupowych, na mapach i szkieletowych /wdrażających, doskonalących, sprawdzających i egzaminacyjnych/.

Doświadczenie wskazuje, że nauczanie metodą sytuacyjną jest tym bardziej skuteczne, im bardziej stwarzane sytuacje odzwierciedlają skomplikowany charakter przyszłego pola walki oraz przedstawiają przyszłe działania bojowe w ich pełnej złożoności i różnorodności. Ma to wielki wpływ na psychiczne przygotowanie słuchaczy do pokonywania w przyszłości wielu trudności i niebezpieczeństw oraz kształtuje u nich umiejętności twórczego stosowania wiedzy w różnych niespodziewanych i złożonych sytuacjach. Jednakże posługiwanie się wyłącznie teoretyczną abstrakcją i umownymi sytuacjami może wywołać u ćwiczących wrażenie zbyt daleko idącej fikcyjności, co nie sprzyja wyrabianiu u nich poczucia odpowiedzialności za podejmowane decyzje i organizowane działania.

W celu zapobiegania zaistnieniu tego rodzaju zjawiska i maksymalnego uprawdopodobnienia rozgrywanych sytuacji taktyczno-operacyjnych wprowadza się do treści i

przebiegu ćwiczeń elementy inscenizacji. Inscenizacja polega na wpleceniu do umownego tła sytuacji bojowych fragmentów realnie występujących w rzeczywistości.

W uczelni technikę inscenizacji wzbogacającą metodę sytuacyjną stosuje się już w ćwiczeniach na mapach /terenowych/, a zwłaszcza w ćwiczeniach szkieletowych. Te ostatnie ćwiczenia prowadzi się w rzeczywistych warunkach terenowych, wyposażając utworzone ćwiczące sztaby w rzeczywiste środki transportu i dowodzenia. Pewne elementy inscenizacji mogą być zastosowane również w ćwiczeniach na mapach w pomieszczeniach w wypadku rozmieszczenia ćwiczących dowódców i oficerów sztabu w stacjonarnych wozach dowodzenia. W tym wypadku sztaby wprawdzie nadal pracują w salach grupowych, ale rozmieszczenie ich w makietach wozów bojowych i utrudnienia tym spowodowane wprowadzają do ćwiczenia elementy realności.

c) Metoda laboratoryjna /badawcza/

Metoda laboratoryjna polega na wykonywaniu przez słuchaczy określonych, samodzielnych prac o charakterze badawczym, w laboratoriach, warsztatach i ośrodkach obliczeniowych lub też w warunkach naturalnych w jednostkach wojskowych. Metodę laboratoryjną stosuje się przede wszystkim w wyższych szkołach technicznych /medycznych/, niemniej jednak może być ona stosowana z powodzeniem w ramach nauczania taktyczno-operacyjnego.

Zastosowanie tej metody jest możliwe z uwagi na zwrócenie coraz większej uwagi w studiach na metodykę badań naukowych oraz ze względu na wprowadzenie do

praktyki szkolenia taktyczno-operacyjnego matematycznych sposobów rozwiązywania niektórych zagadnień taktycznych i organizacyjnych. Współczesna technika obliczeniowa /elektronowe maszyny obliczeniowe/ oraz najnowsze metody optymalizacyjne /metoda badań operacji, metody analizy sieciowej itd./ umożliwiają w warunkach ASG opracowanie przez słuchaczy odpowiednich programów i rozwiązywanie w ośrodku obliczeniowym uczelni takich zagadnień taktyczno-operacyjnych, jak: wykorzystanie środków napadu jądrowego, obliczenie najlepszych wariantów ugrupowania marszowego, określenie możliwości pokonywania przeszkód wodnych itd.

Istnieje również możliwość obarczania słuchaczy, w ramach prac indywidualnych lub dyplomowych, zadaniami mającymi na celu przeprowadzenie samodzielnych badań /obserwacji, eksperymentów/ w zakresie określonych problemów taktycznych lub dydaktyczno-wychowawczych. Zadania tego typu słuchacze mogą rozwiązywać w trakcie praktyki w jednostkach wojskowych.

d) Trening

Trening jest to metoda nauczania polegająca na wielokrotnym powtarzaniu określonych czynności lub działań /motorycznych lub umysłowych/ w celu wyrobienia u słuchaczy potrzebnych umiejętności i nawyków, a zwłaszcza zwiększenia stopnia sprawności w wykonywaniu danych czynności /działań/. Poprzez systematyczne treningi kształtuje się u słuchaczy określone nawyki pracy sztabowej, a przede wszystkim prowadzenia map roboczych, posługiwania się technicznymi środkami łączności, przestrzegania zasad tajnego dowodzenia i opracowywania dokumen-

tów sztabowych. Wielką wartość mają treningi w zakresie wyrabiania trwałych umiejętności sprawnego myślenia kategoriami taktyczno-operacyjnymi, posługiwania się terminologią wojskową, wygłaszania rozkazu bojowego itp.

5. BAZA SZKOLENIOWA

Istotnym elementem procesu studiów w ASG, niezbędnym w działalności dydaktycznej, jest baza szkoleniowa. Jej wszechstronna rozbudowa i odpowiednie zastosowanie w procesie dydaktycznym umożliwi wzbogacenie metod i form nauczania i uczenia się, sprzyjając osiągnięciu lepszych wyników w studiach.

W podręczniku zostaną omówione zadania /przeznaczenie/ oraz ogólne zasady wykorzystania takich podstawowych elementów bazy szkoleniowej ASG, jak:

- środki dydaktyczne /naturalne, techniczne, symboliczne/;
- pomieszczenia i urządzenia stałe /sale grupowe i kursowe, sale treningowe, gabinety metodyczne itp./;
- szkolny ośrodek dowodzenia;
- biblioteka /naukowa i szkoleniowa/.

a) Środki dydaktyczne

Walka z werbalizmem spowodowała, że w praktyce dydaktycznej coraz szersze zastosowanie mają metody aktywizujące działalność poznawczą słuchaczy. W coraz większym zakresie wykorzystuje się również nowoczesne środki dydaktyczne. Już nie tylko tradycyjna tablica szkolna i kreda, ale także film, telewizja, radio, magnetofon, maszyna dydaktyczna, przeźrocze itp., stały się niezbędnym narzędziem dydaktycznym w ręku wykładowcy.

Wykorzystywane w procesie studiów środki dydaktyczne podzielić można na:

- środki naturalne, które przedstawiają bezpośrednio samą rzeczywistość np. teren, sprzęt bojowy i uzbrojenie,

eksponaty naturalne, maszyny itp.;

- środki techniczne, które pośrednio pokazują rzeczywistość np. film, przeźrocza, obrazy przeźroczyste i nieprzeźroczyste, modele, makiety itp.;
- środki symboliczne, które przedstawiają rzeczywistość w sposób symboliczny np. mapy, plany, rysunki, schematy, wykresy itp.

Wśród tych głównych rodzajów istnieje wiele różnych gatunków. Tak np. środki techniczne można podzielić na:

- wizualne umożliwiające przekazywanie obrazów za pomocą urządzeń technicznych, jak np. aparat fotograficzny, diaskop, episkop, mikroskop, teleskop;
- audytywne pozwalające przekazywać dźwięki np. za pośrednictwem magnetofonu, gramofonu lub radia;
- audiowizualne łączące obraz z dźwiękiem, jak film dźwiękowy czy telewizja;
- maszyny dydaktyczne i urządzenia treningowe służące do nabywania różnego rodzaju umiejętności.

Wymienione środki dydaktyczne ułatwiają wykładowcom kształtowanie w świadomości słuchaczy odpowiedniego systemu wiedzy oraz umiejętności i nawyków. Hierarchia w stosowaniu środków w nauczaniu zależy od stopnia dokładności, z jakim przedstawiają one rzeczywistość. Wykładowca powinien zatem dążyć do zastosowania przede wszystkim środków naturalnych, ponieważ umożliwiają one uzyskanie znacznej aktywności słuchacza. W następnej kolejności dobiera wykładowca środki techniczne, zwłaszcza te, które charakteryzuje duża dynamiczność jak filmy i przeźrocza. Środki symboliczne stosuje wtedy,

gdy brak naturalnych eksponatów i technicznych urządzeń. Te ostatnie środki są w warunkach akademii najczęściej wykorzystywane.

Dobór technicznego środka dydaktycznego jest uzależniony od treści zajęcia i przewidywanej metody jego przeprowadzenia. Rezultaty osiągane na zajęciu zależą jednak nie tylko od rodzaju urządzenia technicznego, lecz również od sposobu posługiwania się nimi. Obrazy niewyraźne, nieostre, dźwięki ze złego nagrania, filmy z obrazami drgającymi na ekranie nie tylko utrudniają odbiór, ale wyraźnie zmniejszają ich skuteczność oddziaływania oraz utrudniają percepcję treści nauczania. Uruchomienie przez wykładowcę danego środka audiowizualnego za wcześnie lub za późno, względnie zbyt długie eksponowanie danego obrazu lub zjawiska również utrudnia nauczanie.

Sprawność demonstrowania zależy więc od przygotowania technicznego wykładowcy oraz od dobrego stanu sprzętu, jakim się on ma posługiwać. Opanowanie powyższych umiejętności nie jest sprawą skomplikowaną. Nawet ci pracownicy dydaktyczno-naukowi, którzy dotychczas nie zapoznali się z tego rodzaju techniką, mogą samodzielnie i stosunkowo szybko nabyć odpowiednich umiejętności i wprawy w jej obsługiwaniu. Wystarczy dokładnie zapoznać się z praktyczną instrukcją obsługi danego sprzętu i przy jej pomocy odszukać poszczególne punkty manipulacyjne, powoli i z rozwagą uruchomić urządzenia, a następnie - już bez pomocy instrukcji - kilkakrotnie przećwiczyć czynności związane z obsługą danego sprzętu. Czynności te są proste i zapoznanie się z nimi nie będzie wymagało dużo czasu, tym bardziej, jeżeli naukę przeprowadzi do-

świadczony instruktor. Techniczny opis, zasady działania oraz sposoby wykorzystania wymienionych środków dydaktycznych zawierają instrukcje obsługi danego sprzętu oraz opracowany dla potrzeb kadry i słuchaczy ASG materiał pomocniczy /skrypt/ na temat: Techniczne środki nauczania, opracowany przez płka dypl. M. Kaznowskiego i płka dypl. S. Drozda.

W akademii znajduje się szereg technicznych środków i urządzeń stanowiących wyposażenie gabinetów i laboratoriów specjalistycznych. Większość z nich znajduje się w gabinetach taktyczno-operacyjnych i metodycznych.

b) Pomieszczenia i urządzenia stałe

Sale grupowe i kursowe

Każda grupa szkolna otrzymuje w bloku szkoleniowym do swojej dyspozycji tzw. salę grupową stanowiącą jej stałe miejsce pracy dydaktycznej. Ponadto każdemu kursowi składającemu się z kilku grup przydziela się do wspólnych zajęć salę kursową /aulę/. Sala grupowa przeznaczona jest do:

- prowadzenia przez wykładowców zajęć /ćwiczeń/ z daną grupą słuchaczy;
- organizacji i prowadzenia nauki własnej słuchaczy.

Ponadto są one wykorzystywane w czasie ćwiczeń dowódczo-sztabowych /na mapach/ jako pomieszczenia do pracy dowództw i zespołów sztabowych. Sale grupowe wyposaża się w odpowiednie urządzenia umożliwiające wykładowcy prowadzenie zajęć, a słuchaczom przygotowanie się do zajęć i branie w nich czynnego udziału /sto-

ty, pulpit dla wykładowcy, tablica szkolna, ewentualnie tablica magnetyczna, stojaki, ekran do wyświetlania przeźroczy lub obrazów, szalki-safesy dla słuchaczy do przechowywania dokumentów tajnych/.

Salę kursowe przeznaczone są do prowadzenia w nich zajęć audytoryjnych /wykładów/ ze słuchaczami danego kursu. Wykorzystuje się je również jako pomieszczenia i miejsca pracy ćwiczących dowództw i sztabów, a także grup podgrywających w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych prowadzonych ze słuchaczami i kadrami naukową akademii. Biorąc pod uwagę przeznaczenie tych sal, powinny one być wyposażone w podobny sprzęt i urządzenia, jak sale grupowe, a ponadto powinny posiadać pełny zestaw technicznych środków dydaktycznych z zainstalowanym urządzeniem umożliwiającym wykładowcy ich uruchomienie ze swego miejsca pracy. W celu ułatwienia wykładowcom prowadzenia wykładu, sale kursowe powinny być udźwiękowione z możliwością regulacji ostrości głosu.

Gabinety metodyczne /specjalistyczne/

Dla celów dydaktyczno-naukowych przy każdej katedrze lub kierunku studiów organizuje się gabinety metodyczne /taktyczny lub specjalistyczny/. Przystosowanie, rozbudowa i wyposażenie gabinetów jest za każdym razem różne w zależności od potrzeb danego kierunku studiów lub przedmiotu.

Gabinet powinien stanowić centrum myśli teoretycznej i praktycznej kierunku studiów, specjalności lub przedmiotu oraz służyć jako punkt konsultacyjny dla kadry i

sluchaczy z zakresu reprezentowanej specjalności /problematyki/. Gabinety powinny być wyposażone w pomoce szkoleniowe, materiały teoretyczne, eksponaty, wykresy, mapy itp. niezbędne dla przygotowania się sluchaczy i kadry do zajęć bieżących. W gabinetach metodycznych przeprowadza się dla sluchaczy fachowe konsultacje w celu ułatwienia im przygotowania się do kolokwium, egzaminów oraz opracowania prac dyplomowych, kursowych itp. Gabinety z reguły wykorzystuje się w czasie ćwiczeń na mapach jako miejsce pracy kierownictwa ćwiczenia, grup podgrywających, ćwiczących sztabów itp. Biorąc pod uwagę cele i przeznaczenie gabinetów, powinny one być czynne szczególnie w czasie godzin nauki własnej oraz w dni wolne od zajęć dydaktycznych sluchaczy.

Na kierownika gabinetu z reguły wyznacza się oficera z przygotowaniem taktyczno-operacyjnym lub technicznym. Kierownik gabinetu jest odpowiedzialny za funkcjonowanie gabinetu oraz zorganizowanie zaplecza siedzącego się z: podręcznej biblioteki katedralnej /kierunku studiów/; zestawu środków mechanizacji ewentualnie automatyzacji prac sztabowych; schematów wykorzystywanych przez wykładowców w czasie zajęć; kompletów map, przeźroczy przygotowanych do eksponowania; przyborów pisemnych i kreślarskich oraz maszyn do pisania dla potrzeb oficerów kadry /kierunku studiów/.

c) Szkolny ośrodek dowodzenia

Aktualnie akademia posiada oddzielne pomieszczenia /sale grupowe/ przystosowane do pracy jako stanowiska dowodzenia odpowiednich szczebli dowodzenia rodza-

jów wojsk, służb i specjalności. Struktura organizacyjna stanowisk dowodzenia i ich wyposażenie są zbliżone do istniejących systemów dowodzenia w naszych siłach zbrojnych oraz zgodne z obowiązującymi wymogami i zasadami pracy sztabów w warunkach polowych /bojowych/. W pomieszczeniach tych /szkolnych stanowiskach dowodzenia/ prowadzone są ćwiczenia na mapach, treningi sztabowe oraz niektóre zajęcia grupowe /szczególnie kierowanie walką/ z oficerami kursów wojsk lądowych.

Zasadniczym celem prowadzonych ćwiczeń /zajęć/ na szkolnym stanowisku dowodzenia jest przygotowanie słuchaczy do praktycznego sprawowania różnych funkcji dowódczych i sztabowych. Ponadto spełniają one szczególną rolę w kształtowaniu określonych cech charakteru słuchaczy. W błyskawicznie zmieniających się sytuacjach, często przy braku pełnych informacji wyrabia się u szkolonych samodzielność, inicjatywę, szybki refleks, rzetelność i odpowiedzialność za jakość przekazywanych informacji, składanych propozycji i podejmowanych decyzji. Szczególne miejsce zajmuje również wyrabianie u słuchaczy nawyków i umiejętności pracy w kolektywie, zwłaszcza w zakresie wzajemnego okazywania sobie pomocy.

Osiągnięcie celów szkoleniowych ćwiczeń prowadzonych na szkolnym stanowisku dowodzenia zależy nie tylko od poziomu przygotowanej sytuacji taktycznej, która powinna odzwierciedlać współczesne warunki działań, lecz również od jakości urządzeń i wyposażenia samego stanowiska dowodzenia. Z tego też powodu w najbliższych latach przewiduje się znaczną rozbudowę szkolnych stanowisk dowodzenia i przekształcenie ich w akademicki

szkolny ośrodek dowodzenia. Z analizy potrzeb dydaktycznych i naukowych wynika, że nie ma potrzeby pełnej rozbudowy ośrodka dowodzenia. Uwzględnia się w nich rozbudowę tylko tych elementów, które są niezbędne do osiągnięcia zamierzonych celów. Jednocześnie zakłada się znaczną elastyczność ośrodka wyrażającą się w możliwości:

- rozbudowy poszczególnych stanowisk dowodzenia do pełnych etatów poprzez otrzymanie z zewnątrz /dowództw, okręgów wojskowych i dywizji/ niezbędnych oddziałów, sprzętu i urządzeń;
- tworzenie pełnych stanowisk dowodzenia drogą likwidacji jednego z pionów dowodzenia /np. SD pułków w celu zorganizowania pełnego SD dywizji/ albo wykorzystania posiadanego sprzętu dla organizacji SD poszczególnych szczebli;
- wprowadzenie do istniejących stanowisk dowodzenia mechanizacji i automatyzacji;
- zmiany istniejącej struktury organizacyjnej oraz dowolnego elementu poszczególnych stanowisk dowodzenia w wypadku konieczności uwzględnienia założeń ewentualnych eksperymentalnych badań.

Przewiduje się, że po zakończeniu rozbudowy szkolny ośrodek dowodzenia będzie składał się z następujących elementów:

- stanowiska dowodzenia armii, dywizji, pułku;
- kwaternistrzowskiego stanowiska dowodzenia armii, dywizji, pułku;
- stanowiska kierowania obroną przeciwlotniczą;
- ośrodka dowodzenia OPK i lotnictwa /SD korpusu OPK,

- SD dywizji LMSz lub DLM, SD pułków lotniczych/;
- urządzonych pomieszczeń dla kierownictwa ćwiczeń i podgrywki.

Strukturę organizacyjną głównych elementów szkolnego ośrodka dowodzenia przedstawia schemat 1.

Większość elementów szkolnego ośrodka dowodzenia jest stacjonarna, część elementów przewiduje się urządzić na etatowych wozach dowodzenia, które mają być dodatkowo włączone do szkolenia słuchaczy w polu.

Szkolny ośrodek dowodzenia ma umożliwić kadrze dydaktyczno-naukowej i słuchaczom akademii realizację następujących podstawowych zadań:

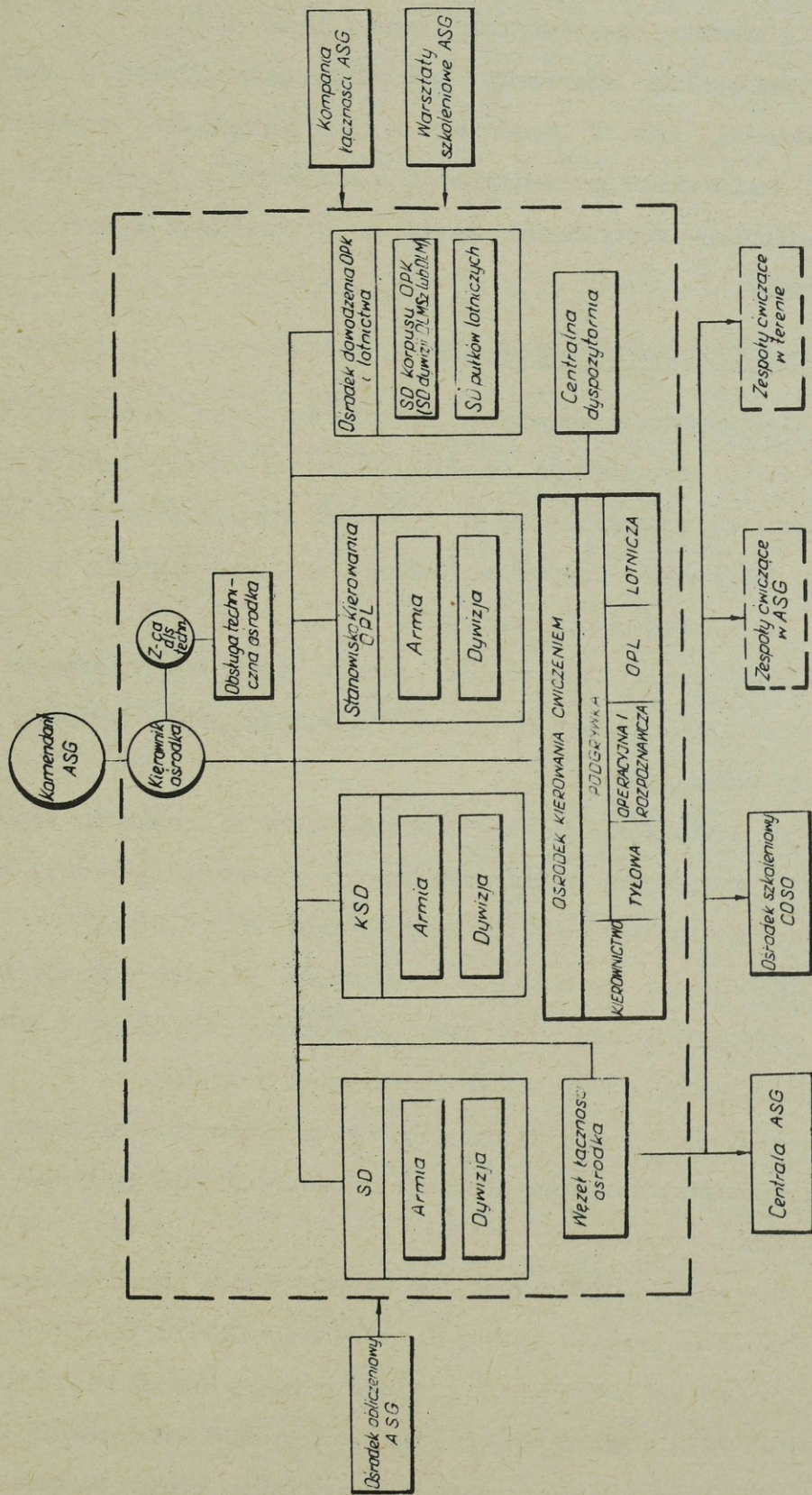
1. W dziedzinie dydaktycznej:

- a) zbliżenie zajęć i ćwiczeń taktycznych ze słuchaczami, kadrą i ewentualnie innymi oficerami spoza akademii do warunków pracy na punktach dowodzenia w polu;
- b) zwiększenie efektywności nauczania przez doskonalenie metod i stylu pracy w sztabach armii, korpusie OPK, dywizji i pułków oraz terytorialnych komitetów obrony /WKO, PKO/.

2. W dziedzinie naukowej:

- a) prowadzenie badań nad istniejącymi i przyszłościowymi zautomatyzowanymi systemami dowodzenia odpowiadającymi obowiązującej doktrynie wojennej;
- b) usprawnienie organizacji, metod i stylu pracy poszczególnych dowództw oraz pracujących w nich oficerów;
- c) usprawnienie obiegu informacji wewnątrz poszczególnych dowództw, sztabów oraz pomiędzy organami

PRZEWIĘDYWANA STRUKTURA ORGANIZACYJNA SZKOLNEGO OŚRODKA DOWODZENIA

Opracował: p.ołk. dypl. Sławomir DROZD
(na podstawie materiałów p.ołk.dr. Antoniego RUNIEWICZA)

dowodzenia /kierowania/ wojsk lądowych, lotnictwa i obrony powietrznej kraju i sił OTK.

Wszystkie elementy ośrodka dowodzenia - zarówno stacjonarne, jak i ruchome - są połączone odpowiednią siecią łączności przewodową i radiową z miejscem pracy kierownictwa ćwiczenia oraz z ośrodkiem obliczeniowym akademii.

Ośrodek Obliczeniowy ASG

Dla potrzeb procesu szkolenia oraz pracy naukowej kadra ASG dysponuje elektronicznymi maszynami cyfrowymi, które są zgrupowane w ośrodku obliczeniowym. Do zakresu działania ośrodka obliczeniowego należą w szczególności następujące zadania:

- programowanie na elektroniczne maszyny cyfrowe algorytmów opracowanych przez poszczególne katedry i zakłady akademii;
- praca dydaktyczna ze słuchaczami z zakresu budowy i zasad działania elektronicznych maszyn cyfrowych i wykorzystania techniki obliczeniowej w wojsku;
- zaspokojenie potrzeb w zakresie elektronicznej techniki obliczeniowej ćwiczeń akademii, treningów okręgów wojskowych i instytucji centralnych MON;
- prowadzenie prac badawczych w zakresie przystosowania elektronicznych maszyn cyfrowych dla potrzeb dowodzenia.

Ośrodek Obliczeniowy wyposażony jest w dwie elektroniczne maszyny cyfrowe: "MIŃSK-22" i "ODRA-1003". Ta ostatnia ze względu na ograniczone możliwości eksploatacyjne jest wykorzystywana wyłącznie dla celów dydaktycznych. Podstawowe zadania ośrodka realizowane są na

EMC "MINSK-22". Z chwilą zakończenia rozbudowy w akademii szkolnego ośrodka dowodzenia, między nim a ośrodkiem obliczeniowym zostanie nawiązana łączność dalekopisowa celem transmisji danych. Ośrodek obliczeniowy eksploatować będzie programy w stacjonarnym systemie automatyzacji dowodzenia.

Sale treningowe wyposażone w makiety wozów dowodzenia

Niektóre sale szkolnego ośrodka dowodzenia wyposażone są w makiety wozów dowodzenia umożliwiające prowadzenie ze słuchaczami treningu w podejmowaniu prawidłowych i szybkich decyzji w warunkach odpowiadających, przynajmniej w pewnym stopniu, warunkom pracy w polu. Makiety wozów dowodzenia pod względem rozmiarów oraz wyposażenia w sprzęt i techniczne środki łączności odpowiadają rzeczywistym wozom dowodzenia. Znajdują się w nich środki łączności /głównie radiowe/ przeznaczone do zapewnienia danemu dowódcy /szefowi/ lub oficerowi sztabu łączności z przełożonymi, podwładnymi oraz współdziałającymi dowództwami i sztabami. Ponadto w celu usprawienia pracy w wozie dowodzenia i umożliwienia ćwiczącym słuchaczom łatwego porozumienia się między sobą potrzebna jest łączność wewnętrzna, aby wszelkie odgłosy zewnętrzne nie przeszkadzały w pracy.

Doświadczenia uzyskane na ćwiczeniach wykazują, że częste zmiany wyposażenia technicznego wozów dowodzenia, środków i systemów łączności oraz wszelka unowocześnienie w tym zakresie nie pozwalają na wyrobienie najbardziej racjonalnego, właściwego stylu pracy dowódcy i oficerów sztabu, utrudniają organizację pracy i komplikują

ją dowodzenie. Dlatego też należy dążyć do takiego rozwiązania, aby w wozie dowodzenia /makiecie wozu/ znajdowały się te środki i urządzenia, które dla danego zespołu są przewidywane do pracy w polu.

Salę treningowe wyposażone w makiety wozów dowodzenia wykorzystuje się najczęściej w ćwiczeniach grupowych oraz w ćwiczeniach na mapach. Są one również bardzo przydatne przy organizowaniu treningów sztabowych oraz mogą służyć słuchaczom do treningu w czasie nauki własnej. Zazwyczaj na jedną makietę wozu dowodzenia wyznacza się oddzielny zespół słuchaczy, którego liczebność powinna odpowiadać liczbie stanowisk pracy istniejących w danym wozie. Jak wynika z doświadczeń, na jednym wozie dowodzenia powinien się szkolić jeden zespół oficerów. Jednak w razie potrzeby istnieje możliwość jednoczesnego szkolenia dwóch zespołów słuchaczy. W tym wypadku zespoły te rozmieszczone są po obu stronach wozu dowodzenia, przy których ustawia się stoły do pracy, a z odpowiednich radiostacji wyprowadza się końcówki z helmofoonami /mikrotelefonami/, co umożliwia każdemu z ćwiczących zespołów jednoczesne odbieranie wszystkich wiadomości.

c) Biblioteki

W skład bazy szkoleniowej ASG wchodzi również biblioteki: Biblioteka Główna i Biblioteka Szkoleniowa. Podstawowym zadaniem Biblioteki Głównej jest zabezpieczenie procesu szkolenia słuchaczy oraz pracy naukowo-badawczej kadry ASG, a zwłaszcza:

- gromadzenie księgozbioru, a także dokumentów o cha-

rakterze naukowym i dydaktycznym dla potrzeb akademii;

- prowadzenie prac w zakresie naukowego opracowania zbiorów i bibliografii wojskowej;
- udzielanie pomocy pracownikom naukowym i słuchaczom w zakresie doboru literatury niezbędnej przy opracowywaniu materiałów szkoleniowych, prac doktorskich, dyplomowych itp.

Ponadto biblioteka prowadzi działalność propagującą książkę przez publikowanie wydawnictw biblioteczno-bibliograficznych, urządzenie wystaw, organizowanie odczytów

Celem działalności Biblioteki Szkoleniowej jest zaopatrywanie słuchaczy i kadry akademii w wydawnictwa służby topograficznej, w wydawnictwa Ministerstwa Obrony Narodowej jawne, tajne i specjalnego znaczenia oraz w pomoce naukowe /wydawnictwa/ opracowane w Akademii Sztabu Generalnego.

Zasady korzystania przez kadrę i słuchaczy ASG z usług poszczególnych bibliotek /działów/ określają szczegółowo instrukcje.

x

x

x

Poruszone w podręczniku zagadnienia dalece nie wyczerpują tak złożonego problemu jakim jest umiejętne wykorzystanie nowoczesnej bazy szkoleniowej. Doskonalenie tej sztuki powinno przede wszystkim rozwijać się przez dalszą technizację i automatyzację, a także przez podnoszenie kwalifikacji oraz ulepszenie metod pracy wy-

kładowców i słuchaczy. Istnieje konieczność nieustannego rozwijania twórczych poszukiwań w zakresie zbadania i zastosowania nowych doskonalszych sposobów /metod/ korzystania z coraz bardziej rozwijającej się bazy szkoleniowej uczelni.

LITERATURA

Bartuszek S.: Wykorzystanie wozu dowodzenia podczas grupowych zajęć taktycznych. "Przegląd Wojsk Lądowych" 1967, nr 11.

Bogusz J.: Zastosowanie nowoczesnych środków dydaktycznych w procesie szkolenia wojsk. "Dydaktyka wojskowa". Warszawa 1969.

Fleming E.: Środki audiowizualne w nauczaniu. Warszawa 1965.

Fleming E.: Przeźrocza, film, telewizja w szkole. Warszawa 1961.

Fleming E., Podgórska A.: Pomoc naukowe. Warszawa 1963.

Fleming E., Jacobi J.: Środki audiowizualne w dydaktyce szkoły wyższej. Warszawa 1969.

Kaznowski M., Drozd S.: Techniczne środki nauczania. Skrypt ASG 1968, nr S/634.

Niedźwiecki K.: Techniczne środki propagandy. Wyd. GZP, Warszawa 1963.

Nowacki T.: Dydaktyka Wojskowa, Warszawa 1966.

Nowacki T.: Modernizacja pomocniczych środków nauczania. "Chowanna" 1968, nr 2.

Wroczyński R.: Rola bibliotek i informacji w procesie dydaktycznym szkoły wyższej. "Dydaktyka Szkoły Wyższej". 1969, nr 1 /5/.

Wstępne założenia koncepcyjne szkoleniowo-badawczego ośrodka dowodzenia ASG. Praca zbiorowa. ASG 1969, nr bibl. 12111.

Zborowski J., Czosnowska A.: U podstaw modernizacji procesu dydaktycznego w uczelni wyższej. "Dydaktyka Szkoły Wyższej" 1969, nr 2-3, s. 3-27.

III. METODYKA FORM NAUCZANIA

Przez metodykę danej formy organizacyjnej rozumie się cały zespół czynności wykładowcy /wykładowców/ oraz słuchaczy mających na celu zorganizowanie i przeprowadzenie zajęć określonego typu. W metodyce przejawia się w całej pełni związek między takimi częściami składowymi procesu dydaktycznego, jak: ogniwa procesu nauczania, zasady dydaktyczne, metody i formy organizacyjne oraz baza szkoleniowa. Istota tego związku polega na tym, że wykładowca /zespół wykładowców/ w celu realizacji zadań dydaktycznych określa i stosuje najbardziej przydatne metody nauczania i środki dydaktyczne w ramach określonych form organizacyjnych, z jednoczesnym uwzględnieniem prawidłowości procesu nauczania i przy ścisłym przestrzeganiu zasad dydaktycznych. Takie kompleksowe rozumienie i traktowanie procesu dydaktycznego umożliwia właściwe ukierunkowanie pracy słuchaczy oraz stworzenie dla nich najlepszych warunków przyswajania wiedzy wraz z umiejętnościami stosowania jej w praktyce.

Omówienie poszczególnych metodyk zostanie dokonane zgodnie z układem form organizacyjnych nauczania uwzględnianych w studiach ASG /tabela 1 s. 80/.

A. METODYKA FORM AUDYTORYJNYCH I ZAJĘĆ PRAKTYCZNYCH

Do form audytoryjnych zalicza się: wykład, seminarium oraz zajęcie praktyczne. Istota formy audytoryjnej polega na tym, że - po pierwsze zajęcia w ramach tej formy prowadzone są przez poszczególnych wykładowców,

a - po drugie, że miejscem tych zajęć są sale grupowe lub kursowe.

Na zajęciach typu audytoryjnego przekazuje się słuchaczom określoną wiedzę teoretyczną i praktyczną, uczy się ich umiejętności analitycznego i samodzielnego myślenia, rozumienia praw i prawidłowości rządzących rozwojem społecznym oraz wojną i walką zbrojną, a także znajomości zasad i reguł organizacji i prowadzenia działań bojowych. Ponadto w ramach formy audytoryjnej, zwłaszcza na zajęciach praktycznych, kształtuje się wstępne umiejętności motoryczne i umysłowe, które następnie doskonalą się na zajęciach o charakterze złożonym.

1. WYKŁAD AKADEMICKI

a) Charakterystyka wykładu

Wykład akademicki stanowi ważną formę organizacyjną nauczania, w ramach której wykładowcy zapoznają słuchaczy z problematyką poszczególnych dyscyplin naukowych stanowiących przedmioty nauczania w akademii, miejscem tych dyscyplin w systemie nauki wojennej, ich podstawowymi merytorycznymi i metodologicznymi założeniami, kształtując w ten sposób w umysłach słuchaczy określony system wiedzy.

W zależności od przeznaczenia oraz ujęcia treści rozróżnia się różne rodzaje wykładów. Z punktu widzenia przeznaczenia wyróżnia się wykład kursowy i monograficzny.

Przeznaczeniem wykładów kursowych jest zapoznanie słuchaczy w sposób systematyczny i możliwie całoś-

ciowy z systemem wiedzy w zakresie danego przedmiotu lub działu nauczania. W kolejnych wykładach kursowych, ujętych w logiczny i tematycznie powiązany układ zgodnie z opracowanym uprzednio programem nauczania, wykładowcy przedstawiają słuchaczom zasadniczą problematykę danej nauki jako przedmiotu nauczania. Poszczególne wykłady kursowe zawierają więc część problematyki w ramach danego systemu wiedzy. Jest to przy tym wiedza dość rozległa, mająca z reguły charakter użytkowy. Można wyróżnić następujące typy wykładów kursowych: wprowadzające, systematyzujące oraz uogólniające.

Wykład wprowadzający zapoczątkowuje zazwyczaj cykl zajęć, a przede wszystkim cykl wykładów kursowych z danego przedmiotu, przewidzianych w programie na dany rok lub okres studiów. Powinien on w treści ujmować charakterystykę danej dyscypliny naukowej jako przedmiotu nauczania, jej miejsce w systemie nauki, zwłaszcza nauki wojennej, zawierać informację o aparaturze pojęciowej swoistej dla danej nauki, przedstawić zarys problematyki przedmiotowej oraz charakteryzować metody badawcze stosowane w ramach przedmiotu. Ponadto w wykładach tego typu poddaje się analizie krytycznej istniejącą i obowiązującą literaturę przedmiotu oraz przekazuje się słuchaczom informację o celach i treści programu z danego przedmiotu obowiązującego w danym roku studiów.

W warunkach akademii wykłady wprowadzające są uwzględniane w programach wszystkich katedr odpowiedzialnych za określone przedmioty nauczania. W przedmiotach taktyczno-operacyjnych planuje się je zazwyczaj

na początku 1 i 3 roku studiów przed cyklami ćwiczeń taktycznych lub operacyjno-taktycznych. W innych przedmiotach planowanie wykładów wprowadzających uzależnione jest od terminów realizacji programu.

Wykłady wprowadzające z reguły wygłaszają szefowie katedr lub kierownicy zespołów odpowiedzialni za dany przedmiot.

Wykładem systematyzującym nazywamy każde kolejne zajęcie w ramach programu wykładów kursowych. Treścią ich są określone merytoryczne i metodologiczne zagadnienia naukowe, stanowiące części składowe danego przedmiotu nauczania, których znaczenie uzasadnia celowość ich wygłoszenia. Wykład systematyzujący nie może być wyłącznie zbiorem wiadomości o faktach i zjawiskach. Dane tego rodzaju są tylko środkiem umożliwiającym przedstawienie związków zachodzących między faktami i zjawiskami oraz pokazanie struktury danej wiedzy. W przedmiotach taktyczno-operacyjnych wiedza przedstawiona w wykładach systematyzujących ma zazwyczaj charakter praktyczny. W większości wypadków zawiera ona zasady i reguły organizacji i prowadzenia określonych działań bojowych i służy jako podstawa do rozwiązywania konkretnych problemów taktyczno-operacyjnych w ćwiczeniach taktycznych.

Wykłady uogólniające najczęściej występują w przedmiotach taktyczno-operacyjnych. Z reguły wygłasza się je po zakończeniu określonego cyklu wykładów kursowych /systematyzujących/ i ćwiczeń taktycznych jako teoretyczne uogólnienie całości problematyki. Wykłady uogólniające powinny przedstawiać związki między wiedzą teoretyczną

i praktyczną, ujawniać na tle przerobionych ćwiczeń przejawianie się praw i prawidłowości obowiązujących w działaniach bojowych.

Wykłady monograficzne różnią się od kursowych głębszym ujęciem problemu. Z reguły wykłady tego typu mają charakter teoretyczny, zawierają one głęboką wiedzę, ale dotyczącą tylko jej fragmentu. W wykładach monograficznych wykładowca - pracownik naukowy przedstawia w zasadzie określony dorobek z badań i dociekań naukowych, wysuwając na plan pierwszy metodę podejścia do problemu oraz sposób jego rozwiązania. Jeśli więc wykład pierwszego rodzaju - kursowy - ujmuje wiedzę od strony ilościowej, to wykład monograficzny sięga w głąb problemu, dążąc do pokazania tejże wiedzy od strony jej jakości.

W warunkach akademii wykłady monograficzne nie są zawczasu wprowadzane do programu, a są planowane do-
raźnie w zależności od potrzeb i możliwości. Do tego rodzaju można zaliczyć wykłady inauguracyjne wygłaszane na początku każdego roku studiów dla całej kadry dydaktyczno-naukowej i słuchaczy przez przedstawicieli MON lub wybitnych pracowników uczelni. Ponadto wykłady o charakterze monograficznym wygłaszają dla uczelni /dla kadry i słuchaczy 3 roku studiów/ zapraszani pracownicy Sztabu Generalnego, dowódcy rodzajów sił zbrojnych oraz pracownicy nauki innych placówek naukowych cywilnych lub wojskowych.

Wymienione wykłady kursowe i monograficzne mogą mieć różną wartość dydaktyczną i merytoryczną w zależności od sposobu ujęcia treści. Z tego punktu widzenia

wykłady dzielą się na informacyjne i problemowe. Pierwszy typ wykładu ujmuje wiedzę stosunkowo szeroką w logicznym układzie. W treści wykładu przeważa zazwyczaj materiał informacyjno-opisowy, zawierający wiadomości o faktach, zjawiskach, danych taktyczno-operacyjnych. Związki między zdarzeniami, reguły, prawa i prawidłowości przedstawiane są w formie gotowych i obowiązujących definicji. W wykładzie informacyjnym występuje tendencja do przeladowania treści wiadomościami nie stanowiącymi zwartych całości i nie tworzącymi w umysłach słuchaczy strukturalnego układu. Wiadomości tego rodzaju łatwo mogą ulec zapomnieniu.

Szczególne znaczenie w studiach akademickich ma wykład o charakterze problemowym. W zajęciach tego typu całość tematu przedstawia się w postaci problemów wymagających rozwiązania. Wykładowca w toku wykładu formułuje kolejne pytania badawcze o charakterze teoretycznym i następnie w drodze jakby wspólnej ze słuchaczami analizy i rozumowania ustala sposób rozstrzygnięcia zagadnienia, określając na tej podstawie prawidłowości i zasady swoiste dla danej gałęzi wiedzy. Ten dynamiczny sposób prowadzenia zajęcia wznaga u słuchaczy zainteresowanie treścią wykładu.

Wykład problemowy przedstawia poszczególne zagadnienia we wzajemnym ścisłym związku i współzależności. W umyśle słuchaczy po wysłuchaniu wykładu powstaje określony system wiedzy, którego konstrukcję nośną stanowią prawa, prawidłowości, reguły, zasady, uogólnienia, zaś obudowę: fakty, zjawiska, opisy, dane taktyczno-techniczne oraz wszelkiego rodzaju normy. Taką pro-

blematykę słuchacz może trwale zapamiętać oraz twórczo stosować w nowych sytuacjach.

W studiach akademickich każdy z wymienionych typów wykładów ma określone walory. Tak na przykład wykład informacyjny znajduje dość szerokie zastosowanie w przedmiotach taktyczno-operacyjnych, w których z powodu częstego dezaktualizowania się normatywnych założeń taktyczno-operacyjnych, występuje nieraz konieczność przekazania uzupełniających informacji w ujęciu opisowym. Również w wykładach systematyzujących, w których przedstawia się wiedzę praktyczną o zasadach i regułach organizacji działań bojowych, często korzysta się z usług wykładu informacyjnego. Z uwagi jednak na niepełną wartość dydaktyczną wykładów o charakterze opisowym, zaleca się ograniczać ich ilość, zaś odpowiednie treści wiedzy zlecać słuchaczom do samodzielnego przestudiowania na podstawie odpowiednich skryptów lub podręczników. W pozostałych wykładach wprowadzających, uogólniających, a zwłaszcza monograficznych, dąży się do preferowania problemowego sposobu ujęcia treści.

Przy określaniu proporcji wykładów w ramach programu nauczania, należy jednak zdawać sobie sprawę z ich ograniczonych możliwości jako metody. W wykładzie, nawet problemowym, stosunkowo trudno jest uzyskać stałe sprzężenie zwrotne między wykładowcą a słuchaczem. W czasie wykładu stroną aktywną jest przede wszystkim wykładowca, słuchacz zaś może spełniać wyłącznie funkcję mechanicznego rejestratora przekazywanych wiadomości. Dlatego też wykładowca ma pewne trudności w ustaleniu stopnia przyswajania i rozumienia przez słucha-

czy treści wykładu.

Jednocześnie jednak wykład akademicki posiada w stosunku do innych metod i form organizacyjnych nauczania szereg stron pozytywnych. Dobrze przygotowany i przeprowadzony wykład ułatwia między innymi:

- przekazanie słuchaczom w ograniczonym czasie obszernego materiału poznawczego, co jest szczególnie ważne przy braku opracowań pisemnych;
- zapoznanie słuchaczy w sposób plastyczny i rzeczowy z dorobkiem naukowym w danej dziedzinie, wyjaśnienie istoty zachodzących związków między faktami i zjawiskami oraz stworzenie w umysłach słuchaczy systemu danej wiedzy;
- zapoznanie słuchaczy z dorobkiem naukowym poszczególnych pracowników dydaktyczno-naukowych.

Najistotniejsze zalety wykładu polegają na możliwościach wychowawczych. Właśnie w wykładzie wykładowca jest w stanie przez akcentowanie ważniejszych zagadnień i odpowiednią ekspresję zabarwić zajęcie elementami emocjonalnymi, a dzięki temu odwoływać się nie tylko do rozumu słuchaczy, ale również do ich uczuć, wzbudzać określone zainteresowania oraz kształtować lub utrzymywać właściwe cechy osobowości.

Dlatego też wykład jest metodą niezastąpioną przy przekazywaniu materiału trudnego, wymagającego od słuchaczy uniejętności abstrakcyjnego myślenia lub osobistego zaangażowania.

Z przedstawionej charakterystyki wykładu jako formy organizacyjnej wynika, że w uczelni dowódczo-sztabowej nie może ona spełniać głównej roli w procesie nauczania,

niemniej jednak jej znaczenie jest bardzo duże. W przedmiotach taktyczno-operacyjnych wykłady oddają nieocenione usługi w dziedzinie teoretycznego przygotowania słuchaczy, stwarzając przesłanki umożliwiające zastosowanie głównej formy nauczania - ćwiczeń taktycznych. Natomiast w innych przedmiotach, zwłaszcza społeczno-politycznych i historycznych, wykłady jako forma i metoda odgrywają w procesie nauczania zasadniczą rolę. Z tych też względów dokładne przygotowanie wykładów oraz doskonalenie metodyki ich wygłaszania ma w warunkach akademii istotne znaczenie.

b) Przygotowanie i przeprowadzanie wykładów

W celu przygotowania wykładu pracownik dydaktyczno-naukowy powinien:

- uzmysłwić sobie temat i cele wykładu;
- opracować plan wykładu;
- przestudiować literaturę przedmiotu;
- przygotować odpowiednie pomoce naukowe /mapy, wykresy, schematy, zestawienia/;
- opracować konspekt, a w razie potrzeby - skrypt wykładu;
- przeprowadzić wykład.

Konspekt wykładu każdy pracownik dydaktyczno-naukowy opracowuje w zasadzie dla własnych potrzeb jako materiał pomocniczy ułatwiający wygłoszenie wykładu. Jego układ jest w zasadzie dowolny. Niemniej jednak powinien on zawierać: temat i cele; krótki plan wykładu /w celu podania go słuchaczom/; wskazówki metodyczne /pytania przygotowawcze/; sposób wykorzystania środków

dydaktycznych; główne tezy wykładu z mniejszym lub szerszym rozwinięciem; tezy podsumowujące na zakończenie wykładu.

Skryptem wykładu nazywamy wewnętrzne wydawnictwo akademii opracowane dla potrzeb dydaktycznych, a zawierające problematykę określonego tematu programowego. O ile konspekt wykładu w swej treści ściśle odpowiada zaplanowanemu wykładowi, o tyle skrypt, opracowany na ten sam temat, zawiera zazwyczaj całość informacji dotyczącej danego problemu. W tym stanie rzeczy skrypty wykładów z niektórych przedmiotów stanowią podstawowe źródło informacji dla słuchaczy. Dotyczy to zwłaszcza przedmiotów taktyczno-operacyjnych, w których ramach stale zachodzą określone zmiany w treści wiedzy, co wpływa na szybką dezaktualizację istniejących podręczników i wywołuje konieczność wydawania skryptów wykładów.

Opracowując skrypt wykładu wykładowca powinien przestrzegać zasad obowiązujących w działalności wydawniczej. Skrypt, jak każda publikacja, powinien być opatrzony spisem treści, odnośnikami, przypisaniami i zawierać wykaz źródeł oraz możliwie pełną bibliografię. W razie potrzeby do treści skryptu należy dołączyć załączniki w postaci zestawień, map i schematów.

W celu zapewnienia skryptom właściwej jakości zaleca się stosować zasadę omawiania ich treści na posiedzeniach katedralnych. Skrypt oddaje się do druku po jego zaakceptowaniu przez odnośnego szefa katedry lub przez kierownika zespołu.

Szczególnie ważną czynnością jest wyłoszenie wy-

kładu. Od sposobu przekazania informacji zawartych w treści danego tematu zależy w znacznym stopniu jakość zajęcia. Przede wszystkim zaleca się wygłaszać wykład z pamięci, posługując się konspektem tylko dla przypomnienia logicznej kolejności zagadnień oraz danych o charakterze statystycznym. Odczytywanie wykładu ze skryptu lub szczegółowego konspektu mija się z celem, wprowadza czynnik schematyzmu i wpływa ujemnie na percepcję przez słuchaczy treści zajęcia. W tym wypadku lepsze rezultaty można osiągnąć, przeznaczając czas przewidziany na wykład do dyspozycji słuchaczy na samodzielne przestudiowanie skryptu danego wykładu.

Wygłoszenie wykładu ma znacznie większą wartość niż jego odczytanie z tego również względu, że w tym wypadku wykładowca staje się jakby współtwórcą danej wiedzy, jej autentycznym reprezentantem, a nie pośrednikiem. W tych warunkach wykład staje się aktem twórczym. Wykładowca bowiem nie tylko powtarza uprzednio przemyślane treści, ale uzupełnia je i wzbogaca nowymi spostrzeżeniami, tworząc nowe wartości poprzez zaangażowanie się i wysiłek myślowy.

Wykładowca - wygłaszając wykład z pamięci - posługuje się w razie potrzeby notatkami, zwłaszcza w wypadku konieczności przekazania danych normatywnych wymagających pamięciowego opanowania. Oczywiście notatki raz wykonane nie powinny być mechanicznie odtwarzane przez kilka lat z rzędu. W tym wypadku treść wykładu ulega skostnieniu i zrutynizowaniu, stając się nawet nudną dla samego wykładowcy. Dlatego też do notatek należy ciągle wprowadzać nowe treści, eliminując partie przesta-

rzące lub mniej interesujące.

Podstawowym zagadnieniem metodycznym jest umiejętne umiejscowienie tematu wykładu w strukturze wiedzy z danego przedmiotu. W tym celu zaleca się, aby wykład o charakterze kursowym rozpoczynać od przypomnienia treści wykładu wygłoszonego poprzednio. Tego rodzaju zabieg można dokonać przez zadanie słuchaczom odpowiednich pytań nawiązujących do poprzedniego zajęcia. W następnej kolejności należy umiejscowić temat wykładu w strukturze problematyki przedmiotu, podać plan wykładu i jego myśl przewodnią oraz scharakteryzować odnośną literaturę źródłową.

Specyjalnie ważnym problemem w wykładzie jest nawiązanie i utrzymanie kontaktu ze słuchaczami. Kontakt ten odgrywa ważną rolę, gdyż - z jednej strony - oddziałuje pobudzająco na wykładowcę, wzmagając jego twórczą inwencję w czasie wykładu, z drugiej zaś - potęguje zainteresowanie słuchaczy treścią zajęcia, ułatwiając im zrozumienie toku rozważań wykładowcy.

Oczywiście kontakt powinien być zapewniony przede wszystkim przez głęboką, naukową treść samego wykładu. Niemniej jednak ważne znaczenie mają momenty pozornie błahe, jak na przykład pytania skierowane do wykładowcy. W dotychczasowej praktyce ta forma bezpośredniego zwracania się do wykładowcy nie miała szerszego zastosowania. Uważa się jednak, że jest ona pożyteczna, gdyż zgłaszanie przez słuchaczy wątpliwości, nawet dotyczących drobnych zagadnień, może stanowić dla wykładowcy istotne źródło informacji o stosunku audytorium do wykładu.

W utrzymaniu kontaktu pożyteczną rolę odgrywają pytania wykładowcy skierowane do słuchaczy. Wzmagają one bowiem stopień koncentracji ich uwagi, a jednocześnie pomagają w prowadzeniu dialogu. Pytania mogą dotyczyć różnych problemów: znaczenia określonych terminów, istoty praw lub prawidłowości obowiązujących w danym zakresie rzeczywistości, korzyści odniesionych z całego wykładu lub jego fragmentu.

Ważna jest forma wygłaszania wykładu. Należy unikać zbytniej formalnej naukowej oschłości oraz nadmiaru obcych słów. Wykładowca powinien operować ogólnie przyjętą terminologią i przyjętymi oznaczeniami. Język wykładu powinien być żywy, a jednocześnie staranny i precyzyjny.

Zasadniczym sposobem przekazania wiadomości jest słowo mówione, nie należy jednak tylko ograniczać się do niego. W celu zwiększenia komunikatywności wykładu i polepszenia stopnia percepcji jego treści zaleca się szeroko stosować środki dydaktyczne, wykorzystywać tablicę szkolną, urządzenia techniczne oraz w razie potrzeby posługiwać się środkami symbolizującymi /mapy, schematy, wykresy/.

Bardzo istotną sprawą i chyba niestłusznie niedocenianą jest ocena wykładu po jego zakończeniu. Najlepszym sprawdzianem byłyby opinie samych słuchaczy. Jest to jednak metoda nie uwzględniana w akademii, chociaż dość szeroko stosowana w niektórych uczelniach. W praktyce ograniczano się do kontroli /katedralnej, ogólnoakademickiej/ lub hospitacji wykładowców. Doświadczenia wskazują, że ta ostatnia metoda jest szczególnie przydatna.

Wymiana poglądów między uczestnikami wykładu umożliwia wykładowcy zebranie cennych informacji o merytorycznej i metodologicznej wartości wykładu.

LITERATURA

Bohucki J.: Wykład w szkole wyższej. "Dydaktyka w szkole wyższej". Politechnika Śląska, Gliwice-Katowice 1961.

Dyskusja o procesie nauczania. "Biuletyn sprawozdawczy z przebiegu seminarium kadry naukowej na temat: proces nauczania akademickiego". ASG 1961.

Janusz M.: Ogólna metodyka wykładów. "Dydaktyka Szkoły Wyższej". Politechnika Śląska, Katowice-Gliwice 1961.

Kruszewski K.: Wykład w szkole wyższej. Warszawa 1968.

Kruszewski K.: Wykład akademicki i jego charakterystyka na podstawie badań empirycznych w wyższych uczelniach. Wybrane zagadnienia współczesnej pedagogiki i dydaktyki. ASG 1969.

Mowszewicz J.: Wartości wychowawcze wykładu. "Życie Szkoły Wyższej" 1964, nr 5.

Nożko K.: Problem metodyki wykładu. "Życie Szkoły Wyższej" 1963, nr 9.

Olszowski E.: O roli i metodyce wykładu. Wybrane zagadnienia szkoły wyższej. Politechnika Warszawska 1967, cz. 1.

Okoń W.: Zarys dydaktyki ogólnej. Warszawa 1968.

Pieter J.: Wykład w szkole wyższej. "Dydaktyka Szkoły Wyższej". Politechnika Śląska, Katowice-Gliwice 1961.

Sośnicki K.: O metodyce odczytu popularnego. Warszawa 1957.

Zakrzewski J., Drozd S.: Metody i formy szkolenia wojskowego. ASG 1967.

Zawadzki B.: Podział i metoda wykładu artykułów wojennych. "Bellona" 1918, nr 11.

2. SEMINARIUM

a) Charakterystyka seminarium

W procesie studiów seminarium stwarza znaczne możliwości zastosowania takich poszukujących metod uczenia, jak metoda dyskusji i metoda pytańowa, wyzwalając aktywną postawę słuchacza. Dlatego też na zajęciach seminaryjnych słuchacz nie musi, tak jak w wykładzie, występować tylko w roli mniej lub więcej biernego odbiorcy wiedzy przekazywanej przez wykładowcę, a może poprzez udział w dyskusji być aktywnym współtwórcą procesu poznawczego.

Ogólnym celem seminarium jest pogłębienie wiedzy teoretycznej w dziedzinie wybranych zagadnień w zakresie tematów uprzednio poznanych w czasie wykładów, zajęć praktycznych, ćwiczeń taktycznych lub studiów samodzielnych. W ramach seminarium uczy się słuchaczy sztuki przekonywania, analitycznego i syntetycznego myślenia, umiejętności indukcyjnego i dedukcyjnego rozumowania oraz poprawnych metod wnioskowania.

Seminarium zapewnia szczególne możliwości kształtowania ważnych sprawności umysłowych i istotnych cech charakteru. Przede wszystkim daje ono znakomitą okazję do wyrabiania u słuchaczy samodzielności myślenia i odwagi sądów. Należy wyraźnie faworyzować przejawy samodzielności i oryginalności wniosków i sformułowań, ale jednocześnie zwracać systematycznie uwagę na rozwagę i rozsądek, wyraźnie ganiąc próby pogoni za tanimi efektami i demagogią. Wysoko należy również oceniać, zwłaszcza na młodszych kursach, te wypowiedzi słuchaczy, któ-

re świadczą o głębokim zrozumieniu i przyswojeniu wiedzy teoretycznej przekazanej im uprzednio w gotowej formie.

W toku seminarium należy wyrabiać u słuchaczy umiejętności krótkiego, treściwego i jasnego formułowania myśli, kształcić i doskonalić język wojskowy. Obowiązkiem prowadzącego seminarium jest zwracanie wielkiej uwagi zarówno na treść, jak i na formę wypowiedzi własnych i słuchaczy. Każda wypowiedź i odpowiedź uczestników seminarium, aby uzyskać uznanie wykładowcy, powinna być wzorem konstrukcji myślowej i językowej. Należy więc w czasie seminarium zwalczać przejawy niekontrolowanego gadulstwa i domagać się od słuchaczy wykazania większej dbałości o doskonałość formy.

Każde seminarium wykładowca powinien wykorzystać do kształtowania uczuć patriotyzmu i proletariackiego internacjonalizmu. Przeciwdziałając świadomie występującej w warunkach szkolnych tendencji do nadmiernego "odpraktyczniania" problemów taktycznych i operacyjnych, do rozpatrywania tych problemów jako kwestii wyłącznie teoretycznych i wyizolowanych ze środowiska, należy możliwie często nawiązywać do problematyki historycznej, socjologicznej i psychologicznej, ekonomicznej i gospodarczej, politycznej i filozoficznej, wydobywając maksimum treści ideowo-wychowawczych.

W zależności od tematu i stopnia przygotowania słuchaczy, a także konkretnej sytuacji w danej dziedzinie wiedzy, seminarium może mieć więcej elementów repetycji lub też mieć charakter dyskusji naukowej.

Seminaria - repetycje planowane są przeważnie dla

słuchaczy pierwszego kursu po cyklu wykładów, ale przed ćwiczeniami, z którymi są tematycznie ściśle związane. Celem szczegółowym tych seminariów jest przede wszystkim przygotowanie słuchaczy do ćwiczeń przez: ugruntowanie ich wiedzy w zakresie tematu: wyłowienie partii materiału z wykładów i podręczników, które nie zostały właściwie zrozumiane i ich wyjaśnienie; dopingowanie słuchaczy do solidnych, samodzielnych studiów.

Seminaria o charakterze dyskusji naukowej organizowane są głównie dla słuchaczy starszych kursów i studiów podyplomowych. Ich celem szczegółowym jest: pogłębienie wiedzy teoretycznej, wyjaśnienie problemów spornych, dyskusyjnych i kontrowersyjnych oraz uogólnienie doświadczenia praktycznego zdobytego w dotychczasowych zajęciach. Seminaria tego rodzaju z reguły są organizowane jako zajęcia zamykające cały cykl studiów na dany temat.

b) Przygotowanie i przeprowadzenie seminarium

Przygotowanie seminarium obejmuje:

- a/ analizę tematu i ustalenie precyzyjnego celu seminarium;
- b/ dobór materiałów źródłowych poprzez ich gruntowną analizę i selekcję;
- c/ opracowanie tez i po ich zaakceptowaniu przez szefa katedry /kierownika kursu/ oraz powieleniu - udostępnienie uczestnikom seminarium co najmniej na 5 dni przed zajęciem;
- d/ przygotowanie metodyczne i merytoryczne wykładowcy oraz słuchaczy.

Zagadnienia do seminarium nie mogą być powtórzeniem tytułu rozdziałów lub podręczników. Tezy muszą być tak formułowane, aby uniemożliwić słuchaczom mechaniczne przyswajanie treści zalecanych materiałów i zachęcić ich do gruntownego studium i wszechstronnego opanowywania wiedzy.

Zakres tez, ich ilość i charakter zestawu uzależnione są nie od ilości godzin, przewidzianych na seminarium, a od tematu. Czas seminarium z reguły nie pozwala na przerobienie wszystkich zagadnień. Słuchacze nie powinni jednak wiedzieć, które zagadnienia będą przedmiotem rozważań, aby nie zakłócało to toku i rzetelności ich przygotowań.

Merytoryczne i metodyczne przygotowanie wykładowcy /kierownika zajęć seminaryjnych/ polega na:

- a/ przestudiowaniu lub przypomnieniu odnośnych partii materiałów zalecanych słuchaczom do przestudiowania, a ponadto zapoznanie się z innymi materiałami /trudno dostępnymi dla słuchacza/ według własnego uznania i rozeznania;
- b/ przemyśleniu kryteriów i doboru tez do przerobienia w czasie seminarium, a także kolejności dawania ich pod rozwagę słuchaczom;
- c/ przemyśleniu podziału czasu i metod kierowania pracą seminarium;
- d/ w wypadku prowadzenia seminarium w kilku grupach przez różnych wykładowców szef katedry lub kierownik zespołu organizuje instruktaż, na którym dokonuje się konfrontacji poglądów w zakresie metodyki i merytorycznej treści seminarium oraz uwzględnia rozwiązania uznane za najlepsze.

Dobór tez i metod kierowania seminarium nie musi być jednolity dla wszystkich grup. Konieczne jest uwzględnienie w stopniu maksymalnym potrzeb i właściwości każdej grupy słuchaczy.

Przeprowadzenie, nawet tak przygotowanego seminarium nie jest jednak wbrew pozorom sprawą łatwą. Nawet doświadczony wykładowca nie zawsze może sobie poradzić z zapoczątkowaniem i przebiegiem dyskusji, jeżeli nie zostanie ona odpowiednio zainspirowana, a następnie właściwie kierowana. Dlatego też ważną sprawą jest przemyślenie przebiegu seminarium. Zgodnie z praktyką przyjmuje się, że każde seminarium powinno zawierać trzy człony:

1. Krótkie wstępne wprowadzenie w postaci podania tematu seminarium oraz zasygnalizowania problemów stanowiących przedmiot dyskusji;
2. Przeprowadzenie dyskusji nad poszczególnymi zagadnieniami lub nad całością tematu;
3. Podsumowanie dyskusji oraz uogólnienie jej dorobku.

Człony pierwszy i trzeci będą przeprowadzone bezpośrednio przez wykładowcę przez zastosowanie metody wykładu, a czasami metody pytaniowej. Ich treść oraz sposób ujęcia mają duże znaczenie dla powodzenia seminarium. Niemniej jednak zasadnicze znaczenie ma część druga, w której główną rolę powinni odegrać słuchacze. Funkcja wykładowcy w tej części seminarium polega przede wszystkim na:

- a/ stworzeniu atmosfery sprzyjającej twórczej, wydajnej pracy; atmosfera nerwowego napięcia, a tym bardziej obawy o stopień lub wręcz strachu, z góry przesądza

o negatywnym wyniku seminarium; nadmierna swoboda i wesołość również nie pozwala osiągnąć dobrych rezultatów;

- b/ poddawaniu tez z ewentualnymi wyjaśnieniami wstępny-
mi pod roz wagę słuchaczom i wyznaczaniu referentów
oraz ewentualnie koreferentów. Niekiedy pożądane mo-
że być, w przypadku dyskusji naukowej, wyznaczanie
referentów i koreferentów zawczasu, na kilka lub na-
wet kilkanaście dni przed seminarium;
- c/ pilnym śledzeniu treści i formy wypowiedzi słuchaczy
oraz czuwaniu nad przestrzeganiem porządku w za-
bieraniu głosu i niedopuszczaniu do odbiegania od te-
matu;
- d/ podsumowywaniu poszczególnych /lub szeregu/ wystą-
pień, a także całości seminarium.

3. ZAJĘCIA PRAKTYCZNE

W studiach akademickich zajęcia praktyczne speł-
niają rolę pomocniczej formy nauczania, w ramach której
przygotowuje się słuchaczy do udziału w ćwiczeniach tak-
tycznych, zwłaszcza grupowych i dowódczo-sztabowych.
Celem zajęć praktycznych jest ukształtowanie u słuchaczy
wstępnych umiejętności motorycznych i umysłowych w dzie-
dzinie wykonania określonych czynności sztabowych. Ich
tematyką może być: praca na mapie /prowadzenie mapy
roboczej/, posługiwanie się technicznymi środkami łącz-
ności i dokumentami tajnego dowodzenia, technika opra-
cowania pomocniczych dokumentów sztabowych.

Metodyka prowadzenia zajęcia praktycznego wynika
z jego tematu i celu szkoleniowego. Sprawą zasadniczą

jest wybór odpowiedniej metody nauczania. Z reguły jako metody główne stosuje się działanie praktyczne i trening, natomiast w charakterze metod pomocniczych wykorzystuje się: opis, pokaz, wykład oraz metodę sytuacyjną. W większości zajęć praktycznych wymienione metody stosuje się w sposób kompleksowy, dzięki czemu uzyskuje się ich wzajemne wzmocnienie.

Dość szerokie zastosowanie ma metoda treningu w połączeniu z pokazem. W ramach pokazu wykładowca demonstruje wzorowe sposoby postępowania, a następnie - w dalszej części zajęcia - poleca słuchaczom powtarzanie tych czynności, aż do uzyskania trwałych umiejętności. Przy pewnej intensyfikacji treningu słuchacze stosunkowo szybko nabywają pewnej wprawy w wykonywaniu nieskomplikowanych czynności praktycznych /prowadzenie mapy roboczej, prowadzenie rozmów drogą radiową i posługiwanie się dokumentami tajnego dowodzenia/.

Niemniej jednak metoda treningu polegająca w znacznym stopniu na mechanicznym powtarzaniu czynności, zwłaszcza przy stosowaniu jej z nadmierną gorliwością, nie sprzyja aktywizowaniu słuchaczy i nie pobudza ich do samodzielnej nauki. Z tego właśnie powodu dla uatrakcyjnienia i wzbogacenia zajęć praktycznych szeroko stosuje się metodę działania praktycznego łącznie z metodą sytuacyjną.

Praktyczna strona realizacji powyższych wskazań metodycznych jest uzależniona od rodzaju zajęcia praktycznego. W zależności od tego ogólne założenia metodyki niektórych przedsięwzięć o charakterze praktycznym mogą przedstawiać się następująco:

Zajęcia praktyczne: prowadzenie mapy roboczej

Zajęcia na mapach prowadzi się z przedmiotu "służba sztabów" na pierwszym roku studiów przed rozpoczęciem pierwszego ćwiczenia grupowego. Wykładowca /autor zajęcia/, posługując się przede wszystkim metodą sytuacyjną, stwarza dla słuchaczy ćwiczebną sytuację taktyczną, z której wynika konieczność wrysowania na mapę roboczą określonych elementów położenia wojsk własnych i nieprzyjaciela. Słuchacze, w celu wykonania tego zadania zapoznają się w czasie nauki własnej ze znakami taktycznymi oraz zasadami prowadzenia mapy roboczej przez dowódcę i oficera sztabu i - w razie potrzeby - wrysowują nakazaną sytuację na odpowiednie mapy.

W czasie zajęcia wykładowca wprowadza nowe elementy sytuacji, wymagające od słuchaczy posługiwania się różnymi znakami taktycznymi. Główną metodą nauczania staje się w tych warunkach metoda działania praktycznego, natomiast metoda treningu odgrywa rolę pomocniczą. Wykładowca zwraca uwagę na znajomość znaków i symboli oraz właściwy sposób wrysowania sytuacji na mapę oraz pomaga słuchaczom wykryć wszystkie uchybienia techniczne, przyzwyczajając ich do bardzo skrupulatnej i dokładnej pracy już od samego początku studiów.

W trakcie jednorazowego zajęcia praktycznego słuchacze nie są jednak w stanie wyrobić trwałych nawyków poprawnego prowadzenia mapy roboczej. Dalsze doskonalenie słuchaczy w tym zakresie odbywa się w toku kolejnych zajęć i ćwiczeń taktycznych. Dlatego też wszyscy wykładowcy przedmiotów taktyczno-operacyjnych powinni poświęcać część czasu /na prowadzonych przez siebie

zajęciach taktycznych/, niezależnie od tematu, na sprawdzenie poprawności prowadzonych przez słuchaczy map roboczych i map dokumentów.

Zajęcia praktyczne: posługiwanie się środkami radiowymi w procesie dowodzenia

Zajęcia praktyczne z posługiwania się środkami łączności zazwyczaj prowadzone są przed albo w czasie ćwiczeń dowódczo-sztabowych. Celem tych zajęć jest przyswojenie słuchaczom wstępnych nawyków w prowadzeniu rozmów przy pomocy radiostacji lub innych środków łączności w procesie dowodzenia. Prowadzi się je w pomieszczeniach zamkniętych, zwłaszcza w salach treningowych, w wozach dowodzenia lub gabinetach szkolnego stanowiska dowodzenia oraz w terenie przy wykorzystaniu środków i urządzeń łączności zamontowanych na samochodach.

Zasadniczymi metodami stosowanymi w tych zajęciach jest metoda działania praktycznego oraz trening. Ponadto wykorzystuje się pozostałe metody swoiste dla zajęć praktycznych, a więc metodę pokazu i opisu oraz metodę sytuacyjną. Aby zajęcia nie przybrało charakteru mechanicznego treningu, do jego przeprowadzenia opracowuje się odpowiednie tło taktyczne, z którego dla zespołów słuchaczy wynikają zadania w zakresie przekazywania lub zbierania odpowiednich informacji. Zajęcia najczęściej zaczyna się od pokazu pracy danego sprzętu łączności wraz z opisem danych techniczno-taktycznych. Następnie słuchacze, po zajęciu stanowisk, a w przypadku zajęć w terenie po przyjeździe na przewidziane punkty pracy, rozpoczynają właściwe działania praktyczne, prowadząc w

ramach wyznaczonych zespołów rozmowy radiowe, z przestrzeganiem przepisów tajnego dowodzenia.

Zajęcie praktyczne: trening tajnego dowodzenia

Zajęcie powyższe najczęściej prowadzi się łącznie z pracą na radiostacjach. Zaleca się jednak, aby słuchacze jeszcze przed zajęciami z rzeczywistym sprzętem, w czasie nauki własnej lub na oddzielnych zajęciach praktycznych, zapoznali się i przyswoili pewne umiejętności posługiwania się dokumentami tajnego dowodzenia. W tym bowiem wypadku praca na rzeczywistych radiostacjach przebiega znacznie sprawniej i daje większe korzyści. W trakcie zajęć z wykorzystaniem sprzętu łączności zespoły słuchaczy, pracując na danych środkach łączności, kolejno nadają oraz odbierają kodogramy, a następnie rozkodowują ich treść.

W wypadku niewydzielenia oddzielnego czasu na zajęcia praktyczne z posługiwania się środkami łączności i dokumentami tajnego dowodzenia słuchacze nabywają powyższych umiejętności w toku ćwiczeń dowódczo-sztabowych prowadzonych ze środkami łączności w trakcie wykonywania zadań wynikających z sytuacji taktycznej. W tym jednak wypadku w działalności ćwiczących zespołów w zakresie przekazywania i zbierania informacji mogą wystąpić wyraźne trudności z uwagi na brak wprawy w posługiwaniu się środkami łączności, co wpływa ujemnie na sam przebieg ćwiczenia.

Zajęcie praktyczne: opracowanie pomocniczych dokumentów sztabowych

Zajęcia tego typu organizuje się przed ćwiczeniami

dowódczo-sztabowymi, w celu przygotowania słuchaczy do wykonania dokumentów, z którymi dotychczas nie mieli okazji się zapoznać. W ramach tych zajęć słuchacze opracowują takie dokumenty sztabowe o charakterze pomocniczym, jak: tabela marszu, kalkulacja sił i środków przeprawowych, plan załadowania okrętów desantowych itp.

Z wyszczególnionej tematyki wynika, że główną metodą nauczania, zapewniającą przyswojenie przez słuchaczy odpowiednich umiejętności sztabowych, powinny być działania praktyczne. Ponadto w zajęciach z opracowaniem dokumentów wykorzystuje się takie metody pomocnicze, jak: sytuacyjna, opisu, a nawet wykładu. Samo prowadzenie zajęcia jest analogiczne jak w zajęciach grupowych, a różnica polega na tym, że w tym wypadku tło taktyczne zajęcia jest fragmentaryczne, ujmujące tylko te elementy sytuacji, których znajomość jest niezbędna dla opracowania nakazanego dokumentu.

Z celu zajęć praktycznych, niezależnie od ich tematu, wynika, że mają one ograniczony zakres i najczęściej sprowadzają się do pojedynczego zajęcia na dany temat. Dlatego też dalsze doskonalenie umiejętności słuchaczy, nabytych w czasie zajęć praktycznych, odbywa się w ramach innych przedsięwzięć szkoleniowych, zwłaszcza w toku ćwiczeń taktycznych.

LITERATURA

Bogusz J.: *Dydaktyka Wojskowa*. Warszawa 1969.

Boczar K.: *Seminaria w procesie dydaktycznym WSE*. "Życie Szkoły Wyższej", 1963, nr 1.

Dyskusja o procesie nauczania. "Biuletyn sprawozdawczy z przebiegu seminarium kadry naukowej na temat: proces nauczania akademickiego". ASG 1961.

Kietlińska Z.: Metodyka ćwiczeń seminaryjnych i rola asystenta w procesie dydaktycznym. "Wybrane zagadnienia dydaktyki szkoły wyższej". Politechnika Warszawska 1967, cz. I.

B. ĆWICZENIA TAKTYCZNO-OPERACYJNE

1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ĆWICZEŃ

a) Zasadnicze cele ćwiczeń

Ćwiczenia taktyczno-operacyjne w ramach studiów akademickich należą do najważniejszych form nauczania słuchaczy. Podczas ćwiczeń taktycznych słuchacze mają możliwość - w warunkach zbliżonych do rzeczywistości pola walki - działać zgodnie z założeniami obowiązującej doktryny wojennej i rozwiązywać określone, skomplikowane problemy taktyczno-operacyjne.

Ćwiczenia taktyczno-operacyjne umożliwiają w większym stopniu niż inne formy nauczania oddziaływanie na różne sfery osobowości słuchaczy zarówno z punktu widzenia opanowania przez nich określonego zasobu wiedzy taktyczno-operacyjnej wraz z umiejętnościami zastosowania jej w sytuacjach praktycznych, jak również kształtowania i rozwijania właściwej postawy moralno-politycznej oraz koniecznych dla dowódcy i pracownika sztabu cech charakteru.

Ogólne cele dydaktyczno-wychowawcze ćwiczeń taktyczno-operacyjnych w kształceniu słuchaczy są następujące:

- 1) w zakresie przyswajania teoretycznej i praktycznej wiedzy taktyczno-operacyjnej:
  - ugruntować i pogłębić wiedzę teoretyczną w dziedzinie znajomości praw i prawidłowości wojny i walki zbrojnej, aktualnego stanu i perspektyw rozwojowych sztuki operacyjnej oraz taktyki rodzajów wojsk /służb/;

- doprowadzić do wszechstronnego opanowania zasad organizacji i prowadzenia różnorodnych działań bojowych według założeń zarówno własnej doktryny wojennej, jak i potencjalnego przeciwnika;
  - zapoznać słuchaczy w czasie ćwiczeń prowadzonych w polu z charakterystycznymi cechami i właściwościami taktyczno-operacyjnymi terenu na ważniejszych kierunkach operacyjnych;
- 2) w zakresie umiejętności dowódczych i sztabowych, uczyć i doskonalić słuchaczy w:
- zastosowaniu wiedzy teoretycznej do rozwiązywania konkretnych problemów taktyczno-operacyjnych zarówno w odniesieniu do wojsk operacyjnych, jak i wojsk OTK;
  - organizowaniu działań bojowych /operacji/ w różnych warunkach pola walki /bitwy/;
  - podejmowaniu decyzji w skomplikowanej sytuacji bojowej i w ograniczonym czasie;
  - wykonywaniu czynności sztabowych w zakresie dowodzenia oraz technicznych prac sztabowych /praca na mapie, opracowanie dokumentacji/;
  - organizowaniu zespołowej pracy i współpracy wewnątrz sztabów i utrzymywaniu współpracy z innymi sztabami;
  - posługiwaniu się różnorodnymi technicznymi środkami dowodzenia wojsk lądowych, OPK i lotnictwa;
- 3) w zakresie rozwijania postawy moralno-politycznej zapewnić:
- budzenie czujności politycznej przez pokazywanie - na tle konkretnych sytuacji taktyczno-operacyjnych

występujących w ćwiczeniach - skali niebezpieczeństwa zagrażającego naszemu krajowi ze strony państw imperialistycznych;

- kształtowanie w trakcie ćwiczeń - wskazując na zasady i metody działalności indoktrynacyjnej potencjalnego przeciwnika - odporności moralnej i psychicznej;
- pogłębienie zrozumienia znaczenia czynnika moralno-politycznego w codziennym życiu szkoleniowym wojsk i w ewentualnej przyszłej wojnie;

4) w zakresie kształtowania intelektu i charakteru dążyć do:

- rozwijania ogólnej sprawności myślenia, doskonalenia wyobraźni taktyczno-operacyjnej, zdolności przewidywania, spostrzegawczości i szybkiego reagowania oraz analizowania, syntezy i wnioskowania;
- kształtowania poczucia odpowiedzialności za podejmowane decyzje;
- rozwijania i kształtowania inicjatywy, samodzielności w podejmowaniu decyzji, siły woli, zdecydowania przy pokonywaniu trudności oraz odporności na zmęczenie psychiczne i fizyczne.

Powyższe ogólne cele dydaktyczno-wychowawcze powinny być uwzględniane i przestrzegane we wszystkich ćwiczeniach prowadzonych ze słuchaczami. Ponadto w każdym kolejnym ćwiczeniu realizuje się cele szczegółowe wynikające z rodzaju tematu i zagadnień szkoleniowych.

Ćwiczenia taktyczno-operacyjne, zgodnie z wyszczególnionymi ogólnymi celami, odgrywają zasadniczą rolę we

wszechstronnym kształtowaniu osobowości słuchaczy jako przyszłych dowódców i oficerów sztabów taktycznych i operacyjnych, doskonałych fachowców, a jednocześnie ludzi o skryształizowanych cechach charakteru, dużym zaangażowaniu ideologicznym, wysokiej odporności moralnej i psychicznej.

Dla umożliwienia realizacji tak wszechstronnych celów w ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych dąży się do przestrzegania generalnej zasady maksymalnego przybliżenia pracy ćwiczących do rzeczywistych warunków przyszłego pola walki i bitwy. Dlatego należy stwarzać interesujące i skomplikowane sytuacje taktyczno-operacyjne i trudne warunki pracy na ćwiczebnych stanowiskach dowodzenia. Stopień komplikacji pracy ćwiczących powinien systematycznie wzrastać, w miarę nabywania przez słuchaczy coraz większego doświadczenia w rozwiązywaniu problemów taktyczno-operacyjnych.

Szczególnie istotne znaczenie w działalności absolwenta ASG posiada umiejętność twórczego rozwiązywania zagadnień taktyczno-operacyjnych, poszukiwania nowych oryginalnych rozwiązań, przynoszących maksymalne efekty zarówno w pracy dowódcy i sztabu, jak i w działaniach wojsk. W wyniku ćwiczeń grupowych i dowódczo-sztabowych należy wykształcać u słuchaczy krytyczny stosunek do przyjętych założeń oraz wyrabiać wytrwałość w poszukiwaniu optymalnych rozwiązań.

Absolwent Akademii Sztabu Generalnego powinien odznaczać się dużą sprawnością w rozwiązywaniu zadań dowódczo-sztabowych nawet w najtrudniejszych okolicznościach, na przykład przy konieczności jednoczesnego

wykonywania kilku zadań, zwłaszcza w ograniczonym czasie. Dlatego każde ćwiczenie taktyczno-operacyjne wykorzystuje się - między innymi do wyrobienia u słuchaczy szybkiej orientacji w skomplikowanych sytuacjach oraz umiejętności podejmowania decyzji w ograniczonym czasie.

Każdy absolwent ASG powinien być dobrym organizatorem w dziedzinie dowodzenia na rzeczywistym polu walki. Właśnie ćwiczenia taktyczno-operacyjne są doskonałą formą szkolenia, umożliwiającą słuchaczom nabycie umiejętności dowodzenia wojskami w różnych sytuacjach, zwłaszcza z punktu widzenia właściwego skoordynowania wysiłków różnych rodzajów wojsk.

W akademii ćwiczenia taktyczno-operacyjne prowadzi się:

a/ w pomieszczeniach - salach i gabinetach, z wykorzystaniem lub bez wykorzystania makiet wozów dowodzenia, bez lub ze środkami łączności, na ćwiczebnych SD;

b/ w terenie bez lub ze środkami łączności:

- w czasie jednodniowych /kilkugodzinnych/ wyjazdów na punkty pracy wybrane uprzednio przez wykładowców w promieniu do 50 km od ASG;
- na kilkudniowych ciągłych wyjazdach z wykorzystaniem transportu samochodowego lub pociągu.

Ponadto ćwiczenia taktyczno-operacyjne prowadzi się w czasie obozów zimowych i letnich oraz ewentualnie w trakcie podróży polowych.

Z uwagi na szczególne znaczenie dydaktyczne i wychowawcze ćwiczeń taktyczno-operacyjnych prowadzi się je we wszystkich okresach studiów, zaczynając w każdym

roku od form mniej skomplikowanych /wprowadzające ćwiczenia grupowe/, a kończąc - po zrealizowaniu całego cyklu zajęć z przedmiotów taktyczno-operacyjnych - formami najbardziej złożonymi /ćwiczeniami szkieletowymi/. Ćwiczenia grupowe - główne są z reguły poprzedzone cyklem zajęć audytoryjnych o charakterze teoretycznym /wykłady, seminaria/ i praktycznym /zajęcia praktyczne/. Natomiast po zakończeniu niektórych cykli ćwiczeń przeprowadza się ze słuchaczami wykłady uogólniające, albo seminaria o charakterze konferencji naukowych.

Rezultaty uzyskiwane przez słuchaczy w czasie ćwiczeń taktyczno-operacyjnych wywierają decydujący wpływ na roczne i końcowe oceny z przedmiotów taktyczno-operacyjnych i stanowią zasadniczy sprawdzian ich przydatności do pełnienia określonych funkcji dowódczych i sztabowych po ukończeniu studiów.

b) Klasyfikacja ćwiczeń

Z punktu widzenia stopnia złożoności i skali zbliżenia sytuacji do rzeczywistości przyszłego pola walki uwzględnia się w procesie studiów następujące ćwiczenia taktyczno-operacyjne /tabela 2/:

a/ ćwiczenia grupowe;

b/ ćwiczenia dowódczo-sztabowe, w tym:

- ćwiczenia na mapach;
- ćwiczenia szkieletowe;

c/ ćwiczenia metodyczne oraz inne zgodnie z tabelą 2.

Ponadto słuchacze wszystkich kierunków studiów uczestniczą w ćwiczeniach organizowanych w jednostkach wojskowych, zaś słuchacze specjalności wojsk rakieto-

wych i artylerii biorą udział w opracowaniu i prowadzeniu ćwiczeń taktycznych z wojskami.

Ćwiczenia grupowe

Jest to najprostszy rodzaj ćwiczenia taktycznego, podczas którego wszyscy uczestnicy występują jednocześnie w tej samej roli, np. dowódcy /szefa/ lub oficera sztabu. Natomiast kierownik ćwiczenia grupowego /zajęcia/ występuje w roli dowódcy lub sąsiada, a także informuje ćwiczących o przebiegu działań wojsk własnych i nieprzyjaciela.

Ćwiczenie grupowe dzieli się na kilka lub kilkanaście programowych zajęć, które mogą być rozłożone na przeciąg dłuższego okresu czasu.

Ćwiczenie grupowe prowadzone jest w konkretnej i możliwie pełnej sytuacji taktyczno-operacyjnej, obejmującej określoną całość zagadnień taktyczno-operacyjnych.

Do niektórych zajęć ćwiczenia grupowego można wprowadzić elementy ćwiczenia dowódczo-sztabowego^{1/}, wyznaczając szkolonym różne funkcje dowódcze i sztabowe w zależności od potrzeby. Na przykład w czasie zajęcia na temat: "prowadzenie walki" można powierzyć jednemu ze słuchaczy pełnienie funkcji dowódcy, a spośród pozostałych słuchaczy wyznaczyć grupę funkcyjnych oficerów, którzy znajdowałiby się razem z dowódcą na punkcie dowodzenia. W takim wypadku ćwiczenie nazywamy ćwiczeniem grupowym z elementami ćwiczenia dowódczo-sztabowego.

1/ Zob. następny punkt: "ćwiczenia dowódczo-sztabowe".

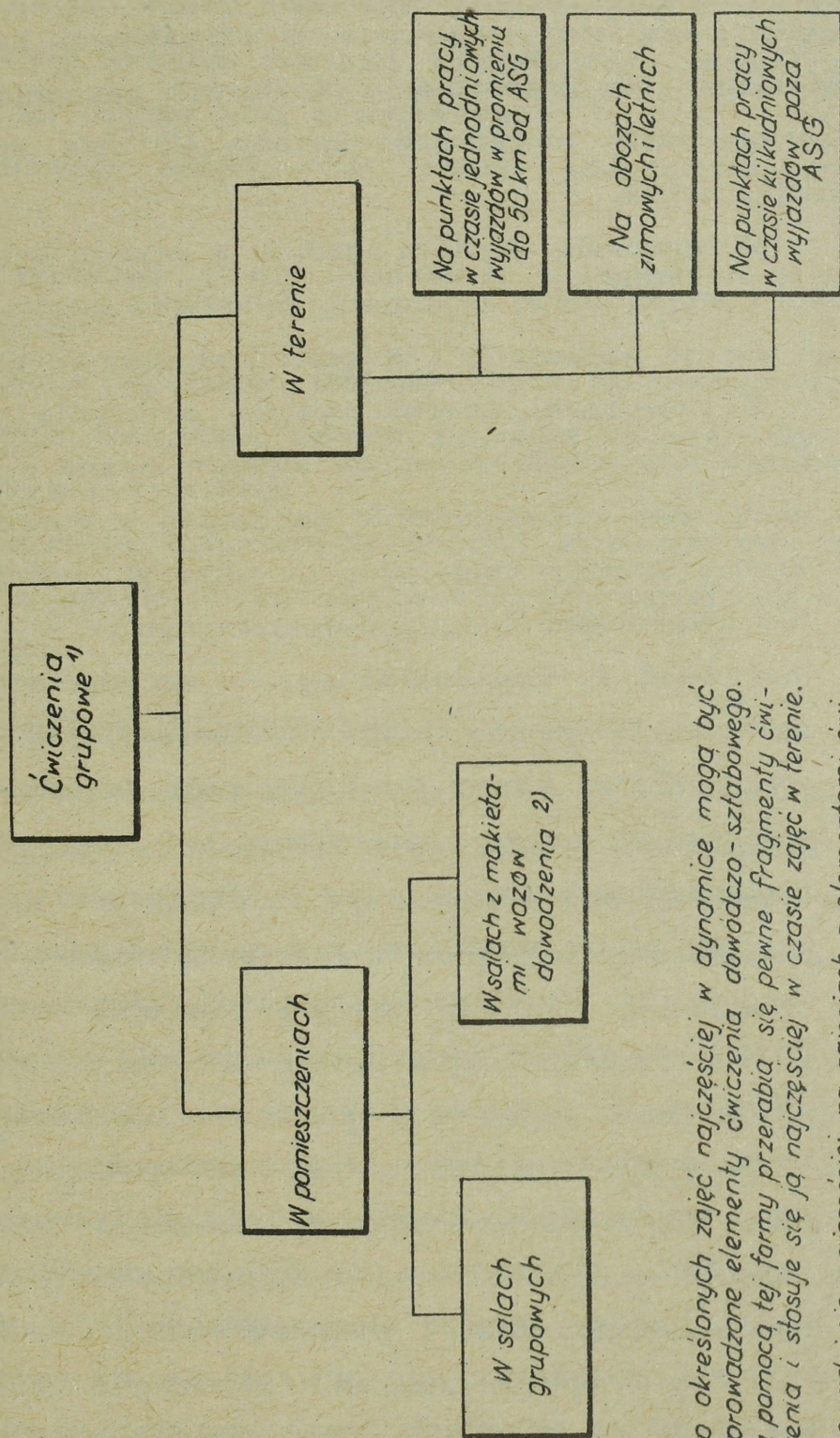
Powyższa odmiana ćwiczenia grupowego może być stosowana w kształceniu słuchaczy tej samej i różnych specjalności, przy uwzględnieniu właściwego doboru i zakresu zagadnień odpowiednio do profilu specjalizacji poszczególnych grup szkolnych.

Celem ćwiczeń grupowych jest nauczanie i wdrożenie słuchaczy do praktycznego stosowania nabytych wiadomości teoretycznych w konkretnej sytuacji taktyczno-operacyjnej, uzyskanie przez nich niezbędnego zasobu wiedzy, umiejętności i nawyków praktycznych w zakresie organizowania i prowadzenia działań bojowych oraz ujednoczenia poglądów w zakresie rozwiązywania problemów taktyczno-operacyjnych.

Ćwiczenie grupowe w zasadzie prowadzone jest na sali wykładowej /w gabinecie metodycznym/, co stwarza dobre warunki pracy na mapach /schemat 2/. Nie wyklucza się jednak możliwości i celowości przeprowadzenia określonego zajęcia grupowego /czy nawet całego ćwiczenia/ w terenie, jeśli warunki terenowe stwarzają lepsze możliwości osiągnięcia założonych celów szkoleniowych /np. przeprowadzenie w terenie nad rzeką zajęcia grupowego na temat "Organizacja forsowania przeszkody wodnej", lub na lotnisku na temat "Organizacja obrony i ochrony lotniska polowego"/.

Zasadniczą metodą nauczania stosowaną w ćwiczeniach grupowych jest działanie praktyczne ćwiczących. Metoda ta zapewnia najlepsze możliwości wdrożenia słuchaczy do samodzielnej pracy w rozwiązywaniu poszczególnych problemów taktyczno-operacyjnych w oparciu o konkretne założenia sytuacyjne podawane przez wykła-

PODZIAŁ ĆWICZENIA GRUPOWEGO W ZALEŻNOŚCI OD MIEJSCA PROWADZENIA

1. Do określonych zajęć najczęściej w dynamice mogą być wprowadzone elementy ćwiczenia dowodczo - sztabowego. Za pomocą tej formy przerabia się pewne fragmenty ćwiczenia i stosuje się ją najczęściej w czasie zajęć w terenie.
2. Prowadzi się najczęściej na zajęciach z elementami ćwiczenia dowodczo - sztabowego.

dowcą. Ponadto w zależności od konkretnej sytuacji i potrzeby mogą być stosowane w określonych fragmentach ćwiczenia /dla przerobienia niektórych zagadnień szkoleniowych/ takie pomocnicze metody, jak: opis, wykład, dyskusja, pokaz.

W procesie studiów, zgodnie z zasadą systematyczności i stopniowania trudności, ćwiczenie grupowe organizuje się po wykładach i zajęciach seminaryjnych.

Z powyższej charakterystyki ćwiczenia grupowego wynikają jego właściwości, do których można zaliczyć:

- a/ możliwość rozwiązywania zagadnień w oparciu o konkretną sytuację taktyczną, co uczy słuchaczy myślenia kategoriami taktyczno-operacyjnymi;
- b/ możliwość bardzo dokładnego /w szczegółach/ rozwiązywania problemów taktyczno-operacyjnych i sztabowych /między innymi opracowywania dokumentacji/ niezależnie od czasu operacyjnego;
- c/ możliwość wywierania przez wykładowcę ciągłego wpływu na pracę słuchaczy przez: wprowadzanie nowych danych do rozpatrywanej sytuacji, krytyczne ustosunkowywanie się do decyzji, wskazywanie sposobów umożliwiających podjęcie prawidłowej i uzasadnionej decyzji, a także właściwe jej formułowanie;
- d/ duża umowność ćwiczebnych sytuacji taktyczno-operacyjnych w porównaniu do ćwiczeń dowódczo-sztabowych /między innymi nieprzestrzeganie czasu operacyjnego/, wskutek czego nie zakłada się wyrabiania u słuchaczy na zajęciach grupowych umiejętności szybkiego rozwiązywania skomplikowanych problemów taktyczno-operacyjnych.

Niemniej jednak ćwiczenie grupowe jest formą szkolenia, która stwarza warunki kształtowania określonych sprawności umysłowych, a zwłaszcza:

- prawidłowego analizowania zadań taktyczno-operacyjnych;
- wszechstronnej oceny wszelkich zaistniałych zjawisk i sytuacji;
- wyciągania logicznych, uzasadnionych wniosków uwzględniających wszystkie istotne czynniki mające wpływ na rozpatrywany problem;
- podejmowania optymalnych decyzji w stosunkowo trudnych, w sensie taktyczno-operacyjnym, warunkach i sytuacjach.

Ćwiczenie dowódczo-sztabowe

Jest to rodzaj ćwiczenia taktycznego /operacyjnego/, którego głównym celem jest doskonalenie umiejętności słuchaczy w rozwiązywaniu problemów taktyczno-operacyjnych w ramach stworzonych zespołów ćwiczebnych. Poszczególne ćwiczące zespoły stanowią jednolite w swej strukturze organy dowodzenia wojskami, które w toku ćwiczenia doskonałą swą pracę, przy czym każdy ze słuchaczy przydzielony do danego zespołu pełni inną funkcję. Uczestnicy ćwiczenia dowódczo-sztabowego doskonałą swoje umiejętności organizowania i prowadzenia walki /operacji/ w różnych warunkach i szybko zmieniających się sytuacjach, a ponadto nabywają wprawy w realizacji zespołowych prac sztabowych. Ćwiczenie dowódczo-sztabowe trwa bez przerwy przez kilka dni.

Ćwiczenia dowódczo-sztabowe odgrywają w warun-

kach studiów akademickich specjalną rolę w przygotowaniu słuchaczy do sprawowania funkcji dowódczych i sztabowych. W porównaniu do ćwiczeń grupowych stwarzają one znacznie więcej możliwości kompleksowego kształtowania cech osobowości i to w formie, w jakiej najprawdopodobniej będą się one przejawiały na przyszłym polu walki. W toku ćwiczeń dowódczo-sztabowych cechy osobowości oficerów powinny być kształtowane odpowiednio do powierzonych im funkcji. Ćwiczenia powinny potęgować moralne i umysłowe zaangażowanie uczestników, rozwijać u nich nawyki pracy umysłowej i wyrabiać poczucie zespołowej odpowiedzialności za tę pracę.

Dla przeprowadzenia ćwiczeń dowódczo-sztabowych tworzy się spośród słuchaczy zespoły ćwiczące w postaci dowództw i sztabów różnych rodzajów sił zbrojnych i wojsk /służb/. Dobór słuchaczy do zespołów ćwiczebnych powinien być przemyślany tak, aby każdy z nich mógł podczas studiów pełnić w toku ćwiczeń różne funkcje dowódcze i sztabowe z zakresu wszystkich podstawowych specjalności. Dlatego też przy powierzaniu słuchaczom pełnienia określonych funkcji w ćwiczeniach należy przestrzegać zasady zamienności funkcji, którą to zasadę można uwzględniać nawet w ramach jednego ćwiczenia, jeżeli czas jego trwania jest dostatecznie długi.

W niektórych ćwiczeniach dowódczo-sztabowych biorą również udział, jako ćwiczący, oficerowie kadry naukowo-dydaktycznej. Wchodzą oni w skład oddzielnych, z reguły nadrzędnych w stosunku do słuchaczy dowództw i sztabów, względnie mogą tworzyć sztab strony przeciwnej. Niekiedy w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych orga-

nizowanych przez ASG lub przy współudziale ASG uczestniczą zespoły lub poszczególni oficerowie rodzajów sił zbrojnych, zwłaszcza Marynarki Wojennej oraz rodzajów wojsk i służb, a nawet sztaby jednostek wojskowych.

W zależności od posiadanych środków i składu ćwiczących organizuje się następujące ćwiczenia dowódczo-sztabowe /schemat 3/:

a/ jednostronne:

- jednoszczeblowe;
- dwuszczeblowe;
- wieloszczeblowe.

Jednostronne ćwiczenia dowódczo-sztabowe są stosunkowo proste w organizacji i mogą być prowadzone w warunkach ograniczonej ilości środków łączności i stosunkowo nielicznej obsady aparatu kierowniczo-rozjemczego.

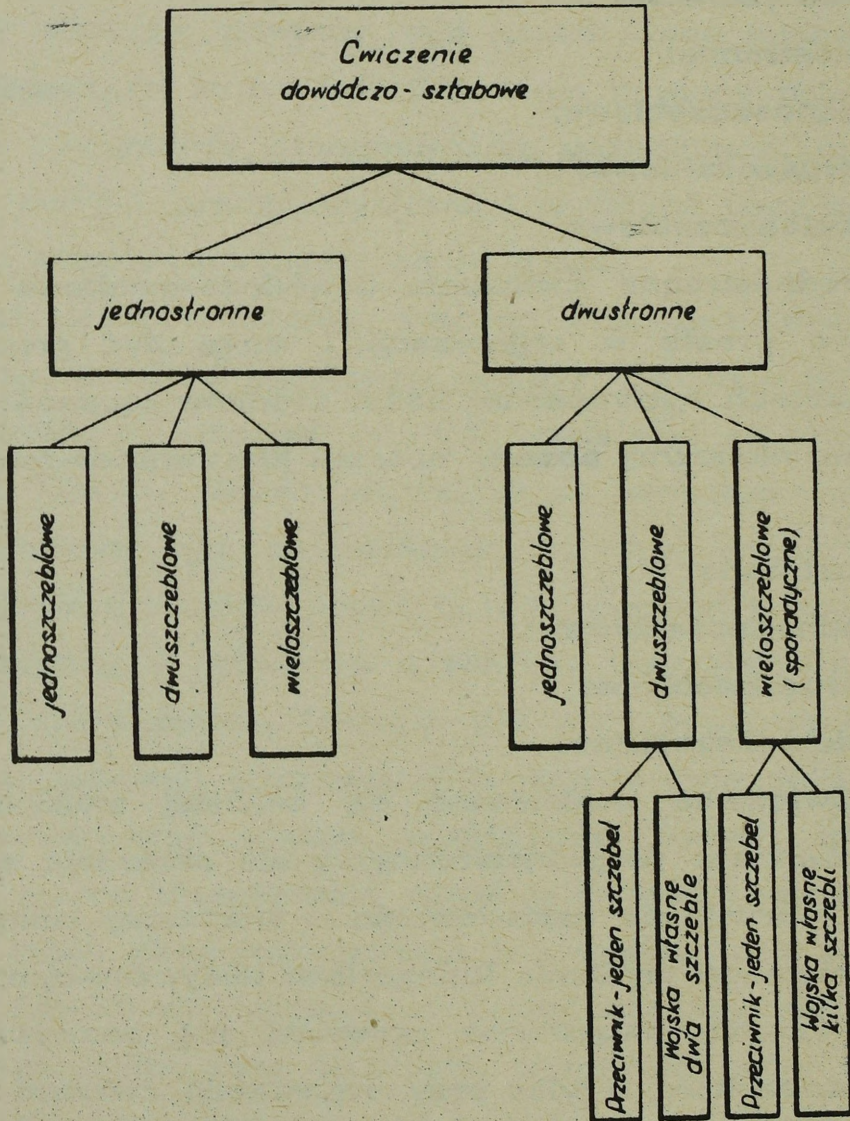
b/ Dwustronne:

- jednoszczeblowe;
- dwuszczeblowe;
- wieloszczeblowe.

Ćwiczenia dwustronne są bardziej skomplikowane w porównaniu do jednostronnych, ale stwarzają znacznie lepsze warunki do kształtowania u słuchaczy umiejętności samodzielnego myślenia kategoriami taktyczno-operacyjnymi. Ćwiczenie dwustronne prowadzi się zazwyczaj jako jednoszczeblowe, a tylko przy organizacji ćwiczeń ogólnoakademickich - jako dwuszczeblowe lub wieloszczeblowe.

Ćwiczenia dowódczo-sztabowe mogą być prowadzone jako odrębne przedsięwzięcia szkoleniowe, względnie występować w kompleksie innych form organizacyjnych na-

PODZIAŁ ĆWICZEŃ DOWÓDCZO - SZTABOWYCH

uczania w ramach obozów szkoleniowych i podróży polowych. W każdym jednak przypadku ćwiczenie dowódczo-sztabowe traktowane jest jako samodzielna całość i prowadzone w sposób ciągły, z reguły bez żadnych przerw.

Ćwiczenia dowódczo-sztabowe dzielą się na ćwiczenia na mapach i ćwiczenia szkieletowe.

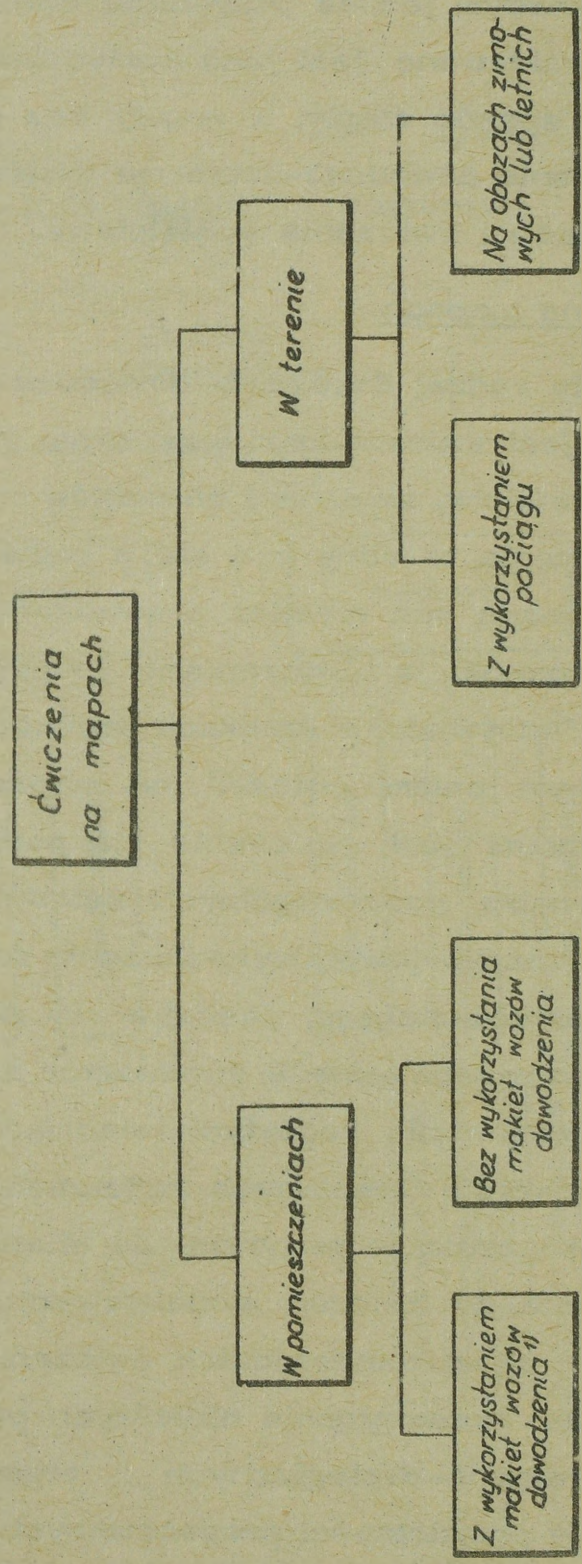
Ćwiczenie na mapach

Jest to rodzaj ćwiczenia dowódczo-sztabowego, którego istotą jest umowne rozmieszczenie rzeczywiście ćwiczących dowództw, sztabów i elementów ugrupowania bojowego. Ćwiczenia te odbywają się z reguły w pomieszczeniach, ale mogą być również prowadzone w terenie, często w połączeniu z ćwiczeniami grupowymi /schemat 4/ i mogą się odbywać ze środkami łączności lub bez nich.

Głównym celem ćwiczeń na mapach prowadzonych ze słuchaczami jest nauczenie ich podstawowych zasad pracy wewnątrz poszczególnych sztabów w różnych warunkach sytuacji bojowej, wykształcenie umiejętności współpracy z innymi sztabami, posługiwanie się środkami łączności i dokumentami tajnego dowodzenia itp., a także praktyczne zastosowanie zdobytych wiadomości teoretycznych w rozwiązywaniu określonych zagadnień taktyczno-operacyjnych. Ćwiczenia te stanowią dla słuchaczy ważny etap przygotowania do ćwiczeń szkieletowych.

Celem ogólnoakademickich ćwiczeń na mapach może być ponadto rozstrzygnięcie niektórych problemów taktycznych, operacyjno-strategicznych i organizacyjnych oraz sprawdzenie przydatności proponowanych rozwiązań z zakresu organizacji sztabów i wojsk, sposobów prowadzenia działań itp.

PODZIAŁ ĆWICZEŃ NA MAPACH W ZALEŻNOŚCI OD MIEJSCA PROWADZENIA

1) Stosowane najczęściej na I i II kursach, rzadziej na III kursach.

W Akademii Sztabu Generalnego ćwiczenia na mapach mają szczególne znaczenie. Mimo że stanowią one mniej skomplikowaną formę w porównaniu z ćwiczeniami szkieletowymi, to jednak stawia się przed nimi szereg oddzielnych i specyficznych celów i to nie tylko w zakresie dydaktyczno-wychowawczym, ale również w dziedzinie naukowo-badawczej, zwłaszcza przy rozwiązywaniu problemów wymagających szerokiego uwzględnienia i przeanalizowania możliwości potencjalnych przeciwników, w szczególności sił zbrojnych NRF. W ogólnoakademickich ćwiczeniach na mapach bierze zazwyczaj udział kadra naukowo-dydaktyczna ASG jako zespół wyższego sztabu operacyjnego.

W akademii prowadzi się ze słuchaczami następujące ćwiczenia na mapach:

- kursowe, w których bierze udział jeden kurs określonego kierunku studiów /wojsk lądowych, OPK lub LO/ względnie grupy szkolne niektórych specjalności w ramach danego kierunku i roku studiów;
- wielokursowe, w których uczestniczą wszystkie kursy tego samego kierunku studiów lub kursy różnych kierunków studiów /np. dwa kursy wojsk lądowych, kurs operacyjno-strategiczny, kursy OPK, lotnicze itp./;
- ogólnoakademickie, w których oprócz słuchaczy bierze udział większość kadry naukowej ze wszystkich katedr akademii, Instytutu Dowodzenia, grupy oficerów z innych akademii oraz dowództw okręgów wojskowych lub niektórych rodzajów wojsk i służb oraz Marynarki Wojennej;
- wspólne, w których uczestniczą: sztab /sztaby/ określo-

nej jednostki wojskowej /np. OW, korpusu OPK/, słuchacze wszystkich specjalności drugiego i trzeciego kursu, kursu operacyjno-strategicznego oraz część kadry naukowo-dydaktycznej.

Kursowe i wielokursowe ćwiczenia na mapach prowadzi się w pomieszczeniach i w terenie, z ograniczonymi środkami łączności lub bez nich, natomiast ćwiczenia ogólnoakademickie - tylko w pomieszczeniach i ze środkami łączności, przy równoczesnym wykorzystaniu wszystkich dostępnych technicznych środków dowodzenia, łącznie z ośrodkiem obliczeniowym.

Zakres tematyki oraz szczebel dowodzenia, uwzględniany w ćwiczeniach na mapach, określa się w zależności od celów programowych ustalonych dla poszczególnych kursów. Dąży się do tego, aby w ramach kilku ćwiczeń ująć tematycznie prawie cały zakres działań bojowych wojsk operacyjnych, OPK i OTK, uwzględniając szczeble dowodzenia właściwe dla poszczególnych kursów.

Na kursach kierunków studiów wojsk OPK i LO, zgodnie z ich charakterem, ćwiczenia na mapach prowadzi się od drugiego roku studiów, na których uwzględnia się szczebel pułku lotniczego /równorzędnego/. Na trzecim roku przerabia się ćwiczenia na mapach szczebla dywizyjnego, korpuśnego i armijnego.

Ćwiczenia szkieletowe

Jest to rodzaj ćwiczenia dowódczo-sztabowego, prowadzonego w terenie, gdzie rozgrywane są wszystkie czynności dowódców i sztabów w zakresie organizacji i prowadzenia walki. Ćwiczące dowództwa i sztaby rozmie-

szczone są w terenie na odległościach w zasadzie zgodnych z rzeczywistą sytuacją taktyczno-operacyjną. Ćwiczenia te mogą być prowadzone również z oznaczonymi elementami ugrupowania bojowego lub epizodycznym udziałem wojsk, co pozwala na większe zbliżenie warunków ćwiczenia do rzeczywistego pola walki.

Ćwiczenia szkieletowe są jedną z najważniejszych form szkolenia słuchaczy podczas studiów w ASG. Prowadzi się je po zakończeniu określonego cyklu szkolenia taktyczno-operacyjnego i po odbyciu szeregu mniej skomplikowanych ćwiczeń, jeden-dwa razy w ciągu roku akademickiego.

Ćwiczenia szkieletowe organizuje się z:

- jednym kursem w ramach poszczególnych kierunków studiów /np. tylko z drugim kursem wojsk lądowych/;
- większością kursów różnych kierunków studiów /np. z pierwszymi i drugimi kursami lub drugimi i trzecimi kursami wojsk lądowych, lotnictwa operacyjnego i OPK oraz kursem operacyjno-strategicznym/;
- równocześnie z całym stanem osobowym słuchaczy.

Celem tych ćwiczeń jest:

- a/ dalsze doskonalenie słuchaczy w zastosowaniu teoretycznych założeń w rozwiązywaniu praktycznych problemów organizacji i prowadzenia działań bojowych /operacji armijnej/;
- b/ pogłębienie umiejętności w zakresie:
  - rozwiązywania praktycznych problemów dowodzenia;
  - wykonywania funkcji dowódczych i sztabowych;
  - zespołowego działania i szybkiego dostosowania się do stylu pracy w kolektywie sztabowym;

- opracowania niezbędnej dokumentacji bojowej i operacyjnej;
  - utrzymania łączności i współdziałania z innymi ćwiczącymi sztabami;
  - praktycznego dowodzenia podległymi pododdziałami łączności i obsługi;
- c/ dalsze kształtowanie cech osobowości, a zwłaszcza:
- poczucia odpowiedzialności za podejmowane decyzje;
  - samodzielności, stanowczości i zdyscyplinowania;
- d/ zapoznanie ćwiczących z cechami charakterystycznymi terenu w rejonie /na kierunku/ ćwiczeń;
- e/ sprawdzenie stopnia przydatności słuchaczy do pełnienia rzeczywistych funkcji dowódczych i sztabowych w oddziałach i związkach taktycznych.

Dla przeprowadzenia ćwiczenia szkieletowego, tak samo jak w ćwiczeniu na mapach, tworzy się ze słuchaczy zespoły ćwiczące, przy czym każdy z ćwiczących pełni inną funkcję.

W ćwiczeniach tych w miarę możliwości wyznacza się poszczególnych słuchaczy do pełnienia funkcji zgodnie z kierunkiem ich studiów i specjalnością.

Zakres tematyki ćwiczeń szkieletowych obejmuje organizację i prowadzenie działań kompleksowych, od szczebla pułku /równorzędnego/ do armii, a w wyjątkowych wypadkach frontu.

Ćwiczenia metodyczne

Są to takie ćwiczenia taktyczne, które mają na celu rozwijanie umiejętności słuchaczy w zakresie opracowywania, organizacji i prowadzenia ćwiczeń taktyczno-

operacyjnych w procesie szkolenia wojsk.

Główną uwagę w ćwiczeniach metodycznych zwraca się na zasady opracowywania i organizowania ćwiczeń z uwzględnieniem założeń dydaktyki, metodyki, taktyki ogólnej oraz warunków organizacyjnych.

Rola ćwiczenia metodycznego w procesie szkolenia ASG jest dość istotna, gdyż akademia przygotowuje dowódców i oficerów sztabu, dla których umiejętność opracowywania ćwiczeń taktycznych jest w praktyce niezbędna. Nabyte umiejętności słuchacze wykorzystują jeszcze w czasie studiów, zwłaszcza przy opracowywaniu prac indywidualnych i dyplomowych, a także w okresie odbywania praktyki, w ramach której - pełniąc różne funkcje w sztabach oddziałów i związków taktycznych - biorą udział przy opracowywaniu i prowadzeniu wszelkiego rodzaju ćwiczeń.

Ćwiczenie metodyczne prowadzi się jako grupowe zarówno w sali, jak też w terenie. Słuchacze w ćwiczeniu występują w roli głównego autora ćwiczenia lub jednego ze współautorów /np. w grupach specjalności kwatermistrzowskiej/ względnie kierownika ćwiczenia. Prowadzi się je w zasadzie na pierwszym i drugim kursie w ramach przedmiotu "Metodyka szkolenia taktycznego". Słuchacze pierwszego kursu, przerabiający problematykę szczebla pułku, opracowują ćwiczenia batalionowe, występując z reguły w roli oficera sztabu lub dowódcy pułku. Słuchacze drugiego kursu opracowują ćwiczenia pułkowe, występując w roli oficera sztabu lub dowódcy dywizji.

W rezultacie przerobienia określonych tematów w ramach ćwiczenia metodycznego słuchacze uzyskują nie-

zbędny zasób wiedzy i umiejętności w zakresie opracowywania i organizowania różnych rodzajów ćwiczeń.

2. OGÓLNE ZASADY OPRACOWANIA ĆWICZEŃ

W akademii praca nad przygotowaniem ćwiczeń rozpoczyna się często wraz z przystąpieniem do ustalenia planów tematycznych na następny rok studiów. W przygotowaniu wstępnych projektów tematyki i treści ćwiczeń biorą początkowo udział wykładowcy prowadzący zajęcia na danym kursie, zwłaszcza kierownicy grup, którzy na podstawie realizacji aktualnego planu tematycznego wnoszą szereg poprawek i uzupełnień do treści dotychczas prowadzonych ćwiczeń oraz wysuwają propozycje nowych tematów. Następnie omawia się plany tematyczne w ramach kierownictwa poszczególnych katedr, po czym na posiedzeniu międzykatedrałnym lub Radzie Naukowej ASG i dopiero wówczas są zatwierdzane przez Komendanta Akademii.

Plan tematyczny /program/ w ostatecznej wersji zawiera, obok tematów ćwiczeń, szczegółowy wykaz zagadnień szkoleniowych, czas trwania, a dla ćwiczeń grupowych również podział godzin przewidzianych na każde zajęcie z poszczególnych rodzajów wojsk i służb. Oprócz tego program precyzuje ogólne cele szkoleniowe z zakresu każdej specjalności. Z kolei na podstawie planów tematycznych opracowuje się plan wydawniczy, w którym określa się autorów /zespoły autorskie/ poszczególnych ćwiczeń oraz ustala się terminy opracowania dokumentacji ćwiczebnej.

W zależności od rodzaju ćwiczenia zespoły autor-

skie organizuje się w składzie od 2-3 do kilkunastu wykładowców różnych specjalności, wyznaczając spośród nich głównego autora, zazwyczaj jednego z wykładowców tej katedry, która w głównej mierze jest zainteresowana opracowaniem danego ćwiczenia. Na nim spoczywa odpowiedzialność za opracowanie i przygotowanie całości danego ćwiczenia.

Podstawą pracy zespołu autorskiego są:

- dyrektywa MON oraz wytyczne do szkolenia operacyjnego obowiązujące na dany rok szkolny;
- plan tematyczny;
- możliwości i warunki wykorzystania bazy materiałowo-szkoleniowej;
- wytyczne przełożonych.

Zrąjomość dyrektywy MON i wytycznych do szkolenia operacyjnego jest niezbędna dla uwzględnienia w ćwiczeniach nowej problematyki szkoleniowej obowiązującej całe siły zbrojne w danym roku szkolnym. Natomiast plan tematyczny określa temat, cele i ogólne zagadnienia szkoleniowe ćwiczenia oraz czas przeznaczony na jego przeprowadzenie.

Na podstawie analizy celów ćwiczebnych i oceny możliwości wykorzystania bazy szkoleniowej akademii oraz pozaakademickiej, zespół autorski ustala potrzebne do przeprowadzenia danego ćwiczenia siły i środki, zgłaszając do Oddziału Szkolenia odpowiednie zapotrzebowanie. Z kolei Oddział Szkolenia opracowuje zestawienie zbiorcze, dotyczące potrzeb akademii w siłach i środkach do zabezpieczenia ćwiczeń, zwłaszcza prowadzonych poza ASG /szkieletowych, pokazowych/ oraz podróży polowych

i obozów szkoleniowych, które przedstawia do władz nad-
rzędnych^{1/}.

Wytyczne przełożonego dla głównego autora do opracowania i przygotowania ćwiczenia powinny zawierać:

- podstawowe cele i zagadnienia szkoleniowe;
- cele naukowo-badawcze /doświadczalne/;
- rejon ćwiczenia;
- ogólną koncepcję metodyczną i taktyczno-operacyjną;
- zakres /rozmach/ ćwiczenia co do ilości i szczebli ćwiczących sztabów itp.

Wytyczne mogą obejmować szeroki wachlarz zagadnień lub być zawężone do zasadniczych problemów. Ich treść zależy głównie od konkretnych warunków szkoleniowo-organizacyjnych, a także od stopnia metodycznego przygotowania głównego autora /zespołu autorskiego/.

W niektórych wypadkach przełożony żąda od głównego autora sporządzenia planu przygotowania ćwiczenia, który może obejmować następujące zagadnienia:

- temat /tematy/ ćwiczenia, cele i zagadnienia szkoleniowe;
- skład zespołu autorskiego z określeniem odpowiedzialności za przedsięwzięcia organizacyjne;
- przewidywany skład zespołów ćwiczących oraz aparatu kierowniczo-rozjemczego;
- organizację łączności oraz materiałowo-technicznego zabezpieczenia;

1/ Całość prac w zakresie zabezpieczenia i organizacji ćwiczeń oraz innych przedsięwzięć prowadzonych zwłaszcza poza ASG przedstawia załącznik 1.

- podstawowe przedsięwzięcia dotyczące zachowania bezpieczeństwa ćwiczących, tajemnicy, przygotowania rejonu ćwiczeń itp.;
- terminy opracowania ćwiczenia, rekonesansu, przygotowania kierownictwa i ćwiczących, rozpoczęcia ćwiczenia.

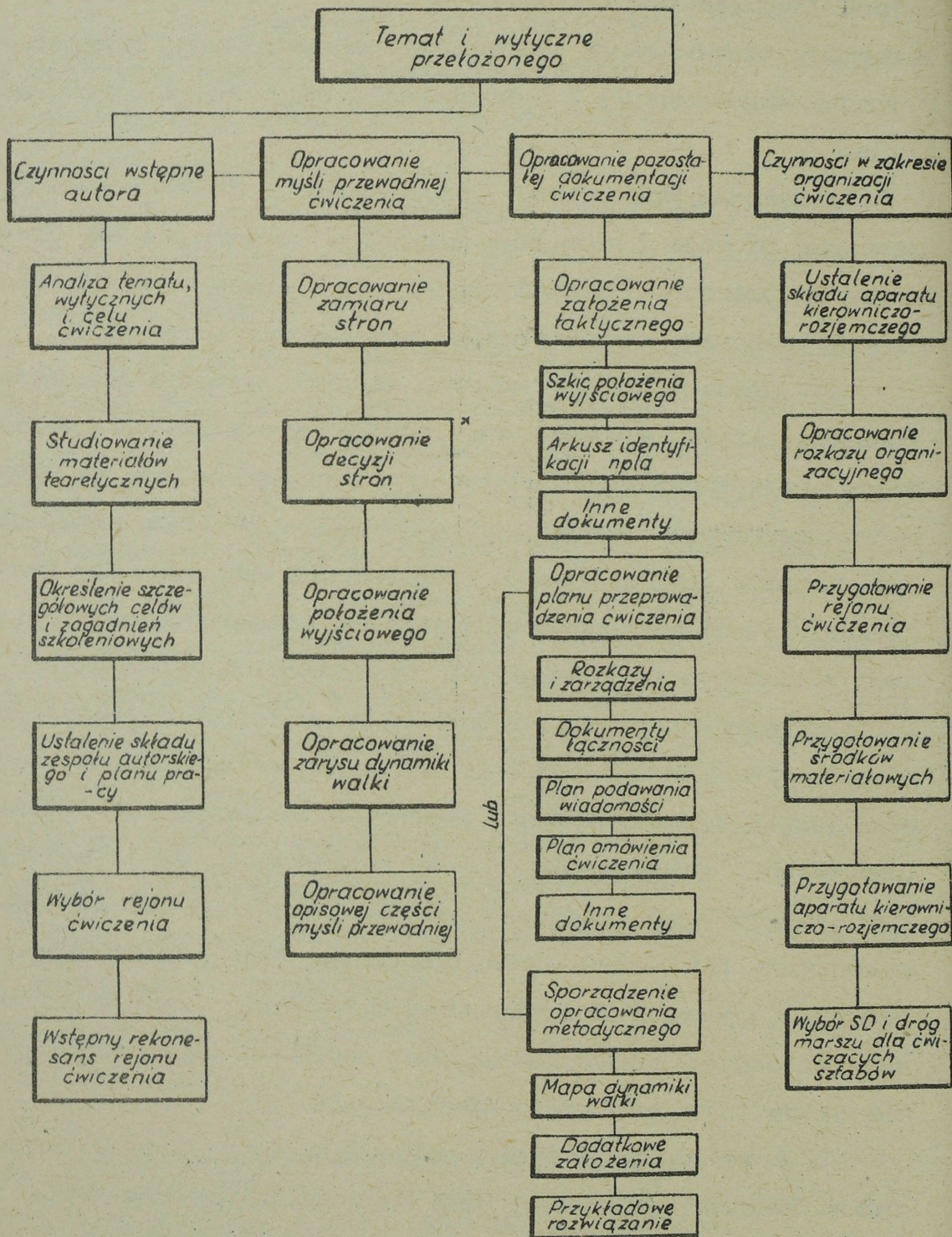
Poszczególne plany przygotowania ćwiczenia mogą zawierać również i inne zagadnienia w zależności od konkretnych potrzeb. Schemat organizacji i przygotowania ćwiczenia taktyczno-operacyjnego przedstawia schemat 5.

W sytuacjach, w których zespół autorski jest stosunkowo liczny, wydaje się celowe sporządzenie planu pracy tego zespołu. W planie tym uwzględnia się podstawowe czynności poszczególnych oficerów oraz zasadnicze terminy przygotowania i omówienia dokumentacji ćwiczenia. Część powyższych zagadnień umieszcza się z reguły w planach przedsięwzięć zainteresowanych katedr.

Przystępując do opracowania ćwiczenia, autor w pierwszej kolejności analizuje wytyczne przełożonych oraz plan tematyczny. Podczas analizy tych zagadnień należy uzmysłowić sobie treść tematu ćwiczenia, jego rodzaj, /czy ma to być ćwiczenie grupowe, na mapach, szkieletowe, czy też inne/ oraz dla kogo jest przeznaczone. Jednym z pierwszych problemów, które autor /zespół autorski/ rozwiązuje samodzielnie, jest analiza i uszczegółowienie celów i zagadnień szkoleniowych.

Bierze się przy tym pod uwagę, że zasadniczym celem ćwiczeń grupowych jest nauczanie i wdrażanie, a w pozostałych - nauczanie i doskonalenie.

PROCES PRZYGOTOWANIA ĆWICZENIA
TAKTYCZNO - OPERACYJNEGO

* tylko w ćwiczeniach grupowych

Cele i zagadnienia szkoleniowe można ustalić wspólne dla wszystkich słuchaczy, względnie odrębne dla określonych zespołów ćwiczących: sztabów ogólnowojskowych, sztabów rodzajów wojsk i służb, a nawet poszczególnych szczebli dowodzenia. W ćwiczeniach dwustronnych z reguły ustala się cele i zagadnienia szkoleniowe oddzielnie dla obu ćwiczących stron.

Wnioski z analizy celów oraz treść aktualnych wytycznych MON do szkolenia operacyjnego na dany rok szkolny w większości wypadków determinują wybór koncepcji taktyczno-operacyjnej ćwiczenia.

Następnie autor przystępuje do wyboru rejonu ćwiczeń. Jest to czynność nadzwyczaj istotna, gdyż charakter terenu w rejonie ćwiczenia w znacznym stopniu decyduje o wartości samego ćwiczenia. Przy wyborze rejonu ćwiczenia prowadzonego w terenie dąży się do tego, aby zapewniał on możliwość pouczającego przeprowadzenia zajęć, a w szczególności:

- odpowiadał tematowi ćwiczenia i umożliwiał realizację celów oraz przerobienie wszystkich zaplanowanych zagadnień szkoleniowych;
- był maksymalnie urozmaicony, posiadał wystarczającą sieć dróg i zapewniał warunki rozmieszczenia stanowisk dowodzenia;
- w miarę możliwości nie był znany ćwiczącym; zakłada się taki dobór terenu, aby słuchaczy w ciągu trzech lat studiów zapoznać ze wszystkimi ważniejszymi kierunkami taktyczno-operacyjnymi;
- umożliwiał zorganizowanie, głównie w ramach podróży polowych i w ćwiczeniach szkieletowych, wycieczek.

w celu zwiedzenia interesujących obiektów przemysłowych, krajoznawczych, historycznych itp.

W wypadku organizacji ćwiczenia w terenie, zespół autorski - po określeniu rejonu ćwiczenia na podstawie studium map - przeprowadza jego rekonesans, na który wyjeżdża zazwyczaj główny autor ćwiczenia z zespołem wykładowców różnych specjalności.

Należy podkreślić, że w czasie trzyletnich studiów, rejon ćwiczeń nie może się powtarzać. Autorzy powinni więc opracowywać ćwiczenia za każdym razem w innym terenie.

Jedną z najważniejszych czynności autora /zespołu autorskiego/ jest opracowanie myśli przewodniej ćwiczenia.

Myśl przewodnią ćwiczenia przeustawia się w formie dokumentu zawierającego koncepcję taktyczno-operacyjną i metodyczną, dotyczącą idei realizacji celów szkoleniowych i sposobu przerobienia zagadnień szkoleniowych, jako podstawy do stworzenia skomplikowanych i pouczających sytuacji w warunkach zbliżonych do przyszłego pola walki.

Myśl przewodnią ćwiczenia opracowuje się w formie graficznej i uzupełnia częścią opisową. Graficzna część myśli przewodniej obejmuje:

- zamiar stron;
- decyzję stron;
- położenie wyjściowe stron;
- zarys dynamiki lub dynamikę walki /operacji/.

Wszystkie elementy graficznej części myśli przewodniej opracowuje się na mapach w skali zależnej od szcze-

bla ćwiczenia. Konieczność dostosowania map do szczebla ćwiczenia podyktowana jest zasadą, że im wyższy szczebel, tym mniejsza skala map. Ponieważ decyzję ćwiczącego szczebla wrysowuje się z dokładnością do dwóch szczebli w dół, w związku z tym skala map powinna być tak dobrana, aby wszystkie opracowane na niej szczegóły były wystarczająco widoczne, a ogólne tło nie zaciemniało wrysowanej sytuacji.

Z a m i a r s t r o n, jest to ogólna koncepcja działań wojsk własnych i przeciwnika w określonej sytuacji taktyczno-operacyjnej, na tle której umiejscawia się jednostkę ćwiczącą. Zamiar stron sporządza się przeważnie o jeden, a w niektórych wypadkach o dwa szczeble wyżej od szczebla rozgrywanego w ćwiczeniu. Na przykład w zamiarze stron do ćwiczenia szczebla pułkowego należy przedstawić zasadnicze elementy ugrupowania i koncepcję działania dywizji.

Ponadto, jeżeli ćwiczący oddział znajduje się na jednym ze skrzydeł dywizji, należy uwzględnić położenie i plan działania przynajmniej jednego pułku z sąsiedniej dywizji znajdującego się w bezpośredniej styczności. Zamiar strony przeciwnej opracowuje się tylko w zakresie niezbędnym dla danego rodzaju ćwiczenia.

Wszystkie zagadnienia związane z planowaniem działań przedstawia się graficznie zgodnie z ogólnie przyjętymi zasadami wrysowywania decyzji. Natomiast elementy ugrupowania bojowego /operacyjnego/ opracowuje się z dokładnością o dwa szczeble niżej.

Na mapie zamiaru stron umieszcza się zwykle legendę zawierającą dane, których nie można przedstawić graficznie. W legendzie można podać: skład stron, podział

sił i środków, warunki organizacji działań, nasycenie i sunek sił oraz inne niezbędne dane.

D e c y z j a s t r o n, jako element myśli przewodniej, przedstawia plan działania ćwiczących dowódców zgodnie z ich przypuszczalnymi decyzjami. Dokument ten opracowuje się głównie w ćwiczeniach grupowych i przede wszystkim w tych wypadkach, w których przewiduje się sporządzenie dla ćwiczących przykładowego rozwiązania w postaci mapy roboczej, mapy decyzji czy też planu operacji. W innych ćwiczeniach, a zwłaszcza w dowódczo-sztabowych, w których działania powinny przebiegać zgodnie z rozwiązaniami ćwiczących, decyzji stron w zasadzie nie opracowuje się.

Następnym elementem graficznym części myśli przewodniej jest **p o ł o ż e n i e w y j ś c i o w e s t r o n**, które obrazuje położenie wojsk w momencie rozpoczęcia ćwiczenia. Powinno być ono opracowane szczególnie wszechstronnie, gdyż od "scenariusza" położenia wyjściowego w dużej mierze zależy wartość poznawcza całości zajęć. Na mapę położenia wyjściowego wrysowuje się wszystkie elementy ugrupowania bojowego /operacyjnego/ ćwiczących jednostek z dokładnością o dwa szczeble w dół, oraz sąsiadów, rodzaj ich działań i ewentualne zadania, jakie uprzednio zostały im postawione, dążąc do pokazania możliwie pełnego obrazu pola walki /bitwy/ w postaci zniszczeń, stref skażonych, pożarów itp. Wszystkie pozostałe elementy sytuacji wyjściowej, których nie można wyrazić graficznie uwzględnia się w legendzie, podając najczęściej: dotychczasowe wzmocnienie, podział sił i środków, poniesione straty, stan zapasów oraz inne

dane niezbędne do oceny sił własnych i przeciwnika.

Z a r y s d y n a m i k i w a l k i /operacji/ przedstawia ogólną koncepcję rozegrania działań w toku całego ćwiczenia. Dokument ten opracowuje się na mapie w postaci kilku zasadniczych położzeń wojsk obu stron bez uwzględnienia wszystkich szczegółów ich ugrupowania. Kolejne położenia należy tak konstruować, aby umożliwiły przerobienie założonych zagadnień szkoleniowych. Przy każdym wrysowanym położeniu wypisuje się czas, cel i podstawową treść taktyczną. Dokument ten traktuje się jako ramowy /wstępny/ plan przeprowadzenia ćwiczenia.

Poszczególne elementy graficznej części myśli przewodniej opracowuje się na jednej mapie, chociaż niekiedy można wykonać je w postaci oddzielnych dokumentów.

O p i s o w a c z ę ś ć m y ś l i p r z e w o d n i e j jest to tekstowe uzupełnienie i wyjaśnienie fragmentów koncepcji ćwiczenia przedstawianych graficznie na mapach.

Zawiera ono najczęściej:

- temat /tematy/ ćwiczenia;
- cele szkoleniowe;
- rodzaj ćwiczeń;
- czas przeprowadzenia ćwiczeń;
- skład stron;
- warunki organizacji działań;
- ogólny zamiar i plan działania stron.

Opisowa część myśli przewodniej może obejmować i inne zagadnienia, na przykład podział ćwiczenia na etapy, jeżeli istnieje celowość ich wydzielenia, strukturę ćwiczeń grupowych itp.

Całość opracowanej myśli przewodniej podlega zatwierdzeniu przez przełożonego, stanowiąc podstawę do opracowania wszystkich powstałych dokumentów niezbędnych do przeprowadzenia ćwiczenia.

Po zatwierdzeniu myśli przewodniej ćwiczenia opracowuje się założenie taktyczne^{1/}. Dokument ten wykonuje się na podstawie myśli przewodniej ćwiczenia, zwłaszcza jednego z jej elementów - położenia wyjściowego stron. Przedstawia on sytuację ogólną /I rozdział/ i sytuację szczegółową położenia wyjściowego /II rozdział/ oraz dane uzupełniające i informacyjne /kolejne rozdziały/.

Rozdział I dotyczący sytuacji ogólnej zawiera: krótki opis dotychczasowego przebiegu działań wojsk własnych i nieprzyjaciela, aktualne położenie stron oraz charakter przewidywanych działań o jeden-dwa szczeble wyżej od szczebla ćwiczącego. Sytuacja ogólna powinna stanowić tło taktyczne /operacyjne/, na podstawie którego rozwiną się działania szczebla ćwiczącego.

W rozdziale II podaje się stosunkowo dokładne dane dotyczące wszystkich rodzajów wojsk i służb, a interesujące bezpośrednio dowódców ćwiczących szczebli. Najczęściej sytuacja szczegółowa jest ilustrowana szkicem lub mapą z nadrukiem sytuacji stanowiącym załącznik do założenia. W założeniu do ćwiczeń grupowych w rozdziale tym ujmuje się zadanie bojowe /operacyjne/ dla ćwiczących.

1/ W ćwiczeniu dwustronnym - oddzielne założenie dla każdej ze stron ćwiczących.

Rozdział dotyczący danych informacyjnych zawiera niezbędne wiadomości konkretyzujące warunki, w jakich będzie przebiegało wykonywanie zadania bojowego, dotyczące na przykład stanu zabezpieczenia materiałowo-technicznego, danych łączności itp.

W zakończeniu określa się zadania dla ćwiczących w zakresie przygotowania się do zajęć. Ponadto, do każdego założenia głównego dołączone są załączniki, między innymi takie, jak: skład ćwiczącego związku taktycznego lub operacyjnego; wyciąg z indentyfikatora; sytuacje poszczególnych rodzajów wojsk i służb /oddzielnie dla każdego/ i inne.

Kolejnym dokumentem opracowywanym przez autora /zespół/ jest plan przeprowadzenia ćwiczenia.

P l a n p r z e p r o w a d z e n i a ć w i c z e n i a jest dokumentem określającym sposób przeprowadzenia ćwiczenia. Opracowuje się go w zależności od rodzaju i szczebla ćwiczenia w formie graficznej lub opisowej. Przedstawia się w nim treść zagadnień szkoleniowych, sytuacje taktyczne /operacyjne/ oraz przewidywane czynności i przedsięwzięcia ćwiczących i aparatu kierowniczego, z uwzględnieniem czasu ich wykonania. Do planu przeprowadzenia ćwiczenia opracowuje się niezbędne załączniki uzupełniające.

Wszystkie wyżej wymienione dokumenty ćwiczenia powinny być opracowywane przez autora /zespół autorski/ niezależnie od liczby grup szkoleniowych biorących udział w danym ćwiczeniu. W wypadku przeprowadzenia ćwiczenia na kursie składającym się tylko z jednej grupy, główny autor jest zazwyczaj odpowiedzialny za przeprowadze-

nie ćwiczenia. Jeśli natomiast określony kurs składa się z kilku /lub nawet kilkunastu grup szkoleniowych/ o identycznym programie, to opracowane ćwiczenie wykorzystywane jest przez wszystkich wykładowców /kierowników grup/ prowadzących zajęcia w różnych grupach. Ten drugi wariant jest niewątpliwie znacznie wydajniejszy, wymaga jednak przeprowadzenia przez kierownika taktycznego danego kursu /lub głównego autora/ szczegółowych instruktaży z wykładowcami.

Po opracowaniu materiałów ćwiczebnych, szef katedry /kierownik zespołu/ przeprowadza ich omówienie, zwracając szczególną uwagę na jakość przygotowanych dokumentów oraz prawidłowość proponowanych przez autora rozwiązań. Po ewentualnym wniesieniu niezbędnych poprawek przez autora ćwiczenia, szef katedry /kierownik zespołu/ zatwierdza całość opracowanej dokumentacji.

3. WŁAŚCIWOŚCI OPRACOWANIA, ORGANIZACJI I PROWADZENIA ĆWICZEŃ

a) Ćwiczenie grupowe

Cechą charakterystyczną opracowania myśli przewodniej w ćwiczeniu grupowym jest to, że nie dzieli się całości ćwiczenia na etapy, lecz na poszczególne zajęcia zgodnie z opracowanym uprzednio planem tematycznym. W podziale tym ujmuje się tematykę poszczególnych zajęć, zagadnienia szkoleniowe oraz czas na ich przeprowadzenie.

Szczególne znaczenie w ćwiczeniu grupowym ma z reguły pierwsze zajęcie, którego treścią jest zazwyczaj analiza zadania i ocena położenia. Wynika więc

z tego, że założenie powinno zawierać zadanie dla ćwiczącego oddziału /związku/. Zadanie to formułuje się jako rozkaz bojowy /lub odpowiedni wyciąg/, który przedstawia się w II rozdziale po podaniu sytuacji ogólnej i szczegółowej.

Ponadto, oprócz założenia głównego opracowuje się w ćwiczeniu grupowym założenia dodatkowe, które służą do przekazywania słuchaczom danych dodatkowych umożliwiających im przygotowanie się do kolejnych zajęć.

Specyficznym dokumentem opracowywanym w ćwiczeniu grupowym jest opracowanie metodyczne. Przeznaczone jest ono wyłącznie dla wykładowców, gdyż służy im w przygotowaniu się do przeprowadzenia poszczególnych zajęć. Opracowanie metodyczne zawiera podział ćwiczenia na zajęcia oraz opis przebiegu poszczególnych zajęć z podaniem odpowiednich wskazówek organizacyjno-metodycznych, w których autor podaje sposób przerobienia każdego zagadnienia szkoleniowego oraz przewidywane rozwiązania i oczekiwane decyzje. Proponowane rozwiązania traktuje się jako jeden z możliwych do przyjęcia wariantów.

Do opracowania metodycznego sporządza się również mapę dynamiki walki /operacji/. Jest to dokument, w którym przedstawia się graficznie wszystkie kolejne sytuacje taktyczne, charakteryzujące działania wojsk własnych i nieprzyjaciela w czasie i przestrzeni z dokładnością o dwa szczeble w dół od szczebla ćwiczącego. Mapa dynamiki walki stanowi podstawę do sporządzenia założeń i szkiców do poszczególnych zajęć z dynamiki.

Ponadto do opracowania metodycznego zazwyczaj dołącza się wszystkie pozostałe dokumenty opracowane dla potrzeb ćwiczenia, a więc myśl przewodnią ćwiczenia oraz wszystkie /lub zasadnicze/ założenia wraz z załącznikami.

Przygotowanie się wykładowcy i słuchaczy do zajęć grupowych

Wartość ćwiczenia grupowego i stopień osiągnięcia założonych celów szkoleniowych uzależnione są przede wszystkim od wykładowcy, jego umiejętności metodycznych oraz kwalifikacji fachowych, zwłaszcza z zakresu przerabianej problematyki. Dlatego też wykładowca w trakcie przygotowywania się do ćwiczenia powinien przeanalizować wszelkie możliwe warianty decyzji oraz ustalić sposoby elastycznego prowadzenia zajęć bez kurczowego trzymania się rozwiązań przyjętych w opracowaniu metodycznym.

Wszelkie przemyślenia i wnioski, dotyczące prowadzenia zajęć, wykładowca ujmuje w planie - konspekcie opracowywanym w czasie przygotowywania się. Jest to dokument roboczy posiadający dowolną formę, w którym wykładowca odnotowuje własne uwagi dotyczące sposobu prowadzenia ćwiczenia, kolejności przerabiania poszczególnych zagadnień szkoleniowych oraz metodyczne zalecenia. Do konspektu wpisuje się również wszelkie zmiany i poprawki, które z jakichkolwiek przyczyn należałoby wprowadzić do opracowania metodycznego lub innych dokumentów ćwiczebnych. Stopień detalizacji planu - konspektu uzależniony jest przede wszystkim od doświadcze-

nia wykładowcy oraz stopnia szczegółowości materiałów metodycznych.

Niemniejsze znaczenie dla sprawnego przeprowadzenia ćwiczenia grupowego ma poziom przygotowania się słuchaczy do poszczególnych zajęć. Po otrzymaniu założenia pobierają oni odpowiednie mapy oraz przygotowują niezbędne przyrządy kreślarskie. Następnie słuchacze powinni przestudiować założenie i wskazaną literaturę fachową, wrysować sytuację na mapę oraz wykonać wszelkie inne czynności nakazane w założeniu.

Prowadzenie ćwiczenia grupowego

W czasie prowadzenia ćwiczenia grupowego /zajęcia/ poszczególne zagadnienia szkoleniowe przerabiane są kolejno przy zachowaniu ciągłości tematycznej określonej sytuacji taktycznej /taktyczno-operacyjnej/. Wykładowca w trakcie zajęć poleca słuchaczom referowanie wypracowanych przez nich rozwiązań i ustaleń, a następnie inicjuje krótką wymianę poglądów. W wypadku podejmowania przez nich błędnych decyzji, wykładowca - występując w odpowiedniej roli - powinien naprowadzić ich na właściwy tok rozumowania, żądając uzasadnienia podanych przez nich decyzji i sformułowań. Niedopuszczalne jest mechaniczne narzucanie ćwiczącym rozwiązań przewidzianych w opracowaniu metodycznym.

W ramach poszczególnych zajęć nie wyklucza się możliwości wprowadzenia w pewnych wypadkach odchyleń od przedstawionej zasadniczej metody prowadzenia ćwiczenia grupowego. I tak np. określone fragmenty ćwiczenia mogą być rozwiązywane w sposób zespołowy,

przez utworzenie ze słuchaczy odpowiednich organów dowodzenia lub ich poszczególnych części składowych, to znaczy wprowadzenie do ćwiczenia grupowego elementów ćwiczenia dowódczo-sztabowego. Taka metoda, stosowana przede wszystkim w czasie zajęć z dynamiki walki, ma na celu wprawianie słuchaczy do zespołowego działania i przygotowania ich w pewnym stopniu do ćwiczeń dowódczo-sztabowych.

Ponadto w określonych warunkach dobre efekty daje prowadzenie poszczególnych zajęć ćwiczenia grupowego jednocześnie przez kilku wykładowców różnych specjalności. Taki sposób prowadzenia zajęć jest szczególnie pouczający przy przerabianiu zagadnień współdziałania oraz dynamiki walki.

Przedstawione wyżej trzy przykłady nie wyczerpują oczywiście wszystkich możliwych sposobów /metod/ prowadzenia ćwiczenia grupowego. Należy jednak zawsze pamiętać o przeznaczeniu ćwiczenia grupowego i nie dopuszczać do przerodzenia się tego typu ćwiczenia w inną formę szkolenia.

Po przerobieniu wszystkich wytypowanych zagadnień wykładowca kończy ćwiczenie omówieniem jego przebiegu. Treść i zakres omówienia uzależnione są od konkretnej pracy ćwiczących, stopnia osiągnięcia celów szkoleniowych, poziomu słuchaczy oraz metody prowadzenia zajęć przez wykładowcę. Omówienie ćwiczenia grupowego powinno umożliwić ćwiczącym zrozumienie podstawowych błędów i niedociągnięć i wyciągnięcie określonych wniosków szkoleniowych.

b) Ćwiczenie dowódczo-sztabowe /na mapach i szkieletowe/

Opracowanie ćwiczenia

Treść oraz metoda pracy zespołu autorskiego w przygotowaniu ćwiczeń dowódczo-sztabowych są zgodne z ogólnymi zasadami obowiązującymi przy opracowywaniu ćwiczeń taktycznych. Znacznemu natomiast rozszerzeniu ulega zakres przedsięwzięć organizacyjnych, zwłaszcza w ćwiczeniach szkieletowych.

Główny autor /zespół autorski/ po przeanalizowaniu tematu ćwiczenia, sprecyzowaniu celów i zagadnień szkoleniowych oraz ustaleniu sił i środków, którymi się dysponuje w ćwiczeniu, opracowuje schemat organizacyjny ćwiczenia, to jest określa skład ćwiczących stron, strukturę aparatu kierowniczo-rozjemczego i skład grup podgrywających.

Kolejną czynnością autora opracowującego ćwiczenie jest właściwy wybór terenu planowanych działań. Rejon terenu ćwiczeń na mapach wybiera się zazwyczaj poza granicami Polski, najczęściej na kierunku nadmorskim północno-zachodniego TDW, natomiast rejon terenu ćwiczeń szkieletowych wybiera się tylko na obszarze Polski.

Po wykonaniu powyższych czynności, a często i w ich toku, główny autor /zespół autorski/ opracowuje myśl przewodnią ćwiczenia, której treść należy wszechstronnie przedyskutować w odpowiednich zespołach poszczególnych katedr.

Pożądaną jest również, aby zespół opracowujący

ćwiczenie szkieletowe - po wyborze rejonu ćwiczeń na podstawie mapy i wstępnym opracowaniu myśli przewodniej - mógł przeprowadzić rekonesans tego terenu.

W toku opracowywania poszczególnych części myśli przewodniej zwraca się szczególną uwagę na takie ustalenie koncepcji ćwiczenia, aby ćwiczące zespoły znalazły się w trudnej i skomplikowanej sytuacji taktyczno-operacyjnej, wymagającej dużej inwencji twórczej i wysiłku w podejmowaniu decyzji i kierowaniu wojskami. Decyzji stron w zasadzie nie opracowuje się, ponieważ ćwiczenia dowódczo-sztabowe prowadzi się według decyzji ćwiczących dowódców.

Po zatwierdzeniu myśli przewodniej opracowuje się założenie główne i uzupełniające /w ćwiczeniu dwustronnym - dla obu stron/ oraz plan przeprowadzenia ćwiczenia, który między innymi reguluje tok i treść pracy aparatu kierowniczo-rozjemczego.

W założeniu głównym ujmuje się podstawowe informacje, które są niezbędne dla wszystkich uczestników i zespołów ćwiczących. Natomiast założenia uzupełniające obejmują tylko dane szczegółowe, dotyczące określonych problemów ćwiczebnych. Opracowuje się je tylko dla tych słuchaczy lub zespołów ćwiczących, którzy ze względu na pełnione funkcje w ćwiczeniu powinni dane informacje otrzymać w pierwszej kolejności. W ten sposób opracowane założenia zmuszają ćwiczących do organizacji obiegu informacji i ich wymiany.

Plan przeprowadzenia ćwiczenia opracowuje się według ogólnych zasad. Forma graficzna planu jest wygodniejsza na szczeblach taktycznych. Na szczeblu armii

praktyczniejsze wydaje się opracowanie planu przeprowadzenia ćwiczenia w formie pisemnej. Ze względu na to, że ćwiczenie dowódczo-sztabowe prowadzi się według decyzji ćwiczących, plan jego przeprowadzenia może być tylko ramowy, a w czasie ćwiczenia musi być systematycznie uzupełniany i aktualizowany, w ramach jednak uzasadnionych ustaleń koncepcyjnych i czasowych.

W ćwiczeniu szkieletowym, przed ostatecznym sprecyzowaniem planu jego przeprowadzenia, dokonuje się w czasie rekonesansu wyboru rejonów stanowisk dowodzenia, punktów obserwacyjnych oraz dróg przemarszu ćwiczących sztabów.

Do planu przeprowadzenia ćwiczenia mogą być dołączone załączniki w postaci dyrektyw, rozkazów, zarządzeń lub dodatkowych danych uzupełniających, a także plan podawania wiadomości. Załączniki te oprócz ostatniego przeznaczonego dla rozjemców wręcza się ćwiczącym z chwilą rozpoczęcia lub w trakcie ćwiczenia.

Po opracowaniu podstawowych dokumentów należy przystąpić do przygotowania strony organizacyjnej ćwiczenia. Do zasadniczych przedsięwzięć organizacyjnych można zaliczyć:

- organizację i przygotowanie aparatu kierowniczo-rozjemczego;
- ustalenie obsady personalnej ćwiczących dowództw i sztabów;
- ustalenie organizacji i techniki pracy grup podgrywających;
- opracowanie rozkazu organizacyjnego;
- przyjęcie środków technicznych i organizację stanowisk dowodzenia.

Organizacja oraz podstawowe zadania aparatu kierowniczo-rozjemczego

Struktura organizacyjna aparatu kierowniczo-rozjemczego jest uzależniona od tematu i rozmachu ćwiczenia, celów i zagadnień szkoleniowych, stopnia przygotowania uczestników ćwiczenia oraz możliwości zapewnienia kierownictwu ćwiczenia odpowiednich środków łączności.

Od aparatu kierowniczo-rozjemczego wymaga się dużych umiejętności operacyjno-taktycznych i giętkości w prowadzeniu ćwiczenia. Powinien on w szczególności zapewnić:

- sprawny obieg informacji w ogniwach:
kierownictwo - rozjemcy - ćwiczący;
- ciągłe prowadzenie ćwiczenia, wyrażające się w systematycznym napływie informacji do ćwiczących, co zmusza ich do stałej oraz aktywnej dowódczej i sztabowej działalności;
- maksymalne wyeliminowanie subiektywności w ocenianiu działalności ćwiczących.

Szczególnie skomplikowane zadania spełnia aparat kierowniczo-rozjemczy w międzykursowych lub ogólnoakademickich ćwiczeniach szkieletowych. W tym wypadku aparat ten może być zorganizowany według dwóch różnych wariantów^{1/}.

Struktura organizacyjna według wariantu "A" /schemat 6/

- w warunkach, w których techniczne środki łączności kierownictwa nie są w stanie zapewnić bezpośrednich połączeń ze wszystkimi ćwiczącymi sztabami:

1/ Schematy nr 6 i 7 - przedstawiają strukturę organizacji aparatu kierowniczo-rozjemczego w wariantach "A" i "B".

- a/ kierownictwo z grupą operacyjną składającą się z wy-
kładowców ogólnowojskowych i rodzajów wojsk;
- b/ aparat rozjemczy:
  - rozjemcy^{1/} przy dowódcach i sztabach armii oraz ich
grupy operacyjne o składzie podobnym do składu
grupy operacyjnej kierownictwa;
- c/ zespoły podgrywające podległe bezpośrednio rozjemcom
przy dowódcach dywizji /pułków/;
- d/ grupa omówienia.

Przy powyższej strukturze aparatu kierowniczo-roz-
jemczego kierownik ćwiczenia i jego zastępcy /pomocnicy/
nadają kierunek całemu ćwiczeniu, wysłuchują decyzji cwi-
czących dowódców i ich sztabów, oraz rozstrzygają głów-
ne zagadnienia związane z ćwiczeniem. Na kierownika
ćwiczenia szkieletowego międzykursowego wyznacza się
z reguły szefa Katedry Taktyki Ogólnej i Sztuki Opera-
cyjnej, na zastępców /pomocników/ - szefów pozostałych
katedr lub ich zastępców. Kierownikowi ćwiczenia podlega
szef sztabu /kierownik grupy operacyjnej kierownictwa/
wraz z pozostałym aparatem kierownictwa ćwiczenia.

Szef sztabu kierownictwa jest odpowiedzialny za ca-
łość organizacji i przebiegu ćwiczenia, natomiast główni
rozjemcy - za całość pracy podległych im grup operacyj-
nych, rozjemców przy sztabie i rodzajach wojsk oraz ze-
społów ćwiczących.

Grupa operacyjna kierownictwa przy współudziale
rozjemców i ich grup operacyjnych analizuje decyzje cwi-
czących dowódców i sztabów rodzajów wojsk, a następ-
1/ Rozjemcy przy dowódcach najwyższego szczebla cwi-
czącego są rozjemcami głównymi.

nie w myśl decyzji kierownika ćwiczenia ustala zasadnicze położenia, oraz reguluje przebieg całego ćwiczenia i tok pracy rozjemców. Ponadto, grupa operacyjna kierownictwa spełnia w stosunku do ćwiczących rolę sztabu nadrzędnego.

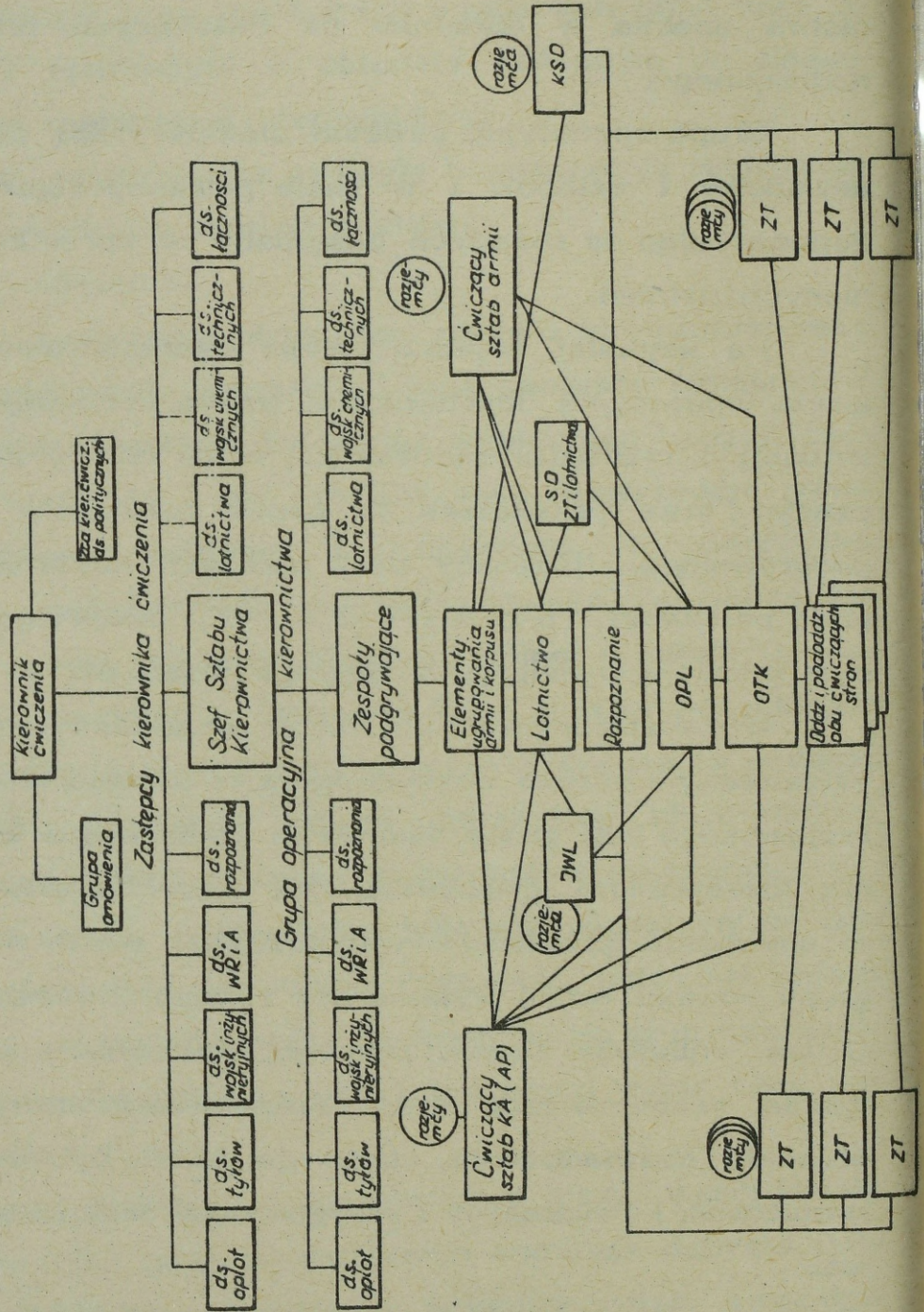
Grupa operacyjna powinna śledzić pracę ćwiczących dowódców i sztabów i w razie potrzeby ingerować, nie dopuszczając do rażących odstępstw od uprzednio uzgodnionych ustaleń.

Po szybkiej, a jednocześnie wszechstronnej ocenie, grupa operacyjna kierownictwa ustala koncepcję kolejnej sytuacji i charakter wiadomości, które należy podać ćwiczącym, oraz przekazuje je przez rozjemców i zespoły podgrywające. Rozjemcy przy niższych szczeblach określają położenia "p o ś r e d n i e", stwarzając ćwiczącym sytuacje wymagające ciągłego działania.

W dwustronnym dwu i więcej szczeblowym ćwiczeniu szkieletowym bardzo ważnym ogniwem aparatu kierowniczo-rozjemczego jest grupa omówienia podlegająca bezpośrednio kierownikowi ćwiczenia. Dla wszechstronnego ujęcia w omówieniu problemów współczesnej walki w skład tej grupy powinni wejść wykładowcy różnych rodzajów wojsk. Grupa wnikliwie ocenia przebieg ćwiczenia z punktu widzenia szkoleniowego oraz naukowo-badawczego, zbiera wnioski i doświadczenia, utrzymuje ścisłą łączność z kierownictwem i ćwiczącymi i przygotowuje omówienie ćwiczenia.

Struktura organizacyjna aparatu kierowniczo-rozjemczego według wariantu "B" /schemat 7/ - w warunkach, w których techniczne środki łączności kierownictwa zapewnia-

STRUKTURA ORGANIZACYJNA APARATU KIEROWNICZO - ROZJEMCZEGO (wariant "B")

ją możliwość bezpośrednich połączeń ze wszystkimi ćwiczącymi sztabami:

a/ kierownictwo ćwiczenia:

- kierownik ćwiczenia oraz jego pomocnicy ds. rodzajów wojsk;
- szef sztabu kierownictwa z grupą operacyjną, w której skład wchodzi oficerowie zespołu autorskiego ćwiczenia, będący jednocześnie kierownikami poszczególnych zespołów podgrywających; grupa operacyjna stanowi organ nadrzędny w stosunku do zespołów ćwiczących;

b/ zespoły /dla obu ćwiczących stron na danym kierunku/ podgrywające:

- wszystkie rodzaje rozpoznania;
- lotnictwo;
- siły i środki obrony przeciwlotniczej;
- oddziały i pododdziały /związków taktycznych/;
- elementy ugrupowania wyższego szczebla oraz elementy ugrupowania wojsk obrony terytorium kraju;

c/ aparat rozjemczy:

- główni rozjemcy;
- rozjemcy przy sztabach i rodzajach wojsk;

d/ grupa omówienia.

Kierownictwo ćwiczenia i zespoły podgrywające rozmieszcza się w jednym rejonie usytuowanym centralnie w stosunku do ćwiczących sztabów.

Przy powyższej organizacji aparatu kierowniczorozjemczego główne jego ogniwo stanowią: grupa operacyjna i zespoły podgrywające. Grupa operacyjna, mając decyzje ćwiczących stron oraz zadanie, jakie otrzymały

zespoły podgrywające, ustala w ciągu doby jedną lub dwie, a jeżeli potrzeba - nawet i więcej rubieży zasadniczych, na które grupy podgrywające w ciągu określonego czasu wyprowadzają wojska obu stron.

Rozjemcy kontrolują pracę dowódców oraz sztabów i wywierają tylko pośredni wpływ na przebieg działań, przekazując własne propozycje i postulaty do grupy operacyjnej.

Kierownik ćwiczenia, tak jak w poprzednim wariantcie, nadaje kierunek całemu ćwiczeniu, wysłuchując decyzji i zatwierdzając plany działań ćwiczących sztabów oraz grupy operacyjnej.

Powyższy wariant struktury organizacyjnej aparatu kierowniczo-rozjemczego znajduje zastosowanie również w przeprowadzeniu ćwiczeń na mapach.

Przygotowanie aparatu kierowniczo-rozjemczego

Właściwości ćwiczeń dowódczo-sztabowych, a zwłaszcza prowadzenie ich według decyzji ćwiczących zespołów, wymagają bardzo sprawnego i dokładnego oceniania decyzji dowódców, pracy sztabów i osób funkcyjnych oraz szybkiego ustalania toku dalszego prowadzenia ćwiczenia. Oceny i wnioski kierownictwa oraz rozjemców muszą być precyzowane w wyjątkowo krótkim czasie. Dlatego też istnieje konieczność teoretycznego i praktycznego przygotowania całości aparatu kierowniczo-rozjemczego.

Szkolenie aparatu kierowniczo-rozjemczego składa się zwykle z dwóch okresów. W pierwszym okresie każdy oficer powinien samodzielnie i dokładnie zapoznać się z treścią rozkazu organizacyjnego oraz dokumentami cwi-

czenia opracowanymi przez zespół autorski, zwłaszcza z myślą przewodnią, założeniami dla obu stron, strukturą organizacyjną ćwiczenia, dokumentami tajnego dowodzenia oraz systemem łączności kierownictwa i rozjemców. Drugi okres obejmuje instruktaże, których celem jest ugruntowanie wiadomości opanowanych przez poszczególnych oficerów w toku samodzielnego studiowania materiałów ćwiczenia, wyjaśnienie szeregu zagadnień dotyczących myśli przewodniej, struktury organizacyjnej oraz zasad pracy i współpracy aparatu kierowniczo-rozjemczego.

Pierwszy instruktaż o charakterze ogólnym przeprowadza kierownik ćwiczenia. Jego treścią jest zapoznanie członków aparatu kierowniczo-rozjemczego i zabezpieczającego z:

- rozkazem organizacyjnym;
- strukturą organizacyjną ćwiczenia;
- obsadą osobową;
- celami i problematyką szkoleniową ćwiczenia;
- położeniem wyjściowym oraz zamiarem stron;
- planem przeprowadzenia ćwiczenia;
- podstawowymi zadaniami i metodami pracy poszczególnych zespołów aparatu kierowniczo-rozjemczego;
- systemem łączności;
- zabezpieczeniem materiałowo-technicznym.

W razie potrzeby organizuje się również instruktaże szczegółowe, na których główni rozjemcy i kierownicy zespołów podgrywających wydają podległym sobie oficerom uzupełniające wytyczne.

Ponadto, w ćwiczeniach szkieletowych na 2-3 dni przed ich rozpoczęciem przeprowadza się /jeżeli jest to

możliwe/ instruktaż z częścią aparatu kierowniczego, w celu zapoznania się z konkretnymi właściwościami terenowymi, warunkami rozmieszczenia SD oraz stanem istniejącej sieci dróg.

Prowadzenie ćwiczenia

Z punktu widzenia organizacyjnego można wyodrębnić dwa okresy prowadzenia ćwiczenia:

- pierwszy okres - przygotowawczy, w którym obie strony wypracowują zazwyczaj decyzję i planują przyszłe działania;
- drugi okres - prowadzenia walki - bitwy /dynamika/, w którym obie strony dążą do zrealizowania nakreślonych w okresie przygotowawczym zamiarów.

W pierwszym okresie ćwiczący jednocześnie z wypracowaniem decyzji będą usiłovali zdobyć potrzebne im dane o przeciwniku oraz poprawić położenie własnych wojsk. Bezpośrednio na "froncie" strony będą więc prowadziły działania o charakterze lokalnym /przesunięcia wojsk, wzajemne zwalczanie się ogniem artylerii i działaniami lotnictwa, prowadzenie lokalnych walk, maskowanie rzeczywistych przedsięwzięć itp./ oraz bardzo intensywne działanie różnego rodzaju organów rozpoznania. Odnośne decyzje stron powinny być oceniane przez grupy operacyjne, a wyniki wykonania tych decyzji przekazywane zespołom ćwiczącym w postaci dodatkowych danych.

Bezpośredni wpływ na realizację decyzji ćwiczących dowódców będą miały decyzje dowódców podległych i dowódców rodzajów wojsk oraz służb. Dlatego też przy organizacji aparatu kierowniczo-rozjemczego zgodnie z

wariantem "A", grupa operacyjna kierownictwa jest zobowiązana zabrać wnioski od rozjemców dotyczące warunków realizacji myśli przewodniej dowódcy najwyższego szczebla ćwiczącego przez szczeble niższe oraz od poszczególnych rodzajów wojsk i służb biorących udział w ćwiczeniu.

Następną czynnością jest obiektywne porównanie decyzji obu stron, zazwyczaj w grupie operacyjnej kierownictwa. Na tej podstawie odbywa się ustalenie koncepcji przeprowadzenia określonej części ćwiczenia.

Ponadto, w sztabie kierownictwa w obecności głównych rozjemców następuje uzgodnienie pewnych szczegółów dotyczących realizacji koncepcji przyszłej rozgrywki. W razie potrzeby organizuje się odprawy z rozjemcami niższych szczebli, którym daje się wytyczne do opracowania ogólnej koncepcji ustalonego fragmentu ćwiczenia.

Szczegółowe opracowanie koncepcji dynamiki walki odbywa się na wszystkich szczeblach. Czynność tę wykonują grupy podgrywające obu ćwiczących stron, stąd też odnośni rozjemcy powinni utrzymywać ze sobą stały kontakt osobisty lub za pomocą technicznych środków łączności.

W ćwiczeniach dowódczo-sztabowych stosuje się niekiedy przeskoki w czasie operacyjnym, co umożliwia kierownictwu stworzenie dla ćwiczących nowych szczególnie pouczających sytuacji. Przeskoki w czasie operacyjnym stosuje się również w wypadku podjęcia przez ćwiczących decyzji niezgodnych z koncepcją prowadzenia ćwiczenia.

Okres prowadzenia walki /bitwy/ odznacza się dużym napięciem pracy aparatu kierowniczo-rozjemczego. Zasady pracy poszczególnych ogniw tego aparatu w okresie dynamiki pozostają w zasadzie takie same, jak w okresie przygotowawczym, z tym, że przebieg "linii frontu" i charakter pola walki określają rozjemcy, grupy operacyjne i zespoły podgrywające przy dowódcach i sztabach dywizji /pułków/.

W czasie dynamiki należy dbać o to, aby rozwój działań przebiegał zgodnie z decyzjami ćwiczących, a poszczególne sytuacje zawsze stanowiły wypadkową decyzji poszczególnych dowództw /szefów/ rodzajów wojsk i służb. Jest to możliwe tylko przy utrzymaniu stałej łączności pomiędzy rozjemcami jednej i drugiej strony a grupą operacyjną kierownictwa.

W warunkach, w których aparat kierowniczo-rozjemczy został zorganizowany według wariantu "B" wpływ rozjemców na przebieg działań bojowych jest stosunkowo nie-duży. Również mniej istotne znaczenie mają decyzje ćwiczących stron, ponieważ całość dynamiki walki /operacji/ opiera się na zadaniach, jakie otrzymują od dowódców najniższych szczebli ćwiczących poszczególni wykonawcy czyli zespoły podgrywające.

W ćwiczeniu na mapach grupę operacyjną rozmieszcza się w jednej sali, a zespoły podgrywające w 3-4 salach grupowych położonych obok siebie.

Każdy zespół podgrywający po otrzymaniu od obu ćwiczących stron danych o decyzjach odnośnych dowódców nanosi je na jedną mapę i opracowuje kolejne położenie "pośrednie", a następnie w odpowiednich odstępach

czasu informuje ćwiczących dowódców i sztaby o realizacji nakazanych zadań. Ćwiczącym podaje się możliwie wszechstronny obraz pola walki, melduje się o położeniu wojsk, trudnościach przy wykonaniu zadania, uderzeniach przeciwnika, poniesionych "stratach" itp. Przy ustaleniu położenia "pośrednich" zespoły podgrywające uwzględniają również ogólną koncepcję przeprowadzenia ćwiczenia zawartą w myśli przewodniej, położeniach "zasadniczych" opracowywanych przez grupę operacyjną oraz w doraźnych wytycznych kierownika lub szefa sztabu kierownictwa ćwiczenia.

Położenia "zasadnicze" opracowuje szef sztabu kierownictwa wspólnie z kierownikami zespołów podgrywających, którzy wchodzi organizacyjnie w skład grupy operacyjnej i uprzednio byli współautorami ćwiczenia. Szef sztabu kierownictwa - na podstawie znajomości decyzji dowódców najwyższych szczebli ćwiczących oraz uzyskanych informacji o aktualnej działalności wojsk - ustala ogólną koncepcję dalszego rozwoju walki /bitwy/. Podstawową treść tej koncepcji melduje kierownikowi ćwiczenia. Poza tym, jeżeli zachodzi potrzeba, szef sztabu kierownictwa konkretyzuje niektóre fragmenty działań z poszczególnymi zespołami podgrywającymi.

Omówienie ćwiczenia

Omówienie jest jednym z ważniejszych przedsięwzięć każdego ćwiczenia, a w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych ma ono szczególne znaczenie, gdyż ćwiczący rozmieszczeni są na oddzielnych SD często odległych od siebie, na skutek czego jego przebieg znają tylko frag-

mentarycznie. Nie mają też możliwości śledzenia pracy, innych komórek sztabowych poza najbliższym otoczeniem i często nie rozumieją, jakie czynniki spowodowały taki, a nie inny rozwój walki /operacji/. Dlatego też w toku omówienia należy zapoznać słuchaczy z całokształtem przebiegu ćwiczenia, jak również naświetlić dodatnie i ujemne strony ich pracy.

Omówienie składa się zwykle z dwóch części. W pierwszej części - ogólnej - przedstawia się:

- strukturę i stronę organizacyjną ćwiczenia;
- zamiar stron, treść kolejnych decyzji i przebieg działań;
- dodatnie i ujemne strony poszczególnych decyzji dowódców;
- ocenę pracy sztabów oraz działań poszczególnych rodzajów wojsk i służb;
- stopień osiągnięcia celów ćwiczenia.

Omówienie ilustruje się mapami zamiaru i decyzji dowódców obu stron, oraz odpowiednimi schematami: natężenia uderzeń jądrowych, napromieniowania terenu, poniesionych strat, stosunku sił, osiągniętego tempa działań, czasu pracy sztabów itp.

W części drugiej omówienia - w oddzielnych zespołach - główni rozjemcy omawiają szczegółowo pracę każdego ze słuchaczy.

Ponadto, kierownik ćwiczenia może przeprowadzić oddzielne omówienie z aparatem kierowniczo-rozjemczym w celu sprecyzowania wniosków metodycznych i merytorycznych, mogących wywrzeć wpływ na usprawnienie organizacji następnego ćwiczenia. Omówienie to prowadzi się

zwykle metodą dyskusyjną.

c) Ćwiczenie metodyczne

Właściwości ćwiczenia metodycznego polegają na tym, że jego zasadniczą treścią są zagadnienia metodyki, czyli technika przygotowania i przeprowadzenia wszelkiego rodzaju ćwiczeń taktycznych. Strona taktyczna ćwiczenia jest niemniej ważna, ale w tym wypadku stanowi ona tło dla plastycznego przedstawienia problematyki metodycznej.

Dlatego też przy opracowaniu ćwiczeń metodycznych zwraca się szczególną uwagę na stworzenie dla słuchaczy szczególnie pouczających sytuacji metodycznych, zaś wszystkie sporządzane do ćwiczenia dokumenty /myśl przewodnia ćwiczenia, plan przeprowadzenia wraz z załącznikami, założenia/ przygotowuje się jako przykładowe wzory. Opracowanie materiałów szkoleniowych do ćwiczenia metodycznego wymaga więc od autora szczególnej troski. Chodzi o to, aby dokumenty, przeznaczone do wydania słuchaczom, były wzorowo wykonane zarówno pod względem merytorycznym, a więc zgodnie z obowiązującymi zasadami taktyki oraz metodyki, jak i graficznym, z zachowaniem poprawności języka oraz wysokiego poziomu kultury sztabowej.

Główną metodą nauczania stosowaną na zajęciach grupowych z metodyki szkolenia taktycznego są działania praktyczne. Dąży się bowiem do tego, aby słuchacze, niezależnie od przygotowanych wzorowych dokumentów, samodzielnie opracowali przynajmniej główne części ćwiczenia. Dlatego też stosunkowo wcześnie otrzymują oni założenia do ćwiczenia metodycznego, w którym wyznacza

się im rolę autora ćwiczenia lub dowódcy odpowiedzialnego za organizację ćwiczenia, oraz określa się zadania do wykonania. Do zajęć słuchacze przygotowują niektóre fragmenty poszczególnych dokumentów ćwiczebnych, w czasie zajęć referują własne propozycje, a następnie w obecności wykładowcy opracowują dalszą część danych dokumentów.

Po zakończeniu pierwszego etapu pracy w czasie zajęcia na określony temat, np. opracowanie zamiaru stron, wykładowca ustosunkowuje się do przedstawionych przez słuchaczy propozycji, oraz wydaje powielone przykładowe rozwiązanie. Zazwyczaj wydaje się słuchaczom więcej dokumentów, niż wynikałoby to z tematyki zajęć ćwiczenia metodycznego. Np. tematem jednego z zajęć jest opracowanie planu przeprowadzenia ćwiczenia. Ponieważ czas nie pozwala na opracowanie w ciągu jednego zajęcia całego dokumentu, słuchaczom wydaje się bez względu na zaawansowanie ich pracy - pod koniec zajęcia - cały plan wraz z najważniejszymi załącznikami /plan działania pozoracji pola walki, plan łączności itd./.

Wydane w czasie zajęć dokumenty ćwiczebne stanowią przykładowe wzory określonej dokumentacji. Są one pomocne słuchaczom przy opracowywaniu prac indywidualnych na 1 i 2 roku studiów oraz prac dyplomowych.

Zajęcia w terenie dotyczące organizacji ćwiczenia, na przykład na temat przygotowania aparatu kierowniczorozjemczego, odbywają się na ogólnych zasadach, z tym, że słuchacze występują tu w roli kierownika ćwiczenia. W razie potrzeby do zajęć wprowadza się elementy ćwiczenia dowódczo-sztabowego, tworząc ze słuchaczy ze-

spół oficerów sztabu przeprowadzający Instruktaż lub rekonesans terenu.

Ostatnie zajęcie z metodyki szkolenia taktycznego z reguły wykorzystuje się do omówienia całości ćwiczenia metodycznego. Wykładowca ocenia pracę poszczególnych słuchaczy, oraz uogólnia uzyskane doświadczenie, formułując podstawowe zasady i reguły postępowania obowiązujące w metodyce opracowywania, organizacji i prowadzenia ćwiczeń taktycznych.

d) Właściwości ćwiczeń na kierunku studiów wojsk OPK

Po cyklu ćwiczeń grupowych i na mapach, przeprowadzanych z zakresu taktyki poszczególnych rodzajów wojsk OPK, przeprowadza się ze słuchaczami kursów OPK cykl ćwiczeń wspólnych /kompleksowych/. Na cykl ten składają się różne rodzaje ćwiczeń. Jako pierwsze, organizuje się ćwiczenie grupowe przeprowadzane jednocześnie dla trzech rodzajów wojsk /plm OPK, brt OPK, par OPK/ działających w jednym rejonie i dowodzone z jednego połączanego stanowiska dowodzenia /PSD/. Ćwiczenie to, prowadzone jest na wspólnym tle taktyczno-operacyjnym.

Po przeprowadzeniu powyższego ćwiczenia grupowego, organizuje się i przeprowadza dowódczo-sztabowe ćwiczenie na mapach. Ćwiczenie to przeprowadza się z wykorzystaniem ćwiczebnego SD w ASG, a jego głównym celem jest doskonalenie słuchaczy w dowodzeniu /kierowaniu działaniami bojowymi/ następującymi oddziałami: plm OPK, par OPK i brt. Chodzi tu głównie o umożliwienie słuchaczom opanowania praktycznych umiejętności dowo-

dzenia działaniami bojowymi z jednego połączanego stanowiska dowodzenia /PSD/.

W celu utrwalenia nabytych umiejętności praktycznych w dowodzeniu na zakończenie tego typu zajęć organizuje się i przeprowadza dowódczo-sztabowe ćwiczenie na mapach w wojskach OPK, w oparciu o rzeczywiste PSD. W ćwiczeniu takim występuje realna podgrywka jednostek wojsk OPK /wydzielone oddziały i pododdziały/.

W niektórych epizodach tego rodzaju ćwiczeń, głównie podczas dynamiki, organizuje się pozorację celów wydzielonymi samolotami, wykorzystując także niektóre radiolokacyjne posterunki /RLP/, a pododdziały wojsk rakietowych i lotnictwa myśliwskiego podgrywają działania bojowe.

Stuchacze podczas tego rodzaju ćwiczenia obsadzają etatowe stanowiska, przewidziane dla danego stanowiska dowodzenia /PSD/ i prowadzą realną pracę bojową.

Przygotowaniem ćwiczenia grupowego i dowódczo-sztabowego ćwiczenia na mapach, wchodzących w skład cyklu ćwiczeń taktycznych przeprowadzanych na terenie ASG, zajmuje się grupa oficerów katedry wszystkich specjalności wojsk OPK. Opracowaniem takiego ćwiczenia kieruje najczęściej zastępca szefa katedry OPK. Sposób i forma opracowanych dokumentów jest w zasadzie prawie taka sama jak w każdym ćwiczeniu grupowym /lub na mapach/. Autorzy powinni zwracać szczególną uwagę na dostosowanie sytuacji taktyczno-operacyjnej oraz organizacji ćwiczenia do rodzaju pracy stuchaczy przy wykorzystaniu jednego ośrodka dowodzenia /PSD/ przez trzy rodzaje wojsk OPK.

Ćwiczenie przeprowadzane w wojskach organizuje się i przygotowuje przy współudziale oficerów z jednostek wojsk OPK. W ćwiczeniu przeprowadzanym w oparciu o PSD i przy zastosowaniu pozoracji celów powietrznych, najwięcej czasu i uwagi należy poświęcić właściwej organizacji tych elementów ćwiczenia, w których występuje realna podgrywka. Wykorzystuje się tu w zasadzie wzory dokumentów opracowywanych do ćwiczeń z wojskami OPK.

4. UDZIAŁ SŁUCHACZY W ĆWICZENIACH TAKTYCZNYCH ORGANIZOWANYCH W JEDNOSTKACH

a) Zasady ogólne

Jedną z form organizacyjnych praktycznego nauczania słuchaczy przedmiotów taktyczno-operacyjnych jest ich udział w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych oraz z wojskami, organizowanych przez związki taktyczne i oddziały poszczególnych okręgów wojskowych. W ten sposób stwarza się słuchaczom możliwie pełne warunki konfrontacji i weryfikacji zdobytej wiedzy teoretycznej i nabytych umiejętności z konkretną ćwiczebną praktyką jednostek. Udział słuchaczy w ćwiczeniach organizowanych w jednostkach umożliwia między innymi osiągnięcie następujących ogólnych celów dydaktycznych:

a) zapoznanie ich z:

- organizacją oraz metodami pracy dowództw i sztabów biorących udział w ćwiczeniu;
- systemem gotowości bojowej obowiązującej jednostkę wojskową, a zwłaszcza: systemem mobilizacyjnym, organizacją wyjścia w rejony alarmowe itd.;

- praktycznymi możliwościami sprzętu i pododdziałów osiągnięcia gotowości bojowej i wykonywania zadań bojowych;
- stosowanym systemem dowodzenia sztabami i wojskami, w tym ze sposobami zmiany stanowisk dowodzenia, obiegiem informacji, systemem łączności itp.;
- metodami organizacji i prowadzenia ćwiczenia przez kierownictwo i rozjemców.

b/ doskonalenie w:

- zbieraniu, opracowaniu i przedstawieniu danych do decyzji;
- opracowywaniu niezbędnych dokumentów;
- stawianiu zadań, organizacji zabezpieczenia bojowego, współdziałania itp.

Słuchacze specjalności artyleryjskiej i obrony przeciwlotniczej biorą ponadto udział w ćwiczeniach ze strzelaniem amunicją bojową. W ramach tego rodzaju ćwiczeń słuchacze specjalności artyleryjskiej uczą się i doskonalą w:

- samodzielnym wykonywaniu indywidualnych strzelań egzaminacyjnych oraz kierowaniu ogniem artylerii dywizyjnej, grup artyleryjskich i dywizjonów artylerii;
- umiejętnej organizacji rozpoznania artyleryjskiego przy pełnym wykorzystaniu wszystkich przydzielonych środków rozpoznawczych;
- organizacji łączności podczas ćwiczeń ze szczególnym uwzględnieniem łączności dla potrzeb strzelań bojowych;
- dowodzeniu pododdziałami artylerii podczas strzelań bojowych;

- umiejętnym organizowaniu ubezpieczeń bezpośrednich oraz służby obserwacyjno-meldunkowej.

W analogicznych ćwiczeniach organizowanych dla słuchaczy specjalności obrony przeciwlotniczej uczy się ich i doskonalą w:

- określaniu stopnia przygotowania pododdziałów przeciwlotniczych do wykonania przewidzianych programem strzelań;
- dowodzeniu podczas marszu oraz rozwijaniu oddziałów i pododdziałów przeciwlotniczych w ugrupowanie bojowe;
- organizowaniu rozpoznania powietrznego;
- praktycznej organizacji i prowadzeniu strzelań bojowych;
- działaniu w grupie operacyjnej na stanowisku dowodzenia oddziału artylerii przeciwlotniczej.

Strzelania amunicją bojową podczas ćwiczeń organizowanych dla słuchaczy o specjalności artyleryjskiej i obrony przeciwlotniczej powinny odbywać się w warunkach maksymalnie zbliżonych do rzeczywistego pola walki. Należy je organizować zgodnie z obowiązującymi aktualnie programami strzelań i uwzględniać istniejące przepisy bezpieczeństwa podczas strzelań amunicją bojową. Przebieg ćwiczeń trzeba zaplanować w taki sposób, aby uwaga wszystkich słuchaczy biorących w nich udział była w maksymalnym stopniu zwrócona na rozwiązywanie zadań taktycznych i ogniowych.

b) Przygotowanie ćwiczeń

Ćwiczenia przygotowane przez jednostki

Udział słuchaczy w ćwiczeniach organizowanych przez jednostki wojskowe uzgadnia się z danym okręgiem wojskowym. Na podstawie wspólnych ustaleń kierownicy kursów, których słuchacze mają brać udział w ćwiczeniach, sporządzają "Plan udziału słuchaczy w ćwiczeniach organizowanych przez wojska". Dokument ten powinien zawierać: nazwę związku taktycznego, w którym odbędzie się ćwiczenie; temat i czas trwania ćwiczenia; miejsce, w którym słuchacze obejmują wyznaczone funkcje; miejsce /rejon/, w którym słuchacze kończą ćwiczenie; grupy szkoleniowe, które biorą udział w ćwiczeniu.

Na podstawie planu udziału słuchaczy w ćwiczeniach organizowanych przez wojska, kierownik grupy sporządza imienny wykaz grupy, w którym wyszczególnia funkcje planowane do obsadzenia przez poszczególnych słuchaczy. Sporządzając ten wykaz kierownik grupy winien opierać się na znajomości słuchaczy, uwzględniając szczególnie stopień ich przygotowania do dowodzenia i wykonywania obowiązków w sztabach oddziałów oraz związków taktycznych.

Słuchaczy kierowanych do udziału w ćwiczeniach wyznacza się z reguły na wakujące stanowiska w dowództwach oraz sztabach ćwiczących związków taktycznych i oddziałów. Dopuszcza się także dublowanie niektórych stanowisk, zwłaszcza dowódczych, jak również udział słuchaczy w składzie aparatu rozjemczego.

w ćwiczeniach organizowanych przez wojska, wyżywienie, odpoczynek, środki transportowe oraz opiekę lekarską dla słuchaczy zapewniają dowództwa okręgów wojskowych oraz związków taktycznych. Natomiast przejazd słuchaczy z ASG do rejonu ćwiczeń oraz powrót z ćwiczeń organizuje Oddział Szkolenia ASG.

Ćwiczenia organizowane przez ASG

Za planowanie, organizowanie i przeprowadzenie ćwiczeń z udziałem oddziałów artylerii lub obrony przeciwlotniczej odpowiedzialny jest szef odpowiedniej katedry ASG. Szef katedry - planując ćwiczenia z udziałem oddziałów wojskowych - ustala:

- temat ćwiczenia i jego treść;
- ogólne cele szkoleniowe ćwiczenia;
- zagadnienia, które powinny być przerobione podczas ćwiczenia;
- poligon, na którym będą przeprowadzone ćwiczenia;
- termin i czas trwania ćwiczenia łącznie z czasem przeznaczonym na dojazd i przyjazd słuchaczy z ćwiczenia;
- termin opracowania ćwiczenia.

Dla zorganizowania, opracowania i przeprowadzenia ćwiczenia szef katedry wyznacza zespół autorski /autor/, do którego obowiązków należy:

- przeprowadzić rekonesans poligonu, na którym będzie prowadzone ćwiczenie;
- przemyśleć i opracować myśl przewodnią ćwiczenia;
- opracować niezbędne dokumenty do sprawnego przeprowadzenia ćwiczenia;

- ustalić obsadę etatową ćwiczeń przez słuchaczy oraz sporządzić wykaz imienny;
- opracować plan indywidualnych strzelań egzaminacyjnych;
- zorganizować współdziałanie z oddziałami zabezpieczającymi ćwiczenie /komendą poligonu, lotnictwem rozpoznawczym itp./;
- zaplanować i zorganizować zabezpieczenie materiałowe ćwiczeń /amunicja bojowa, środki pozoracji, mapy, przyrządy itp./;
- zapewnić odpowiednie warunki bytowe dla kadry i słuchaczy podczas ćwiczeń;
- zorganizować aparat rozjemczy.

Zespół autorski lub główny autor powinien także ustalić z dowództwami oddziałów i pododdziałów zabezpieczających ćwiczenie sposób ich przygotowania się do ćwiczeń, terminy gotowości oraz w razie potrzeby zasady współdziałania podczas ćwiczeń. Ponadto, z komendą poligonu uzgadnia się terminy strzelań na poligonie, sposób pozoracji oraz zadania poligonowych pododdziałów obsługi.

Po opracowaniu ćwiczenia główny autor przedstawia dokumentację szefowi katedry do zatwierdzenia i jednocześnie proponuje obsadę aparatu rozjemczego.

Podczas ćwiczeń przeprowadza się ze słuchaczami indywidualne strzelania egzaminacyjne. Każdy słuchacz biorący udział w ćwiczeniu powinien odbyć przynajmniej jedno indywidualne strzelanie egzaminacyjne. Strzelania te przeprowadzają i oceniają starsi wykładowcy i adiunkci zespołu kierowania ogniem artylerii.

c) Ćwiczenia z wojskami z udziałem słuchaczy na kierunku studiów wojsk OPK

Ćwiczenia z wojskami z udziałem słuchaczy III kursów wojsk OPK organizuje sztab korpusu OPK na podstawie zarządzenia dowódcy wojsk OPK zgodnie z programem szkolenia na dany rok szkolny. W ćwiczeniu tym stanowiska funkcyjne w dowództwie korpusu obsadzają słuchacze III kursu OPK. Oficerowie dowództwa korpusu wraz z kadrą naukowo-dydaktyczną katedry stanowią aparat kierowniczo-rozjemczy ćwiczenia, kontrolujący podczas ćwiczenia pracę słuchaczy oraz ćwiczące jednostki korpusu.

Organizacja ćwiczenia rozpoczyna się od wspólnego posiedzenia przedstawicieli dowództwa korpusu z kadrą katedry wojsk OPK, na którym ustala się: temat ćwiczenia, cele i zagadnienia szkoleniowe dla kursu OPK i wojsk oraz pozostałe przedsięwzięcia organizacyjne.

Temat ćwiczenia dla korpusu i słuchaczy określa sztab korpusu, z uwzględnieniem zarówno potrzeb szkoleniowych korpusu, jak i wymagań programowych dla II kursu wojsk OPK. Cele i zagadnienia szkoleniowe dla jednostek OPK ustala sztab korpusu, a dla słuchaczy - katedra wojsk OPK, uwzględniając możliwości i cele szkoleniowe ćwiczenia z wojskami korpusu. Cele i zagadnienia szkoleniowe dla słuchaczy dotyczą jedynie spraw związanych z czynnościami dowództwa korpusu OPK w zakresie organizacji i kierowania działaniami bojowymi.

Po ustaleniu powyższych zagadnień, powołuje się zespół autorski składający się z przedstawicieli katedry i sztabu korpusu, który przystępuje do opracowania my-

śli przewodniej ćwiczenia. W dokumencie tym uwzględnia się realne siły i środki biorące udział w ćwiczeniu, a więc przede wszystkim siły i środki ćwiczącego korpusu OPK oraz wydzielone przez wojska OPL okręgu wojskowego, Marynarkę Wojenną, wojska OTK itp.

Opracowana myśl przewodnia podlega zatwierdzeniu przez dowódcę wojsk OPK. Pozostałą dokumentację do ćwiczenia sporządza sztab korpusu OPK z udziałem przedstawicieli katedry OPK, w oparciu o obowiązującą dokumentację bojową dla jednostek ćwiczącego korpusu OPK. Sztab korpusu OPK organizuje również pozorację, wykorzystując do tego celu najczęściej jednostki lotnicze sąsiednich korpusów lub lotnictwa operacyjnego. Jeżeli ćwiczenie z wojskami przeprowadzone jest w korpusach pierwszorzutowych, pozorację w ramach współdziałania mogą realizować jednostki lotnicze NRD i Czechosłowacji, co pozwala na urealnienie kierunków nalotu pozorowanego nieprzyjaciela powietrznego.

Pozorację naziemną /działalność grup desantowych, dywersyjnych itp./ wykonują wydzielone siły i środki okręgu wojskowego.

Słuchacze po przybyciu na SD ćwiczącego korpusu otrzymują założenia z sytuacją taktyczno-operacyjną, na podstawie której opracowują nakazane dokumenty bojowe. Decyzje słuchaczy są zatwierdzane przez kierownika ćwiczenia, a następnie doprowadzane do wykonawców /ćwiczących jednostek/.

Następnie słuchacze zapoznają się z miejscami pracy na SD oraz z realną sytuacją w korpusie OPK /chodzi o realne ugrupowanie sił i środków, ich skład, stan, kryp-

tonimy itp./, Słuchacze w zasadzie obsadzają stanowiska "żone do swych specjalności. Po zapoznaniu się z wiązkami grupy operacyjnej kbrpusu na SD, słuchacze zamieniają dyżurną zmianę na SD i przystępują do pełnienia wyznaczonych funkcji. Oficerowie zmiany dyżurnej jednak dalej przebywają na SD, śledząc pracę dyżurnych sił i środków oraz udzielając informacji i pomocy słuchaczom w zakresie posługiwania się i korzystania w pracy z technicznych środków dowodzenia.

Pracę słuchaczy obserwuje i kontroluje aparat rozjemczy /ASG i sztabu korpusu/, który zatwierdza każdą decyzję ćwiczących słuchaczy i zezwala na jej realizację zgodnie z planem przeprowadzenia ćwiczenia. Poza tym, aparat kierowniczo-rozjemczy spełnia te wszystkie czynności, które są przewidziane w każdym ćwiczeniu z wojskami, jak: wręczenie założeń z sytuacją taktyczno-operacyjną, kierowanie pozoracją powietrzną i naziemną, kontrolowanie ćwiczących i opracowanie sprawozdań z przeprowadzonego ćwiczenia.

W ćwiczeniach tego typu, z uwagi na udział w nich rzeczywistych jednostek wojskowych, aparat kierowniczo-rozjemczy jest uprawniony do wkraczania w czynności ćwiczących słuchaczy w wypadku niepodjęcia przez nich w odpowiednim czasie właściwych decyzji. Dotyczy to głównie dokonywania wszelkiego rodzaju manewru jednostkami korpusu i przechwytywania celów powietrznych. W zasadzie unika się częstych interwencji w pracę słuchaczy, wymagając jednak od nich wykonywania wszystkich czynności należących do grupy operacyjnej SD w sposób przewidziany obowiązującymi zasadami. W okresie

tym zezwala się słuchaczom na korzystanie z pomocy oficerów zmiany dyżurnej SD, którzy uzupełniają skład ćwiczącego sztabu.

Na podstawie rozwoju sytuacji słuchacze opracowują nowe zarządzenia i przekazują je do jednostek korpusu. Opracowują również sprawozdania i meldunki i przekazują je do sztabów nadrzędnych.

Na zakończenie przeprowadza się dla słuchaczy omówienie ćwiczenia, w którym oprócz podania przebiegu ćwiczenia ocenia się ich pracę. Dokonuje tego przedstawiciel katedry OPK, korzystając z uwag oficerów sztabu korpusu OPK.

LITERATURA

Instrukcja przeprowadzenia ćwiczeń taktycznych z wojskami, MON 1955.

Instrukcja przeprowadzenia ćwiczeń kontrolnych zgrania pododdziałów artylerii naziemnej i artyleryjskiego rozpoznania pomiarowego. Szefostwo Artylerii WP 1960.

Madejski A.: Aktualne problemy studiów w Akademii Sztabu Generalnego. "Myśl Wojskowa" 1965, nr 2.

Niektóre zagadnienia szkolenia dowództw i sztabów. "Zbiór metodyczny", MON 1952.

Paszkiewicz I.: Kilka uwag o organizacji pracy rozjemców w dwustronnych ćwiczeniach taktycznych. "Przegląd Wojsk Lądowych" 1960, nr 9.

Proces dydaktyczno-wychowawczy w ASG. ASG 1969, cz. II.

Rezultaty badań nad efektywnością ćwiczeń taktycznych z wojskami i możliwościami ich usprawnienia. "Zbiór prac akademii". ASG 1965, nr 1/28, s. 40-133.

Sielecki R.: O formach i metodach szkolenia, "Przegląd Wojsk Lądowych" 1964, nr 6.

Sielecki R.: Wprowadzenie do metodyki szkolenia taktyczno-operacyjnego oficerów, sztabów i wojsk. ASG 1969.

Szramczenko A.F.: W pomoszcz rukowoditeli takticzeskich uczenij. Moskwa 1965.

Wielgosz H.: Niektóre problemy pracy aparatu politycznego związku operacyjnego w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych. "Myśl Wojskowa" 1965, nr 2.

Wyniki badań efektywności szkolenia w ćwiczeniach taktycznych. "Zbiór prac akademii". ASG 1967, nr 3/38.

Zakrzewski J., Drozd S.: Metody i formy szkolenia wojskowego. ASG 1967.

Zakrzewski J.: Współczesne operacyjne taktyczne ćwiczenie kompleksowe. "Myśl Wojskowa" 1968, nr 11.

Zakrzewski J.: Kryteria reform ustrojowych szkolnictwa wojskowego. "Myśl Wojskowa" 1965, nr 9.

Zarys metodyki szkolenia taktycznego pododdziałów piechoty i czołgów. MON 1961.

C. METODYKA INNYCH FORM NAUCZANIA

Do innych form nauczania w ASG zalicza się:

1. pokazy;
2. podróże polowe;
3. obozy szkoleniowe;
4. praktyki słuchaczy.

1. POKAZY

Istotą pokazu w kształceniu taktyczno-operacyjnym jest dokładne przedstawienie przedmiotów /sprzętu bojowego/ lub działania dowódców, sztabów, wojsk /w ćwiczeniach/. Słuchacze w pokazach występują w roli obserwatorów.

Pokaz stosuje się wówczas, gdy słuchacze nie zetknęli się jeszcze z określonymi przedmiotami, zjawiskami lub formami działań, których przedstawienie w rzeczywistych, względnie zbliżonych do rzeczywistości warunkach umożliwia uzyskanie największego efektu dydaktycznego.

W procesie kształcenia w ASG stosuje się dwa rodzaje pokazów:

- pokaz techniki bojowej;
- ćwiczenia pokazowe.

a) Pokaz techniki bojowej

Jedną ze stosowanych form nauczania w akademii jest pokaz techniki bojowej, który polega na demonstrowaniu słuchaczom egzemplarzy sprzętu i uzbrojenia, ze szczególnym zwróceniem uwagi na ich istotne właściwości. Głównym celem pokazu jest zapoznanie słuchaczy z nowymi wzorami uzbrojenia i innego sprzętu wojskowego oraz

jego działaniem na polu walki.

W programie szkolenia ASG na pokazy przeznaczona jest stosunkowo mała ilość godzin. Stąd też należy starannie dobierać tematykę pokazu, która powinna być ściśle powiązana z aktualnie realizowanym programem szkolenia słuchaczy. Przedmiotem pokazu może być:

- sprzęt artyleryjski i rakietowy;
- sprzęt inżynierski, łączności, radiolokacji;
- sprzęt lotniczy, okręty wojenne itp.

Pokazy techniki bojowej organizuje się podczas podróży polowych, obozów szkoleniowych /letnich i zimowych/, na terenie akademii lub w jednostkach wojskowych. Miejsce organizacji pokazów jest każdorazowo uzależnione od szeregu czynników, a głównie od rodzaju sprzętu i zakresu pokazu. Na terenie akademii może być zorganizowany pokaz sprzętu łączności, radiolokacji itp., nie ma natomiast warunków do organizowania pokazu na przykład sprzętu pancernego ze strzelaniem amunicją bojową. Najlepsze warunki do organizacji pokazu sprzętu ciężkiego stwarzają podróże polowe oraz obozy szkoleniowe.

Istotne znaczenie posiada metodyczna strona pokazu. Organizując pokaz, należy dążyć do tego, aby obserwatorzy mieli możliwość obejrzenia sprzętu w stanie złożonym, a następnie we wszystkich fazach jego działania. Nie zaleca się jednoczesnego demonstrowania dużej ilości różnorodnego sprzętu. Większy efekt szkoleniowy osiąga się przy mniejszej ilości eksponatów, ale odpowiednio zestawionych i tworzących pewną całość. Pożądane jest, aby każdy pokaz zakończony został praktycznym zastosowaniem danego sprzętu /na przykład pokaz przeciwpancer-

nych pocisków kierowanych kończący się strzelaniem do czołgów/.

Przygotowanie pokazu techniki bojowej

Za organizację, poziom i przeprowadzenie pokazu odpowiedzialny jest dowódca jednostki /instytucji/ organizującej pokaz. Dowódca jednostki może osobiście kierować przygotowaniem i przeprowadzeniem pokazu, lub wyznaczyć jednego z oficerów na kierownika pokazu. W sprawach organizacyjnych kierownik pokazu ściśle współpracuje z przedstawicielem ASG, na którego zwykle wyznacza się oficera Oddziału Szkolenia lub autora ćwiczenia /jeżeli pokaz organizowany jest podczas podróży polowej lub obozu szkoleniowego/. Treść uzgodnień przedstawiciela ASG z kierownikiem pokazu zwykle sprowadza się do:

- ustalenia treści pokazu oraz jego ram organizacyjnych /ilość eksponatów, czas trwania pokazu/;
- określenia ilości grup, którą ustala się w zależności od ilości eksponatów i czasu niezbędnego do przeprowadzenia pokazu na kolejnych punktach pracy;
- określenia zakresu ewentualnego udziału słuchaczy w praktycznym obsłudze sprzętu.

Kierownik pokazu po otrzymaniu wytycznych od przełożonego i uzgodnieniu spraw organizacyjnych z przedstawicielem akademii, opracowuje plan przeprowadzenia pokazu. Plan przeprowadzenia pokazu powinien obejmować: zakres, czas, miejsce oraz organizację pokazu. Kierownik pokazu określa ilość eksponatów, ich usytuowanie w pomieszczeniu /terenie/. Eksponaty powinny być tak rozmieszczone, aby słuchacze mogli je dokładnie obejrzeć

I nie tracić dużo czasu na przechodzenie od jednego przedmiotu do drugiego.

Jednym z ważnych obowiązków kierownika pokazu jest właściwy dobór instruktorów. Na instruktorów wyznacza się oficerów z jednostki organizującej pokaz, znających najlepiej dany rodzaj sprzętu. Wskazane jest, aby każdy instruktor przygotował tablice obrazujące podstawowe dane taktyczno-techniczne demonstrowanego przedmiotu. W celu zapewnienia sprawnego przebiegu pokazu wskazane jest zradiofonizowanie placu /pomieszczenia/, na którym przeprowadza się pokaz.

Prowadzenie pokazu techniki bojowej

W części wstępnej zajęcia, w której bierze udział cała grupa obserwatorów /kurs/, kierownik pokazu zapoznaje słuchaczy z problematyką pokazu oraz jego stroną organizacyjną.

Po krótkim wprowadzeniu, grupy pod kierownictwem instruktorów lub starszych grup, udają się w określone miejsce rozpoczęcia właściwego pokazu.

Instruktor zapoznaje obserwatorów z taktyczno-technicznymi właściwościami oraz budową eksponowanego sprzętu, a następnie - o ile to jest możliwe - demonstruje jego praktyczne działanie. Pokaz sprzętu na określonym stanowisku należy zakończyć udzieleniem wyczerpujących odpowiedzi na ewentualne pytania obserwatorów.

W niektórych wypadkach uczestnicy pokazu mogą być dopuszczeni do wykonywania określonych czynności praktycznych, związanych z uruchomieniem lub obsługiwaniem demonstrowanych urządzeń /np.: uruchomienie i obsługiwanie radiostacji, strzelanie itp./.

Zmiana grup odbywa się na rozkaz /sygnał/ kierownika pokazu lub wyznaczonego oficera. Instruktor pozostaje przez cały czas pokazu przy jednym sprzęcie /przedmocie/. Grupy kolejne zapoznają się ze sprzętem rozmieszczonym na poszczególnych punktach /stoiskach/pokazu.

Jeżeli ze względów organizacyjnych nie można zademonstrować praktycznego działania sprzętu dla poszczególnych grup oddzielnie, wówczas pokaz praktycznego działania organizuje się dla całego zespołu /kursu/ po zakończeniu pokazu w poszczególnych grupach. Tak na przykład, organizując pokaz sprzętu rakietowego, należy - po zapoznaniu słuchaczy z właściwościami taktyczno-technicznymi oraz budową - pokazać pracę załogi i działanie sprzętu we wszystkich fazach poprzedzających strzelanie i podczas strzelania /odpalanie rakiety/. Równocześnie z wykonywaniem czynności przez załogę /przygotowanie i załadowanie rakiety, zajęcie stanowisk startowych odpalenie rakiety/ kierownik pokazu udziela niezbędnych wyjaśnień.

Grupę obserwatorów rozmieszcza się w takim miejscu, skąd mogłaby obserwować wszystkie wykonywane czynności przez załogę i działanie sprzętu.

Po zakończeniu zajęć pokazowych kierownik pokazu przeprowadza ich omówienie.

b) Ćwiczenia pokazowe

Jest to rodzaj ćwiczenia, którego celem jest zapoznanie słuchaczy z metodami organizowania i prowadzenia ćwiczenia na dany temat lub sposobami działania w różnych skomplikowanych sytuacjach bojowych. Pokaz wzorowego działania może pomóc słuchaczom w nabyciu od-

powiednich umiejętności w dziedzinie myślenia kategoriami taktyczno-operacyjnymi. Na ćwiczeniu pokazowym słuchacze występują w roli obserwatorów, którymi kieruje ich przełożony lub wyznaczony przez niego oficer.

Tematem ćwiczeń pokazowych może być organizacja i prowadzenie działań bojowych przez jednostki wojsk lądowych, marynarki wojennej, wojsk OPK lub lotnictwa operacyjnego.

Ćwiczenia pokazowe najczęściej są organizowane w czasie pobytu słuchaczy w terenie /w ramach podróży polowych, obozów szkoleniowych, ćwiczeń dowódczo-sztabowych z wykorzystaniem pociągu/.

Ćwiczenia pokazowe organizuje się na podstawie planu uzgodnionego z dowództwami okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych, na których terenie zamierza się organizować obóz szkoleniowy lub podróż polową. Niezależnie od wstępnego ustalenia tematyki ćwiczenia w sztabie okręgu /dowództwie rodzaju sił zbrojnych/, autor ćwiczenia - wykładowca ASG powinien osobiście skontaktować się z kierownikiem ćwiczenia pokazowego, z którym należy ustalić:

- czas i miejsce przeprowadzenia ćwiczenia;
- myśl przewodnią ćwiczenia /w ogólnych zarysach/;
- zagadnienia, które należy szczególnie wyeksponować w ćwiczeniu pokazowym;
- inne zagadnienia organizacyjne.

Na podstawie wspólnych ustaleń kierownik ćwiczenia opracowuje myśl przewodnią ćwiczenia i szczegółowy plan jego przeprowadzenia, a w celu zapoznania obserwatorów z tem taktycznym i organizacją ćwiczenia - sporządza odpowiednie plansze i wykresy.

Plac ćwiczeń w tych punktach, gdzie przewiduje się rozmieszczenie grupy obserwatorów, powinien być tak zradiofonizowany, aby obserwatorzy mogli być informowani o przebiegu ćwiczenia, a ponadto mieli warunki obserwowania pracy ćwiczących dowódców.

Ćwiczenie pokazowe należy rozpocząć od zapoznania słuchaczy z myślą przewodnią oraz organizacją ćwiczenia, co pozwala im wnikliwiej śledzić działania wojsk i pracę oficerów /dowódców i ich sztabów/.

Kierownik ćwiczenia omawia przebieg ćwiczenia, informuje o działaniu wojsk własnych i nieprzyjaciela oraz pracy dowódców i ich sztabów. Niektóre fragmenty pracy dowódców przedstawia się za pomocą technicznych środków łączności, umożliwiając słuchaczom zapoznanie się z treścią i metodami pracy dowództwa ćwiczącej jednostki.

Ćwiczenie pokazowe powinno zakończyć się omówieniem, które przeprowadza kierownik ćwiczenia, przy współudziale przedstawiciela ASG.

2. PODRÓŻE POŁOWE

Podróże polowe mają na celu zbadanie właściwości operacyjno-taktycznych danego terenu z punktu widzenia przypuszczalnych przyszłych działań wojennych, względnie zapoznanie uczestników w danym terenie z przebiegiem stoczonych walk i przeprowadzonych operacji z I i II wojny światowej oraz wojen prowadzonych na terenie Polski w poprzednich okresach. W zależności od tematyki i zakresu studiowanej problematyki rozróżnia się:

- a/ operacyjno-taktyczne podróże polowe zakładające zbadanie odcinka teatru działań wojennych oraz poszczególnych kierunków operacyjnych /rubieże lub rejony/, między innymi z punktu widzenia warunków rozwijania i działania wojsk na tle konkretnych ćwiczeń taktyczno-operacyjnych;
- b/ wojskowo-historyczne podróże polowe, które stanowią najlepszą formę utrwalenia i pogłębienia wiedzy o prowadzonych w przeszłości operacjach wojennych;
- c/ wojskowo-geograficzne podróże polowe, które pozwalają zapoznać się z fizyczno-geograficznymi warunkami poszczególnych kierunków operacyjnych.

Operacyjno-taktyczne podróże polowe mają najczęściej charakter kompleksowy z uwzględnieniem problematyki taktyczno-operacyjnej /w tym przeprowadzenie ćwiczeń taktycznych/, wojskowo-historycznej i geograficznej. Podróże polowe różnią się od obozów szkoleniowych tym, że przy realizacji problematyki szkoleniowej uczestnicy w trakcie podróży nie są rozmieszczeni w jednym rejonie, a w miarę jej realizacji przemieszczają się z miejsca na miejsce, wykorzystując środki transportu.

a) Podróże taktyczno-operacyjne /kompleksowe/

Cele szkoleniowe podróży taktyczno-operacyjnej o charakterze kompleksowym mogą być następujące:

- sprawdzenie realności zaplanowanych przedsięwzięć w zakresie operacyjnego przygotowania pasa /odcinka lub rejonu/ danego teatru działań wojennych;
- doskonalenie słuchaczy w problematyce taktyczno-operacyjnej przez przeprowadzenie określonych ćwiczeń do-

- wódczo-sztabowych /działania bojowe w warunkach szczególnych: w terenie leśno-bagnistym, wzdłuż wybrzeża morskiego, w górach, organizacja desantów itd./;
- zapoznanie z właściwościami terenu w poszczególnych rejonach na danym kierunku operacyjnym, przy czym w trakcie każdej kolejnej podróży polowej zapoznaje się słuchaczy z odrębnym regionem geograficznym, aby w czasie trzyletnich studiów zaznajomić ich ze wszystkimi ważniejszymi kierunkami operacyjnymi na terenie PRL;
  - pogłębienie zrozumienia aktualnych problemów taktyczno-operacyjnych, przeanalizowanie niektórych przykładów z historii sztuki wojennej w konkretnych warunkach terenowych;
  - podnoszenie wytrzymałości fizycznej i psychicznej słuchaczy.

Ponadto w trakcie podróży dąży się do tego, aby nie tylko przekazać słuchaczom określony zakres wiedzy, ale również - przez zapoznanie z pięknem ziemi ojczyściej, z tradycjami historyczno-wojskowymi - poszerzyć ich horyzonty poznawcze oraz pogłębić uczucia patriotyczne.

Podróże polowe z przewidywanym przeprowadzeniem ćwiczeń taktyczno-operacyjnych odbywają się najczęściej z wykorzystaniem pociągu. Pociąg spełnia rolę nie tylko środka lokomocji umożliwiającego dojazd szkolonych w określone kolejne rejony podróży polowej, ale również miejsca pracy i odpoczynku.

Taktyczno-operacyjne podróże polowe o charakterze kompleksowym organizuje się w akademii 1-2 razy w roku w ramach poszczególnych kursów na okres 7 do 12 dni. Mogą to być podróże kursowe organizowane dla jednego

kursu lub wielokursowe, na które mogą wyjeżdżać jednocześnie różne kursy, na przykład kurs operacyjno-strategiczny i trzeci kurs wojsk lądowych.

Kompleksowe podróże polowe stwarzają warunki do wszechstronnego poznania określonych rejonów naszego kraju z wojskowego punktu widzenia. Zakres badanych problemów, dotyczących m.in. warunków geograficzno-wojskowych, ekonomicznych, socjalno-demograficznych, form i sposobów prowadzenia działań wojennych w przeszłości, powinien w konsekwencji złożyć się na możliwie pełny obraz studiowanego obszaru, stworzyć niezbędne przesłanki do rozważań nad możliwościami planowania i organizacji na tym obszarze operacji, a także prowadzenia walki we współczesnych warunkach na tle prowadzonych ćwiczeń dowódczo-sztabowych. W organizacji i przygotowaniu tego typu kompleksowej podróży polowej uczestniczy kilka katedr, których problematyka stanowi przedmiot /temat/ podróży, co pozwala na pełniejsze, szersze i głębsze, bardziej kompleksowe ujęcie wybranych zagadnień.

W treści kompleksowej podróży mieści się, jako jej część składowa, poznanie poszczególnych regionów naszego kraju, zwiedzenie obiektów przemysłowych i rolniczych, miejsc szczególnie upamiętnionych w historii i kulturze naszego kraju itp. Ten z kolei aspekt podróży, obok wartości poznawczych, sprzyja również pogłębianiu miłości do ojczyzny i utrwalaniu przywiązania do jej bohaterskich tradycji, uczy szacunku dla wielkiego wysiłku narodu, pozwala głębiej rozumieć sens nauki i studiowania oraz konieczność jak najlepszego przygotowania się do obrony ekonomicznych i społeczno-politycznych zdobyczy Polski Ludowej.

b) Podróże wojskowo-historyczne

Podróże wojskowo-historyczne stanowią najbardziej aktywną formę pogłębiania i utrwalenia wiedzy o prowadzonych w przeszłości działaniach wojennych. Umieszczenie wydarzeń historycznych w terenie, pokaz zachowanych jeszcze miejscami śladów czy resztek urządzeń inżynieryjnych: transzei, stanowisk ogniowych, schronów, stanowisk dowodzenia, punktów obserwacyjnych itp., pobudza wyobraźnię słuchaczy, daje możliwość plastycznego, realistycznego spojrzenia na faktyczne pole walki. Nie chodzi przy tym o mechaniczne odtwarzanie faktów z przeszłości, czy tylko ich rejestrowanie, lecz o dokonanie wszechstronnej analizy stosowanych w konkretnych warunkach rozwiązań taktyczno-operacyjnych, zbadanie praktycznej działalności dowódców i żołnierzy, a w sumie - o twórcze uogólnienie doświadczeń wojennych, wyrobienie u słuchaczy umiejętności i nawyków wydobywania z przeszłości tych elementów, które mogą stanowić dla nich cenne wskazania przy planowaniu i realizacji zadań na współczesnym polu walki.

Równocześnie podróż prowadzona na terenach walk naszych oddziałów partyzanckich, walk regularnych jednostek Ludowego Wojska Polskiego, jednostek Armii Radzieckiej stwarza doskonałe warunki do głębokiego poznania przez słuchaczy wysiłku wyzwolenczego w minionej wojnie. Przykłady żołnierskiego kunsztu i bohaterstwa przejawiane w omawianych walkach najlepiej służą wyrobieniu przywiązania do najbliższych nam tradycji bojowych, uczą patriotyzmu i poświęcenia dla ojczyzny, wywołują poczucie

dumy z osiągniętego zwycięstwa, sprzyjają utrwalaniu zrodzonego w walkach przeciw wspólnemu wrogowi braterstwa broni z naszym najpotężniejszym sojusznikiem - Armią Radziecką.

W ramach trzyletnich studiów przeprowadza się jedną podróż wojskowo-historyczną dla słuchaczy 3 kursu. Ponadto problematykę wojskowo-historyczną uwzględnia się we wszystkich operacyjno-taktycznych podróżach polowych o charakterze kompleksowym, na obozach szkoleniowych i w trakcie ćwiczeń szkieletowych. W toku zajęć w ramach tych form nauczania odpowiednio dobrane przykłady z zakresu doświadczeń wojennych stanowią jedną z podstaw do analizy słuszności decyzji podejmowanych współcześnie przez słuchaczy.

c) Podróże wojskowo-geograficzne

Podróż wojskowo-geograficzną zazwyczaj organizuje się łącznie z kompleksową podróżą taktyczno-operacyjną względnie wojskowo-historyczną, przeznaczając na problematykę geograficzną odrębnie 2-3 dni lub wydzielając odpowiednią ilość godzin w poszczególnych dniach podróży. Przedmiotem podróży wojskowo-geograficznej może być studiowanie kierunków lub rejonów geograficznych o znaczeniu taktycznym, operacyjnym lub nawet strategicznym. W czasie podróży oficerowie przeprowadzają badania i ocenę obszarów, rubieży lub kierunków, określają cechy charakterystyczne warunków fizyczno-geograficznych i możliwości działań, koncentracji i rozwinięcia lub zaopatrywania wojsk. Wyniki tych badań mogą mieć zastosowanie w

rozwiązywaniu problemów taktyczno-operacyjnych w ramach ćwiczeń dowódczo-sztabowych.

W trakcie podróży wojskowo-geograficznych słuchacze mogą poznawać na zasadzie analogii rejony i obiekty leżące poza granicami kraju, głównie na kierunkach zachodniego teatru działań wojennych, a mające dużo cech podobnych do obiektów i zjawisk na obszarze kraju, choć nlejednokrotnie nie w takich rozmiarach, jak obszary lub zjawiska autentyczne /np. Żuławy i depresje Holandii; Pojezierze Meklemburskie i Pojezierze Pomorskie; wybrzeże klifowe w Polsce i w Anglii itp./ . W czasie podróży oficerowie - słuchacze poznają obiekty o życiowo ważnym znaczeniu w systemie obronnym Polski.

Rozpatrywanie i ustalanie efektywnego wykorzystania warunków fizyczno-geograficznych dla osłony i obrony poszczególnych obiektów są również jednym z celów podróży wojskowo-geograficznych.

Podróże wojskowo-geograficzne spełniają poważne funkcje wychowawcze. W czasie ich trwania istnieje wiele możliwości ukazywania piękna ziemi ojczystej, zabytków kultury i pomników narodowych oraz pracy człowieka w różnych dziedzinach życia narodu i państwa. Podróże wojskowo-geograficzne rozwijają i pogłębiają uczucia patriotyczne i wychowują oficerów na aktywnych członków społeczeństwa, świadomych swych obowiązków wobec Ludowej Ojczyzny.

d) Niektóre zagadnienia przygotowania podróży polowej /kompleksowej/

Podstawę do przeprowadzenia podróży polowej sta-

nowi program szkolenia i plan przedsięwzięć organizacyjnych akademii.

Zakres przedsięwzięć mających na celu zorganizowanie i przeprowadzenie podróży polowej pozostaje w ścisłym związku z jej rodzajem, przyjętą metodą i zamierzonymi celami. Niezależnie jednak od tego, w każdym przypadku należy:

- określić cel ogólny i cele szczegółowe, będące przedmiotem studiów terenowych;
- ustalić /prowizorycznie z mapy/ rejony oraz kierunki, wzdłuż których będą prowadzone zajęcia lub gdzie będą omawiane problemy wynikające z celów i treści podróży, określić kolejowe stacje postojowe, wybrać marszruty prowadzące do nich oraz sposób dojazdu do ewentualnych punktów pracy w terenie;
- przeprowadzić rekonesans rejonu podróży polowej i ostatecznie ustalić punkty pracy w terenie i wybrać stacje postojowe;
- opracować szczegółowy plan podróży polowej, uwzględniając w nim wyniki rekonesansu oraz możliwości materiałowo-techniczne;
- przygotować materiały dla oficerów prowadzących zajęcia oraz uczestników podróży polowej i wydać je im z góry, aby zdążyli zapoznać się z ich treścią;
- przeprowadzić przed wyjazdem w teren, jeśli zajdzie taka konieczność, dodatkowe wstępne szkolenie dla uczestników podróży polowej.

Sprawy organizacyjne dotyczące transportu, żywienia i zabezpieczenia materiałowego załatwia Oddział Szkolenia ASG /załącznik nr 1/.

Słuchacze powinni w okresie przygotowań do podróży samodzielnie przestudiować odpowiednią literaturę obowiązkową i zaleconą. Przyczyni się to do podniesienia ich twórczej aktywności i pozwoli im na wszechstronne wniknięcie w istotę zagadnień przygotowywanej podróży polowej.

Dla podróży wojskowo-historycznych szczególne poznawcze i wychowawcze znaczenie ma wyświetlenie dokumentalnej wojskowo-historycznej kroniki filmowej, związanej tematycznie z programem podróży polowej, poprzedzonej - jeśli jest to możliwe - wystąpieniami oficerów, byłych uczestników omawianych wydarzeń.

Właściwa organizacja podróży polowej, wszechstronne i dokładne jej przygotowanie stanowią podstawowe przesłanki i warunek jej sprawnego przeprowadzenia, a co za tym idzie - pełnego zrealizowania celów dydaktyczno - wychowawczych. Słuchacze i pracownicy dydaktyczno-naukowi biorący udział w podróży polowej powinni być jej aktywnymi uczestnikami, a nie biernymi obserwatorami. Tak więc, potrzebna jest twórcza praca obu stron - prowadzących zajęcia i uczestników podróży, harmonijnie powiązana i umiejętnie sterowana przez kierownictwo podróży polowej.

Dobrze przygotowana podróż polowa pozwala słuchaczom uzyskać cenne doświadczenie praktyczne w zakresie organizowania później tej formy aktywnego szkolenia kadry oficerskiej w jednostkach wojskowych, do których wrócą po ukończeniu akademii.

Zajęcia w czasie podróży polowej są realizowane zgodnie z opracowanym planem /rozkładem/ zajęć. Mogą

one się rozpocząć: jeszcze w rejonie stałego zakwaterowania /w ASG/; z chwilą zajęcia pomieszczeń w pociągu lub po przybyciu pociągu na planowaną stację postoju w rejonie planowanej podróży. W wypadku przeprowadzenia podróży z wykorzystaniem pociągu, większość planowanych zagadnień szkoleniowych realizuje się na terenowych punktach pracy wybranych w czasie rekonesansu, a brankardy wykorzystuje się jako miejsca przygotowania słuchaczy do kolejnych zajęć. W trakcie zajęć w czasie podróży polowych mają zastosowanie różne metody nauczania obowiązujące w przedmiotach taktyczno-operacyjnych.

Po zakończeniu podróży polowej kierownik zajęć przeprowadza omówienie rezultatów podróży, wykorzystując dane przedstawione mu przez prowadzących zajęcia oraz własne spostrzeżenia. Ważnym elementem omówienia powinna być szeroka dyskusja uczestników, rozwijająca i uogólniająca problemy, będące przedmiotem studiów w poszczególnych dniach podróży polowej.

Wnioski i spostrzeżenia wynikające z analizy problemów będących przedmiotem studiów podczas trwania podróży polowej, powinny być opracowane w formie pisemnej, stanowiąc ważny przyczynek do dalszej pracy naukowo-badawczej i poznawczej oraz dydaktyczno-wychowawczej.

3. OBOZY SZKOLENIOWE

a) Zasady ogólne

W procesie nauczania taktyczno-operacyjnego obozy szkoleniowe stanowią jedną z form organizacyjnych

kompleksowego nauczania słuchaczy w zakresie określonej, wzajemnie powiązanej problematyki programowej z uwzględnieniem warunków terenowych.

Słuchacze na zajęciach organizowanych w trakcie obozów szkoleniowych mają możliwości nabycia dużej wiedzy taktycznej i umiejętności sztabowych w zakresie organizacji i prowadzenia działań w różnych skomplikowanych warunkach terenowych. Również uzyskują oni sprzyjające warunki doskonalenia swej wiedzy w dziedzinie topograficznej i geograficznej oraz poszerzenia swych horyzontów poznawczych, zwłaszcza z punktu widzenia znajomości terenu, poznania piękna ziemi ojczystej, jej historyczno-wojskowej przeszłości i wartości gospodarczych.

Zajęcia na obozach szkoleniowych pozwalają również wywierać wpływ na kształtowanie takich cech osobowych słuchaczy, jak: wytrwałość, odporność na zmęczenie, dyscyplinowanie, umiejętność pracy w kolektywie itp.

Zasadniczymi przedsięwzięciami szkoleniowymi przeprowadzanymi w czasie obozów są ćwiczenia dowódczo-sztabowe. W czasie obozów przeprowadza się 2-3 ćwiczenia.

Obozy szkoleniowe ze względu na porę roku, w której są organizowane, dzielą się na:

- zimowe obozy szkoleniowe;
- letnie obozy szkoleniowe.

Obóz zimowy przeznaczony jest z reguły do przerebienia tematyki związanej z prowadzeniem działań w terenie górskim lub podgórskim. Bierze w nim udział pierwszy lub drugi kurs wojsk lądowych, często w połączeniu z kursami specjalistycznymi tego samego roku studiów. Obóz

zimowy organizuje się jeden raz w roku - kolejno dla poszczególnych kursów, najczęściej w kwaterach stałych w gamizonach położonych w rejonie planowanego obozu.

Cele szkoleniowe obozu zimowego mogą być następujące:

- praktyczne zapoznanie słuchaczy z teoretycznymi zasadami prowadzenia działań przez pułk /dywizję/ w górach w zimie;
- prowadzenie ćwiczeń pokazowych ilustrujących charakter działań w warunkach górskich i w zimie;
- przeprowadzenie dowódczo-sztabowych ćwiczeń taktycznych /grupowych lub na mapach/;
- zapoznanie z rejonem geograficznym oraz z warunkami terenowymi i atmosferycznymi w zimie;
- przeprowadzenie fragmentów podróży polowo-historycznej dla zapoznania słuchaczy z przykładami rzeczywistych działań bojowych prowadzonych w górach podczas ubiegłych wojen;
- podniesienie kondycji fizycznej kadry naukowej i słuchaczy, między innymi przez organizację treningów narciarskich i marszów na nartach do i od punktów pracy.

Obóz letni jest z reguły organizowany celem przerobienia niektórych tematów z działań bojowych w warunkach szczególnych /forsowanie przeszkody wodnej, działania bojowe w rejonie lesisto-jeziornym lub wzdłuż wybrzeża morskiego/. Obóz letni organizuje się raz w roku oddzielnie dla pierwszego i drugiego kursu wojsk lądowych.

Ogólne cele szkoleniowe obozu letniego są analogiczne do celów obozu zimowego z uwzględnieniem charakte-

ru przerabianych zagadnień.

Na okres zajęć na obozie tworzy się ze słuchaczy obozowe grupy szkoleniowe. Przy tworzeniu tych grup należy mieć na uwadze możliwość prowadzenia ćwiczeń dowódczo-sztabowych, dlatego też w skład grup należy włączyć słuchaczy różnych specjalności. Ilość grup szkoleniowych jest zależna od ilości słuchaczy na danym kursie i przerabianego na obozie szczebla dowodzenia, a ich ilościowy skład nie powinien w zasadzie przekraczać etatowego składu ćwiczącego sztabu.

Na kierowników grup szkoleniowych w czasie trwania obozu należy wyznaczyć wykładowców prowadzących zajęcia z taktyki ogólnej na danym kursie. Dla przeprowadzenia zajęć z innych specjalności, które będą przerabiane obok zagadnień ogólnowojskowych, z poszczególnych katedr - w zależności od zakresu problematyki danej specjalności - wyznacza się na obóz po kilku wykładowców specjalistów.

b) Przygotowanie obozów

Za przygotowanie i przeprowadzenie obozu szkoleniowego odpowiedzialni są kierownicy poszczególnych kursów /1 i 2 roku/.

Podstawę do planowania obozów szkoleniowych stanowią:

- plan tematyczny kursu;
- plan przedsięwzięć taktyczno-operacyjnych ASG.

W planie tematycznym wyszczególnione są tematy i zagadnienia, które należy przerobić w czasie zajęć oraz czas przeznaczony na ich realizację. Natomiast plan

przedsięwzięć taktyczno-operacyjnych określa: rodzaj obozu /zimowy, letni/, terminy i czas trwania, a w niektórych wypadkach również wskazuje ogólny rejon jego dyslokacji.

Kierownik kursu, po zapoznaniu się z tematyką obozu szkoleniowego i ogólnymi celami stawianymi przed obozem, wyznacza jednego spośród podległych mu wykładowców kursu na odpowiedzialnego za przygotowanie obozu, a przede wszystkim za opracowanie ćwiczeń planowanych do realizacji na obozie. Spełnia on rolę ogólnego autora ćwiczenia. Opracowanie zagadnień szkoleniowych planowanych przez katedry specjalistyczne powierza się wykładowcom odnośnych katedr. Wszyscy oficerowie odpowiedzialni za opracowanie materiałów szkoleniowych tworzą zespół autorski, którym kieruje główny autor.

Na głównego autora należy wyznaczyć wykładowcę, który już ma pewne doświadczenie w organizacji obozów szkoleniowych i posiada wysoki zasób wiedzy z zakresu tematyki będącej przedmiotem zajęć obozowych. Zważywszy, że na obozie może być realizowane kilka tematów, można przydzielić do pomocy głównemu autorowi dodatkowo jednego lub więcej wykładowców. Ponieważ w czasie obozów zimowych cały stan osobowy korzysta ze sprzętu narciarskiego, dlatego do zespołu autorskiego należy wyznaczyć instruktorów jazdy na nartach.

Na kilka miesięcy przed wyjazdem na obóz kierownik kursu powinien wydać autorowi szczegółowe wytyczne, w których wyrazi swoje wymagania co do taktyczno-operacyjnej i metodycznej koncepcji obozu. Wytyczne powinny zawierać:

- tematykę zajęć na obozie;
- cele i zagadnienia szkoleniowe;
- termin przedstawienia do zatwierdzenia ćwiczeń taktycznych planowanych w czasie obozu;
- czas trwania obozu szkoleniowego;
- rejon dyslokacji obozu /jeśli nie został ustalony w planie przedsięwzięć/.

Na podstawie wytycznych główny autor sporządza plan przygotowania obozu, którego treść - oprócz problematyki uwzględnianej przy opracowaniu planu przeprowadzenia ćwiczenia, będzie zawierała szereg innych postanowień, dotyczących przede wszystkim zagadnień organizacyjno-zabezpieczających. Odpowiednie przedsięwzięcia w tym zakresie autor wprowadza do planu po ich uzgodnieniu z Oddziałem Szkolenia i komórkami zabezpieczenia materiałowo-technicznego /załącznik 1/.

Przy opracowaniu planu obozu autor uwzględnia również przedsięwzięcia szkoleniowe o charakterze poza-programowym /w czasie dni wolnych i nauki własnej/, do których zalicza się:

- referaty związane z problematyką historyczno-wojskową i geograficzno-gospodarczą danego regionu;
- zwiedzanie zakładów pracy oraz nowo zbudowanych obiektów gospodarczych;
- spotkania z działaczami społeczno-politycznymi danego rejonu.

Problematyka tych zajęć powinna znajdować się w ścisłym związku tematycznym z zagadnieniami przerabianymi na danym obozie, czy też w ramach danego roku studiów.

Wszystkie te problemy autor rozpatruje do czasu wyjazdu na rekonesans. Przed rekonesansem powinien on również określić na mapie punkty pracy oraz marszruty wyjazdów pozwalające na przeprowadzenie na obozie planowanych ćwiczeń taktycznych.

Przeprowadzenie rekonesansu

Rekonesans przeprowadza się w rejonie obozu szkoleniowego w celu ustalenia:

- możliwości przeprowadzenia programowych i pozaprogramowych zajęć planowanych na obozie;
- rozwiązania zagadnień organizacyjnych związanych bezpośrednio z wyborem miejsca i urządzeniem obozu.

Rekonesans obozu w zasadzie prowadzi grupa rekonesansowa pod kierownictwem głównego autora. Ze względu na to, że w trakcie rekonesansu rozwiązuje się szereg zagadnień natury organizacyjno-zabezpieczającej, w skład grupy rekonesansowej obowiązkowo powinni wejść oficerowie z Oddziału Szkolenia i kwatermistrzostwa.

Specyficznym problemem rozwiązywanym w czasie rekonesansu rejonu obozu szkoleniowego jest dobór miejsca jego rozmieszczenia. Bez względu na to, czy obóz będzie organizowany bezpośrednio w terenie - jako biwak czy też na kwaterach stałych, miejsce to w miarę możliwości powinno być położone centralnie, w stosunku do uprzednio ustalonych rejonów ćwiczeń. Centralne rozmieszczenie obozu stworzy dla grupy rekonesansowej możliwości odpowiedniego wyboru terenowych punktów pracy ze słuchaczami.

O wynikach rekonesansu autor melduje kierownikowi

kursu i - w razie konieczności - po uzyskaniu jego aprobaty dokonuje koniecznych zmian w planie przeprowadzenia obozu.

W ostatecznej redakcji plan przeprowadzenia obozu wraz z rozkładem zajęć powinien zawierać:

- tematykę i czas przeprowadzenia przedsięwzięć realizowanych w poszczególnych dniach obozu;
- dokładne miejsce realizacji tych przedsięwzięć;
- nazwiska prowadzących zajęcia;
- wyszczególnienie grup słuchaczy biorących udział w każdym z tych przedsięwzięć.

W zależności od rodzaju tematyki i stosowanych form nauczania poszczególne zajęcia mogą być prowadzone w rejonie obozu /w namiotach, salach wykładowych/ lub na wybranych w czasie rekonesansu terenowych punktach pracy położonych w pobliżu obozu.

4. PRAKTYKA SŁUCHACZY

a) Cele i zadania praktyki

Po pierwszym i drugim roku studiów, a w niektórych wypadkach również w trakcie późniejszych lat studiów, słuchacze odbywają miesięczne lub kilkunastodniowe praktyki w jednostkach wojskowych /w oddziałach i związkach taktycznych/. Z uwagi na różnorodność przedsięwzięć szkoleniowych i organizacyjnych, w których słuchacze biorą udział w czasie praktyki /ćwiczenia taktyczne, szkolenie ogniowe i techniczne, planowanie szkolenia, przedsięwzięcia mobilizacyjne i inne/ zalicza się ją do złożonych form nauczania.

Szczególnie wiele korzyści dają słuchaczom ćwiczenia z wojskami, w ramach których występują warunki zbliżone do rzeczywistości pola walki, umożliwiające kształtowanie różnorodnych cech osobowości zarówno z punktu widzenia opanowania określonego zasobu wiedzy taktyczno-operacyjnej, jak również rozwijania właściwych postaw moralno-politycznych oraz koniecznych dla dowódcy i oficera sztabu cech charakteru.

Ogólne cele praktyki powinny zakładać:

- doskonalenie słuchaczy w wykonywaniu funkcji dowódczych i sztabowych i umożliwienie im praktycznego zastosowania w jednostkach wojskowych wiedzy i umiejętności zdobytych w akademii w zakresie przedmiotów operacyjno-taktycznych oraz społeczno-politycznych;
- kształtowanie u słuchaczy właściwych postaw moralno-politycznych, umiejętności pracy w nowym kolektywie sztabowym oraz dowódczych i sztabowych cech charakteru;
- zapoznanie słuchaczy z aktualnym procesem i systemem szkolenia wojsk, metodami pracy partyjno-politycznej, aktualną techniką bojową znajdującą się w wyposażeniu jednostek, jej możliwościami i zasadami użycia;
- umożliwienie słuchaczom oddziału lotniczego odbycia praktyki lotniczej.

W wypadku kierowania słuchacza na praktykę do innego rodzaju wojsk, cele praktyki precyzuje się zależnie od możliwości słuchacza i planu szkolenia jednostki.

Z celów szkoleniowych wynikają określone zadania, które mogą obejmować:

a/ dla wszystkich kierunków studiów:

- udział w przygotowaniu i przeprowadzeniu treningu sztabowego, ćwiczenia dowódczo-sztabowego /na mapach lub szkieletowego/ oraz ćwiczenia z wojskami;
- udział w przygotowaniu i przeprowadzenie plutonowego lub kompanijnego ćwiczenia ze strzelaniem amunicją bojową;
- prowadzenie zajęć z oficerami jednostki w ramach szkolenia kadry;
- udział w pracy partyjno-politycznej jednostki;
- zapoznanie się z systemem gotowości bojowej /zwłaszcza alarmowej/ jednostki;
- przestudiowanie dokumentacji szkoleniowej oraz zapoznanie się z systemem szkolenia i bazą szkoleniową jednostki;
- zapoznanie się z możliwościami bojowymi oraz z zasadami eksploatacji i konserwacji sprzętu;
- zapoznanie się z systemem i zasadami gospodarki materiałowej jednostki;
- ewentualne przeprowadzenie prac badawczych wynikających z tematu pracy dyplomowej.

b/ dodatkowo na kierunku studiów wojsk lądowych w specjalnościach wojsk raketowych i artylerii oraz wojsk

OPL:

- dowodzenie pododdziałem w czasie strzelania amunicją bojową;
- zorganizowanie i przeprowadzenie treningu ogniowego;
- dowodzenie pododdziałem w czasie musztry bojowej.

c/ dotatkowo na kierunku studiów wojsk lądowych w specjalnościach wojsk inżynieryjnych, chemicznych i łączności:

- dowodzenie pododdziałem danego rodzaju wojsk podczas realizacji właściwych mu zadań /organizacja przewozy, likwidacja skutków skażeń środkami chemicznymi, organizacja łączności/;
- zapoznanie z praktycznym wykorzystaniem sprzętu bojowego wprowadzonego do wyposażenia danego rodzaju wojsk.

d/ dotatkowo w specjalności kwatermistrzowskiej:

- zapoznanie się z obowiązkami osób funkcyjnych oraz aktualnymi przepisami, zarządzeniami i rozkazami traktującymi o gospodarce materiałowej;
- zapoznanie się z organizacją i systemem ochrony magazynów.

e/ dotatkowo na kierunku lotniczym:

- udział w organizacji dnia lotnego oraz kierowanie lotami na lotnisku i poligonie;
- praktyczne wykonanie lotów.

Na podstawie ogólnie sprecyzowanych zadań dla poszczególnych kierunków studiów opracowuje się zadania indywidualne dla każdego słuchacza. Zadanie takie powinno uwzględniać opracowanie przez słuchacza ćwiczenia, wygłoszenie wykładu lub przeprowadzenie zajęć oraz wykonanie innych prac wynikających z planów szkolenia jednostki.

b) Organizacja praktyki

Zaliczanie praktyki jest niezbędne dla uzyskania

przez słuchaczy promocji na rok następny. W wyjątkowych wypadkach komendant akademii może zwolnić słuchacza z części lub całości praktyki.

Termin i czas trwania praktyki, którą objęci są słuchacze pierwszego i drugiego roku studiów regulują odpowiednie plany szkoleniowe. Z reguły jednak słuchacze odbywają 28-dniową praktykę w jednostkach i związkach taktycznych na stanowiskach ustalonych przez odnośnych komendantów oddziałów /szefów katedr/ w miesiącu sierpniu lub wrześniu po zakończeniu roku akademickiego. Zasada ta nie wyklucza innych rozwiązań. Obecnie przewiduje się na przykład możliwość planowania i odbywania praktyki przez słuchaczy etapami /z zasady w dwóch etapach, ze względu na trudności organizacyjne/ z uwzględnieniem okresów szczególnie intensywnej działalności organizacyjno-szkoleniowej wojsk /manewry, ćwiczenia w terenie itp./. Przy takim ustaleniu praktyki istnieje jednak konieczność wysyłania słuchaczy grupami w różnej kolejności, w zależności od planów jednostek, co stwarza konieczność stałej koordynacji planów szkolenia poszczególnych kursów z planami szkolenia związków taktycznych i operacyjnych.

Słuchacze mogą być kierowani na praktykę do jednostki wojskowej odpowiadającej ich specjalności lub do jednostki innego rodzaju wojsk. W obydwu wypadkach stanowisko wyznaczone słuchaczowi na okres praktyki powinno być w zasadzie dostosowane do problematyki taktycznej przerabianej w okresie poprzedzającym praktykę i w miarę możliwości wyższe od stanowiska zajmowanego przed przybyciem na studia. Jeżeli istnieją warunki, celowe jest wyznaczenie słuchaczy /szczególnie drugiego roku/

na stanowiska, na które mogą być skierowani po zakończeniu studiów.

Propozycje stanowisk dla słuchaczy wyjeżdżających na praktykę opracowuje się co najmniej na dwa miesiące przed terminem jej rozpoczęcia. Przy ustalaniu stanowisk dla poszczególnych słuchaczy bierze się pod uwagę ich możliwości /postępy w nauce/ oraz doświadczenie w pracy dowódczej lub sztabowej przed przybyciem do ASG. Przestrzega się przy tym zasady, że słuchacze akademii mogą odbywać praktykę tylko na stanowiskach obsadzonych przez etatowych oficerów jednostki. Przydział stanowisk na określone funkcje zatwierdza komendant akademii.

Za organizację praktyk w skali akademii odpowiedzialny jest Oddział Szkolenia, do którego obowiązku należy:

- uzgadnianie z dowództwami rodzajów wojsk i służb przydziału słuchaczy na określone stanowiska w jednostkach wojskowych;
- zapotrzebowanie z jednostek wykazu tematyki szkoleniowej przewidzianej dla wojsk w okresie praktyki;
- koordynacja planów szkolenia akademii z planami szkolenia związków taktycznych i operacyjnych, w których przewidziana jest praktyka słuchaczy;
- zorganizowanie wyjazdu słuchaczy na praktykę.

Naukowymi opiekunami słuchaczy w czasie odbywania przez nich praktyki są odnośni komendanci oddziałów i szefowie katedr. Czuwają oni nad całością przebiegu praktyk, a niezależnie od tego odpowiedzialni są również za koordynację pracy w zakresie przygotowania i organizacji praktyk. Do ich obowiązków w czasie organizowania prak-

tyki należy:

- opracowanie propozycji stanowisk dla poszczególnych słuchaczy wyjeżdżających na praktykę i dokonanie konkretnego przydziału słuchaczy na określone funkcje w jednostkach wojskowych;
- uzgodnienie programów ramowych i szczegółowych oraz ustalenie zadań indywidualnych dla poszczególnych słuchaczy;
- dokładne informowanie słuchaczy udających się na praktykę o ich zadaniach;
- kontrolowanie przebiegu praktyki bezpośrednio w jednostkach.

Programy praktyki opracowuje się po otrzymaniu z jednostek wojskowych planów szkolenia wojsk. Wyszczególnia się w nich podstawowe zadania dla wszystkich słuchaczy poszczególnych grup w zależności od kierunku studiów. Program praktyki stanowi równocześnie podstawę do opracowania zadań indywidualnych dla słuchaczy.

Wskazówki dotyczące pracy partyjno-politycznej słuchaczy w okresie praktyki podają na odprawach oficerowie wydziału politycznego wyznaczeni przez zastępcę komendanta akademii do spraw politycznych.

W ciągu miesiąca poprzedzającego praktykę, właściwe katedry organizują dla słuchaczy udających się na praktykę zebrania informacyjne, na których omawiają znaczenie praktyki jako integralnej części studiów, program praktyki, obowiązki praktykantów, sposób opracowania sprawozdań, sprawę dyscypliny w czasie odbywania praktyki oraz problemy o charakterze organizacyjnym.

Do czasu wyjazdu na praktykę wszyscy słuchacze

zobowiązani są przygotować się do niej stosownie do zadania indywidualnego /wytycznych/, otrzymanego od kierownika taktycznego grupy, zawierającego podstawowe obowiązki w czasie praktyki i wskazówki do praktycznej realizacji jej programu. W czasie przygotowania się do wyjazdu słuchacz powinien:

- zaznajomić się z rozkazami, regulaminami i instrukcjami dotyczącymi przewidzianego na praktyce stanowiska;
- przestudiować materiały o metodyce szkolenia taktycznego w wojskach;
- zapoznać się ze wzorami sprzętu bojowego znajdującego się w wyposażeniu danej jednostki oraz z zasadami jego eksploatacji i konserwacji.

c) Kierowanie praktyką i jej przebieg

W czasie trwania praktyki słuchacze podlegają pod każdym względem dowódcy jednostki lub osobie przez niego upoważnionej, a w zakresie realizacji zadań postawionych przez akademię - również kierownikowi praktyki wyznaczonemu spośród pracowników naukowo-dydaktycznych ASG i sprawującemu pieczę nad praktykantami.

Jeden kierownik praktyki może kierować pracą słuchaczy w ramach jednej lub kilku dywizji. Wykaz kierowników praktyki na wniosek odnośnych komendantów oddziałów /szefów katedr/ zatwierdza komendant akademii. Kierownik przez cały okres trwania praktyki podlega komendantowi oddziału /szefowi katedry/ i utrzymuje ścisłą łączność z dowódcą oraz szefem sztabu jednostki. Ponosi on odpowiedzialność za realizację programu praktyki słuchaczy oraz dokonuje oceny dydaktycznej jej przebiegu.

Do obowiązków kierownika praktyki ponadto należy:

- kontrola przybycia słuchaczy na praktykę w określonym czasie;
- zapoznanie się z warunkami ich pracy;
- udzielenie indywidualnych konsultacji słuchaczom i pomocy w usuwaniu trudności wynikających z zajmowanego stanowiska;
- zorganizowanie w koniecznych wypadkach wygłoszenia dla słuchaczy wykładów /informacji/ przez oficerów dowództwa jednostki wojskowej na miejscu praktyki;
- dbanie o właściwe wykorzystywanie słuchaczy w czasie praktyki oraz interweniowanie u dowódców odpowiednich jednostek w razie stwierdzenia zlecenia słuchaczom zadań niezgodnych z programem praktyki.

Słuchacze po przybyciu na miejsce praktyki wręczają dowódcy jednostki otrzymane w akademii skierowania i w ciągu 1-2 dni opracowują osobiste kalendarzowe plany pracy, które przedstawiają mu do zatwierdzenia.

W czasie praktyki słuchacze obowiązani są do prowadzenia dziennika praktyki oraz opracowania sprawozdania z praktyki. Zarówno sprawozdanie, jak i dzienniki oraz osobiste plany pracy powinny być stale sprawdzane przez kierownika praktyki będącego opiekunem słuchaczy ze strony uczelni.

Korzyści z praktyki zależne są w dużej mierze od samego słuchacza, jego stosunku do pracy i nauki, od stopnia zainteresowania procesem szkolenia bojowego i życiem danej jednostki, w której odbywa on praktykę. Z drugiej zaś strony cele praktyki nie zostaną osiągnięte, mimo najlepszych chęci i jak najbardziej pozytywnego i

czynnego ustosunkowania się do niej słuchaczy, jeżeli dowództwo danej jednostki nie otoczy ich odpowiednią opieką.

Przy dobrze zorganizowanej praktyce, korzyści z niej odnosi nie tylko słuchacz, ale i jednostka. Bardzo często bowiem słuchacze biorą czynny udział w życiu jednostki, przyczyniając się do wykonywania przez nią zadań szkoleniowo-wychowawczych.

Ocena pracy słuchacza za okres praktyki powinna obejmować: ocenę wykonania zadania indywidualnego oraz krótką charakterystykę całokształtu pracy w jednostce. Ocenę tę uzgodnioną z kierownikiem praktyki wpisuje do indeksu dowódca jednostki w obecności zainteresowanego słuchacza. Ocenę za pracę słuchacza podczas manewrów wystawia i wpisuje do indeksu jego bezpośredni przełożony.

Ogólne sprawozdanie z przebiegu praktyki w danej jednostce składa na piśmie kierownik praktyki, przedstawiając w nim ocenę pracy słuchaczy oraz uwagi i wnioski. Na podstawie sprawozdań słuchaczy i kierowników praktyki komendanci oddziałów /szefowie katedr/ omawiają wyniki praktyki ze słuchaczami poszczególnych kursów, dokonują podsumowania tych wyników na posiedzeniu zespołu kadry oddziału /katedr/, a następnie meldują o przebiegu praktyki komendantowi akademii. W meldunku tym powinny być ujęte wnioski dotyczące organizacji praktyki w roku następnym.

Ważniejsze problemy wynikające z przebiegu praktyki mogą być przedmiotem obrad Rady Naukowej.

LITERATURA

Jadziak E.: Podróż polowo-historyczna słuchaczy Akademii Sztabu Generalnego. "Wojskowy przegląd historyczny", 1957, nr 3; 1958, nr 3.

Madejski A.: Aktualne problemy studiów w Akademii Sztabu Generalnego. "Myśl Wojskowa" 1965, nr 6.

Okęcki S.: O niektórych zagadnieniach wojskowo-historycznej podróży polowej. "Myśl Wojskowa" 1955, nr 2.

Proces dydaktyczno-wychowawczy w ASG. Materiały na XII Sesję Naukową ASG. ASG 1969, cz. II.

Problemy dydaktyczno-wychowawcze Akademii Sztabu Generalnego. "Materiały XII Sesji Naukowej ASG". ASG 1970, 1/57/.

Sielecki R.: Wprowadzenie do metodyki szkolenia taktyczno-operacyjnego oficerów, sztabów i wojsk. ASG 1969.

Wasilewski S.: Wojskowa podróż polowa szlakiem walk 1 Armii WP. "Żołnierz Wolności" 1968, nr 231.

Więczyński P.: Wojenno-istoriczeskije polowyje pojezdki. "Wojennaja myśl" 1946, nr 7.

Sowa K.: Problemy praktyk szkolnych studentów. "Życie Szkoły Wyższej", 1962, nr 12.

Żółtowski E.: Wojskowe podróże polowe jedną z form kształcenia oficerów. "Myśl Wojskowa" 1968, nr 1.

D. METODYKA PODSTAWOWYCH FORM UCZENIA SIĘ I STUDIOWANIA

1. PRACA SAMODZIELNA SŁUCHACZY

a) Charakterystyka pracy samodzielnej

Wiodącą rolę w kształceniu słuchaczy spełniają metody i formy nauczania wykorzystywane przez wykładowców w ramach programowych zajęć. Umożliwiają one bowiem przekazywanie słuchaczom aktualnej wiedzy wraz z umiejętnościami stosowania jej w praktycznych sytuacjach. Jednak zajęcia prowadzone pod kierownictwem wykładowcy nie mogą zastąpić samego procesu uczenia się i studiowania. Stwarzają one słuchaczom jedynie warunki umożliwiające w sposób celowy i ukierunkowany samodzielne zgłębienie i przyswojenie zarówno teoretycznych problemów, jak i określonych umiejętności praktycznych.

Dlatego też praca samodzielna słuchaczy ASG stanowi jedną z zasadniczych form uczenia się. Istotą, a jednocześnie szczególną cechą tej formy jest to, że przy praktycznym jej stosowaniu, słuchacze pracują w zasadzie samodzielnie, zdani na własne umiejętności i doświadczenie. Bezpośrednia pomoc wykładowców, polegająca na dostarczaniu słuchaczom gotowych rozwiązań, uważana jest za niepotrzebną i szkodliwą. Niemniej jednak rola kadry dydaktyczno-naukowej w procesie uczenia się słuchaczy i ich pracy samodzielnej jest bardzo duża. Do jej obowiązków w tym zakresie należy:

- ukierunkowanie pracy samodzielnej przez stawianie słuchaczom konkretnych zadań do wykonania /w formie ustnej lub w założeniach/;

- stworzenie dostatecznie szerokiej bazy szkoleniowej zwiększającej efektywność procesu uczenia się i studiowania /gabinety, podręczniki, skrypty, schematy itp./;
- udzielanie konsultacji metodycznych i merytorycznych;
- dbanie o higienę pracy umysłowej słuchaczy.

Praca samodzielna słuchaczy ma istotne znaczenie w procesie studiów. W czasie przeznaczonym na tę działalność uczą się oni i studiują, a w szczególności:

- przygotowują się do zajęć programowych, seminariów, ćwiczeń, zajęć praktycznych oraz kolokwii i egzaminów;
- opracowują prace kursowe /indywidualne/ oraz prace dyplomowe.

Działalność słuchaczy w czasie pracy samodzielnej polega na:

- zapamiętaniu niezbędnych informacji i przyswajaniu określonych umiejętności i nawyków;
- utrwalaniu zdobytej wiedzy, umiejętności i nawyków;
- kojarzeniu otrzymanywanych informacji;
- uzyskaniu pozytywnych rozwiązań.

Realizując powyższe zadania, słuchacze stosować mogą trzy różne sposoby uczenia się, a mianowicie:

- naukę indywidualną;
- naukę zespołową;
- połączenie nauki indywidualnej i zespołowej.

b) Studiowanie samodzielne i zespołowe

Nauka indywidualna zapewnia w zasadzie najwyższy stopień skuteczności, gdyż umożliwia zdobycie trwałej i operatywnej wiedzy. Tylko przez samodzielne działania

słuchacze opanowują podstawowe wiadomości i przyswajają niezbędne umiejętności oraz wykonują zadania wymagające dużego nakładu własnej pracy /studiowanie literatury, opracowanie prac indywidualnych i dyplomowych/. Nauka indywidualna wymaga jednak dużej wytrwałości i systematyczności oraz takich umiejętności, jak: zdolność do koncentracji i skupienia się na przedmiocie studiów, łatwość zapamiętania informacji, znajomość zasad kształtowania umiejętności i nawyków^{1/}.

Z tego punktu widzenia naukę zespołową należy traktować jako ważne uzupełnienie indywidualnych wysiłków, szczególnie dla słuchaczy posiadających luki w wiadomościach i trudności w koncentracji. W nauce zespołowej zyskują oni bowiem cenne ułatwienia i nieodczowne bodźce do pracy. W zespole koleżeńskim wytwarza się łatwo atmosfera swobodnej wymiany myśli, co sprzyja bardziej gruntownemu przemyśleniu, zrozumieniu i logicznemu powiązaniu ze sobą różnych zagadnień. Wspólna nauka ułatwia też utrwalenie wiedzy i nawyków oraz umożliwia prowadzenie skutecznej kontroli wyników. Zaletą głośnego utrwalania oraz zbiorowej kontroli jest to, że referujący /poddawany kontroli/ może przedstawić swoją wypowiedź w formie, jaka będzie wymagana na zajęciach programowych względnie egzaminach. Pozostali członkowie grupy, słuchając wypowiedzi kolegi, kontrolują go i utrwalają przerabiany materiał.

1/ Szczegółowe zasady i techniki przyswajania wiedzy oraz opanowywanie umiejętności i nawyków przedstawiają: Z. Pietraszewski: Sztuka uczenia się, Warszawa 1963 r.; J. Pieter: Psychologia uczenia się, Warszawa 1961 r.

Ten sposób uczenia się, chociaż wymaga więcej czasu, jest w niektórych wypadkach lepszy niż ciche samodzielne powtarzanie objęte jedynie ramami niezbyt pewnej w swych założeniach samokontroli, na którą zdani są słuchacze pracujący indywidualnie.

Inną zaletą pracy zespołowej jest duża operatywność uczenia się. Z uwagi na zróżnicowanie wiedzy poszczególnych członków uczącego się zespołu odpowiedź na pytanie lub wyjaśnienie niezrozumiałego problemu następuje często natychmiast ze strony tych, którzy uprzednio zapoznali się z danym problemem.

Dla wielu słuchaczy korzyści z nauki zespołowej wynikają również z dostarczonych przez nią bodźców do pracy. Nauka zespołowa pobudza bowiem ambicje i wzmacnia zainteresowanie, wyzwala chęć podobania się i dorównania innym. Jest więc motorem emocjonalnego stosunku do nauki, który jest nieodzowny dla osiągnięcia pozytywnych rezultatów. Dla innych słuchaczy nauka zespołowa ujęta w ramy koleżeńskiej solidarności jest źródłem pełnego zaangażowania umysłowego i zdyscyplinowania. Jest to istotne chociażby z tego punktu widzenia, że wiele ludzi nie może zmusić się do indywidualnej, samodzielnej i wytężonej pracy umysłowej. Przeszkadzają im dość często różne uboczne zajęcia lub myśli, które odbiegają niekiedy daleko od studiowanego materiału.

Szczególne role w nauce zespołowej przypada zdolnym słuchaczom. Chodzi jednak o to, aby ich funkcja w grupie nie sprowadzała się do roli nieudolnego nauczyciela, który sam zadaje pytania i sam na nie odpowiada. Role pozostałych słuchaczy sprowadzałyby się w tym wy-

padku do biernego, bezkrytycznego odbierania informacji. Dlatego ten członek zespołu, który z racji posiadanych wiadomości lub osobistych cech charakteru obejmuje inicjatywę, powinien zrezygnować z roli jedyne go nauczyciela. Rola jego polegać powinna na zachęcaniu kolegów do myślenia i precyzyjnego wypowiedania myśli oraz kontrolowania i uzupełniania ich wiadomości.

Skład grupy podczas uczenia się zespołowego nie może być zbyt liczny. Uważa się, że powinna ona się składać z 2-3, a co najwyżej z 4 osób. W grupie większej efektywność uczenia się znacznie spada. Bardzo istotnym zagadnieniem jest właściwy dobór członków grupy, których powinno łączyć koleżeństwo i jedność celów działania. Skład grupy może być stały lub zmienny. Zdaje się, że 2-3 słuchaczy uczy się razem od początku do końca roku szkolnego lub nawet w przeciągu całego okresu studiów. W innych wypadkach - zależnie od przedmiotu, czasu i innych okoliczności - skład grupy wspólnie uczących się słuchaczy ulega zmianom. Taki stan rzeczy należy uważać za normalny.

Częstym, a niekiedy nieodzownym elementem pracy samodzielnej słuchaczy, jest łączenie nauki indywidualnej i zespołowej. W tym wypadku nauka zespołowa może poprzedzać lub następować po nauce indywidualnej. Nauka zespołowa wyprzedza indywidualne uczenie się najczęściej wtedy, gdy należy uporządkować materiał przekazany do opanowania, przy jednoczesnym braku literatury przedmiotu. Dopiero po wspólnym usystematyzowaniu wiedzy członkowie zespołu przystępują do indywidualnego opanowania kolejnych jej partii. Bardzo częstym zjawiskiem -

szczególnie podczas przygotowywania się do egzaminów i kolokwiów - jest też indywidualne powtarzanie lub przemyślenie całości względnie części materiału przerobionego w czasie nauki zespołowej. Jest to popularnie zwane szufladkowanie materiału, które stanowi nieodzowny element uzyskania pozytywnych rezultatów.

Z reguły jednak uczenie się zespołowe powinno być poprzedzone pracą indywidualną. W tym wypadku w czasie nauki indywidualnej wszyscy członkowie zespołu pracują nad tym samym materiałem lub - zwłaszcza w braku czasu, każdy z nich zapoznaje się z odrębnym zagadnieniem szkoleniowym. Następnie w czasie nauki zespołowej następuje wymiana poglądów i wzajemne zapoznawanie się z wynikami pracy indywidualnej. W tym jednak wypadku może wystąpić szkodliwa tendencja do bezkrytycznego korzystania z cudzych rozwiązań. Nauka zespołowa traci wówczas wszelki sens, gdyż uczy schematyzmu i przyzwyczajają do łatwizny. Dlatego też w ramach zespołowej pracy należy bardzo krytycznie oceniać indywidualne rozwiązania i w żadnym wypadku nie dążyć do ujednoczenia poglądów.

W czasie pracy samodzielnej słuchacze posługują się różnorodnymi metodami opisanymi w poprzednich rozdziałach, jak: opis, wykład, praca z podręcznikiem, metoda pytań i dyskusja, pokaz czynności, działania praktyczne /umysłowe i motoryczne/ oraz trening. Z wyszczególnionych metod do najczęściej stosowanych należą: praca z podręcznikiem, działania praktyczne /wykonanie zadania domowego/ oraz trening polegający na powtarzaniu materiału szkoleniowego lub czynności.

c) Praca indywidualna /kursowa/

Praca indywidualna /kursowa/ jest jednym z elementów pracy samodzielnej słuchaczy jako formy uczenia się. Polega ona na pisemnym ujęciu określonego zadania z jednego z zasadniczych przedmiotów studiów w ASG. Każdy słuchacz wykonuje dane zadanie samodzielnie pod kierownictwem konsultanta, wyznaczonego spośród wykładowców.

Celem pracy indywidualnej /kursowej/ jest:

- nauczyć słuchacza samodzielnego rozwiązania określonego problemu teoretycznego lub praktycznego w odpowiedniej formie /referat, ćwiczenie/;
- nauczyć słuchacza samodzielnego zgłębiania danego zagadnienia /przez dodatkowe studiowanie literatury/;
- przygotowanie do opracowania prac dyplomowych i innego typu opracowań teoretycznych.

Prace indywidualne w formie krótkich referatów lub fragmentów ćwiczeń opracowuje każdy słuchacz I i II roku studiów. Słuchacze I roku otrzymują tematy łatwiejsze, dotyczące w zasadzie jednego wybranego zagadnienia. Słuchacze II roku otrzymują tematy kompleksowe zbliżone swą formą i treścią do prac dyplomowych. Tematykę prac indywidualnych opracowują katedry. Dotyczy ona problematyki taktycznej, organizacji wojsk, służby sztabów, dowodzenia, oraz wąskich problemów specjalistycznych i jest dostosowana do profilu szkolenia, a często również do zainteresowań słuchaczy.

Do opracowania prac indywidualnych przystępują słuchacze po ukończeniu ćwiczenia metodycznego, które stanowi bazę wyjściową do ich pracy samodzielnej. Po za-

poznanlu się z tematem słuchacze samodzielnie dobierają literaturę oraz przeprowadzają analizę tematu pracy indywidualnej. Ustalają też ogólną koncepcję jej opracowania, a następnie referują swoje poglądy wykładowcy - konsultantowi. Konsultant służy pomocą i wydaje słuchaczowi wytyczne co do formy i treści danej pracy.

Po rozmowie z wykładowcą słuchacz ostatecznie precyzuje koncepcję swojej pracy, przedstawiając w oznaczonym terminie do zatwierdzenia tezy oraz termin wykonania pracy. Następnie przystępuje do pisania pracy, zwracając się w razie potrzeby o pomoc do konsultanta. Udzielając pomocy, konsultant zwraca uwagę słuchaczowi na błędy i braki w jego pracy, zaleca dokonanie - niezbędnych jego zdaniem poprawek i uzupełnień, a w końcu ocenia całość pracy indywidualnej słuchacza.

2. PRACA DYPLOMOWA

a) Cele i tematyka pracy dyplomowej

W myśl obowiązujących przepisów o szkolnictwie wyższym i zgodnie z programem studiów wszyscy słuchacze trzyletnich studiów stacjonarnych i zaocznych kończący studia, opracowują samodzielnie i bronią pracy dyplomowej. Wykonanie pracy dyplomowej ma na celu:

- sprawdzić dojrzałość słuchacza w zakresie samodzielnego rozwiązywania praktycznych lub teoretycznych problemów nauki i sztuki wojennej, mających użytkowe znaczenie z punktu widzenia potrzeb jednostki wojskowej lub uczelni;
- sprawdzić umiejętność korzystania z materiałów źródłowych i literatury fachowej i poprzednio opanowanej wie-

dzy oraz stopień wykazanej wprawy poprawnego rozumowania kategoriarni taktyczno-operacyjnymi, analizowania, syntezywania i wnioskowania;

- dać słuchaczom wstępne nawyki do prowadzenia samodzielnych badań i samodzielnej pracy twórczej.

Tematyka prac dyplomowych jest dostosowana do zasadniczego profilu studiów i może obejmować zagadnienia z dziedzin: taktyczno-operacyjnej /organizacji i prowadzenia walki i operacji, organizacji wojsk, służby sztabów, dowodzenia, metodyki szkolenia taktycznego/ w zakresie wojsk operacyjnych i wojsk obrony terytorium kraju; historii sztuki wojennej /analizę doświadczeń ubiegłych wojen/ oraz z zakresu studium teatrów działań wojennych.

Tematykę prac dyplomowych ustalają poszczególni szefowie katedr w zakresie swojej specjalności przed zakończeniem przedostatniego roku studiów przez słuchaczy. Tematyka ta odpowiada wymaganiom rozkazów szkoleniowych Ministra Obrony Narodowej i aktualnym zadaniom szkolenia bojowego i taktyczno-operacyjnego Wojska Polskiego oraz uwzględnia propozycje przedstawiane corocznie przez dowództwa /szefostwa/ rodzajów sił zbrojnych wojsk i służb oraz okręgi wojskowe. Ostateczny wykaz tematów prac dyplomowych zatwierdza komendant akademii.

Wykaz prac dyplomowych podaje się do wiadomości słuchaczy przedostatniego roku studiów przed zdaniem przez nich egzaminu przejściowego i wyjazdem na praktykę. Każdy słuchacz ma prawo wyboru tematu z opracowanego zestawienia lub zgłoszenia własnego tematu różniącego się zasadniczo od tematów ujętych w wykazie katedralnym. Zgłoszony przez słuchacza temat podlega za-

akceptowaniu przez odnośnego szefa katedry. Tematy przydzielone poszczególnym słuchaczom ogłasza się w rozkazie komendanta akademii.

Praca dyplomowa może być opracowana w formie ćwiczenia taktycznego lub rozprawy teoretycznej /referatu/ i powinna być w zasadzie oparta na obowiązujących zasadach taktyki i sztuki operacyjnej oraz praktycznym doświadczeniu wojsk. Słuchacz ma jednak prawo wyrażenia w pracy własnych poglądów i sformułowania koncepcji odmiennych od aktualnie obowiązujących w szkoleniu wojsk.

Objętość pracy dyplomowej i wykonywanej w formie ćwiczenia nie powinna przekraczać 70-80 stron maszynopisu. Przy opracowywaniu rozprawy teoretycznej należy również dążyć do treściwego przedstawienia problematyki w granicach 40-50 stron maszynopisu.

b) Kierowanie pracą dyplomanta

Dla kierowania opracowaniem każdej pracy dyplomowej powołuje się spośród kadry dydaktyczno-naukowej kierownika pracy dyplomowej. Ponadto do pomocy słuchaczom wykonującym prace dyplomowe na zapotrzebowanie dowództw /szefostw/ rodzajów sił zbrojnych, wojsk oraz okręgów wojskowych, oprócz kierownika pracy dyplomowej, powołuje się konsultanta wyznaczonego przez dowódcę /szefa/ zainteresowanej instytucji. W szczególnych wypadkach podyktowanych koniecznością uzyskania przez słuchacza uzupełniającej konsultacji specjalistycznej, na konsultanta może być wyznaczony dodatkowo pracownik naukowy z akademii - specjalista z odnośnej dziedziny wiedzy. Zmiana kierownika pracy dyplomowej w toku opraco-

wywania przez słuchacza pracy dyplomowej może być dokonana tylko za zezwoleniem komendanta akademii.

W toku opracowania tematu słuchacz ma prawo zwracać się z prośbą o udzielenie mu konsultacji przez innych pracowników dydaktyczno-naukowych w zakresie różnych specjalistycznych problemów będących treścią pracy dyplomowej, po uprzednim uzgodnieniu z odnośnym kierownikiem pracy dyplomowej o celowości takiego przedsięwzięcia. Ponadto może się on ubiegać, za zgodą kierownika i odnośnej katedry, o uzyskanie specjalistycznych konsultacji u pracowników naukowych /praktyków, fachowców/ spoza akademii /w uczelniach, instytucjach i jednostkach wojskowych/.

Do obowiązków kierownika pracy dyplomowej należy między innymi:

- sporządzanie w porozumieniu z konsultantem pisemnych wytycznych do opracowania pracy dyplomowej i sprawdzenie ich prawidłowego zrozumienia przez słuchacza;
- udzielanie wskazówek do wykonania przez słuchacza terminarza czynności związanych z opracowywaniem pracy dyplomowej;
- sprawdzenie teoretycznego /merytorycznego i metodologicznego/ przygotowania słuchaczy w zakresie tematu pracy oraz znajomości niezbędnej literatury;
- udzielanie słuchaczowi pomocy przez okresowe zapoznanie się z tokiem badań i z treścią pracy, wskazywanie dodatkowej literatury i sygnalizowanie stwierdzonych błędów;
- regulowanie kontaktów dyplomanta z konsultantem oraz
  - w miarę potrzeby - organizowanie uzupełniających kon-

sultacji w innych katedrach;

- okresowe informowanie odpowiednich kierowników grup oraz meldowanie szefowi katedry o przebiegu opracowywania pracy dyplomowej przez słuchacza;
- sprawdzenie gotowej pracy dyplomowej, sporządzenie na piśmie opinii pracy i przedstawienie jej szefowi katedry wraz z wnioskiem o dopuszczenie lub niedopuszczenie słuchacza do obrony;
- udzielenie słuchaczowi wskazówek do opracowania referatu do obrony pracy dyplomowej.

Do obowiązków konsultanta należy:

- udzielanie fachowej konsultacji w zakresie opracowywanego tematu;
- udostępnienie niezbędnych materiałów i danych wyjściowych;
- załatwienie ewentualnych formalności związanych z koniecznością kontaktów z dowódcami jednostek, przydzieleniem środków dla prowadzenia rekonesansów itp.

Ogólne kierownictwo nad opracowaniem i konsultowaniem prac dyplomowych sprawują szefowie katedr, którzy czuwają nad sprawnym przebiegiem opracowania i wykonania przez słuchaczy prac dyplomowych oraz - w razie potrzeby - udzielają pomocy podległym pracownikom dydaktyczno-naukowym wyznaczonym na kierowników prac dyplomowych i konsultantów.

c) Opracowanie pracy dyplomowej przez słuchacza

Praca dyplomowa powinna być napisana przez słuchacza samodzielnie. Słuchacz ponosi pełną odpowiedzialność za jej poziom i termin wykonania. Opracowując pra-

ce dyplomową - powinien on wykazać:

- znajomość założeń teoretycznych oraz literatury dotyczącej tej dziedziny nauki, z której zakresu opracowywana jest praca dyplomowa oraz umiejętność zastosowania posiadanych wiadomości w rozwiązywaniu określonych teoretycznych i praktycznych problemów nauki i sztuki wojennej;
- umiejętność wykorzystywania i krytycznego analizowania literatury fachowej i źródeł oraz zawartych w nich poglądów, koncepcji i wniosków;
- umiejętność poprawnego rozumowania /uogólniania i wnioskowania/ kategoriami taktyczno-operacyjnymi, a także uzasadniania i bronięcia własnych tez i postulatów;
- posiadanie wstępnych nawyków do prowadzenia badań naukowych oraz zadatków do samodzielnej pracy twórczej w zakresie rozwijania i rozwiązywania teoretycznych oraz praktycznych problemów wiedzy wojskowej.

Pierwszą czynnością rozpoczynającą cykl opracowywania pracy dyplomowej jest wybór i określenie tematu pracy. Jeżeli słuchacz sam ustala temat pracy, powinien on określić: dziedzinę wiedzy, w której ramach zawarty jest proponowany temat; zakres tematu i stopień jego ogólności i szczegółowości; charakter problemu /teoretyczny czy praktyczny/. Formułując samodzielnie temat słuchacz powinien kierować się następującymi kryteriami: znajomością problematyki będącej treścią rozprawy /a więc wybierać temat najbliższy jego zainteresowaniom i już znany w określonym stopniu/; użytecznością praktyczną bądź teoretyczną problemu z punktu widzenia potrzeb wojsk lub uczelni.

Wybierając temat z wykazu katedralnego, słuchacz powinien dokonać jego analizy, zwracając szczególną uwagę na zrozumienie jego treści oraz określenie tych wszystkich elementów, które zostały wyszczególnione uprzednio. W rezultacie analizy sformułowanego samodzielnie lub wybranego tematu słuchacz określa cele poznawcze pracy dyplomowej oraz formułuje w formie pytań problemowych zagadnienia, które zamierza w pracy rozwiązać. W pracach o charakterze badawczym słuchacz formułuje wstępną hipotezę roboczą oraz określa metody badawcze. Hipoteza robocza jest to przypuszczalne rozwiązanie, które słuchacz zamierza przez odpowiednie badania i studia uzasadnić oraz udowodnić.

Na podstawie przeprowadzonej analizy tematu słuchacz sporządza wstępny plan pracy dyplomowej /referatu/ lub układ /ćwiczenia taktycznego/ oraz terminarz czynności według wzoru ustalonego przez kierownika pracy dyplomowej. Następnie przystępuje on do studiowania literatury i źródeł. W pierwszej fazie powinien się zapoznać z bibliografią przedmiotu i wynotować te pozycje, które przede wszystkim zasługują na uwagę. W celu usprawnienia i przyspieszenia toku pracy nad zapoznaniem się z dużą ilością pozycji bibliograficznych należy stosować technikę szybkiego czytania, dzięki której możemy w krótkim czasie dokonać selekcji bibliografii oraz wyodrębnić pozycje wymagające dokładnego przestudiowania. Podstawowe dane dotyczące przeczytanych pozycji literatury wynotowuje się na fiszkach bibliograficznych lub w oddzielnych zeszytach.

W toku czytania i studiowania literatury słuchacz

opracowujący rozprawę teoretyczną /referat/ uściśla plan pracy, precyzuje treść poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów. Plan referatu powinien ujmować: rozdział wprowadzający, zawierający analizę tematu, cele badawcze, hipotezę roboczą /jeżeli jest to praca o charakterze empirycznym/, zagadnienia i pytania badawcze oraz analizę i ocenę krytyczną literatury; część /rozdział lub rozdziały/ przedstawiającą sprawozdanie z przeprowadzonych badań bądź analizę krytyczną faktów i zjawisk występujących w określonej dziedzinie rzeczywistości; wreszcie rozdział ujmujący propozycje rozwiązania danego problemu wraz z wnioskami ogólnymi.

Rzecz jasna istnieje możliwość opracowania referatu według innego planu, zawsze jednak praca powinna zawierać: wprowadzenie do tematu, część faktograficzną i analityczną /badawczą/ oraz określone propozycje, które mogą być albo zebrane w jednym rozdziale, albo też występować w różnych częściach pracy.

Pracę dyplomową w formie referatu zaleca się pisać w sposób możliwie ciągły /bez dłuższych przerw/, przeznaczając na ten cel przynajmniej 2-3 godziny dziennie, aż do zakończenia opracowywania pierwszej redakcji. Należy przy tym od razu pisać ją starannie. W pierwszej kolejności zaleca się napisać rozdział wstępny /metodologiczny/, a następnie pozostałe rozdziały według uprzednio ustalonej kolejności, chociaż mogą być liczne odstępstwa od tej zasady.

Po opracowaniu pierwszej redakcji słuchacz przedstawia pracę kierownikowi pracy dyplomowej, po czym na podstawie otrzymanych wskazówek wprowadza ewentualne

zmiany i uzupełnienia oraz wykonuje potrzebne załączniki. Całość pracy po jej zaakceptowaniu przez kierownika przekazuje wydziałowi wydawniczemu w celu technicznego jej opracowania.

Praca dyplomowa opracowana w formie ćwiczenia taktycznego powinna zawierać: myśl przewodnią ćwiczenia lub zasadnicze jej elementy w zasadzie w formie graficznej, koncepcję taktyczną i metodyczną ćwiczenia, zamiar i decyzję stron, położenie wyjściowe stron, zarys dynamiki walki i niezbędne dokumenty metodyczno-organizacyjne potrzebne do przeprowadzenia ćwiczenia. Ponadto słuchacz w razie potrzeby opracowuje krótkie pisemne uogólnienie teoretycznej strony ćwiczenia, w którym przedstawia podstawowe właściwości danego rodzaju działań bojowych i uzasadnienie głównych problemów taktyczno-operacyjnych rozwiązywanych w treści ćwiczenia.

Kolejność pracy słuchacza opracowującego ćwiczenie może być następująca. Po przestudiowaniu wybranej literatury sporządza on konspekt uogólnienia strony teoretycznej tematu będącego treścią ćwiczenia i ustala te specyficzne zasady taktyczno-operacyjne lub sposoby postępowania swoiste dla danego rodzaju działań bojowych, które zamierza twórczo zastosować w treści ćwiczenia. Na podstawie analizy tematu ćwiczenia i znajomości literatury przedmiotu, a w wypadku opracowania tematu dla potrzeb jednostki wojskowej, również oceny jej potrzeb szkoleniowych, słuchacz precyzuje myśl przewodnią ćwiczenia, a zwłaszcza jego ogólną koncepcję taktyczną i metodyczną /może to być wykonane na kartce papieru/ oraz ustala ostateczny układ całości ćwiczenia.

Powyższą ogólną koncepcję i układ pracy słuchacz uzgadnia szczegółowo z kierownikiem pracy dyplomowej oraz z konsultantem. Ten ostatni kontakt ma szczególne znaczenie dla słuchacza opracowującego pracę dyplomową na zapotrzebowanie jednostki wojskowej spoza ASG. W tym wypadku konsultant - będąc przedstawicielem danej jednostki - jest w stanie udzielić słuchaczowi wyczerpującej informacji dotyczącej praktycznej strony danego tematu oraz zapewnić pomoc w dostarczeniu odpowiednich pomocniczych materiałów, mających istotne znaczenie dla przyszłej użytkowej wartości pracy dyplomowej. W celu uzyskania jak największych korzyści z planowanych spotkań z konsultantem słuchacz powinien dokładnie sprecyzować i uzgodnić z konsultantem plan, treść oraz termin konsultacji. Każdy wyjazd na konsultację słuchacz uzgadnia z kierownikiem pracy dyplomowej.

Bardzo istotnym etapem pracy jest przeprowadzenie badań empirycznych w terenie. W warunkach akademii tego rodzaju prace mogą być wykonane w zasadzie w czasie praktyki, to jest po zakończeniu drugiego roku studiów. Słuchacz prowadzący badania może zastosować metodę obserwacji naukowej, metodę badania opinii oraz - w sprzyjających okolicznościach - metodę eksperymentu. Badania należy prowadzić w oparciu o uprzednio ustalony plan zaakceptowany przez kierownika pracy dyplomowej oraz uzgodniony z konsultantem i za pomocą przygotowanych narzędzi badawczych /arkuszy obserwacji, kwestionariuszy, sprawozdań/.

Po sprecyzowaniu koncepcji i układu pracy dyplomowej w formie ćwiczenia oraz uzyskaniu konsultacji słu-

chacz opracowuje myśl przewodnią ćwiczenia /zwłaszcza zamiar i decyzję stron oraz zarys dynamiki walki/ i uzgadnia tę część pracy z kierownikiem pracy dyplomowej /ewentualnie z konsultantem/. Następnie przystępuje do wykonania pozostałych dokumentów oraz uzupełnia część teoretyczną. Całość pracy wraz z załącznikami przedstawia kierownikowi i po uzyskaniu akceptacji przekazuje wydziałowi wydawniczemu.

LITERATURA

Kwapiszewski Z.: Prowadzenie prac magisterskich i opieka nad magistrantami. "Dydaktyka Szkoły Wyższej". Gliwice-Katowice, 1960.

Łączny E.: Inżynierskie prace dyplomowe - syntezą wiadomości i umiejętności absolwentów Wydziału Dowódczego WSMW. "Wybrane zagadnienia z dydaktyki wojskowej". WSMW 1969, z. V.

Maksymowicz A.: Przeczytaj i pomyśl. Politechnika Warszawska 1969.

Nowacki T.: Dydaktyka Wojskowa. Warszawa 1966.

Pietrasiński Z.: Sztuka uczenia się. Warszawa 1963.

Pieter J.: Ogólna metodologia pracy umysłowej. Warszawa 1967.

Pieter J.: Psychologia uczenia się. Warszawa 1961.

Pieter J.: Kierowanie pracą magisterską. "Dydaktyka Szkoły Wyższej". Gliwice-Katowice 1961.

Rudniański J.: Sprawność umysłowa. Warszawa, 1967.

Rudniański S.: Technologia pracy umysłowej. Warszawa 1950.

Tymczasowa instrukcja procesu studiów w ASG. ASG 1959, Archiwum nr O20890.

IV. METODYKA SPRAWDZANIA ORAZ OCENY WYNIKÓW NAUCZANIA

1. CELE I FUNKCJE SPRAWDZANIA I OCENY WYNIKÓW NAUCZANIA

Realizacja zadań programowych oraz jakpść działalności dydaktyczno-wychowawczej są w dużym stopniu uzależnione od poprawności metod i form kontroli oraz obiektywności oceny wyników nauczania. Kontrola i ocena powinny określić przydatność programu oraz dydaktyczno-wychowawcze wartości poszczególnych metod i form nauczania oraz środków dydaktycznych. Dostarczając materiałów do analizy błędów tkwiących w metodach, środkach i warunkach nauczania, kontrola i ocena przyczynia się do doskonalenia procesu nauczania i wychowania.

Jednocześnie kontrola i ocena - stanowiąc istotną część procesu nauczania - realizuje określone cele dydaktyczne i wychowawcze. Z punktu widzenia dydaktycznego ma ona na celu określenie stopnia przyswojenia przez słuchaczy materiału programowego, wykrycia luk w ich wiadomościach i braków w umiejętnościach oraz ustalenia charakteru i przyczyn popełnionych przez nich błędów. Natomiast podstawowym celem funkcji wychowawczych kontroli i oceny jest maksymalne aktywizowanie słuchaczy do opanowania całego materiału nauczania określonego programu. Dobrze zorganizowana kontrola i wychowawczo podana ocena uczy słuchaczy trafnej oceny własnej osobowości oraz wzbudza wiarę w swoje siły i możliwości. Sprawdzanie wyników kształcenia słuchaczy powinno zmierzać w zasadzie do ustalenia:

- po pierwsze - czy przebieg nauczania i uczenia się jest prawidłowy i zgodny z celami studiów;
- po drugie - czy opanowanie materiału programowego odbywa się rytmicznie i zgodnie z rozkładem zajęć.

Pierwsza funkcja sprawdzania wyników nauczania przede wszystkim odnosi się do wykładowcy i polega na kontroli jakości własnej działalności dydaktyczno-wychowawczej. Wyniki kontroli powinny stanowić podstawę dla wykładowcy do analizy swoich czynności, szukania przyczyn błędów oraz usprawniania procesu nauczania.

Drugą funkcją sprawdzania wyników nauczania jest ocena postępów poszczególnych słuchaczy, a przez to usprawnianie procesu uczenia się przez organizowanie pomocy dla słabszych i stworzenie im warunków dla efektywniejszej pracy. W tym aspekcie kontrola ma znaczenie kształcące i wychowujące. W toku przygotowania się do kolejnych zaliczeń /zajęć bieżących, kolokwii, egzaminów/, a także w czasie bieżącego sprawdzania, słuchacze systematyzują swe wiadomości i rozwijają umiejętności.

Przy kwalifikowaniu kandydatów na studia w ASG kontrola i ocena poziomu wiedzy spełniają również funkcję selekcji. Dzięki selekcji zapewnia się dobór na studia najzdolniejszych i najbardziej wartościowych kandydatów.

W warunkach uczelni wyższej sprawdzanie i kontrola wyników studiów nie mogą ograniczać się wyłącznie do dziedziny nauczania z punktu widzenia stwierdzenia stopnia przyrostu wiedzy teoretycznej i umiejętności praktycznych. Sprawdzeniu podlega bowiem całokształt działalności dydaktyczno-wychowawczej uczelni i jej skutków w zakresie kształtowania wszystkich składników osobowości stu-

uchaczy - z uwzględnieniem czynnika ideowo-moralnego oraz cech charakteru.

W procesie nauczania szczególną uwagę należy zwracać na kształtowanie u słuchaczy takich cech, jak: aktywność i inicjatywa, pryncypialność i stanowczość, poczucie odpowiedzialności za powzięte decyzje, odwaga intelektualna oraz dokładność i punktualność wyrażająca się między innymi w dyscyplinie osobistej. Oceny wpływu nauczania na stopień kształtowania się cech osobowych powinno się dokonywać na wszystkich zajęciach z przedmiotów taktyczno-operacyjnych.

Z punktu widzenia organizacyjnego sprawdzanie nie jest procesem jednorazowym. Można wyróżnić następujące rodzaje sprawdzania: wstępne /egzamin wstępny/, bieżące /w ramach programowych zajęć/, okresowe oraz końcowe /egzamin końcowy/.

Sprawdzanie wstępne odbywa się na kursie przygotowawczym, jeżeli taki jest organizowany, oraz na egzaminie konkursowym. Celem tego rodzaju sprawdzania jest dokonanie selekcji wśród kandydatów na studia oraz stwierdzenie poziomu ich przygotowania do studiów.

Sprawdzanie bieżące odbywa się w toku zajęć programowych. Polega ono na formułowaniu pytań i zadań problemowych ustnie lub pisemnie i na rozwiązywaniu ich przez słuchaczy w celu upewnienia się o stopniu przygotowania do zajęć.

Sprawdzanie okresowe /końcowe/ występuje w formie: zaliczeń z danego przedmiotu lub ćwiczenia /grupowego, na mapach itp./, kolokwii, ćwiczeń egzaminacyjnych oraz egzaminów rocznych i promocyjnych.

Wyniki egzaminu wstępnego jako informacja o stanie wiedzy kandydatów na studia powinny mieć wartość prognostyczną co do przyszłych postępów w nauczaniu słuchacza. W świetle wielu opracowań należy wnioskować, że istnieje zależność między ocenami w Wyższych Szkołach Oficerskich a ocenami na pierwszym roku studiów w ASG. Wartość prognostyczna egzaminu wstępnego zależy od wielu czynników warunkujących perspektywę rozwojową, zdolności poznawcze i poziom inteligencji oraz cechy charakteru z punktu widzenia przyszłych zadań dydaktycznych, a także przyszłych funkcji służbowych, które słuchacz będzie sprawował po ukończeniu studiów. Badania testowe oraz egzaminy wstępne kandydatów na studia stanowią podstawę do wnioskowania o przyszłych absolwentach ASG.

Sprawdzanie bieżące postępów słuchaczy mobilizuje ich do uczenia się, przyzwyczajają do krytycznego oceniania własnej pracy, uważnego i starannego wykonywania obowiązków oraz wyrabiania siły woli, pracowitości i dokładności.

Dokładne sprawdzanie wyników pracy słuchaczy wzmacnia w nich wiarę we własne siły i rozwija poczucie odpowiedzialności za postępy własne i grupy, kształtuje kolektyw oraz mobilizuje słuchaczy do pracy w celu ewentualnego usunięcia luk w zdobytej wiedzy.

2. METODY SPRAWDZANIA WIEDZY I UMIEJĘTNOŚCI

Wiedzę i umiejętności słuchaczy należy sprawdzać bieżąco i okresowo. Odpowiednio do celu sprawdzenia występują następujące metody sprawdzenia: obserwacja

bleżąca, pytania ustne, prace pisemne, zadania praktyczne.

a/ Obserwacja prowadzona w toku zajęć programowych jest najbardziej rozpowszechnioną metodą sprawdzania słuchaczy. W toku obserwacji sprawdza się i ocenia sprawność umysłową słuchaczy, zasób wiedzy teoretycznej i umiejętności praktycznych oraz określa się inne walory osobowościowe.

Szczególne znaczenie ma obserwacja przy sprawdzaniu stopnia opanowania przez słuchaczy umiejętności praktycznych. Obserwację tego rodzaju prowadzi się zwłaszcza podczas ćwiczeń grupowych, dowódczo-sztabowych, na mapach, szkieletowych, a także ćwiczeń egzaminacyjnych w terenie. Obserwacja umiejętności praktycznych słuchaczy ma przede wszystkim charakter indywidualny i polega na ocenie każdego słuchacza w zakresie pełnienia odpowiednich funkcji. Sprawdzenie umiejętności i uzdolnień organizatorskich ma szczególne znaczenie w ćwiczeniach taktycznych w terenie.

Wykładowca - prowadząc obserwację - powinien oceniać pojedynczych słuchaczy i zespoły /w ramach ćwiczeń taktycznych/. Przy zespołowym rozwiązywaniu problemów wykładowca powinien oceniać poszczególne zespoły, wprowadzając element współzawodnictwa między nimi. W takich przypadkach wykładowca ma możliwość oceny poszczególnych słuchaczy ze względu na ich funkcjonowanie w zespołach.

b/ Ustne sprawdzanie wiedzy i umiejętności stanowi również bardzo rozpowszechnioną metodę w ramach bieżącej

kontrolli nauczania oraz w czasie kolokwiów i egzaminów. Istotą tej metody są pytania stawiane przez wykładowcę na początku lub w trakcie zajęcia. Pytania powinny być tematycznie związane z poprzednim lub nowym zajęciem i mieć charakter problemowy. Nie należy formułować pytań wymagających recytowania z pamięci fragmentów instrukcji lub regulaminów. Przez przepytывanie ustala się faktyczny stan wiedzy słuchaczy oraz określa stopień opanowania danego zakresu wiedzy.

Pytania powinny być jasne i zrozumiałe, językowo poprawne, postawione w atmosferze możliwie swobodnej, wzajemnego zaufania i życzliwości. Odpowiedzi należy oceniać w sposób jednoznaczny i obiektywny, zaś każdą błędną odpowiedź trzeba poprawić, a istotę błędu wyjaśnić.

Ustne sprawdzanie w czasie kolokwiów i egzaminów ma inny charakter, chociaż w swej istocie również sprowadza się do pytań. O ile ustne sprawdzanie w czasie prowadzenia zajęć programowych ma na celu przede wszystkim uczenie słuchaczy przez wykazanie im luk w ich wiedzy, o tyle kolokwia i egzaminy służą przede wszystkim celom kontroli. Dlatego też pytania zadawane słuchaczom /ustne lub pisemne/ powinny znacznie głębiej sięgać do problematyki danego przedmiotu nauczania lub działu nauki. Słuchacze - odpowiadając na te pytania - powinni wykazać znajomość nie tylko określonych faktów, lecz również reguł rządzących daną rzeczywistością. Podczas ustnego sprawdzania wykładowca kontroluje stopień opanowania przez słuchaczy wiedzy teoretycznej i praktycznej, w tym znajomość zasad zastosowania uogólnień teoretycznych w działaniach praktycznych.

c/ Pisemne prace kontrolne należy stosować po przerobieniu działu programu w celu sprawdzenia stopnia opanowania określonego materiału. Temat pracy pisemnej powinien zawierać problem teoretyczny i praktyczny, dostosowany do możliwości przeciętnego słuchacza w grupie.

Prace pisemne jako metoda kontroli postępów pozwalają ustalić stopień przyswojenia wiedzy przez wszystkich słuchaczy w tych samych warunkach i przy wykorzystaniu tego samego materiału. Ten typ kontroli wymaga jednak od wykładowcy więcej czasu na poprawienie i ocenę prac. Słuchacze powinni być uprzedzeni o terminie pracy kontrolnej z danego przedmiotu. Przed wykonaniem pracy kontrolnej słuchacze powtarzają materiał, co w efekcie daje lepsze wyniki.

Przed rozpoczęciem pisania pracy należy podać: temat, czas wykonania i ewentualnie formę wykonania pracy. Każdą pracę należy dokładnie sprawdzić i ocenić. Ze względów psychologicznych słuchaczom należy podać ocenę z krótkim uzasadnieniem. Uzasadnienie powinno uwzględniać zarówno błędy, jak i zalety pracy. Każdą pracę należy omówić w grupie oddzielnie. Ma to znaczenie dydaktyczne i wychowawcze, ponieważ wskazanie błędów z analizą ich przyczyn pozwoli słuchaczom zrozumieć istotę dokonanych pomyłek oraz upewnić się co do swoich możliwości.

3. FORMY SPRAWDZANIA WYNIKÓW NAUCZANIA

Do form sprawdzania wyników nauczania należą: zaliczenie przedmiotu lub ćwiczenia taktycznego, kolokwium, ćwiczenie egzaminacyjne i egzamin.

a/ Zaliczenie - jako forma oceny i sprawdzenia opanowanej wiedzy i umiejętności po ukończeniu zajęć /ćwiczeń/ - powinno być bodźcem do dalszych studiów. Podstawą zaliczenia danego ćwiczenia czy zajęcia praktycznego jest uczestnictwo, aktywność i rzetelność pracy słuchacza przy rozwiązywaniu zadania /problemu/. Praca słuchacza w czasie ćwiczeń i zajęć praktycznych zostaje zaliczona, jeżeli są spełnione warunki zgodnie z postawionym celem ćwiczenia. Do warunków tych można zaliczyć:

- osobisty wkład pracy w rozwiązywaniu zadania czy problemu;
- zdyscyplinowanie i umiejętność współdziałania z innymi;
- konkretność opanowania wiedzy i umiejętności praktycznych z danego tematu /cyklu zagadnień/.

b/ Kolokwium, stanowiące formę sprawdzania wiadomości słuchaczy zdobytych po określonych wykładach czy ćwiczeniach, przeprowadza się w terminach ustalonych w programie studiów. Kolokwium może mieć charakter rozmowy lub pracy pisemnej na konkretny temat /lub kilka tematów/. Wykładowcy w zależności od specyfiki przedmiotu mogą stosować taką metodę, która zapewnia sprawdzenie całego opanowanego materiału. Przydatność różnych metod sprawdzania wynika z celu kolokwium. Wykładowca w czasie kolokwium powinien uwzględniać indywidualne właściwości każdego słuchacza. Kolokwium będzie wówczas obiektywne, jeśli wykładowca przygotuje dla wszystkich jednakowy zestaw pytań lub problemów.

Jeżeli słuchacz nie wykaże się odpowiednią wiedzą, należy przekonać go o brakach, o powierzchowności opracowanych materiałów, zalecić do przestudiowania lite-

raturę i podać termin dodatkowego kolokwium.

Powtórne sprawdzanie wiadomości w czasie kolokwium powinno być bardziej gruntowne i wnikliwe. W razie powtórnego niezdania kolokwium tryb postępowania z danym słuchaczem ustala odrębny przepis /instrukcja/.

c/ Ćwiczenie egzaminacyjne stanowi podstawę do oceny umiejętności zastosowania przez słuchaczy teorii w praktyce. Słuchacze na określonych stanowiskach podejmują decyzję, która podlega ocenie. Ćwiczenie egzaminacyjne ocenia kierownik grupy /wykładowca/ lub komisja. Rola oceniającego polega głównie na tym, aby obiektywnie ocenić stopień opanowania wiedzy oraz umiejętności praktycznych w zakresie poszczególnych funkcji pełnionych przez słuchaczy. Przy ocenie słuchaczy należy brać pod uwagę:

- 1/ Poprawność decyzji;
- 2/ Czas użyty na podejmowanie decyzji;
- 3/ Podmiot podejmujący decyzję /indywidualny, zbiorowy/;
- 4/ Aktualność decyzji /w stosunku do istniejącej i do przyszłej sytuacji/.

Przy sprawdzaniu działalności słuchaczy w ramach ćwiczenia egzaminacyjnego należy również ocenić przejawianie się ich cech osobowości, a szczególnie takich, jak:

- systematyczność;
- samodzielność podejmowania decyzji;
- konkretność i zwięzłość wyrażania myśli /w mowie, piśmie, graficznie na mapach/;
- zdolności organizacyjne;
- inicjatywa i stanowczość;

- umiejętność współdziałania w zespole;
- odpowiedzialność za realizację decyzji.

Ocena każdego słuchacza powinna być umotywowana według kryteriów ustalających jego przydatność do pełnienia określonych funkcji dowódczych i sztabowych.

d/ Egzamin. W dotychczasowej praktyce przeprowadza się egzaminy końcowe /z poszczególnych przedmiotów/, roczne i dyplomowe. Wspólną cechą wymienionych egzaminów stanowi sprawdzian pewnej całości i określonego rodzaju wiedzy i umiejętności. Egzamin powinni prowadzić pracownicy naukowcy z pełną dojrzałością nie tylko naukową i dydaktyczną, lecz także pedagogiczną.

Znaczenie egzaminu w procesie nauczania zależy od stopnia jego obiektywności. O obiektywności egzaminów decydują warunki wpływające na wyniki i przebieg egzaminu, jak na przykład:

- stan wiedzy egzaminowanego;
- stan wiedzy egzaminatora;
- subiektywne okoliczności przebiegu egzaminu;
- obiektywne okoliczności sytuacji egzaminacyjnej.

Do subiektywnych czynników egzaminu należą:

- aktualny stan egzaminowanego słuchacza /stany chorobowe, zmęczenie fizyczne, znużenie psychiczne, niezadowolenie/;
- tempo procesów psychicznych w czasie egzaminu;
- wymagalność egzaminatora i jego metody egzaminowania.

Do obiektywnych okoliczności należą:

- stopień oficjalności egzaminu;
- liczba obserwatorów lub egzaminatorów;

- charakter egzaminu i stopień przestrzegania dyscypliny dydaktycznej;
- miejsce egzaminu;
- warunki atmosferyczne i pora dnia /rano, wieczór/.

Każda z tych okoliczności wpływa w pewnym stopniu różnie na każdego egzaminowanego, zakłóca współzależność między stanem jego wiedzy a uzyskaną oceną. Egzamin przeprowadza się w zasadzie na podstawie z góry przygotowanych pytań. Słuchacz powinien zrozumieć istotę pytania, zastanowić się i przygotować odpowiedź. W toku odpowiedzi egzaminowanego ocenia się: jego wiedzę, umiejętność myślenia, zwięzłość wyrażania myśli, poprawność budowy zdań, umiejętność wnioskowania, pamięć, wyobraźnię, posiadany zasób słów, poprawność rozumienia pytań stawianych przez egzaminującego.

Końcowym etapem egzaminu jest ocena, którą wystawiają zespołowo członkowie komisji egzaminacyjnej. W ocenach poszczególnych egzaminatorów mogą wystąpić istotne różnice. W tych wypadkach wystawia się ocenę o wartości odpowiadającej średniej arytmetycznej wszystkich ocen. W wypadkach wątpliwych o wysokość oceny decyduje przewodniczący komisji.

Przy wystawianiu oceny nie należy się zbyt srogiem sugerować dotychczasowymi postępami słuchacza w okresie studiów. Miernikiem oceny powinien być przede wszystkim aktualny stan jego wiedzy, ujawniony w czasie egzaminu.

Zgodnie z postulatem współczesnej dydaktyki kontrola i ocena powinna obejmować nie tylko wiedzę i umiejętności, lecz także całą osobowość słuchacza.

e/ Obrona pracy dyplomowej stanowi końcowy etap sprawdzenia wiedzy i przygotowania słuchaczy do samodzielnej i twórczej pracy. Decyduje ona o ostatecznej ocenie pracy dyplomowej podejmowanej przez kierownika pracy dyplomowej, recenzenta i komisję egzaminacyjną. W obronie pracy dyplomowej dyplomant powinien wykazać poziom swej wiedzy, umiejętności i nawyki rozumowania, a także inne zdolności.

Dyplomant broni pracy dyplomowej na otwartym posiedzeniu komisji egzaminacyjnej w obecności kierownika i recenzenta oraz innych oficerów interesujących się opracowaną w pracy dyplomowej problematyką. Obrona pracy dyplomowej obejmuje:

- ustny referat dyplomanta;
- postawienie dyplomantowi pytań przez komisję egzaminacyjną i oficerów obecnych na sali;
- przygotowanie się dyplomanta do odpowiedzi;
- odpowiedź dyplomanta na zadane pytania;
- referat recenzenta;
- wystąpienie kierownika pracy dyplomowej /konsultanta/;
- dyskusję oficerów będących na obronie pracy dyplomowej nad zasadniczymi problemami w niej zawartymi;
- ewentualne końcowe wystąpienie dyplomanta.

Przed opracowaniem referatu dyplomant powinien być zapoznany z opinią pracy dyplomowej sporządzonej przez recenzenta i z problemami wymagającymi szczegółowego naświetlenia w obronie pracy dyplomowej. Na tej podstawie dyplomant zawczasu opracowuje 20-40-minutowy referat, który wygłasza w czasie obrony pracy dyplomowej. W referacie wszechstronnie omawia i uzasadnia główne

problemy oraz zagadnienia wymagające wyjaśnienia.

Układ referatu jest dowolny, a treść musi odzwierciedlać charakter pracy dyplomowej, wykazać jej cechy szczególne, główne założenia teoretyczne oraz zawierać odpowiedzi na uwagi krytyczne zawarte w recenzji. Jeśli pracę dyplomową stanowi ćwiczenie, oprócz powyższych zagadnień w referacie należy omówić problemy organizacji i prowadzenia danego ćwiczenia. Referat powinien uwypuklić oryginalne rozwiązania zagadnień omawianych w pracy dyplomowej. Ponadto powinien być bogato ilustrowany wykresami, szkicami i tabelami. Tezy referatu powinny być przedyskutowane z kierownikiem /konsultantem/.

Po referacie komisja egzaminacyjna i pozostali oficerowie, uczestniczący w obronie pracy dyplomowej, stawiają dyplomantowi pytania wiążące się /w zasadzie/ z opracowanym tematem. Nie należy wykluczać pytań z innych działów studiów mających wpływ na opracowane zagadnienie.

W celu umożliwienia dyplomantowi uporządkowania postawionych pytań i opracowania zasadniczych tez, przewodniczący komisji egzaminacyjnej zarządza przerwę, w czasie której dyplomant pracuje samodzielnie, przygotowując się do odpowiedzi.

Odpowiedzi dyplomanta na postawione pytania są oceniane według tych samych kryteriów, które są stosowane podczas egzaminów. Szczególną uwagę należy zwrócić na umiejętność wiązania wiadomości teoretycznych z konkretnie opracowanym tematem pracy dyplomowej.

Referat recenzenta powinien obejmować analizę wszystkich nieścisłości i błędów w pracy dyplomowej - z

uwzględnieniem ustnego referatu słuchacza i jego odpowiedzi na postawione pytania. Recenzent na zakończenie wypowiedzi przedstawia swoją ostateczną ocenę pracy dyplomowej.

Kierownik pracy dyplomowej powinien ocenić wysiłek dyplomanta w toku opracowywania pracy dyplomowej - z uwzględnieniem jego referatu i odpowiedzi w toku obrony, a także podkreślić jego walory osobiste. Może też ustosunkować się do krytycznych uwag recenzenta.

Wszyscy oficerowie biorący udział w obronie pracy dyplomowej mogą, za zezwoleniem przewodniczącego komisji egzaminacyjnej, występować z aprobatą lub krytyką problemów przedstawionych przez dyplomanta, kierownika pracy dyplomowej i recenzenta.

W końcowym wystąpieniu dyplomant może ustosunkować się do wystąpień recenzenta, konsultanta i obecnych na sali oficerów. Szczególną uwagę należy zwrócić na sposób polemizowania słuchacza z przedmówcami, umiar i takt w dyskusji, a także umiejętność w uogólnianiu postawionych problemów.

Ocenę obrony dyplomowej komisja egzaminacyjna ustala na posiedzeniu zamkniętym. Przy ustalaniu tej oceny bierze się pod uwagę: ogólną wartość pracy, przygotowanie teoretyczne dyplomanta i umiejętność obrony opracowanej pracy. Ocenę podaje się do wiadomości dyplomanta bezpośrednio po posiedzeniu.

LITERATURA

Bogusz J.: Niektóre zagadnienia kontroli i oceny w wojsku. "Przegląd Obrony Terytorialnej" 1969, nr 2, s. 46-52.

Bogusz J.: Dydaktyka Wojskowa. Warszawa 1969.

Mutermilch J.: Metodyka egzaminowania. "Wybrane zagadnienia dydaktyki szkoły wyższej". Politechnika Warszawska 1967.

Nowacki T.: Dydaktyka Wojskowa. Warszawa 1966, s. 332-335.

Okoń W.: Proces nauczania. Warszawa 1961, s. 248-253.

Pieter J.: Psychologia uczenia się i nauczania. "Praca naukowa WSP". Katowice 1967, s. 529-631.

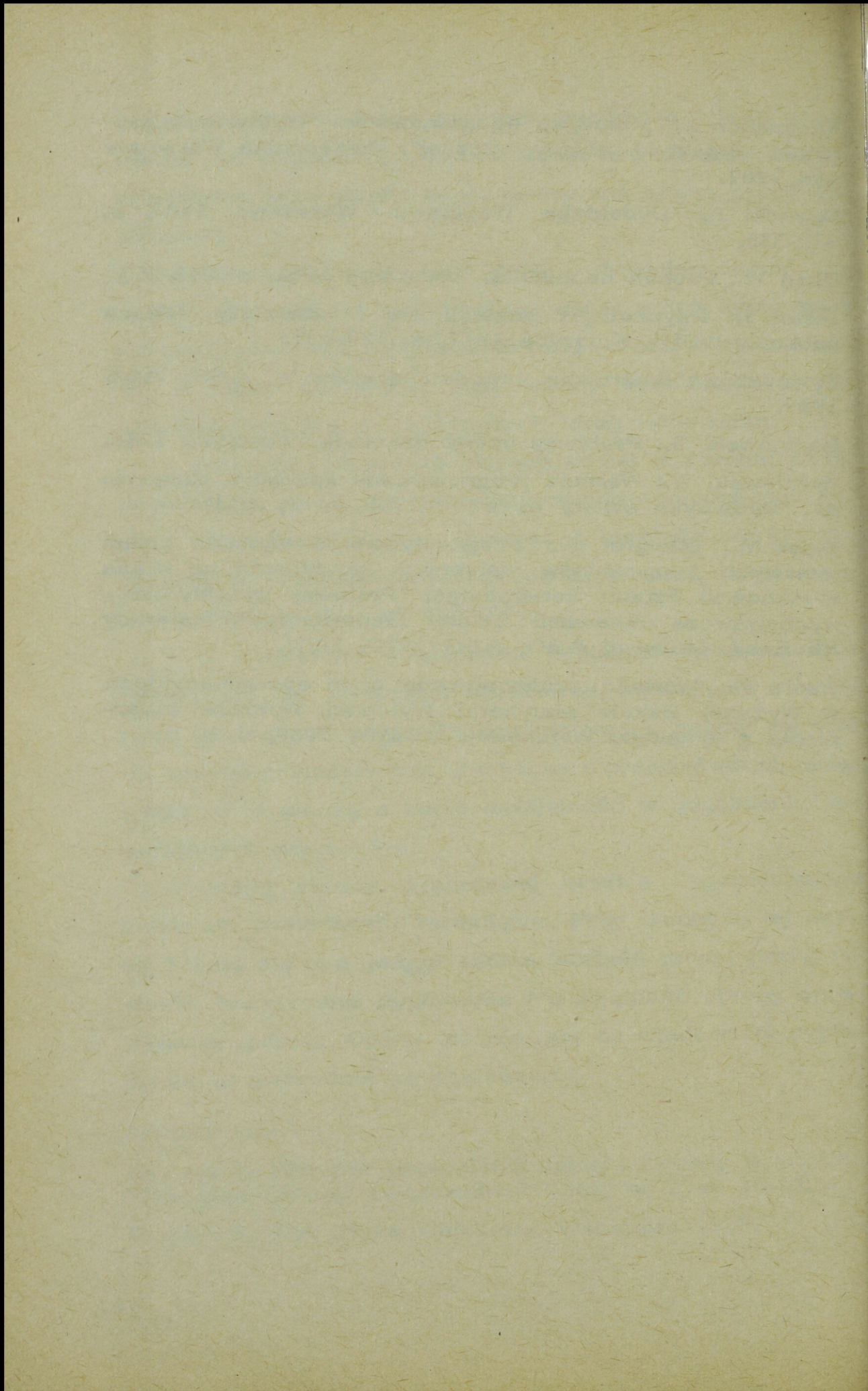
Tymczasowa Instrukcja procesu studiów w ASG. ASG 1959.

Racínowski S.: Problemy oceny szkolnej. Warszawa 1966.

Wiśniewski W.: Wartość prognostyczna egzaminu wstępnego. "Dydaktyka szkoły wyższej" 1968, nr 1, s. 35-76.

Sidor M., Stangret K.: Prognostyczność wyników badań testowych i egzaminów wstępnych kandydatów na studia w Akademii Sztabu Generalnego. "Problemy dydaktyczno-wychowawcze Akademii Sztabu Generalnego". Materiały XII Sesji Naukowej ASG. ASG 1970, 1/57/.

Skóra E.: Wartość prognostyczna ocen egzaminacyjnych w Wyższej Szkole Marynarki Wojennej. Wybrane zagadnienia z dydaktyki Wojskowej. WSzMW 1969, z. V.

ORGANIZACJA ZABEZPIECZENIA ĆWICZEŃ W TERENIE

1. Zasady ogólne zabezpieczenia ćwiczeń

Na podstawie planów tematycznych opracowanych na kolejny rok studiów Oddział Szkolenia opracowuje wykaz zamierzeń szkoleniowych, których przeprowadzenie uzależnione jest od pomocy dowództw rodzajów sił zbrojnych, okręgów wojskowych, rodzajów wojsk i służb. Powyższy dokument po uzgodnieniu z zainteresowanymi instytucjami przesyła się do Inspektoratu Szkolenia MON. Z kolei Inspektorat Szkolenia koryguje ilość i treść zamierzeń i ujmuje je jako obowiązujące w ogólnym dokumencie: "Planie zasadniczych zamierzeń szkolenia taktyczno-operacyjnego i bojowego Instytucji Centralnych MON, akademii wojskowych oraz szkół oficerskich" na dany rok.

Na podstawie powyższego planu sporządza się zestawienie potrzebnych sił i środków /kredytów, sprzętu łączności i samochodowego limitu kilometrów lub lotogodzin itd./ oraz wysyła się do właściwych instytucji centralnych, dowództw okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych zapotrzebowanie na przydział odpowiedniej ilości sił i środków potrzebnych do wykonania planowanych zamierzeń szkoleniowych.

Przydzielone siły i środki wykorzystuje się do zabezpieczenia następujących przedsięwzięć szkoleniowych:

- ćwiczeń szkieletowych;
- podróży polowych oraz ćwiczeń na mapach w terenie z wykorzystaniem pociągu;

- podróży polowych oraz ćwiczeń z wykorzystaniem garnizonów stałych;
- obozów szkoleniowych.

W celu przygotowania wymienionych przedsięwzięć szkoleniowych pod względem organizacyjnym tworzy się odpowiednie grupy zabezpieczenia, zazwyczaj w następującym składzie:

- kierownik grupy organizacyjnej ćwiczenia - /oficer/;
- oficer /podoficer/ żywnościowy;
- oficer /podoficer/ kwaterunkowy;
- oficer /podoficer/ techniczny;
- kierownik kancelarii tajnej /podoficer/;
- lekarz.

Ilość innych osób funkcyjnych z aparatu zabezpieczenia jest zależna od rodzaju i wielkości ćwiczenia oraz ilości ćwiczących.

Ogólne obowiązki poszczególnych osób funkcyjnych są następujące:

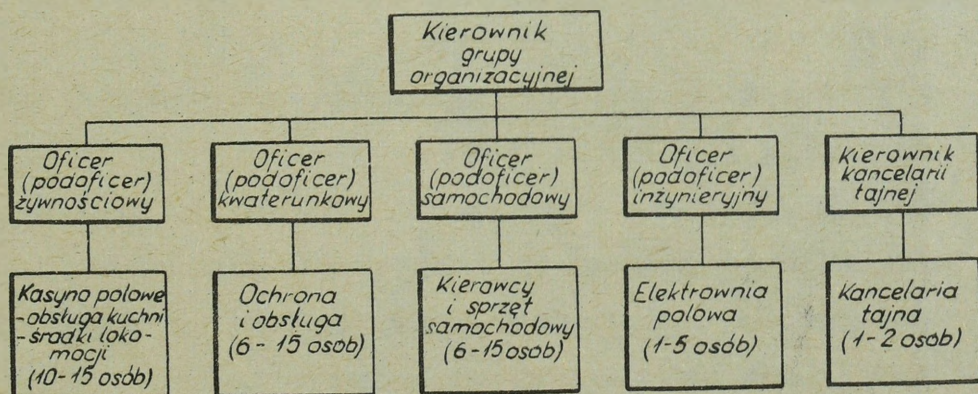
1. Kierownik grupy organizacyjnej ćwiczenia podlega kierownikowi ćwiczenia i odpowiada za stronę organizacyjną całego ćwiczenia. Kierownikowi grupy organizacyjnej podlegają pozostałe osoby funkcyjne wraz z całym aparatem zabezpieczenia.
2. Oficer /podoficer/ żywnościowy odpowiada za wyżywienie całego stanu kadry i słuchaczy w zorganizowanym na okres danego przedsięwzięcia kasynie polowym ze składu osób kasyna stałego ASG uzupełnionego rezerwistami /kelnerzy, kucharze/ lub na bazie kasyn jednostek wojskowych, na terenie których odbywają się ćwiczenia.

3. Oficer /podoficer/ kwaterunkowy odpowiada za zakwaterowanie i miejsce pracy kadry i słuchaczy biorących udział w przedsięwzięciu.
4. Oficer /podoficer chorąży/ samochodowy odpowiada za sprawność techniczną samochodów oraz ich obsługę.
5. Kierownik kancelarii tajnej odpowiada za ochronę i dokładną ewidencję pobranych, wydanych i zebranych od ćwiczących materiałów do ćwiczenia zgodnie z przepisami o prowadzeniu biurowości tajnej.
6. Lekarz odpowiada za stronę medyczno-sanitarną ćwiczących.

Ogólną strukturę organizacyjną aparatu zabezpieczenia w ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych przedstawia schemat 8.

Schemat nr 8

OGÓLNA STRUKTURA ORGANIZACYJNA APARATU ZABEZPIECZAJĄCEGO W ĆWICZENIACH TAKTYCZNO - OPERACYJNYCH

Uwaga

1. Stan osob obsługiwanych w poszczególnych ogniwach zabezpieczenia zależy od rodzaju ćwiczenia, ilości ćwiczących i przydzielonych środków.

2. Właściwości organizacji zabezpieczenia ćwiczenia szkieletowego

Ćwiczenia szkieletowe ASG organizowane są w terenie na sprzęcie polowym siłami i środkami ASG oraz przydzielonymi z zewnątrz. Organizację zabezpieczenia ogólnoakademickiego ćwiczenia szkieletowego przedstawia schemat 9. Aparat zabezpieczenia ogólnoakademickiego ćwiczenia szkieletowego może być zorganizowany według wariantu przedstawionego na schemacie 10.

Poszczególne ogniwa zabezpieczenia podporządkowane są zastępcom i pomocnikom kierownika grupy organizacyjnej.

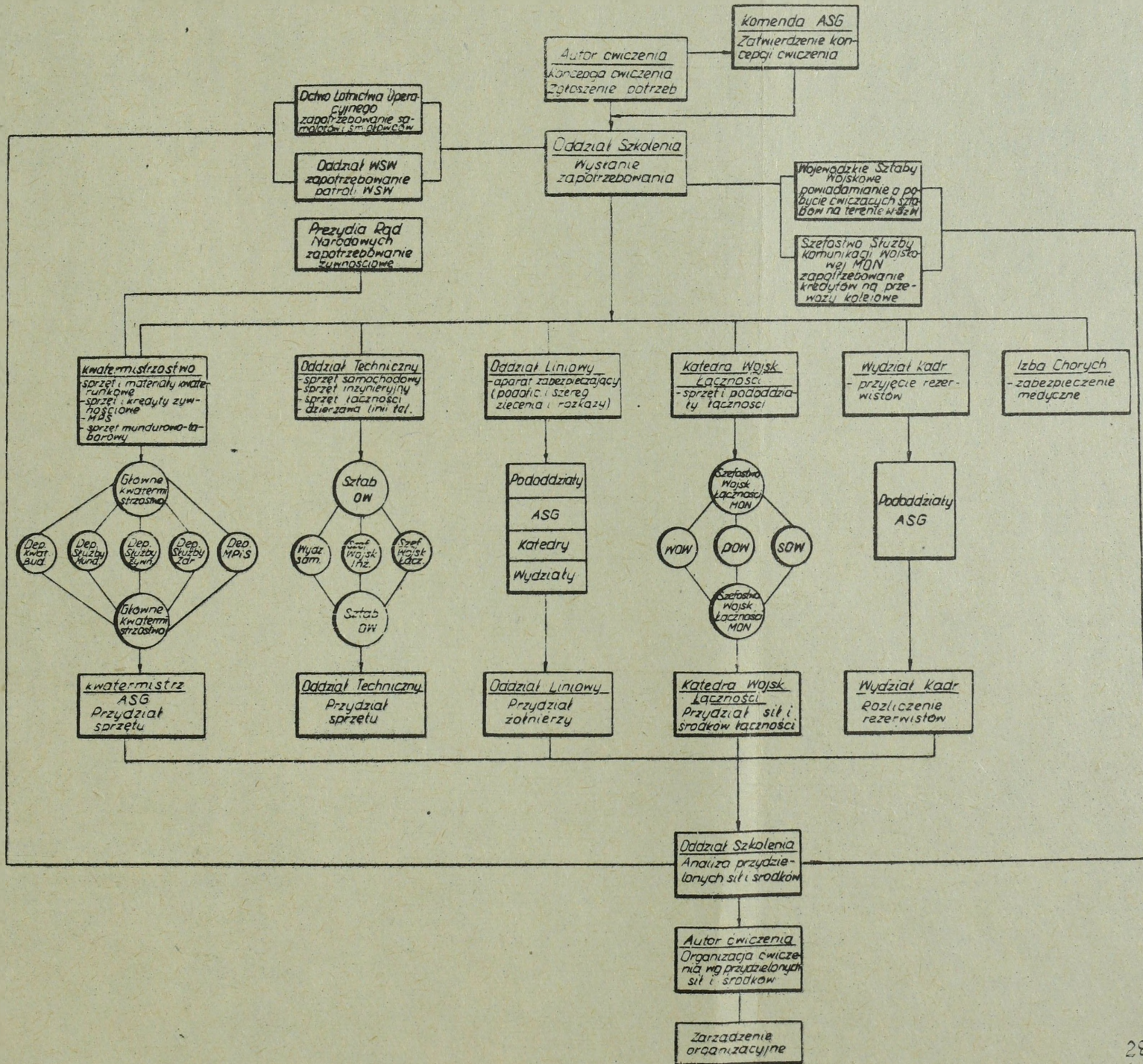
3. Właściwości organizacji zabezpieczenia podróży polowej oraz ćwiczenia na mapach w terenie z wykorzystaniem pociągu /schemat 11/

Zestaw wagonów w pociągu na ćwiczenia powinien być tak dobrany, aby w całości stanowił samowystarczalną jednostkę pracującą w ruchu i na postojach w wyznaczonych miejscach przez organa komunikacji wojskowej lub kolejowej.

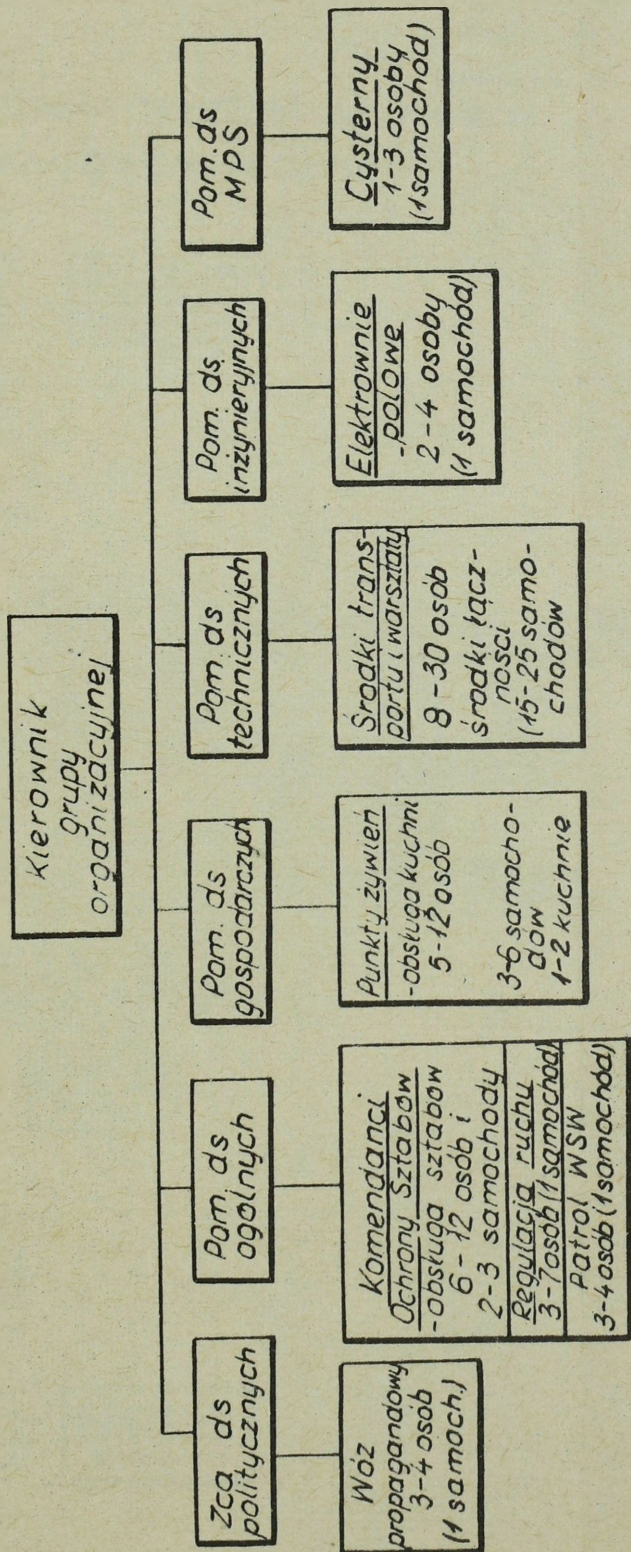
W zestawie pociągu przewiduje się następujące pomieszczenia:

1. Wagony sypialne dla osób ćwiczących /3-4 osób w przedziale/ i obsługi /4 osób w przedziale/;
2. Wagony do pracy /brankardy/ ze stołami polowymi na 14-18 osób pracujących w jednym;
3. Wagon /brankard/ - kasyno na 60 osób jednorazowego spożywania posiłków;

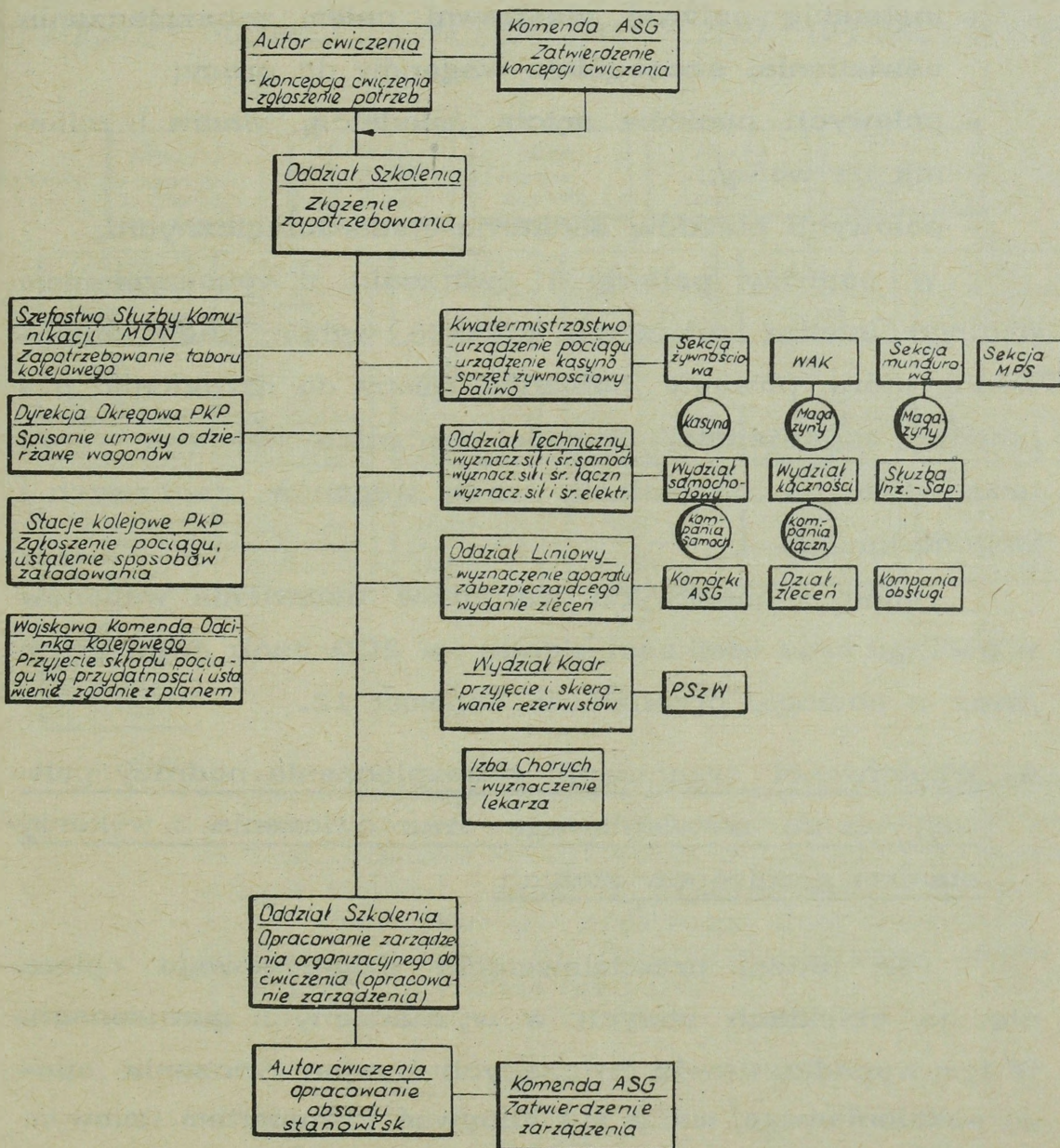
ORGANIZACJA ZABEZPIECZENIA ĆWICZENIA SZKIELETOWEGO

STRUKTURA ORGANIZACYJNA APARATU ZABEZPIEZAJĄCEGO
W OGÓLNOAKADEMICKIM CWICZENIU SZKIELETOWYM

ORGANIZACJA ZABEZPIECZENIA CWICZENIA NA MAPACH W TERENIE Z WYKORZYSTANIEM POCIĄGU

4. Wagon-kuchnia do przygotowania posiłków dla ćwiczących;
5. Wagon przykuchenny na magazyn produktów żywnościowych;
6. Wagony-platformy na pojazdy samochodowe.

Poza tym przy pracy na postojach należy przewidzieć:

- instalację polowej elektrowni celem zabezpieczenia oświetlenia, szczególnie wagonów do pracy;
- polowych punktów mycia /miednicę, wiadra i zbiornik na wodę/;
- polowych punktów sanitarno-epidemiologicznych.

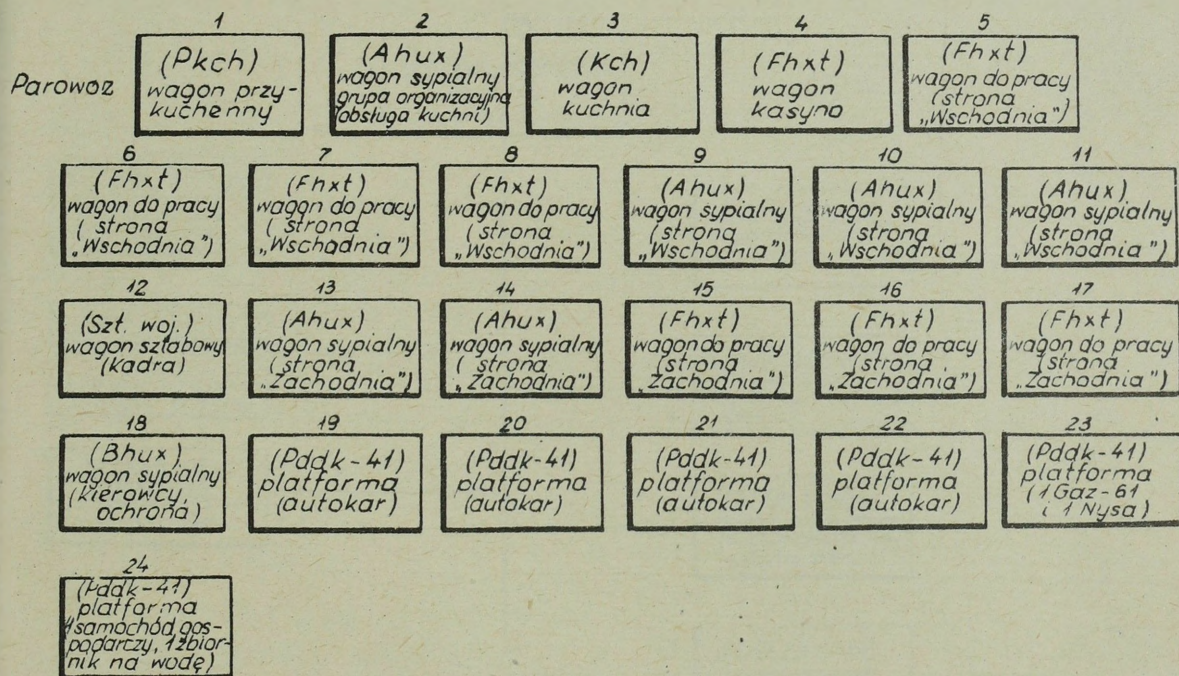
W podróży polowej i ćwiczeniu z wykorzystaniem pociągu istotne znaczenie posiada wybór stacji kolejowych, które powinny posiadać rampy do rozładunku pojazdów, odpowiedniej długości bocznicę kolejową oraz urządzenia do napełniania wodą wagonów osobowych i wagonu-kuchni.

Jeden z możliwych wariantów ustawienia wagonów w pociągu oraz wielkości składu na 200 osób ćwiczących /wraz z obsługą/ przedstawia schemat 12.

4. Właściwości organizacji zabezpieczenia podróży polowej, obozu szkoleniowego oraz ćwiczenia z wykorzystaniem garnizonów stałych

Ten rodzaj przedsięwzięcia szkoleniowego opiera się na obiektach stałych w wyznaczonych garnizonach. W tym wypadku dowódz ćwiczących w rejon ćwiczenia /obo-
zu szkoleniowego/ może się odbywać transportem kołowym przy małych odległościach, albo transportem kolejowym, jeśli odległość jest duża.

WARIANT USTAWIENIA WAGONÓW W POCIĄGU PRZYSTOSOWANYM DO PODRÓŻY POŁOWEJ I ĆWICZEŃ TAKTYCZNO - OPERACYJNYCH

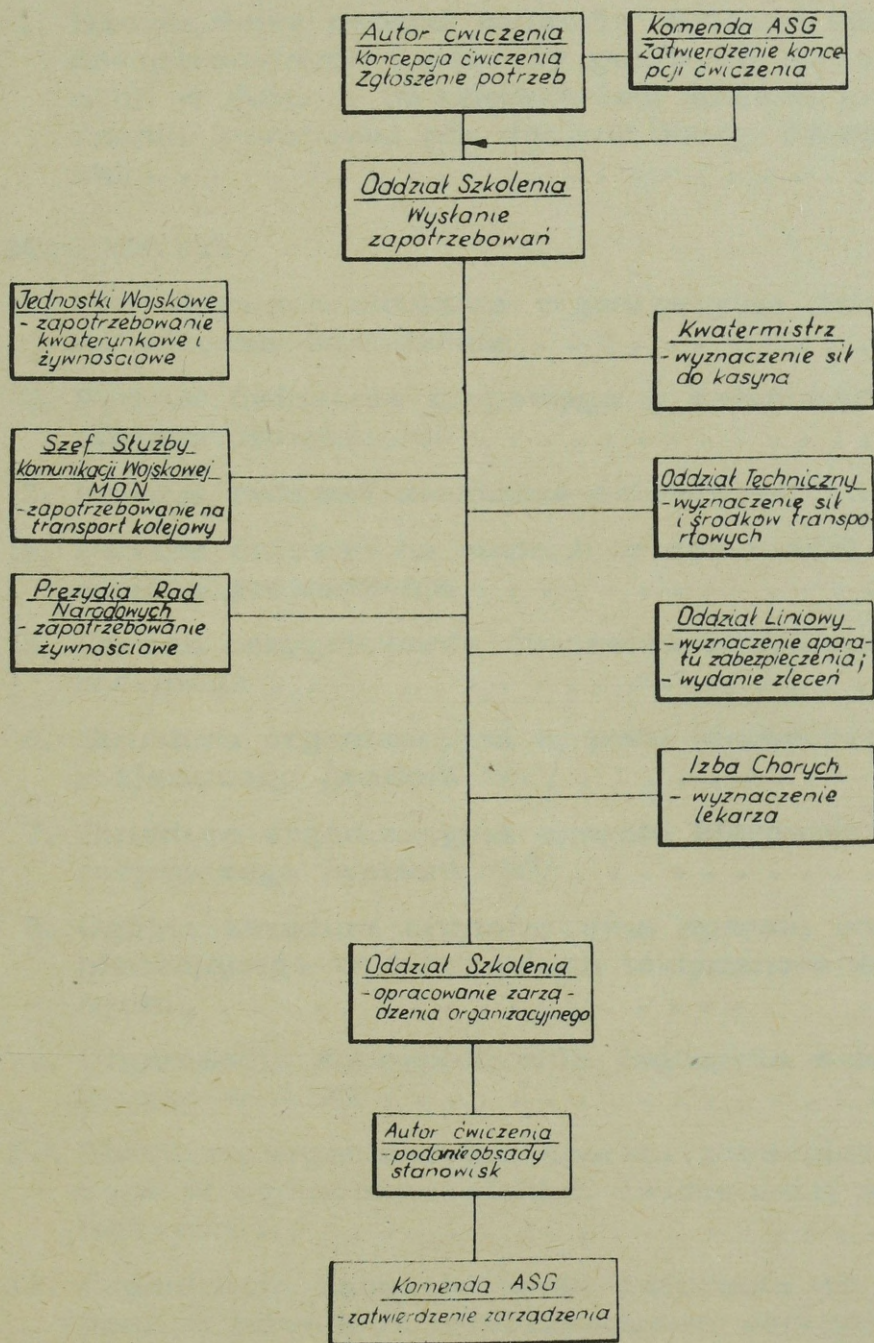
Uwagi:

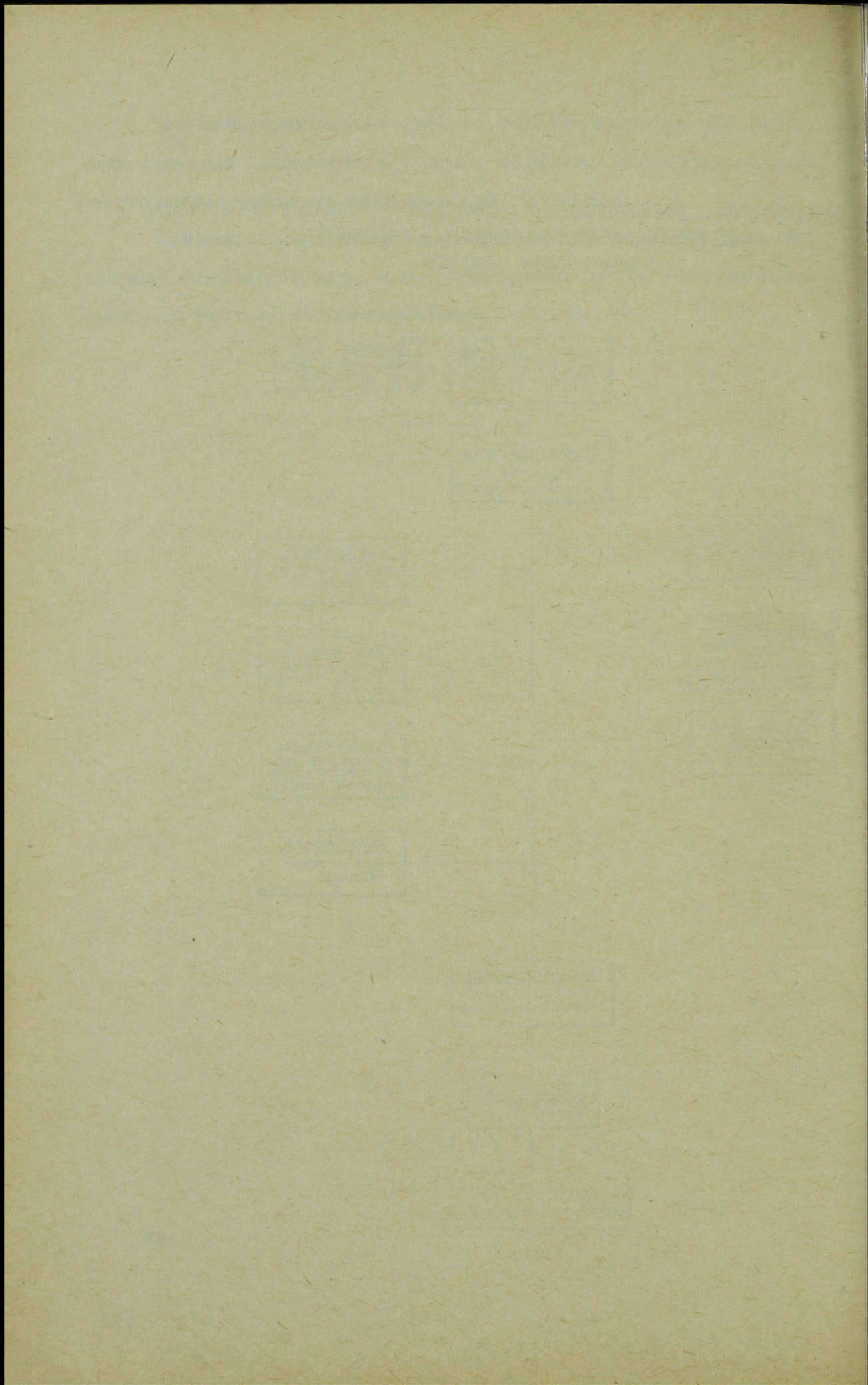
1. Powyższy skład pociągu posiada 90 osi obliczeniowych. Uwzględnienie ilości osi jest bardzo ważne przy zestawieniu składu pociągu, ponieważ możliwości przewozowe PKP są ograniczone i przy idealnych warunkach w terenie równinnym wynoszą 120 osi obliczeniowych. (każdy wagon posiada 4 osie obliczeniowe, platformy zaś 3 osie obliczeniowe.)
2. Symbolami (Pkch, Ahux, Kch itd) oznaczono typ wagonu zgodnie z instrukcją o przewozach kolejowych.

Na zakwaterowanie ćwiczących przeznaczają się przede wszystkim sale żołnierskie i tylko nieliczni oficerowie kadry mogą kwaterować w miejscowych hotelach.

Schemat organizacji zabezpieczenia podróży polowej, obozu szkoleniowego oraz ćwiczenia z wykorzystaniem garnizonów stałych przedstawia schemat 13.

ORGANIZACJA ZABEZPIECZENIA ĆWICZEŃ I PODRÓŻY POLOWYCH
Z WYKORZYSTANIEM TRANSPORTU KOŁOWEGO
I GARNIZONÓW STAŁYCH

WYKAZ TABEL I SCHEMATÓW

	Str.
TABELE:	
1. Metody i formy nauczania w ASG	80
2. Szczegółowy podział rodzajów ćwiczeń taktyczno-operacyjnych i podróży polowych stosowanych w ASG z uwzględnieniem miejsca prowadzenia /opracował płk doc. dr Jerzy Zakrzewski/	154
SCHEMATY:	
1. Przewidywana struktura organizacyjna szkolnego ośrodka dowodzenia	115
2. Podział ćwiczenia grupowego w zależności od miejsca prowadzenia	157
3. Podział ćwiczeń dowódczo-sztabowych	162
4. Podział ćwiczeń na mapach w zależności od miejsca prowadzenia	164
5. Proces przygotowania ćwiczenia taktyczno-operacyjnego	174
6. Struktura organizacyjna aparatu kierowniczo-rozjemczego /wariant "A"/	191
7. Struktura organizacyjna aparatu kierowniczo-rozjemczego /wariant "B"/	194
8. Ogólna struktura organizacyjna aparatu zabezpieczającego w ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych	287
9. Organizacja zabezpieczenia ćwiczenia szkieletowego w ASG	289
10. Struktura organizacyjna aparatu zabezpieczającego w ogólnoakademickich ćwiczeniach szkieletowych	290
11. Organizacja zabezpieczenia ćwiczenia na mapach w terenie /z wykorzystaniem pociągu/ . . .	291
	297

12. Wariant ustawienia wagonów w pociągu przystosowanym do podróży polowej i ćwiczeń taktyczno-operacyjnych	293
13. Organizacja zabezpieczenia ćwiczeń i podróży polowych z wykorzystaniem transportu kołowego i garnizonów stałych	295

SPIS TREŚCI

OD KOLEGIUM REDAKCYJNEGO	5
WSTĘP	7
I. PODSTAWY TEORETYCZNE STUDIÓW W ASG	12
1. Zadania akademii w kształceniu kadr dowódczo-sztabowych i cele studiów	12
Literatura	15
2. Model osobowy absolwenta Akademii Sztabu Generalnego jako dowódcy i oficera sztabu	17
a) Zasady konstruowania modelu osobowego absolwenta	17
b) Postawa ideowo-moralna	20
c) Wiedza wojskowa, społeczno-ekonomiczna, ogólna i techniczna	20
d) Cechy charakteru	21
e) Czynności i cechy intelektu w zakresie ogólnej sprawności umysłowej	25
f) Umiejętności dowódcy i oficera sztabu	26
g) Szczególne walory osobowości oficera sztabu	29
Literatura	31
3. Zasady doboru treści programowych	33
Literatura	38
4. Proces nauczania	40
a) Zaznajomienie słuchaczy z celami studiów	40
b) Zaznajomienie słuchaczy z nowym materiałem naukowym. Kierowanie procesem przyswajania pojęć	43
c) Kształtowanie umiejętności i nawyków. Rozwiązywanie zadań i podejmowanie decyzji taktyczno-operacyjnych	49
d) Utrwalanie wiadomości, umiejętności i nawyków	54

e) Kontrola i ocena wyników nauczania; skuteczność studiów	58
Literatura	60
5. Zasady dydaktyczne	62
a) Zasada jedności nauczania i wychowania	63
b) Zasada aktywnego i świadomego uczestnictwa słuchaczy w procesie studiów	65
c) Zasada związku teorii i praktyki oraz realizmu w przedmiotach taktyczno-operacyjnych	68
d) Zasada jedności nauczania indywidualnego i zespołowego	70
e) Zasada pogładowości	72
f) Zasada systematyczności	74
g) Zasada trwałości wiedzy	75
h) Zasada przystępności	77
Literatura	78
II. METODY I FORMY NAUCZANIA	79
1. Układ klasyfikacyjny metod i form nauczania w studiach akademickich	79
Literatura	83
2. Metody słowne	85
a) Opis i wykład	85
b) Praca słuchaczy z podręcznikiem	87
c) Metoda pytaniowa	90
d) Metoda dyskusji	95
Literatura	95
3. Metody pogładowe	97
4. Metody praktyczne	99
a) Metoda działania praktycznego	99
b) Metoda sytuacyjna	101
c) Metoda laboratoryjna /badawcza/	103

d) Trening	104
5. Baza szkoleniowa	106
a) Środki dydaktyczne	106
b) Pomieszczenia i urządzenia stałe	109
c) Szkolny ośrodek dowodzenia	111
d) Biblioteki	118
Literatura	120
III. METODYKA FORM NAUCZANIA	122
A. METODYKA FORM AUDYTORYJNYCH I ZAJĘĆ PRAKTYCZNYCH	122
1. Wykład akademicki	123
a) Charakterystyka wykładu	123
b) Przygotowanie i przeprowadzenie wykładów	130
Literatura	135
2. Seminarium	136
a) Charakterystyka seminarium	136
b) Przygotowanie i przeprowadzenie seminarium	138
3. Zajęcia praktyczne /ćwiczenia/	141
Literatura	146
B. ĆWICZENIA TAKTYCZNO-OPERACYJNE	148
1. Ogólna charakterystyka ćwiczeń	148
a) Zasadnicze cele ćwiczeń	148
b) Klasyfikacja ćwiczeń	153
2. Ogólne zasady opracowania ćwiczeń	170
3. Właściwości opracowania, organizacji i prowadzenia ćwiczeń	182
a) Ćwiczenia grupowe	182
b) Ćwiczenie dowódczo-sztabowe /na mapach i szkieletowe/	187

- opracowanie ćwiczenia	187
- organizacja oraz podstawowe zadania aparatu kierowniczo-rozjemczego	190
- przygotowanie aparatu kierowniczo-rozjemczego	196
- prowadzenie ćwiczenia	198
- omówienie ćwiczenia	201
c) Ćwiczenie metodyczne	203
d) Właściwości ćwiczeń na kierunku studiów Wojsk OPK	205
4. Udział słuchaczy w ćwiczeniach taktycznych organizowanych w jednostkach	207
a) Zasady ogólne	207
b) Przygotowanie ćwiczeń	210
c) Ćwiczenia z wojskami z udziałem słuchaczy na kierunku studiów wojsk OPK	213
Literatura	216
C. METODYKA INNYCH FORM NAUCZANIA	218
1. Pokazy	218
a) Pokaz techniki bojowej	218
b) Ćwiczenia pokazowe	222
2. Podróże polowe	224
a) Podróże taktyczno-operacyjne /kompleksowe/	225
b) Podróże wojskowo-historyczne	228
c) Podróże wojskowo-geograficzne	229
d) Niektóre zagadnienia przygotowania podróży polowych /kompleksowych/	230
3. Obozy szkoleniowe	233
a) Zasady ogólne	233
b) Przygotowanie obozów	236

4. Praktyka słuchaczy	240
a) Cele i zadania praktyki	240
b) Organizacja praktyki	243
c) Kierowanie praktyką i jej przebieg	247
Literatura	250
D. METODYKA PODSTAWOWYCH FORM UCZENIA SIĘ I STUDIOWANIA	251
1. Praca samodzielna słuchaczy	251
a) Charakterystyka pracy samodzielnej	251
b) Studiowanie samodzielne i zespołowe	252
c) Praca indywidualna /kursowa/	257
2. Praca dyplomowa	258
a) Cele i tematyka pracy dyplomowej	258
b) Kierowanie pracą dyplomanta	260
c) Opracowanie pracy dyplomowej przez słu- chacza	262
Literatura	268
IV. METODYKA SPRAWDZANIA ORAZ OCENY WY- NIKÓW NAUCZANIA	269
1. Cele i funkcje sprawdzania oraz oceny wyników nauczania	269
2. Metody sprawdzania wiedzy i umiejętności	272
a) Obserwacja prowadzona w toku zajęć	273
b) Ustne sprawdzanie wiedzy i umiejętności	273
c) Piśmne prace kontrolne	275
3. Formy sprawdzania wyników nauczania	275
a) Zaliczenie	276
b) Kolokwium	276
c) Ćwiczenie egzaminacyjne	277
d) Egzamin	278

e) Obrona pracy dyplomowej	280
Literatura	282
ZALĄCZNIK 1	285
WYKAZ TABEL I SCHEMATÓW	297

Wykonano w 750 egz.

Egz. nr 1-350 Kancelaria Tajna
 Egz. nr 351-750 Biblioteka Naukowa
 Wykonał: Zespół autorski.
 Druk: P.K., dn. 7.09.1970 r.
 Nr ks. 01260/02611/WW.
 Kor. A.J. i M.G.

BIBLIOTEKA NAUKOWA ASG WP
 Archiwum Państwa Polskiego
 Nr ewid. _____

~~43667~~